

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
15 листопада 2019 року**

Харків
«Право»
2019

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – д. ю. н., професор, заслужений діяч науки та техніки України, академік НАПрН України, проректор з наукової роботи НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

В. О. Лозовой – д. філос. н., професор, завідувач кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Ю. А. Меліхова – к. ю. н., доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

О. В. Прудникова – д. філос. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого;

Л. М. Сідак – к. філос. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого, секретар редколегії;

О. А. Шумейко – к. філол. н., доцент, доцент кафедри культурології НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві :
П78 матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15 листоп. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2019. – 404 с.

ISBN 978-966-937-825-5

Збірник містить наукові статті та тези наукових доповідей з питань філософської антропології та філософії культури, соціальної філософії, філософії права, психології, педагогіки, культурології, мистецтвознавства та актуальних проблем освіти і виховання в сучасних умовах соціокультурного розвитку.

Для викладачів, докторантів, аспірантів, студентів гуманітарних закладів вищої освіти.

УДК 13:130.1(130.2)+340+37.04+8

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право»,
2019

ISBN 978-966-937-825-5

ПЕРЕДМОВА

Глобалізація культурних, політичних, економічних зв'язків та стрімкий технологічний прогрес відкривають нові перспективи суспільного розвитку взагалі і саморозвитку особистості зокрема, але водночас вони створюють і неабиякі небезпеки глобального масштабу. Ми стаємо свідками, з одного боку, надто швидкого зростання залежності середовища від діяльності людини, а з другого – технократичного ставлення до неї як засобу для досягнення різних соціальних, групових, корпоративних цілей.

Безумовно, розвиток суспільства залежить від потенціалу особистостей, спрямованості їх діяльності. Нерозвинений, слаборозвинений чи однобічно розвинений потенціал часто стримує або й унеможливорює суспільний прогрес. Однак, слід визнати, що і стан соціуму впливає на саморозвиток особистості, адже система «суспільство-особистість» має зворотній зв'язок.

Спектр впливу так званого життєвого середовища на особистість досить широкий: від формування світогляду завдяки зусиллям науковців різних галузей знань, філософів, теологів; виховання в сім'ї та різних соціальних інститутах, наприклад, навчальних закладах; професійної допомоги психологів, медиків, інших фахівців у різних життєвих ситуаціях до створення умов для заохочення особистості самостійно розвиватися з боку держави та органів влади. Так, законодавством більшості демократичних країн на конституційному рівні саме особистість визнається найвищою соціальною цінністю, а тому одне із пріоритетних завдань держави – створення умов для її саморозвитку.

Отже, сьогодні проблеми саморозвитку особистості з суто антропологічних трансформуються у соціальні та потребують всебічного осмислення фахівцями різних галузей знань і професій: теоретиків і практиків, філософів і педагогів, культурологів і соціологів, теологів і етиків, психологів і юристів.

Забезпечити їх взаємодію і покликана науково-практична конференція, яка лише за рік стала міжнародною. Це свідчить про неабияку зацікавленість проблемою саморозвитку особистості, вибором стратегій та моделей, які сприятимуть подоланню кризових явищ у сучасному суспільстві.

Голова організаційного комітету конференції,
проректор з наукової роботи НЮУ ім. Ярослава Мудрого,
заслужений діяч науки та техніки України,
академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор
А. П. Гетьман

Тематичний напрям 1
**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА
ПРОБЛЕМА XXI СТ.**

*В. О. Лозовой,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ
ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ**

Реформація українського суспільства передбачає оновлення самої людини, що можливо за умов розвиненої здатності до усвідомленого саморозвитку особистості в інтересах суспільства і власного щастя. Щоб суспільство впевнено просувалося до поставлених цілей, нової якості соціуму, кожне нове покоління людей повинно підійматись на більш високий рівень освіченості й взагалі, культури, професіоналізму та громадянської зрілості. Без цілеспрямованої внутрішньої роботи над собою неможлива інтеріоризація гуманістичних принципів, соціальних норм, трансформація вимог суспільства в особисті цілі, становлення повноцінної, самостійної, відповідальної особистості. Людина – суб'єкт, особистість, індивідуальність, яка вибірково ставиться до навколишнього світу, вона має внутрішню активність, здатність до саморегуляції, самоконструювання, самостворення тощо.

Наукова розробка низки теоретичних проблем щодо саморозвитку особистості поки що відстає від потреб практики, не завжди відповідає завданням соціального розвитку, удосконаленню виховної роботи. Залишається недостатньо вивченим філософсько-соціологічний аспект саморозвитку особистості в перехідні періоди розвитку суспільства. За межами уваги дослідників залишаються різні соціально-професійні групи, де самовиховна активність проявляється більш цілісно і плідно.

Саморозвиток – це індивідуальна активність, одна із властивостей соціального індивіда, яка пов'язана зі здатністю змінювати в позитивному напрямку свій внутрішній духовний світ, соціальні властивості, якості для ефективної адаптації до соціального середовища й самореалізації, шляхом особистісних зусиль та праці. Для саморозвитку осо-

бистості властиво розв'язання внутрішніх суперечностей не тільки з природним середовищем, а й соціальним, включаючи і духовне життя. Саморозвиток виступає як соціально-психологічний механізм, що забезпечує прогресивні зміни людини, завдяки власним зусиллям.

Саморозвиток особистості має діяльнісно-забезпечувальну та духовно-ціннісну природу. Залежно від історичного розвитку та особистісного потенціалу й спрямованості світогляду індивіда його саморозвиток може реалізуватись у єдності й взаємодії трьох рівнів: соціальної адаптації, соціальної саморегуляції та самостворення. Базові цінності, світоглядні орієнтири, сенс життя особистостей можуть спрямовувати їх саморозвиток конструктивно чи деструктивно, надавати йому просоціальний чи асоціальний характер.

Саморозвиток особистості реалізується в неусвідомлених формах (наслідування, стихійна адаптація, імітація, гра тощо), коли індивід не планує змінити себе власними зусиллями, й усвідомлених (самовиховання, самовдосконалення), які базуються на цілеспрямованій діяльності щодо самостворення, самоконструювання, самоперевиховання, саморозгортання тощо. Складовою частиною самовиховання, самовдосконалення є самоосвіта особистості.

Самоосвіта – це не тільки самостійне отримання знань із писемних джерел, текстів за індивідуальною програмою. Це отримання, накопичення, систематизація, оновлення інформації, знань із різних, у тому числі й не писемних текстів. Для лікаря, наприклад, тіло людини (пацієнта) – своєрідний текст, для біолога стан рослинного світу – інформація про його стабільність чи хворобливий стан тощо. Тому текстом для самоосвіти можуть бути природне середовище, соціальне оточення й внутрішній світ людини (для психоаналітика).

Дані соціологічних та педагогічних досліджень свідчать, що активність молоді в роботі над собою, їхня самоосвіта, самовиховання мають тенденцію до зниження. Незначна частина молодих людей, зокрема учнів середніх шкіл, професійно-технічних освітніх закладів та студентів закладів вищої освіти визначили мету на найближчий час і докладають зусиль для її реалізації. Здебільшого це спортсмени, музиканти, хореографи тощо.

Важливими напрямками регулювання й оптимізації саморозвитку особистостей у сучасному українському суспільстві є такі: цілеспрямований вплив суб'єктів управління соціальними процесами на умови життя людей з метою їх гуманізації, удосконалення способу життя; створення системи соціальних механізмів, що стимулюють творчий саморозвиток;

духовне піднесення особистості; усунення причин, що породжують соціальний песимізм, апатію, утриманство. Комплексне завдання суб'єктів й інститутів управління є використання об'єктивних і суб'єктивних факторів формування гармонійно розвиненої, соціально-активної, творчої особистості, здатної до постійного саморозвитку й саморозгортання.

Суб'єкти виховання повинні розвивати в особистості творче ставлення до свого життя, здатність осмислювати й виробляти власні життєві настанови, надавати своєму життю сенс, планувати й управляти власним життєвим процесом. В організації й стимулюванні самовиховання, самовдосконалення молоді велике значення мають питання підвищення педагогічної культури всіх учасників виховного процесу, але, перш за все, педагогів і батьків, керівників первинних колективів.

Фахівці з філософії освіти, соціології освіти, соціології моралі, педагогіки повинні досліджувати процеси саморозвитку тих, хто навчається. Слід узагальнити досвід видатних особистостей світу й України стосовно їх роботи над собою, реалізації біографічних проєктів. Це стосується й досвіду видатних спортсменів, музикантів тощо. Важливим є активне розповсюдження такого досвіду серед молоді. Продуктивно було б орієнтувати школярів і студентів на вивчення та застосування механізмів саморозвитку: самопізнання, самооцінки, саморегулювання, створення біографічного проєкту, його реалізації чи самореалізації через самоосвіту, самовиховання, самовдосконалення.

С. А. Крилова,
*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри культурології
та філософської антропології
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
віце-президент Асоціації
філософського мистецтва*

ФЕНОМЕН ОСОБИСТОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Проблема особистості та її розвитку є дуже актуальною – ринкове суспільство спрямовує людину до споживання, тим самим знеособлює її та робить рабом постійних матеріальних бажань.

Щоб проаналізувати можливі шляхи розвитку особистості, спробуємо спочатку усвідомити, як розуміють поняття «особистість» представники різних філософських, психоаналітичних та психологічних шкіл.

Отже, автор цієї статті вважає, що особистість можна визначити як «глибинну реальність внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю, які реалізуються в самопізнанні та самотворенні й об'єктивуються в артефактах культури» [2, с. 111]. Особистість відрізняється від індивіду тим, що в своїх актуалізованих проявах є трансцендентною по відношенню до умов соціального життя; тоді як індивід постає частиною роду і виду (біологічний атом) та суспільства (соціальний атом). Разом із тим, у деяких психологічних школах ХХ століття, – передусім соціоцентричних, – особистість витлумачується як соціальна маска індивідуальності [2].

Проблема особистості є центральною для персоналізму, у межах якого особистість визнається первинною творчою реальністю та найвищою духовною цінністю.

Засновник французького персоналізму Еммануель Мунье вважає, що «бути особистістю означає бути своєрідним... особистісне відзначене оригінальністю» [4, с. 64].

Микола Бердяєв, розгортаючи традицію слов'янського персоналізму, зазначає, що «особистість людини більш таємна, ніж світ. Вона і є цілий світ» [1, с. 14].

Зігмунд Фрейд, по суті, ототожнює поняття «особистість» і «психіка». У результаті він структурує особистість-психіку, виділяючи три основні її компоненти: Я, Воно та Над-Я. Я співвідноситься зі свідомістю, Воно – з позасвідомим, Над-Я – це та частина особистості людини, що контролює діяльність Я і оберігає його від панування Воно. Говорячи про Воно, Фрейд тлумачить його як найбільш давню (первинну) структуру особистості. Воно-підсвідоме знаходиться в боротьбі з Я як пізнішою структурою, постійно продукуючи асоціальні бажання. Над-Я виступає тим Цензором особистості, що у формі совісті придушує і приборкує стихію Воно [5; 6, с. 172].

На відміну від Зігмунда Фрейда, Карл Густав Юнг ототожнює поняття «особистість» та «душа». Він описує особистість за допомогою понять: «Я», «персона», «тінь», «аніма», «аніmus». При цьому Юнг розділяє «особистість» і «самість», вважаючи самість більш глибинною реальністю, яка включає в себе позасвідоме [6; 8].

Велике значення проблемі особистості надають представники «гуманістичної психології». Так, Абрахам Маслоу визначає особистість як

здатність людини до самоактуалізації. Він розуміє самоактуалізацію не просто як стихійне зростання, а як самопізнання, саморефлексію, що ведуть до плідної самотворчості [3].

У метаантропології особистість розглядається як унікальна динамічна єдність духовного та душевного начал [7].

Міркуючи далі, спробуємо усвідомити, якими є шляхи розвитку особистості.

Для кращого розуміння предмету дослідження, візьмемо за основу сучасну методологію – метаантропологію [7], – вчення про три виміри людського буття і три типи світогляду.

Людина, що знаходиться в буденному вимірі буття, живе волями до самозбереження та продовження роду і має буденний світогляд – некритичний, нетворчий, несамостійний, – не прагне до розвитку. Вона приречена на стереотипне світосприйняття, бо не є вільною, – намагається жити як усі і проживає не своє, а чуже життя. Компенсуючи недостатній розвиток, вона заповнює свою особистісну порожнечу мандрама, іграми, їжею та алкоголем.

Людина, яка перейшла у граничний вимір, живе волями до влади, пізнання і творчості і набула особистісний світогляд, – критичний, самостійний, творчий, – іноді стає бунтарем, прагне до «свободи від». Тому часто її розвиток призводить до свавілля та абсурду.

Особистість же, яка еволюціонувала у метаграничне буття, де живе волями до любові, свободи і розуміння Іншого та розвинула філософський світогляд – критичний, творчий, самостійний, цілісний і системний, – рухається, долаючи стереотипи і кліше. Вона проявляє мужність і силу бути собою й прагне до цілісності і мудрості. Така особистість наповнена любов'ю, толерантністю та щирістю, а її розвиток стає основою для розвитку людства.

Отже, набуття особистістю філософського світогляду та її перехід від буденного і граничного до метаграничного буття дає цілісну особистість, яка здатна актуалізувати інших людей до плідних духовно-душевних змін.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н. Самопознание. М., Книга, 1997, 446 с.
2. Крилова С. А. Особистість // Н. Хамітов, С. Крилова. Філософський словник. Людина і світ. Київ, КНТ, 2019, 200 с.
3. Маслоу А. Психология бытия. М., Рефел-бук, К., Ваклер, 1997, 304 с.

4. Мунье Е. Персоналізм. М., Искусство, 1992, 143 с.
5. Фрейд З. Я и Оно // Я и Оно. Харьков, Фолио, 1999, 1040 с.
6. Хамітов Н. Психоаналістична парадигма людського буття // Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова. Історія філософії: проблема людини. Київ, КНТ, 2006, 296 с.
7. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 2-е видання, виправлене і доповнене. К., КНТ, 2018, 394 с.
8. Юнг К. Об архетипах коллективного бессознательного // Архетип и символ. М., 1996, 224 с.

УДК 1+32+33+34+35

*Альфред Анзоревич Кураташвили,
доктор экономических, философских
и юридических наук, профессор
в области общественных наук,
Президент Международной Академии
социально-экономических наук,
Президент Международной Академии
Политического менеджмента
и Президент Международной
Академии Юридических наук,
Действительный член Нью-Йоркской
Академии наук, Академик Академии
политических наук США, Основатель
и Главный Редактор Международного
научного журнала «Прогресс»
и Международного научного журнала
«Проблемы Юриспруденции», Член
Федерации журналистов, Тбилиси,
Грузия*

ФИЛОСОФСКИЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО НАЦЕЛЕННОГО САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Актуальность и значимость исследования философских и политико-правовых основ социально нацеленного саморазвития личности, по моему глубокому убеждению, не подлежит сомнению.

В связи с этим, считаю необходимым, *прежде всего*, особо отметить, что **Человек – это Личность, а не животное и не зверь, чтобы его лишь «дрессировали» (!?)**.

Следовательно, **саморазвитие личности имеет принципиальное значение.**

Вместе с тем, **саморазвитие личности не может быть оторвано – изолированно – от образования и воспитания человека, от государственной идеологии и политики в области образования и формирования личности, ибо, в противном случае, саморазвитие может оказаться не развитием, а антиразвитием, или же саморазвитие может оказаться «развитием» в криминальном направлении.** И в таком случае общество получит, *например*, «развитого» вора или «развитого» бандита (!!).

Исходя из вышеотмеченного, **проблему развития личности необходимо исследовать и рассматривать комплексно – как с точки зрения образования и воспитания человека, так и с точки зрения самообразования и саморазвития личности.**

Притом, **саморазвитие личности лишь тогда может привести к положительным результатам, если оно – это саморазвитие – основывается на определённом образовании и воспитании человека, и на творческом осмыслении полученных знаний.**

В связи с проблемой саморазвития, **принципиальное значение имеет, *прежде всего*, целевая направленность саморазвития личности, ибо саморазвитие личности лишь тогда может иметь ценность и значимость, если оно (*саморазвитие*) имеет социальную – гуманносоциальную – целевую направленность.**

Следовательно, **для эффективного саморазвития и развития личности, принципиальное значение имеет исследование и определение философских и политико-правовых основ социально нацеленного – гуманносоциально нацеленного – саморазвития личности, так же, как принципиальное значение имеет определение основ развития личности вообще, ибо философские и политико-правовые основы социально нацеленного саморазвития личности, в то же время являются и основами социально нацеленного – гуманносоциально нацеленного – развития личности.**

Считаю необходимым здесь же сразу отметить, что **мною давно созданы философские и политико-правовые основы социально на-**

целенного саморазвития личности, которые должны быть положены в основу не только социально нацеленного саморазвития, но и в основу социально нацеленного развития личности вообще, *так же, как они – эти основы – должны быть положены в интеллектуальный фундамент эффективного социально нацеленного управления обществом и государством.*

В частности, в качестве философских и политико-правовых основ социально нацеленного саморазвития личности, *по моему глубокому и научно обоснованному убеждению, необходимо рассматривать созданные мной революционно новые научные направления и революционно новые научные теории – Философию социальной цели [1; 2; и др.], политико-правовую Теорию верховенства интересов народа [3; 4; и др.] и политико-правовую Теорию сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [5; 6; и др.], которые вместе нашли отражение и в моей монографии – «Философско-правовые основы политического менеджмента. Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса» [7].*

Притом, считаю принципиально важным отметить, что «скрывать», *а точнее, «замалчивать»* созданные мной вышеотмеченные революционно новые научные направления и революционно новые научные теории, *будто бы ради «скромности» и будто бы ради «приличия» – это, несмотря на моё уважение к скромности, в данном случае, было бы глупо, и, более того, было бы не только глупо, но и преступно, ибо их «замалчивание» было бы предательством перед наукой, перед обществом, государством и человечеством в целом.*

И главное здесь то, что моя открытая позиция – это вовсе не наглость, а проявление честности и искреннего служения интересам Человека, интересам науки, интересам общества, государства и человечеством в целом.

Тем более, что «скромно» – *без борьбы* – пробивать революционно новые научные идеи в жизнь, совершенно невозможно, *а потому, так называемая «скромность» – здесь бессмысленна.*

Что касается скромности вообще, то я бы призвал к скромности тех представителей сферы общественных наук, которые в своей

жизни не создали ничего ценного – международно-значимого – в науке, но «выпячивают» себя в качестве будто бы «истинных» «учёных» (?!).

В связи с необходимостью борьбы за внедрение принципиально новых международно-значимых научных идей, приведу лишь слова Людвиг Бёрне, *которые я многократно приводил и ранее, и который писал:*

«После того, как Пифагор открыл свою теорему, он принес в жертву сто волов. С тех пор крупный рогатый скот трепещет всякий раз, когда открывается новая истина...» [8, с. 59; 9, с. 182].

«А значит, «Крупный Рогатый Скот», – как я отмечал позже, – всегда всячески препятствует научному творчеству, тогда как без творческого развития науки немыслимо и неосуществимо эффективное функционирование общества, государства и человечества в целом» [10, с. 25].

Возвращаясь непосредственно к рассмотрению философских и политико-правовых основ социально нацеленного саморазвития личности, необходимо отметить, что философской основой социально нацеленного саморазвития личности является созданная мной – Философия социальной цели, радикально отличающаяся от созданной мной же – Философии средств [1; 2; и др.].

В этой связи, считаю необходимым, *прежде всего*, обратить внимание на следующее:

«Вся история развития философской, политической, правовой и экономической мысли, – как я писал ещё много лет назад, – равно как и современные взгляды и подходы ученых, политиков и т.д. к проблемам функционирования и развития общества, государства и человечества в целом, по моему глубокому убеждению, основывались и основываются, как я ее называю, на философии средств» [2, с. 269].

В связи с Философией средств, «считаю необходимым обратить внимание на то, что под философией средств я подразумеваю научно сформированную мной ту философскую систему взглядов, которая в отличие от созданных мной же философии цели и философии социальной цели критерием сущности общественно-государственно-го строя считает не цель, не социальную цель и ее реализацию, а средства.

Необходимо особо отметить, что **созданная мной философия цели представляет собой принципиально новое научное направление, которое радикально отличается от укоренившегося во всем цивилизованном мире на протяжении веков подхода, опирающегося на средства**» [2, с. 270].

«Что касается созданной мной философии социальной цели, она представляет собой систему философских взглядов, которая (т.е. философия социальной цели) так же, как и философия цели критерием сущности общественно-государственного (общественно-политического) строя считает не средства, а – цель, которой служит та или иная общественно-государственная система.

Вместе с тем, философия социальной цели отличается от философии цели тем, что если философия цели представляет собой критерий различия общественно-государственных систем и теоретико-методологическую основу их классификации, и если к философии цели вообще фактически относится как философия социальной цели, так и философия экономической цели, которая... является практическим проявлением определенной разновидности философии средств, то философия социальной цели в то же время является принципиально новым научным направлением, которая (т.е. философия социальной цели) представляет собой философию цели истинно человеческого общества и государства – представляет собой философию истинно человеческой цели, и которая является теоретической основой формирования и функционирования истинно человеческой общественно-государственной системы.

Таким образом, **в истинно человеческом обществе и государстве, т.е. в общественно-государственной системе, которая служит интересам народа (которая должна служить интересам народа), как в научных исследованиях, так и в управлении обществом и государством, основываясь на философии социальной цели следует исходить из социальной цели, и оценка результатов функционирования этой общественно-государственной системы соответственно должна происходить по степени реализации социальной цели – по степени реализации интересов народа**» [2, с. 273–275].

Принципиально важно здесь отметить, что **Философия социальной цели является, прежде всего, философской основой социально нацеленного государственного управления, а государственная власть, в свою очередь, в процессе государственного управления должна на-**

править свою идеологию и политику в области образования и воспитания на формирование социально нацеленной личности, что создаст также основу и условия для социально нацеленного саморазвития личности.

Вместе с тем, хотя государство должно создавать научно обоснованные идеологические, политические, правовые и организационные условия для социально нацеленного саморазвития личности, но оно – *государство* – не должно, не может, и не будет непосредственно вмешиваться в саморазвитие личности, и не будет управлять саморазвитием личности, *ибо это противоречит – противоречило бы – самой сущности и пониманию саморазвития личности.*

Что же касается политико-правовых основ социально нацеленного саморазвития личности, необходимо отметить, что таковыми, как уже отмечалось, являются созданные мной научные теории – политико-правовая Теория верховенства интересов народа и политико-правовая Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц.

Следовательно, рассмотрим, *прежде всего*, политико-правовую Теорию верховенства интересов народа – как политико-правовую основу социально нацеленного саморазвития личности.

В связи с этим необходимо отметить, что в Теории верховенства интересов народа критически рассматривается ошибочно признанное и утвердившееся в мире – верховенство закона, ибо закон не может иметь верховенства в обществе и в государстве, так как в Истинно человеческом обществе и в Истинно человеческом государстве, *теории которых также созданы мной* [11; 12; 13; и др.], закон должен быть лишь необходимым средством – *необходимым инструментом* – реализации прав, истинно человеческих свобод и интересов человека, исключая, как я отмечал ещё в 1980 году, антисоциальные, антигуманные и антинравственные явления [14, с.93],

Таким образом, закон, так же, как и, *вообще*, право – *правовая система, включающая в себя законы и все другие правовые акты*, не может иметь верховенства в обществе и в государстве, несмотря на важнейшее значение необходимости соблюдения законности, ибо законы создаются (*должны создаваться*) для человека, а не человек рождается и живёт для законов [4, с. 280].

Следовательно, созданная мной Теория верховенства интересов народа является принципиально новым научным направлением и принципиально новой научной теорией, на основе которой ломаются стереотипы в общественных науках, в политике и в практике, а значит, на основе Теории верховенства интересов народа кардинально меняется критерий и, следовательно, подход к управлению обществом и государством, что, безусловно, влияет на развитие и саморазвитие личности.

Для саморазвития личности принципиальное значение имеет также то, чтобы саморазвитие не оказалось под влиянием верховенства (господства) экономической самоцели средств в обществе и в государстве на основе так называемой «Невидимой руки» Адама Смита [15, с. 332], являющейся проявлением экономического фашизма, тогда как экономические и любые другие средства – *политические, правовые и т.д.* – необходимо рассматривать лишь как средства реализации верховенства интересов народа, а не как самоцель и не как средство, *служащее опять-таки экономическому фашизму.*

Что же касается политико-правовой Теории сбалансированности прав и ответственности должностных лиц – как политико-правовой основы социально нацеленного саморазвития личности, необходимо отметить, что Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц также является принципиально новым научным направлением и принципиально новой научной теорией.

Притом, политико-правовая Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц является необходимой научной основой практической реализации Философии социальной цели и Теории верховенства интересов народа.

Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц является необходимой научной основой достижения и утверждения равноправия всех людей перед законом, является необходимой научной основой утверждения справедливости в обществе и в государстве.

Следовательно, Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц является необходимой научной основой социально нацеленного развития и саморазвития личности.

Исходя из всего вышеизложенного, логически и научно обоснованно подтверждается следующее:

В качестве политико-правовых основ социально нацеленного саморазвития личности, так же, как и в качестве политико-правовых основ социально нацеленного управления обществом и государством, необходимо и правомерно рассматривать созданные мной революционно новые научные направления и революционно новые научные теории – Философию социальной цели [1; 2; и др.], политико-правовую Теорию верховенства интересов народа [3; 4; и др.] и политико-правовую Теорию сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [5; 6; и др.].

Список литературы:

1. Кураташвили Альфред А. Философия цели – альтернатива философии средств (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997. – 100 с.
2. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 352 с.
3. Кураташвили Альфред А. Теория диктатуры интересов народа. *Определяющее научное направление социально-экономического развития истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997. – 76 с.
4. Кураташвили Альфред А. Теория верховенства интересов народа. *Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 336 с.
5. Кураташвили Альфред А. Сбалансированность прав и ответственности должностных лиц – политико-правовая теория эффективного функционирования общества (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997. – 76 с.
6. Кураташвили Альфред А. Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. *Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-*

- экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 256 с.
7. Кураташвили Альфред А. *Философско-правовые основы политического менеджмента. Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 720 с.
 8. Кураташвили Альфред А. Некоторые размышления по проблемам социально-экономической науки. Материалы научной конференции: «Наука и общество» (13–14 декабря 1984 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1984.
 9. Журнал «ЭКО» Сибирского отделения АН СССР, 1983, № 11.
 10. Кураташвили Альфред А. Истинно научная деятельность – это композиция, это творчество – это творение революционно нового, также, как истинное творчество в сфере искусства. Авторская принципиально новая классификация представителей сферы науки. Международный научный журнал «Прогресс», 2017, № 7–8. Международная Академия социально-экономических наук. Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2017. – с. 17–32.
 11. Кураташвили Альфред А. Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества. Труды Грузинского технического университета, 1998, № 3 (419). Тбилиси: «Технический университет», 1998.
 12. Кураташвили Альфред А. Социально-экономическая теория будущего – истинно человеческого общества. Известия Академии наук Грузии. Серия экономическая. Том 7, 1999, № 1–2. Тбилиси: «Мецниереба», 1999.
 13. Кураташвили Альфред А. Альтернативное представление об ориентации общества и государства. Bulletin «Medicine, Science, Innovation and Business New» («Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира»). Volume 6, Number 10 (60), October, 1999. New York, USA, 1999.
 14. Кураташвили Альфред А. *Философско-Политэкономические миниатюры*. Материалы Республиканской научной конференции: «Актуальные проблемы теории» (15–16 мая 1980 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1980. – с. 79–104.
 15. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов, М., «Соцэкгиз», 1962. – 684 с.

*Анзор Альфредович Кураташвили,
доктор экономических наук (юрист
и экономист-менеджер),
профессор факультета
бизнесинжинеринга Грузинского
технического университета,
Вице-Президент Международной
Академии социально-экономических
наук, Вице-Президент
Международной Академии
политического менеджмента,
Академик Международной Академии
Юридических наук, Действительный
член Нью-Йоркской Академии наук,
Тбилиси, Грузия*

ТЕОРИЯ ДЕРЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ И ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА САМОРАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Принципиально важно отметить, что дерегулирование и регулирование общественной жизни непосредственно связаны с проблемой государственного управления, ибо, как государственное регулирование, так и дерегулирование, по моему научно обоснованному убеждению, являются важнейшими составными частями системы государственного управления.

Таким образом, регулирование и дерегулирование общественной жизни, механизмы эффективного сочетания регулирования и дерегулирования процессов в обществе и в государстве, представляют собой единую общегосударственную проблему, ибо регулирование и дерегулирование – это две стороны единой проблемы эффективного государственного управления.

Поэтому, считаю необходимым особо отметить, что политико-правовые проблемы государственного регулирования общественной жизни, рассматриваемые мной в качестве проблем государственного управления, должны включать в себя и необходимость исследования теоретических проблем дерегулирования – как регулируемой свободы, и как специфического метода государственного управления, направленного на эффективное функционирование общества и государства в интересах каждого человека.

Таким образом, актуальность и принципиальная значимость проблемы государственного регулирования и дерегулирование общественной жизни не подлежит сомнению с точки зрения необходимости эффективного функционирования общества и государства в интересах народа.

Вместе с тем, важно обратить внимание на то, что государственному регулированию общественной жизни фактически противопоставляется дерегулирование, ибо под дерегулированием общественной жизни обычно понимается будто бы полный отказ от государственного регулирования, что совершенно неверно, и что обосновывается мной следующими научными аргументами:

Во-первых, в условиях цивилизованного функционирования общества и государства, дерегулирование общественной жизни не может происходить без воли государства – без активного политико-правового и организационного регулирования государственной властью социальной жизни общества.

И, во-вторых, хотя дерегулирование на первый взгляд означает будто бы отказ от государственного регулирования общественной жизни, но ведь сам процесс дерегулирования в институционально-правовом и организационном плане обеспечивается и регулируется именно государством [1, с. 30–31].

И ведь именно государством обеспечивается дальнейшее свободное функционирование дерегулированной общественной жизни.

Следовательно, в условиях реально цивилизованного функционирования общества и государства, дерегулирование общественной жизни возможно лишь при институционально-правовом и организационном обеспечении со стороны государственной власти – как самого процесса дерегулирования, так и процесса свободного функционирования общественной жизни в рамках существующих в государстве законов и других правовых актов.

Вместе с тем, предлагая созданную мной Теорию дерегулирования общественной жизни – как Теорию регулируемой свободы [1; 2; 3; и др.], и как одну из важнейших форм и как специфический метод государственного регулирования, я имею в виду не непосредственное вмешательство государства и, соответственно, не вмешательство государственной власти в конкретные социальные процессы дерегулированной общественной жизни, а подразумеваю создание государством максимально благоприятных условий для эффективного функционирования регулируемой свободы, направленной на реализацию интересов человека, на реализацию интересов общества, государства и человечества в целом.

Отсюда логически следует, что в условиях формирования и функционирования цивилизованного общества и государства, где вся социальная жизнь общества, должна быть направлена на реализацию интересов народа, практическое осуществление которой невозможно без соответствующего институционально-правового и организационного обеспечения со стороны государства, дерегулирование общественной жизни можно и нужно рассматривать лишь как одну из важнейших форм государственного регулирования и государственного управления, а также следует рассматривать – как регулируемую свободу.

В связи с этим, важно обратить внимание и на то, что государственное регулирование само собой не может означать и не означает ее социальную нацеленность и социальную ориентацию, так как государство, в зависимости от целевой направленности функционирования общественно-государственной системы [4; и др.], может регулировать общественную жизнь – не только исходя из социальной цели, а даже – наоборот.

С учетом отмеченного, и с учетом регулирующей и управляющей роли государства в функционировании общественной жизни, прежде всего, следует конкретно обратить внимание на необходимость регулирования государством общественной жизни исходя из интересов народа.

Рассматривая Теорию дерегулирования общественной жизни – как Теорию регулируемой свободы, и проблему влияния государственного управления на саморазвитие личности, необходимо отметить, что саморазвитие личности можно и нужно рассматривать в контексте дерегулирования общественной жизни – как регулируемую свободу.

Притом, хотя государство не вправе и не будет непосредственно управлять саморазвитием личности, но идеологически и политически оно должно направлять саморазвитие человека, формируя соответствующую социальную среду путём институционально-правового и организационного обеспечения социально нацеленного саморазвития личности.

Таким образом, саморазвитие личности принципиально важно рассматривать – как регулируемую свободу, при которой государство обеспечивает необходимые условия для творческого саморазвития личности в интересах самой личности, в интересах общества, государства и человечества.

Список литературы:

1. Кураташвили Анзор А. Социально ориентированная рыночная экономика и влияние правового фактора на ее эффективное функционирование

(монография на грузинском языке). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2008. – 240 с.

2. Кураташвили Анзор А. Государственное регулирование и саморегулирование экономики в системе государственного управления. Научные Изыскания в государственном и муниципальном управлении Сборные научных трудов. Выпуск 1/2012. Академия муниципального управления (Киев, Украина). Киев – 2012, с. 87–93.
3. Кураташвили Анзор А. Проблемы менеджмента в обществе и в государстве. Теория дерегулирования – как Теория регулируемой свободы, и Теория социальной прибыли – как критерий и как Теория истинно человеческой эффективности (монография на русском языке). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2013. – 192 с.
4. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 352 с

УДК 1+32+33+34+35

*Кристине (Кетеван) Альфредовна
Кураташвили,
научный сотрудник Института
Экономики им. П Гугушвили
Тбилисского государственного
университета им. Ив. Джавахишвили,
Магистр юриспруденции,
экономики, менеджмента
и искусства, Помощник Президента
и художник-дизайнер
Международной Академии социально-
экономических наук,
Тбилиси, Грузия*

ФАКТОР КУЛЬТУРЫ И ЕГО ОПРЕДЕЛЯЮЩЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

В связи с исследованием проблемы саморазвития личности, особого внимания заслуживает фактор культуры, ибо именно фактор культуры,

и, в частности, духовная культура имеет определяющее значение, как для эффективного функционирования государства и государственного управления, так и для создания условий саморазвития личности.

Именно культура, как я отмечала и ранее, «является идейной основой эффективного функционирования общества» [1, с. 109].

Считаю необходимым отметить, что «образование – как культура, наука – как культура, а также правовая культура и управленческая культура представляются мне как фактор культуры – как преимущественно непосредственно действующий фактор, тогда как художественная культура мне представляется в качестве преимущественно опосредованно действующего фактора модернизации государственного управления» [2, с. 146].

Вместе с тем, с целью эффективного использования фактора культуры необходимо, прежде всего, создание соответствующих правовых и социально-экономических условий для эффективного развития фактора культуры – как идейной основы поступательного развития общества.

Притом, в деле эффективного развития фактора культуры важнейшую роль должна играть государственная власть, которая должна создавать отмеченные условия, являющиеся необходимой основой эффективного государственного управления, а значит, являющиеся и необходимой основой развития и саморазвития личности.

Культура – как фактор социально-экономического прогресса проявляет свою особую значимость через развитие науки и образования, ибо без этого не может быть реального и ощутимого движения вперед, и, в том числе, не может быть эффективного развития художественной культуры.

Однако развитие науки и образования требует принципиально новых подходов в условиях рыночной экономики с тем, чтобы она способствовали социальной ориентации рыночных отношений и эффективному государственному управлению.

В частности, в условиях рыночной экономики, под которой, т.е. под рыночной экономикой, как справедливо отмечает профессор Анзор Кураташвили, подразумевается всеобщий характер рыночных отношений [3, с.10], и когда на передний план выдвигается прибыль – как движущая цель этих отношений, культура в какой-то степени остается как бы на произвол судьбы.

А это, в свою очередь, может привести, с одной стороны, к духовному обнищанию людей и, с другой стороны, к снижению эффективности

экономики и, в конечном счете, опять-таки к ущемлению интересов общества и каждого человека.

Следовательно, развитие науки и образования требует принципиально новых подходов в условиях рыночных отношений, если общество и государство действительно желает практической реализации социальной ориентации рыночной экономики и эффективного государственного управления в интересах народа.

Главной новизной научного исследования является предложенный мной комплексный подход к проблемам культуры, что будет способствовать эффективному функционированию общества и государства, нацеленного на реализацию интересов народа, на развитие и саморазвитие личности, что осуществимо лишь на основе созданной профессором Альфредом Кураташвили Философии социальной цели [4; и др.] и на созданный им же Теории верховенства интересов народа [5; и др.].

Список литературы:

1. Кураташвили Кетеван А. Культура – как фактор оптимального социально-экономического развития общества. Тезисы докладов Международного симпозиума, Грузинский технический университет (4–6.11.1998). Тбилиси, 1998.
2. Кураташвили Кетеван А. Культура – как важнейший фактор модернизации государственного управления. «Модернизационные процессы государственного и муниципального управления». Материалы Международной научно-практической конференции (4 апреля 2014 года). Часть Вторая. Академия муниципального управления (Киев, Украина). Киев: Издательско-полиграфический центр Академии муниципального управления, в 2-х частях. Ч. 2, 2014. – с. 146–147.
3. Кураташвили Анзор А. Социально ориентированная рыночная экономика и влияние правового фактора на ее эффективное функционирование (монография на грузинском языке). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2008. – 240 с.
4. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 352 с.
5. Кураташвили Альфред А. Теория верховенства интересов народа. *Принципиально новое научное направление и системообразующая тео-*

рия управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 336 с.

УДК 1+32+33+34+35

*Зураб Шотаевич Хонелидзе,
доктор политических наук, профессор,
Ректор Сухумского государственного
университета, Президент Грузинской
Академии Педагогических наук,
Академик Международной Академии
социально-экономических наук
и Международной Академии
Политического менеджмента,
Действительный член
Международной Академии
Информационных технологий
и Действительный член
Нью-Йоркской Академии наук,
Чрезвычайный и Полномочный Посол,
Тбилиси, Грузия*

УНИВЕРСИТЕТСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ И ПРОБЛЕМА САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Саморазвитие личности представляет собой актуальную проблему, ибо учёба и развитие человека не заканчивается в учебном заведении.

Более того, **после окончания учебного заведения, в процессе практической деятельности человек всё больше чувствует необходимость саморазвития для решения проблем, поставленных жизнью.**

Вместе с тем, именно полученные знания позволяют человеку осмыслить проблемы и заниматься саморазвитием для их решения.

В этой связи, как и вообще, **весьма интересным представляется предложенная мной такая категория, как – «Университетская дипломатия», которая является носителем совершенно новой ценностной функции, как качественно новая форма международных отношений и дипломатии.**

Более того, «**Университетская дипломатия**» в самой себя включает такие важнейшие категории, каковыми являются – «**Университет**» и «**Дипломатия**».

Органическим слиянием и паритетным единством отмеченных категорий формируется совершенно новый феномен – «**Университетская дипломатия**», которая в своей двуединой сущности включает в себя донныне пока ещё неиспользованные и незадействованные уникальные возможности решения и саморегулирования проблем.

Здесь возникает вопрос:

В чём состоит сущность идеи, значение и реальная ценность «Университетской дипломатии»?!

Университет, как образовательное учреждение, носитель универсальной учебной и научно-исследовательской образовательной функции, является прямым синонимом генерирования общечеловеческих ценностей и образования, науки, культуры, свободы, гуманитарных ценностей, прогресса и цивилизации во все времена.

На основе нового осмысления функции Университета и его обновлённой миссии, необходимо превратить Университет в эпицентр постоянного прогресса нации, образования, культуры и общественной жизни, превратить Университет в субъект международной неформальной политики.

Что касается непосредственно проблемы саморазвития личности, то необходимо отметить, что «**Университетская дипломатия**», путём прогрессивного влияния на международные отношения, путём повышения уровня образования студенческой молодёжи и т.д. на международной арене, безусловно, будет иметь положительное влияние и на повышение уровня саморазвития личности.

Притом, принципиально важно обратить внимание на особую необходимость развития «**Университетской дипломатии**», а также на необходимость её влияния на саморазвитие личности в гуманном и социальном направлении.

И именно с этой целью, формирование и развитие «**Университетской дипломатии**», а также влияние на саморазвитие личности должны основываться на созданные профессором Альфредом Кураташвили принципиально новые научные направления и принципиально новые научные теории.

В частности, при формировании и развитии «**Университетской дипломатии**», а также для её влияния на саморазвитие личности –

в качестве научных основ должны учитывать: Философию социальной цели [1; и др.], Теорию верховенства интересов народа [2; и др.] и Теорию сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [3; и др.], ибо «в истинно человеческом обществе и государстве, т.е. в общественно-государственной системе, которая служит интересам народа (которая должна служить интересам народа), как в научных исследованиях, так и в управлении обществом и государством, основываясь на философии социальной цели следует исходить из социальной цели, и оценка результатов функционирования этой общественно-государственной системы соответственно должна происходить по степени реализации социальной цели – по степени реализации интересов народа» [1, с. 274–275].

Следовательно, нельзя не согласиться с тем, что в истинно человеческом обществе и государстве [4; 5; 6; и др.], государственное управление [7; и др.], а также «Университетская дипломатия» и необходимость её влияния на саморазвитие личности, должны действительно иметь социальную направленность на основе вышеуказанных принципиально новых научных направлений и научных теорий, международная значимость которых не подлежит сомнению.

В связи с этим, объективной необходимостью является модернизация в единстве – «Университета» и «Дипломатий» в соответствии с требованиями жизни!!!

Список литературы:

1. Кураташвили Альфред А. Философия социальной цели. *Принципиально новое научное направление – исходная теоретическая основа формирования и функционирования истинно человеческого общества и государства* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 352 с.
2. Кураташвили Альфред А. Теория верховенства интересов народа. *Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 336 с.
3. Кураташвили Альфред А. Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. *Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-*

экономического прогресса (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 256 с.

4. Кураташвили Альфред А. Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества. Труды Грузинского технического университета, 1998, № 3 (419). Тбилиси: «Технический университет», 1998.
5. Кураташвили Альфред А. Социально-экономическая теория будущего – истинно человеческого общества. Известия Академии наук Грузии. Серия экономическая. Том 7, 1999, № 1–2. Тбилиси: «Мецниереба», 1999.
6. Кураташвили Альфред А. Альтернативное представление об ориентации общества и государства. Bulletin «Medicine, Science, Innovation and Business New» («Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира»). Volume 6, Number 10 (60), October, 1999. New York, USA, 1999.
7. Кураташвили Альфред А. Философско-правовые основы политического менеджмента. *Управленческое право и определяющий теоретический базис правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономического прогресса* (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2003. – 720 с.

О. М. Роговський,
*доктор філософських наук, професор
кафедри соціології, політології
та культурології Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Проблема свободи займає одне з центральних місць як у західній так і східній філософії (буддійська-індуїстська традиція). Однак, перша була сформована і розвинута під впливом соціально-політичних протиріччя і боротьби і тільки у сучасну добу «відкрила» цінність внутрішній свободи (А. Шопенгауер М. Бердяєв, Ж.-П. Сартр, І. Берлін). Навпаки, дру-

га була зосереджена на пізнанні виключно внутрішнього світу, оскільки східна ментальність сприймала суспільство як природну реальність і навіть негативно-ілюзорний фактор у житті людини.

Для східного розуміння свободи характерна певна асоціальність, яка дуже помітна у поглядах відомого автора Б. Ш. Раджніша, який вважає, що поняття розум, душа, а також і свобода відносяться тільки до індивіду, а не колективу (суспільству), тому «людина свободна внутрішньо абсолютно не спрямована до свободи зовнішньої» [1, с. 56]. Насправді, внутрішня свобода поглядів, бажань, інтересів завжди спрямована на реалізацію особливо у умовах ринково-політичної демократії, що обумовлює підвищення цінності свободи не тільки на Заході, але і на Сході.

Незважаючи на домінуючий вплив глобалізації в плані універсалізації та нівелювання, залишаються значні, перш за все, культурні відмінності між Заходом і Сходом особливо у розумінні свободи, що виявляється у багатьох аспектах. Східна інтровертно-психологічна орієнтація веде до пасивності, спіритуалізації свободи і відділенню від дійсності, оскільки звільнення людини зводиться до постійної боротьби з надмірними бажаннями і власним егоцентризмом, які сприяють виникненню залежностей [2, Упанишады, с.70–71]. Ця боротьба породжує негативне ставлення до реальності у вигляді актуалізації таких понять як «небуття», «негація» (відмова) або «очищення свідомості». Навпаки на Заході свобода базується на задоволенні будь-яких бажань і самореалізації особистості, можливості ставити і досягати власних цілей, незважаючи на можливу втрату (часткову або повну) власної (внутрішньої) свободи. Виключенням із цієї позиції є європейський екзистенціалізм, який також виходить із позиції необхідності боротьби з внутрішніми залежностями (М. Бердяєв) і постійної «негації» суспільної реальності заради збереження індивідуальності і майбутнього (Ж.-П. Сартр), а «очищення» свідомості має за мету наближення об'єктивної (предметної) реальності (за А. Бергсоном).

Відносно проблеми вибору як умови свободи також виявляються протилежні підходи. На Заході можливість вільного вибору вважається основою самореалізації людини, а на Сході розглядається загроза свободі, оскільки може створювати нові залежності: «Якщо бажаєте бути вільними, – писав Б. Ш. Раджніш, – не обирайте, оскільки будь-якої вибір обмежує» [1, с. 52]. Отже, на цьому прикладі очевидна різниця між внутрішнім звільненням і зовнішньою свободою як між процесом, засобами і реалізацією мети особистості або між потенціальним і реальним.

Нігілістичне ставлення на Сході до так таких проявів внутрішнього світу як бажання, задоволення, страсті і зовнішніх предметів як умов звільнення особистості розповсюджується також на будь яке володіння, власність і навіть виконання обов'язків, оскільки вони також викликають залежності. Справжня свобода асоціюється із зникненням відмінностей між ціннісними поняттями добра і зла, щастя і нещастя [3. Вивекананда, с. 98–99]. Навпаки, західне розуміння свободи спрямоване на раціональне розрізнення цінностей добра і зла та її реалізацію шляхом вільного вибору варіантів, можливостей.

Отже, східне звільнення частково зводиться до логіки відмови (від себе) і наступного набуття (благодаті, Бога), тобто логіки спірітуалізації, яка отожднює ціннісні поняття добра, щастя із їх протилежностями. Подібний тип свободи характерний для деяких світових релігій, а також частково співпадає з онтологічної проблематикою західного екзистенціалізму (індивідуалізм, етичний релятивізм). З іншого боку, несвободою на Заході вважається неможливість реалізації бажань, потреб, а на Сході (окрім дальнього сходу), навпаки асоціюється з реалізацією нескінчених бажань, а також із підпорядкуванням зовнішній необхідності, законам.

Таким чином, свобода на Заході асоціюється з боротьбою за права людини, законністю, виконанням обов'язків, задоволенням бажань, а на Заході із внутрішньої роботою звільнення від залежностей, а також з внутрішньої гармонією, медитацією, грою як засобами її досягнення. Західна свобода має тенденцію набування іманентності та позитивності або ментального вдосконалення. Так, Ш. Муфф пропонує ввести у проекти західної демократії такі прояви особистості як страсті, афекти та різноманіття форм діяльності. Для цього типу особистості характерно також прагнення до суверенності, саморепрезентації, часткової або повної автономії.

Навпаки, східна свобода прогресує в напрямку втілення внутрішньої свободи разом із додаванням негативного ставлення соціуму, що ми бачимо на прикладі боротьби з авторитаризмом і корупцією. Східна людина частково автономна і делегує власні повноваження, права до Іншого (держава, корпорація, колектив). Для цього типу традиційно характерна нейтрально-лояльна поведінка при внутрішньої незалежності. В цілому, ці протилежні позиції доповнюють одна іншу як соціально-політичні і культурно-психологічні аспекти свободи і сприяють позитивної реалізації свободи у суспільстві.

В Україні переважає транзитивний тип «делегативної демократії» (О'Донелл) з можливими рецидивами авторитаризму, якому відповідає подвійний вільно-обмежений тип особистості. Це виявляється у бажанні свободи для себе, але не для інших або використанні її для власних потреб, а не для саморозвитку. Внутрішня обмеженість (залежність, однобічність) часто заважає індивіду використати усі або нові можливості, які надає суспільство, тобто розуміння цінності можливостей свободи є головною ознакою розвинутої особистості. Отже, невідповідність внутрішньої обмеженості і зовнішньої свободи є трагічним протиріччям свободи особистості і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Ошо (Б. Ш. Раджниш). Свобода. Храбрість быть собой/ СПб: Весь, 2015–192 с.
2. Упанишады/ М.: Наука, 1967–110 с.
3. Вивекананда С. Четыре йоги/ М.: Прогресс, 1993–528 с.

І. В. Владленова,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема саморозвитку особистості пов'язана з розумінням того, що представляє собою сама особистість. Джон Локк придумав поняття «психічна спадкоємність», він розрізняє людину як істоту (фізична неперервність) і людину як особистість (психічна спадкоємність) [2]. Філософ приводить такий уявний експеримент: якби принц і швець обмінялися тілами так, що в тілі принца тепер залишилися всі спогади шевця, а в тілі шевця залишилися всі спогади принца, тоді швець діяв би як принц. Локк не вважає, що принц у тілі шевця – це та сама людина, якою він був раніше, скоріше він каже, що існує два види ідентичності: фізична ідентичність та психічна.

Логі Гуннарссон зосереджується на питанні, чи можливе існування в одному людському тілі більше однієї особистості («фундаментальної сутності»). Існує психологічна хвороба, яка називається «множинна особистість», або «дисоціативний розлад ідентичності» [3]. Логі Гуннарссон, вивчаючи цю проблему, задає питання, яке стосується особистої ідентичності: Що таке Я? Що пояснює мою індивідуальність та діахронічну ідентичність як ту саму фундаментальну сутність? Хто Я? Чи є Я моїм «справжнім» Я? Що таке людина в описовому значенні? Дослідник прагне пояснити нашу основоположну природу з точки зору соціального контексту, психологічних відносин та відповідальності. Сідней Шомакер придумав мисленнєвий експеримент з перенесення різних станів особистості в інший мозок (BST – «Brain-State-Transfer»), це процес, при якому повноцінні стани мозку людини переносяться на клоноване тіло, а старе тіло знищується [5]. Він описує цей експеримент в рамках функціоналізму та теорії психічних станів, бо психічні стани, за Шомакером, мають причинно-функціональну природу. Логі Гуннарссон, розмірковуючи над проблемами, які поставив С. Шомакер, пригадує фільм «Множинність» (Multiplicity). Де розповідається про людину, здатну дублювати себе машиною, при чому кожен дублікат розвиває іншу особистість, викликаючи певні проблеми. Головний герой Даг погоджується на те, щоб тіло його було клоновано, а всі його тілесні та психологічні характеристики чудово скопійовані. Даг існує в клонованому тілі, але він не є тотожною клонованою копією, бо існує відмінність між прийняттям зобов'язань та вибором раніше скопійованих зобов'язань. Гуннарссон стверджує, що саме це й забезпечує ідентичність. Ставлення Дуга до копій, зроблених своїми зобов'язаннями, зовсім інше, оскільки він не несе відповідальності за процес копіювання. Гуннарссон робить висновок, що «постійне існування матеріальної істоти необхідне для постійного існування фундаментальної сутності, втіленої цим матеріальним буттям» [3, с.64].

Як змінюється особистість протягом життя? Де знайти фундаментальну основу особистості? Д. Келлі відповідає на ці питання, вводячи поняття «життя», під яким він розуміє не просто зміну, але й здібність спонукати себе до того, щоб репрезентувати себе та виділяти із оточення [1]. Розробляючи свою теорію конструктів, Д. Келлі приходять до висновку, що людина дивиться на світ крізь прозорі трафарети або шаблони, які вона сама створює, а потім намагається підігнати їх до тих реалій,

з яких складається цей світ. Підгонка не завжди виявляється доброю, однак, без таких шаблонів світ постає перед людиною у вигляді настільки невиразної однорідності, що вона не в змозі отримати з нього ніякого сенсу. Він вважає, що для будь-якої людини навіть погана пригонка своїх шаблонів до реальності корисніша, ніж її відсутність. Він називає ці шаблони, які люди приміряють дослідним шляхом до істинного стану речей, – конструктами. Конструкти – це способи тлумачення світу. Зазвичай люди прагнуть удосконалювати свої конструкти, розширюючи їх набір, вносячи в них зміни для забезпечення кращої підгонки і включаючи їх у різні системи. Намагаючись удосконалити конструкти, людина неодноразово зупиняється під впливом думки про шкоду, якої явно буде завдано системі внаслідок зміни конструкту. Іноді потрібний додатковий психотерапевтичний вплив або багатший життєвий досвід, щоб переконати людину вносити поправки в свою систему тлумачення аж до того моменту, коли можна буде включити до її складу новий і більш точний конструкт.

Проблема особистої ідентичності виникає в силу того, що ми є свідомими істотами, і це охоплює широкий спектр питань. Дискусії в цій галузі не завжди дозволяють проводити межі між різними філософськими поняттями, які пов'язані з ідентичністю. Стабільне почуття ідентичності означає вміти бачити себе як одну і ту ж людину в минулому, теперішньому і майбутньому. Ідентичність досить широка і включає багато аспектів самості. Почуття себе ймовірно, складається з переконань, поглядів, здібностей, історії, способів поведінки, особистості, темпераменту, знань, думок та ролей. Ідентичність можна розглядати як самовизначення, яке тримає разом усі ці різноманітні аспекти.

Список літератури:

1. Келли Д. Теория личности: психология личных конструктов. – СПб.: Речь, 2000. – 249 с.
2. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении // Сочинения в 3-х т. Т. 1. –М.: Мысль, 1985. – 560 с.
3. Gunnarsson, L. Philosophy of Personal Identity and Multiple Personality. – London : Routledge, 2010. – 230 p.
4. Rychlak, J. F. A philosophy of science for personality theory. – Boston, MA, US: Houghton, Mifflin and Company, 1968. 520 p.
5. Shoemaker, Sydney, and Richard Swinburne. Personal Identity. – Oxford, U. K. : Blackwell, 1984. – 168 p.

Н. Н. Чурсин,
*доктор педагогических наук, доцент,
доцент кафедры информационной
деятельности и медиа-коммуникаций
Одесского национального
политехнического университета;*
И. Н. Силютин,
*кандидат педагогических наук,
доцент, доцент кафедры философии,
культурологии и информационной
деятельности Восточноевропейского
национального университета
имени В. Даля*

ПРОБЛЕМА ОТЧУЖДЕНИЯ ЗНАНИЙ И ЛИЧНОСТЬ

Тенденция отчуждения знаний, вероятно, так же стара, как и само человечество. Действительно, «Если изобрести наиболее общую абстракцию для головокружительной эволюции человечества, то это открытие возможности перемещения информационных функций (запоминания, создания, обработки информации, ее тиражирования и распространения) во внешнюю «косную» материю, и уверенное, ускоряющееся движение в этом направлении» [1, с. 188].

Создаваемый человеком технический мир был призван улучшить условия существования человека на земле. Воплощение отчужденных знаний – техника – долгое время рассматривалась исключительно как благо, как свидетельство торжества человека и человеческого. «Однако технические инновации в какой-то момент оказались оторванными, и весьма значительно, от нужд и запросов общества и индивида. Технические системы создавались как бы сами для себя и существовали сами по себе.

В связи с информационным бумом возникла еще одна проблема: мера участия человека в информационных процессах. ... Не общество, в лице его граждан, регулировало информационные потоки, а, фактически, информационные потоки, причем складывающиеся нередко весьма стихийно, регулировали социальные отношения и систему взаимодействия субъектов уже всего или большей части общества. Собственно, это и сделало информационную проблему (причем в самой широкой ее по-

становке) приоритетным вопросом для современного мирового сообщества» [2, с.7].

То есть, как и в случае с техническим развитием, оказалось, что теперь уже сами по себе знания получили определенную самостоятельность и независимость в своем существовании и развитии от их творца – человека. Собственно, в этом и состоит феномен отчуждения знаний.

Существует множество мотивов и механизмов такого отчуждения. Один из них заключается, безусловно, в стремлении повысить комфортность жизни. И в этом человеку всегда рад подставить плечо компьютер, отбирая у человека не только какую-то работу, но и, одновременно, какую-то часть его личностных качеств: «В конце концов, – пишет Г. Бейтсон, – если вы следуете компьютеру, на вас ложится несколько меньшая ответственность, чем при использовании собственного разума» [3, с. 205].

Эффективность «внешней» обработки знаний и информации отчуждает от человека все большую часть и знаний, и процессов работы с ними. Здесь сформировалась положительная обратная связь: чем выше эффективность технологий, тем более охотно им передаются процессы обработки знаний и информации; параллельно с этим формируется и отрицательная обратная связь: чем больше памяти и интеллекта присутствуют вовне человека, чем больше оснований их использовать, тем меньше оснований обращаться к «несовершенным» человеческим алгоритмам; последние в итоге получают все меньше внимания и шансов на развитие.

Поэтому и наблюдается поражающая воображение неграмотность (образованного!) населения в некоторых странах, считающихся развитыми. Представление о возможности «внечеловеческого» существования знаний содержит в себе столько очевидного и одновременно столько немыслимого, что даже осознание содержания проблемы отчуждения знаний еще только-только начинается. Во всяком случае, «Мы переживаем глубочайший переворот в мировой системе знания с тех пор, как человечество начало мыслить. Покуда мы этого не усвоим, все наши самым тщательным образом разработанные планы по поводу будущего обречены на неудачу» [4, 163–164].

Поскольку темпы изменений растут, не только экономика, но и сам смысл «быть человеком», вероятно, будет меняться. Уже в 1848 году

в «Коммунистическом манифесте» было провозглашено, что «все старое и закостенелое испаряется». Однако Маркс и Энгельс думали прежде всего о социальных и экономических структурах. До 2048 года физические и когнитивные структуры также испарятся в воздух или в облако битов данных. [5, с. 322]

Отчуждение знаний от их носителя – человека – приводит к очевидному разрушению, деградации человеческой личности. Это происходит в двух аспектах. С одной стороны, человек теряет контроль над определенной частью знаний и становится зависимым от информационных технологий. С другой стороны, человек утрачивает важные качества своей личности, в частности, идентичность. И трудно сказать, какая из этих утрат более разрушительно воздействует на человека в нашем привычном его понимании. В человеке остается все меньше постоянных, надежно фиксированных характеристик. Это обстоятельство оказывается напрямую связанным с известной проблемой устойчивого развития цивилизации.

«За время своего существования, – пишет В. И. Данилов-Данильян, – человек сумел найти немало механизмов социальной стабилизации (от ритуалов заклинания до антимонопольного законодательства). Сейчас многие из них, в принципе сохраняющие действенность, откровенно разрушаются без какой бы то ни было их замены другими. Конечно, отчасти они совершенствуются и укрепляются, возможно, что удастся находить и новые механизмы стабилизации, но при этом традиционные механизмы (в частности право, мораль) становятся все менее и менее работоспособными для возрастающей доли численности человеческой популяции.

Каковы пределы разрушения в этом – социо-гуманитарном аспекте? Этот вопрос, во всяком случае, в такой постановке, наука еще не изучала. Трудно хотя бы назвать те параметры (пусть даже не количественные, а вербальные), которые должны быть объектом анализа.

Именно с существованием пределов разрушения, с их непревышением и следует связывать устойчивость развития» [6]. Существует, таким образом, тесная связь проблемы трансформации личности и устойчивостью цивилизации в целом.

Как подчеркивается в недавней итоговой работе Римского клуба, «Все человечество нуждается в участии во всеобщем обсуждении того, в чем информационная технология, возможно, касается нас, в терминах ее

возможностей и ее угроз. Значения в терминах разрушительного изменения существенны во многих областях – глобальном влиянии на занятость, конфиденциальность и, действительно, в том, кто может быть определен как 'человек' в будущем. Возможный брак между человеком и машиной ставит весьма вызывающие вопросы» [7, с.89].

Таким образом, объективная тенденция отчуждения знаний от их естественного носителя – человека – к настоящему моменту привела к состоянию, весьма тревожному как для человеческой личности, так и общества в целом. Как подчеркивал Г. Бейтсон, «если вы отделяете разум от структуры, которой он имманентен (человеческим отношениям, человеческому обществу или экосистеме), вы, я уверен, впадаете в фундаментальную ошибку, которая в конечном счете обязательно вам отомстит» [8, с. 450].

Актуальной задачей отсюда становится поиск путей сохранения человеческой личности, а отсюда и общества, в условиях утверждающейся тенденции отчуждения.

Список литературы:

1. Чурсин Н. Н. Понятие тезауруса в информационной картине мира: монография. – Луганск : Изд-во «Ноулидж», 2010. – 305 с.
2. Рунов А. В. Социальная информатика: учебное пособие. – М. : КНОРУС, 2009. – 428 с.
3. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии разума. Избранные статьи по теории эволюции и эпистемологии / Г. Бейтсон. – Пер. с англ. / Предисл. Л. Я. Федотова. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : КомКнига, 2005. – 248 с.
4. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М : АСТ : АСТ МОСКВА : ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.
5. Харарі, Ювал Ной. 21 урок для 21 століття / Пер. з англ. О. Дем'янчука. – К. : Форс Україна, 2018. – 416 с.
6. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие – проблема выживания человека // Наука. Общество. Человек / Отв. ред. В. С. Степин; Ин-т человека. – М. : Наука, 2004. – С. 140–147.
7. Von Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. – Springer, 2018. – 220 p.
8. Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Пер. с англ. М. : Смысл, 2000. – 476 с.

*Р. М. Богачев,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
НТУУ «КПІ імені І. Сікорського»*

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО: МЕРЕЖИВО ЖИВОГО СПІЛКУВАННЯ АБО ПАВУТИННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІРОК

Відродження, Ренеанс, Розвиток... Інша сторона – Виродження, Декаданс, Звиття... Зусиллями вітчизняної філософії у другій половині ХХ століття покладено місток між філософським Виродженням в першій половині та Відродженням кінця ХХ століття. Не втрачено зв'язок часів, хронотоп культурного простору не розірвано: традиції класичної філософії Давньої Греції й Німеччини, напрацювання космізму та філософія «сродної праці» Г. Сковороди розгортаються в часі та просторі на підґрунті дійсно наукової філософії...

Але час проходить. Нові покоління. Нові виклики вимагають нових відповідей. Але це в реаліях Альфреда Тойнбі... В сутності, в світі панує взаємозв'язок всього зі всім і крім цього пізнавати немає чого... Тому в практиках суспільного життя нові рівні щільності, насиченості та інтенсивності взаємозв'язків просто **ВИМАГАЮТЬ** нових форматів взаємодій... нових ступенів цілісності, істинності та всебічності інтеграції кожного-багатьох-всіх у взаємовпливах та взаємопереливах форм та сутнісних проявів людяності... вимагають нових рівнів та форматів *міжсуб'єктного спілкування*. Поставання Дійсної **суб'єктності кожного-багатьох-всіх**.

Ще на початку зародження культурного світу, в перших промінях народженої творчості людський мозок, що запліднений ідеєю, звільняє з полону матерії власну сутність – ідеальні образи богів та богинь. Згадайте Венеру Мілоську, яка виходить з океану та підкорює світ єдиним поглядом...

Вона – це втілення найвищої та вічної краси, недосяжної чистоти та природної грації. Вона – це спокійна впевненість в собі та власній перемозі, тому боротьба триває лише мить й під **самовпевненим** поглядом світ беззаперечно визнає її владу. А що отримує світ? Нічого, крім ідеалізованого образу й відчуття безпорадності, даремних мрій та примар

щастя. Тому й розплата за ідеалізацію *суб'єкт-об'єктних* (примус, підкорення, гноблення, тиск тощо) *зв'язків* приходить невідворотно – це біль і жах постійних війн, антимораль і даремність крестових походів, безжаль і технологізація вогнищ інквізиції. Результат – **біологізм** та **тотальне пристосування** як *спосіб життя*, а тому й **тотальне виро-дження** доби Середньовіччя.

Світ рятується завдячуючи моральним ашларам, що закладено кла-сичною Давньогрецькою філософією («поводтеся з друзями так, як хоті-лося б, щоб вони вели себе з вами», яке в тій чи іншій формі зустрічаєть-ся у Фалеса Милетського, Гесиода, Сократа, Платона, Аристотеля и Сене-ки) та християнством («тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки»). Саме вони генерують та зберігають в смутні часи потенціал інтуїтивного визнання цінності людського життя: «Людина є міра усім речам: існуючим – в тому, що вони існують; неіснуючим – в тому, що вони не існують» (Протагор). Це гімн *суб'єкт-суб'єктних взаємозв'язків* та *стосунків*. Саме тому в добу Середньовіччя з'являється вокабула «людина» та кріпнуть паростки поставання індивідуальності. На жаль, в більшості *індивідності*.

Доба *Відродження*. Згадаємо посмішку Джаконди, холодну, *індивід-ну*, яка протиставляє себе світу на тлі його Виродження. Саме тоді по Європі крокує **індивідуалізм**, що доходить до антропотезму в концеп-ція людино-божжа та бого-людства. Саме космічна відстороненість, відсутність навіть ознак або натяків на присутності в пейзажі іншої людини підкреслюють спокійну **самодостатність** та **самовпевненість**, **самозамкненість** та **самозадоволення**, **самообожнювання** та **зарозумі-лість** Мони Лізи. Її **суб'єктивізм**.

Вона не стільки Богиня, скільки «*особистість*», яка замкнена на собі самій та яка надає іншим можливість просто роздивлятися себе, обо-жнювати власну незграбну цнотливість з неприхованим відчуттям без-порадності. Вона – це *індивідність*, чіткий й холодний розрахунок якої є свідченням **тотального суб'єктивізму**, а модусами прояву стають **бездіяльність**, **безрадісність**, **нечутливість**, **безсоромність**, **байдужість** як *спосіб життя*.

Наслідки? Кривавий *Новий час*, який вражено зоологічним індивіду-алізмом та індивідним утилітаризмом. Ніколи підкорення світу в межах суб'єкт-об'єктного відношення не здійснювалося більш безсоромно та безпристрасно в просторі **біологізму суб'єктивізму**, що посилюється популяризацією **солідаризму**. Вони пліч-о-пліч крокують по «цивілізо-

ваному» світові. Активність людини спотворено до рівня активізму перманентної боротьби з зовнішнім світом та зведено до банальної втечі від себе самої; взаємодію замінено агресією; замість розмаїття **космосу** формується гомогенізований **хаос**.

Але.... нові часи, нові стосунки. На жаль, й у ХХ столітті суспільні практики вимушені постійно наздоганяти діалектику. В багатьох випадках, ірраціональні, спотворені форми суспільних взаємозв'язків та взаємодій зумовлюють значні «зигзагі» та манівці суспільного буття, гальмування історичного поставання людини і суспільства, зниження рівня накопиченого потенціалу *міжсуб'єктного спілкування* (Г. С. Батіщев) як взаємопроникнення *спів-творчості* та *наслідування*, знищення потенціалу *мережєвості*.

З одного боку, історія людства свідчить, що процеси *мережування*, як поставання спочатку *суб'єкт-суб'єктних взаємозв'язків* та *стосунків*, а потому й *суб'єктно-суб'єктісних взаємозв'язків* та *взаємодій*, протікають постійно (*наслідування*), властивість *мережєвості* накопичує власний соціально відтворювальний потенціал *суспільного розвитку* (процес *усуспільнення людини* й *олюднення суспільства*) та у різних формах актуалізації діяльнісно-спілкувальної сутності кожного-багатьох-всіх (у *співтворчості*) формується *мережєво живого спілкування*.

Саме феномени *мережєвості-мережування-мережєва* відображають діалектику (динаміку, ритміку, архітектоніку), складають методологічну основу (джерело, механізм, результат) процесів суспільної організації-самоорганізації та стають базою моделювання та прогнозування сучасних соціальних процесів.

З іншого, доцільно звернутися до праць видатного радянського філософа О. Зинов'єва, які присвячені як феномену «комунізму в Росії», так і феномену «западнізму», й достатньо чітко описують сучасні тенденції в країнах «розвитого капіталізму»: *по-перше*, твердження, що історія «впливає в соціальні дірки»; *по-друге*, підвищення рівня соціального захисту зумовлює зниження економічності та ефективності діяльності суспільства; *нарешті*, вирішальним фактором, що визначає суспільно-політичний тип суспільства виступає людина, якість стосунків та суспільства загалом.

Щодо останнього, то рівні можливості, це не тільки й не стільки «я хочу й отримую» або «я повинен та віддаю», скільки «я хочу і повинен» на індивідуальному рівні, «повноваження і обов'язки» на груповому й «патріотизм і патерналізм» на рівні суспільного цілого. Саме в їх

діалектичному взаємопереході й виникає *можу-можемо-всемогутність кожного-багатьох-всіх* в царині *суб'єктно-суб'єктивних взаємозв'язків та взаємодій*.

Дійсно, будівництво суспільства рівних можливостей – це давня мрія людства: селянин буде кормити, робітник – одягати та обувати, виробляти машини та механізми для селян, інженер – проектувати та відпрацьовувати технологію, будівельник – будувати житло та підприємства, військовий – захищати Батьківщину, а міліціонер – порядок тощо. Ніби-то все зрозуміло, але в такому поділі функцій та компетенцій, в такому розподілі ролей у царині *виробництва речей* втрачається цілий прошарок людей творчих професій, так звана *інтелігенція*. Відповідно й гальмується перехід від поділу діяльності до *розподілу самодіяльності та самодіяльнісного розподілу* (Новіков Б. В.), тобто до *творчості* у формі практичної всезагальності. А тому й сходження *людини економічної* у виробництві речей (робітники, селяне) до *людини суспільної* у виробництві ідей (інженери, управлінці, науковці, вчителі) та нарешті до *людини повністю усільненої – дійсної особистості у мереживі «живого спілкування»* – у баналізованому продукуванні людей (інтелігенція) в форматі кожен-багато-всі, в формі практичної всезагальності стає неможливим. Історичних прикладів цих процесів більш ніж достатньо.

Інтелігенція як спільність, соціальна група, прошарок суспільства є результатом диференціації *суспільства як абстрактно конкретного* (диференційоване), а потому інтеграції з ним на новому рівні цілісності, всебічності та істинності як *дійсно конкретне* (інтегроване): відображується цим поняттям реальність є об'єктивно існуючою цілісною та всебічною реальністю (дійсністю), що відповідає рівню щільності, насиченості та інтенсивності взаємозв'язків в *суспільстві* взагалі.

Інтелігенція та *Суспільство* зовнішньо протистоять одне одному: кожна зі сторін охоплює лише певну частину процесу організації-самоорганізації, **інтегроване суспільство** виступає лише як певний рівень узагальнення взаємозв'язків (властивостей та відношень), якому зовнішньо протиставляється інтелігенція, яка диференційована із суспільства на основі особливих властивостей та характеристик (Аристотель, Платон, В. Парето, Н. Моск тощо). Саме *інтелігенція сама-в-собі* містить та передбачає розгортання своєї-іншої якості суспільства, а саме *зразка-матриці-патерну «інакше можливого»* з метою подальшого зняття, подолання та знищення зайвих, неефективних, неекономічних тощо взаємозв'язків та відношень із збереженням належного.

Саме **дійсна інтелігенція** в генерує *зразок-матрицю-модель* *перетворення взаємозв'язків та відносин суспільства на новому рівні цілісності, всебічності та істинності взаємозв'язків та відношень*; забезпечує підготовку логічної «сировини» для подальшого сходження від одиничного через загальне до всезагального, тобто *мережування* з актуалізацією властивості й потенціалу *мережовості* в форматі *мережива*. Саме так творчість стає *справою та способом життя* кожного-багатьох-всіх.

В іншому напрямі, *ірраціональні зразки-матриці-патерни, що генерує «творча» еліта* стають детонаторами суспільних практик, спрямованих на сповільнення розвитку завдяки сфері *фіктивно-конкретного*, а потому – його знищення та *Виродження* сфері конкретної фіктивності взагалі, яку породжено **суб'єктивізмом, біологізмом та солідаризмом** старого суб'єкт-об'єктного основного відношення.

Псевдо-, ерзац- й квазіелітою в процесі суто зовнішньої організації та *Формоспостворення* вибудовується царина міфотворчості, відповідні абстрактно-загальні установи, норми та цінності, які не наповнюються змістом дійсно людських стосунків. Так відбувається спотворення змісту культури, суспільних форм, а з часом – *Міфовитворення* фіктивного змісту в просторі імітації, вимислу – *Вимислювання*, – а потому в *просторі БЕЗмислення* відбувається *звиття*, Світожерство, утилізація розвитку взагалі.

Навіщо ми про це? *Розумне людство* – живе й прогресує, *нерозумне* – виживає та впевнено йде до самознищення. Вибір очевидний: або **павутиння соціальних дірок**, самогубні чвари, безталанне використання людських і природних ресурсів в ім'я жадібного «бізнесу», або **мереживо живого спілкування**, конструктивне в **логіці справи** мирного співробітництва здійснення **справи в логіці** прогресу людства й збереження планети Земля в придатному для життя стані.

Саме в останньому діалектичний синтез потенціуює *Можливе*. Тобто МАЙБУТНЄ, в якому мрія кожного-багатьох-всіх стає ДІЙСНІСТЮ, а *міжсуб'єктні стосунки* – **баналізованою спів-творчістю в мереживі «живого спілкування»**.

Саме так постає дійсна *Людина справи*, яка займається дійсною *Справою Людини*. Тобто **творить-або-відтворює життя**. В форматі кожен-багато-всі. Така Людина і є уособленням **дійсної інтелігенції**.

А інакше – всі ми **квазіеліта**, бо «якщо є хоч один старець, то всі ми старці» (О. П. Довженко)...

О. С. Пономарьов,
кандидат технічних наук., професор,
професор кафедри педагогіки
і психології управління соціальними
системами Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,

М. К. Чеботарьов,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,

А. О. Харченко,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної кібернетики
і маркетингового менеджменту
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»,

К. І. Терещенко,
заступник начальника юридичного
відділу Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Надзвичайно складна природа людини як істоти біологічної і соціальної, мислячої і творчої, духовної та егоїстичної зумовлює її потребу в постійному розвитку й адаптації до тих змін, які безперервно відбуваються у зовнішньому відносно неї середовищі. Крім того, людина, напевне, є єдиною живою істотою на нашій планеті, яка не тільки народжується абсолютно безпорадною, але й на особистісне становлення і дорослішання якої припадає майже чверть життєвого циклу. При цьому на процес її онтогенезу накладаються характерні особливості філогенезу людства,

зумовлені як природними та антропогенними чинниками, так і їхньою досить складною взаємодією і взаємовпливом.

Ще однією особливістю людини слід вважати істотну залежність самої можливості її успішного життя і розвитку від того соціуму, в якому вона функціонує, та від характеру її участі у спільній з іншими людьми діяльності. З цього приводу С. Л. Франк цілком справедливо вказував, що людина живе в суспільстві не тому, що так жити зручніше, а тому, що тільки в якості члена суспільства вона може відбутися як Людина, подібно до того, як листок може бути листком тільки цілого дерева.

І для того, щоб забезпечити можливість її належного існування в суспільстві і певного узгодження її індивідуальних і соціальних цілей, прагнень та інтересів, людство сформувало систему цілеспрямованих впливів на неї, яка передбачає її підготовку як індивіда до успішного життя й діяльності в цьому конкретному соціумі. Ця система включає як сімейне виховання, так і освіту. Крім того, і в межах системи, і поза нею людина зазнає різних впливів з боку зовнішнього середовища. Такі впливи можуть бути позитивними і негативними, закономірними і випадковими, регулярними та епізодичними.

Слід відзначити, що інтенсивність вказаних та інших впливів змінюється з віком людини. Якщо в ранньому дитинстві визначальну роль у вихованні людини відіграє вплив сім'ї, то згодом він повільно спадає, натомість виникає й посилюється вплив освіти, а також стає тією чи іншою мірою помітним вплив зовнішнього середовища. Десь у старших класах чи в закладах вищої освіти слабшає вплив освіти, розвивається системна самосвідомість, в результаті чого визначальне місце поступово посідають самовиховання і саморозвиток людини. Показово, що часто навіть у ранньому віці дитина проявляє свій характер, який у подальшому послідовно впливає на її розвиток і саморозвиток у взаємодії з впливами з боку інших дійових чинників.

Необхідно підкреслити, що у значної частини молоді, навіть на етапі, де домінуючими стають саморозвиток і самовиховання індивіда, все одно тією чи іншою мірою зберігаються й впливи на нього і на процеси його розвитку з боку інших розглянутих вище чинників. Така ситуація переконливо свідчить про той надзвичайно складний і часом суперечливий характер розвитку і саморозвитку особистості, який для свого належного узагальнення й розуміння вимагає глибокого філософського осмислення.

До речі, освіта як специфічний соціальний феномен і цільовий суспільний інститут призначена для забезпечення системного впливу на

дитину чи молоду людину з метою їх навчання, виховання, особистісного розвитку та соціалізації. Насправді ж, вона обмежується переважно функціями навчання й певною мірою вихованням, в основному в середній школі. Особистісний же розвиток як вкрай важлива функція освіти, здебільшого розглядається як щось другорядне і необов'язкове. І ця обставина тільки посилює роль і значення саморозвитку й відповідальність студента за характер саморозвитку його особистості.

Однак процеси саморозвитку особистості студента не повинні лишатися безконтрольними і позбавленими цілеспрямованого педагогічного впливу, адже суспільство очікує від освіти підготовки не просто фахівця, але й громадянина, активного учасника науково-технічного і соціально-економічного прогресу, людини високої духовності й культури. Кожний випускник вищої школи має бути справжнім інтелігентом, гідним представником національної гуманітарно-технічної еліти. А без відповідного впливу на його розвиток і саморозвиток з боку педагога успішного виконати це завдання досить проблематично.

Хоча, саморозвиток особистості, як підкреслюють В. О. Лозовой та його співавтори, це «одна з іманентних властивостей соціального індивіда, пов'язана зі здатністю змінювати в позитивному (прогресивному) напрямку свій внутрішній духовний світ, соціальні властивості, якості для ефективної адаптації до соціального середовища й самореалізації» [2, с. 380]. Вважаємо за необхідне додати, що на наше переконання, саморозвиток має передбачати також здатність критично оцінювати своє соціальне середовище та обирати раціональну стратегію взаємодій з ним. Інакше безумовна адаптація до нього може виявитися шляхом не саморозвитку, а саморуйнування особистості.

Як абсолютно небезпідставно стверджував один з основоположників екзистенціалізму Ж.-П. Сартр, що «людина – це не що інше, як те, чим вона сама себе робить. Таким є перший принцип екзистенціалізму» [4, с. 15]. А вона може робити з себе особистість, що сягає вершин професіоналізму й духовного життя, а може поринути у безглузде напіврослинне існування у бездуховності й безкультур'ї, а то й у асоціальному способі життя. Тому освіта повинна чітко, але вкрай делікатно показувати студентові існування різних варіантів розвитку і саморозвитку його особистості й можливі наслідки вибору певного шляху. Ще одним важливим її завданням має виступати створення педагогічних умов, які б активно сприяли позитивному саморозвитку особистості студента. Серед них чільне місце має посідати підкреслена повага викладача до

його особистості та визнання його права мати свої думки і переконання, права на помилку. Адже розуміння помилки і її виправлення є важливими інструментами саморозвитку.

Безумовно, студент – це вже не дитина, і турбуватися про саморозвиток своєї особистості він здатний цілком свідомо. Однак цей саморозвиток повинен відбуватися у відповідності з системою життєвих цілей та інтересів, які обирає собі студент, та з його життєвою траєкторією, яка має забезпечити успішне досягнення ним обраних цілей. А без доброзичливої допомоги педагога і вибір студентом своїх життєвих цілей, і побудова своєї життєвої траєкторії можуть виявитися далекими від суспільних очікувань й не забезпечувати успішної реалізації ним своїх креативних здібностей та особистісного потенціалу.

Сам же феномен саморозвитку є цікавим і достатньо складним явищем, в якому у своїй системній цілісності тісно переплетені об'єктивні і суб'єктивні чинники, позитивні й негативні особливості, закономірні та випадкові прояви. Саморозвиток особистості має ієрархічний характер, в його загальній структурі можна виокремити і рівні ієрархії, і чіткі сукупності процесів, спрямованих на конкретні спільні цілі й завдання, й самі цілі і завдання. Верхній рівень ієрархії утворює система життєвих цілей і цінностей. Вона виступає орієнтиром практичних дій студента і загальної лінії його діяльності й поведінки. Залежно від морально-вольових якостей, наполегливості та відповідальності студента його діяльність і поведінка різною мірою сприяють ефективності саморозвитку його особистості, а отже й досягненню його життєвих цілей і життєвого успіху. Фактично цей рівень загальної структури феномену саморозвитку особистості виступає програмою реалізації цього саморозвитку.

На наступному рівні ієрархії й розташовуються умови цього досягнення, а саме чіткість світоглядних позицій, морально-етичних принципів і переконань та почуття відповідальності за себе, свою діяльність та її результати. Ще нижче в ієрархічній структурі саморозвитку особистості студента розташовується його інструментарій, за допомогою якого можна реалізувати цей процес. Маються на увазі загальна культура студента, його освіченість і вихованість, його естетичні смаки та ідеали, духовність і ставлення до самого себе, до інших людей й до суспільства у цілому. Чільне місце посідає його комунікативна компетентність, насамперед уміння дослухатися до того, як він сприймається своїм оточенням, та обов'язково враховувати критичні оцінки в процесі реалізації програми своєї особистісної самореалізації.

Широке розмаїття іманентних діяльності, вчинкам та поведінці людини екзистенціальних проявів здатне породжувати складні колізії, які потребують відповідальних рішень. Саме в подібних ситуаціях і відбувається чіткий прояв характеру її саморозвитку як особистості. Вибір та послідовне використання регулятивних механізмів, насамперед моралі і права, активність, здатність та готовність брати на себе відповідальність за результати й можливі наслідки її рішень дають можливість судити про рівень і характер саморозвитку людини та про міру її соціальної зрілості.

Ця теза набуває особливої ваги сьогодні, коли і природне, і соціальне середовище буття людини зазнають швидких і глибоких змін. Вони істотно позначаються на самому її бутті, в тому числі на її життєвих цілях і цінностях, а отже й на умовах і характері її розвитку та саморозвитку. Тому обставини, що складаються, у взаємодії зі значною множинністю цілей конкретних індивідів та їхніх особистісних рис і якостей, їхніх прагнень та інтересів породжує надзвичайно широкий спектр прояву варіантів і особливостей саморозвитку. Ось чому сам цей феномен сьогодні цікавить не тільки педагогів і психологів. Він стає об'єктом уваги філософії, насамперед філософської антропології, гносеології, аксіології та інших напрямів сучасної системи філософських знань.

Не менш цікавими проблеми саморозвитку особистості постають і для соціології, оскільки для багатьох представників сучасної молоді саморозвиток відбувається здебільшого у віртуальному світі, де відходять на задній план цілі й цінності традиційного життя. Сидячи цілодобово за комп'ютером, молода людина вже не відчуває потреби в реальному спілкуванні, у відношеннях дружби, любові, взаємодії. Ці тривожні тенденції сприяють посиленню як бездуховності особистості, так і атомізації суспільства, руйнуванню інституту шлюбу і сім'ї. Іншими словами, людина втрачає суто людські риси і якості.

Тому система освіти має істотно активізувати свій вплив на людину, з самого раннього дитинства впроваджувати гуманістичні принципи виховання і прищеплювати їй потребу у самовихованні, уміння ставити високі життєві цілі та прагнення успішно їх досягати. Молодь, в тому числі студентство за нашою доброзичливою допомогою повинні глибоко усвідомити, що життєвий успіх і справжнє щастя слід шукати не у віртуальній реальності, а в реальному житті. З цією метою, як ми раніше спеціально підкреслювали, слід стимулювати прагнення студента «виявити і максимально можливо реалізувати свої природні здібності та особистісний потенціал, гнучкість та інноваційну спрямованість мислення,

здатність легко пристосовуватися до складних ситуацій і вміти знаходити ефективні шляхи їх подолання, допитливість, винахідливість та життєрадісність» [3, с. 93]. Додамо, що саморозвиток особистості передбачає ще й впевненість студента у собі, у своїх силах, здібностях і можливостях.

Разом з розвиненим почуттям відповідальності за своє життя й діяльність, сформованим у студента, це має сприяти його прагненню до позитивного саморозвитку й успішній реалізації обраного ним шляху та визначених цілей. На це й має спрямовуватися кожний його вчинок, кожна дія. Адже, як вважав О. М. Леонтьєв, «дією ми називаємо процес, який підпорядковується уявленню про той результат, який має бути досягнутий, тобто процес, підпорядкований свідомій меті» [1, с. 103]. А метою саморозвитку має бути уявлення студента про себе майбутнього як про ідеальну особистість.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – изд. 2-е. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
2. Морфология культуры: тезаурус / За ред. В. О. Лозового. – Харків: Право, 2007. – 3824 с.
3. Пономарьов О. С. Відповідальність як педагогічна категорія: навч.-метод. посіб. / О. С. Пономарьов, Н. В. Серета, М. К. Чеботарьов. – Харків: Підручник НТУ «ХПІ», 2013. – 172 с.
4. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменології / Жан-Поль Сартр. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 854 с.

В. И. Мищенко,
старший преподаватель кафедры
философии Национального
технического университета
«Харьковский политехнический
университет»

ПРОБЛЕМА СВОБОДЫ В ДУХОВНОМ РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ

Свобода есть условие развития. Вне свободы развитие невозможно, поскольку само развитие предполагает, как минимум изменение, приоб-

ретение нового статуса, выход на новые пространственно-временные параметры в открытом мире космоса. Несвобода есть консервация существующего статус-кво, есть невозможность самого движения. Движение же есть атрибут материи. Свобода, таким образом, есть условие существования мира, находящегося в вечном изменении. Очевидно эту мысль хотел доказать Н. Бердяев, когда говорил, что свобода априорна, «первичнее Бога» [1]. Несвобода в житейском мире человека есть смерть, в галактическом измерении формой несвободы можно считать феномен «чёрной дыры», «останавливающей» всякое движение.

Примерно такие рассуждения, а также все доводы относительно исторического развития человечества, справедливо демонстрирующие, что наша история – это борьба против узурпации власти, борьба за свободу, приводят, как ни странно, к истинному тупику развития человечества, реальному, а не надуманному концу истории, связанного с использованием свободы. Проблема свободы коренится в самой свободе, вернее в многозначительности самого термина «свобода». На наш взгляд, следует выделить некую субстанциональную, математическую свободу, как вероятность, вариативность, как, к примеру, свободу обращения падающего тела. Переноса такое понимание свободы на социальную почву, мы получаем парадоксы. Так, утверждая, что свобода есть «осознанная необходимость», что она существует только в единстве с ответственностью (что само по себе, безусловно, справедливо), мы, тем не менее, ставим некие ограничения для свободы, а ограничения свободы есть несвобода. Мы, по сути, получили апорию, близкую по своему духу с апорией Зенона «летающая стрела», где ставится под сомнение возможность движения, которое не может быть суммой относительно малых состояний покоя. Как и в апории Зенона, демонстрирующей, как сложно термином науки передать смысл процесса реального мира, так термин «свобода» нуждается в своём изучении и конкретизации, ограничении его смыслового содержания в законах формальной логики. Если это не сделать, мы получаем, к примеру, основание для разрушения рационализма: обретение достоверной истины есть одновременно и формулировка цели, а выбор цели предполагает движение «строевым шагом в казарму», то есть, отрицание свободы, как возможности выбора, отрицание животворной роли хаоса, идеи плюрализма [3].

Тем не менее, свобода, связанная с движением, должна фиксировать в себе и различные уровни организации материи, соответствующие им

формы движения, не допускающие редукции, сведение высших форм к низшим. На биологическом или химическом уровне организации мы не можем положить в основание движения и свободы лишь один закон всемирного тяготения. Принятие реляционной концепции движения, пространства, времени означает, что эти характеристики неразрывны связаны с материей, что убедительно демонстрирует теория относительности А. Эйнштейна. От этого, онтологического статуса свободы мы переходим и к другим её основаниям. Диалектическое связано с устойчивым развитием. Гносеологическое – с познанием путей её обретения. Антропологическое – с осмысленным характером бытия. Метафизическое – в обретении духовности, направленной на поиск смыслов. Очевидно, что, пытаясь выявить истинное содержание свободы, мы должны использовать парадоксальную формулу: «Свобода есть то, что сохраняет саму возможность свободы», то есть то, что поддерживает устойчивое существование, не приводит к аннигиляциям, противодействует энтропии. Данный вывод мы делаем на том простом допущении, что вне мира, вне человека нет и самой социальной свободы. Свобода, отражающая поведение социальных систем, связана, прежде всего, с такой формой движения, как деятельность, а деятельность включает в себя сознательное целеполагание, прогнозирование, контроль и коррекцию.

В какой степени этот «фактор» сознания «присутствует» в доктринальных установках свободы представителей экзистенциальной философии? Согласно Сирену Кьеркегору человек по своей сути является существом, дающим значения, бездуховность, как бессмысленность, есть стагнация духа, а свобода – это «возможность... сознательно взять на себя ответственность за всякое свое дело и слово». У Ж. П. Сартра деятельность как выражение свободы, осознается, она осмыслена. Отказ от свободы – погружение в «Мир» – безличный мир, в котором нет субъектов. Как и Ж. П. Сартр, Мартин Хайдеггер рассматривает основой свободы трансцендирование – полагание себя в процессе проектирования, при этом Хайдеггер понимает свободу как открытость человека (мышления, представления) неопределенности, на основе которой он осуществляет самообосновывающее вторжение в простор, возникающим как просвет, как выход из потаенности: свобода посылает «человека на тот или иной путь раскрытия Тайны...», «сущность истины есть свобода». К. Ясперс под свободой понимает преодоление человеком внешнего и собственного произвола, когда он не идет за толпой, теряя свою инди-

видуальность, а когда находит в себе силы – свободы самобытия, познает ту трансцендентность, которая делает его свободным в мире. «Свобода есть только в том мире, – считает А Камю, – где четко определены как возможное, так и невозможное. Если судьбой не управляет некая высшая ценность, если царем является случай, начинается путь в темноте, страшная свобода слепца». Приведённые высказывания ясно и недвусмысленно демонстрируют гуманистическое содержание человеческой свободы – наполненность её глубинными смыслами и благородными целями.

В какой степени эти мысли нашли свою реализацию в современном либеральном обществе? Многие исследователи отмечают тот факт, что неадекватное восприятие свободы привело к вседозволенности, расчеловечиванию человека, утрате духовности, росту преступности. М. В. Шугуров, отмечая тот факт, что «вихревое сползание за нижнюю смысловую границу духовности...» приводит к «ноогенной трансгрессии, свобода начинает пониматься как тривиальные акты выбора, но не как творческие акты осмысления человеком самого себя и окружающего его мира» [4, с. 58]. Почему сложилась такая ситуация? Философия не смогла донести истины до ума и сердца человека? На наш взгляд, человечество, имея главную тенденцию в своём развитии, – использование научной рациональности для увеличения своей власти над природой, давало человечеству всё больший объём свободы. Минимальная свобода была у человека космогенной цивилизации с традиционным типом духовной культуры, оно значительно возросло в техногенной цивилизации с инновационным типом духовности, перешло через определённую «бифуркационную точку» в потребительском обществе, достигло граничных рубежей в технотронном обществе, когда человек обрёл возможности не только менять пол, но и кардинально преобразовывать свою человеческую природу. В условиях новой реальности человечество должно перейти от либерального типа духовности к интеллектуально-нравственной.

Человек должен использовать свой интеллект, осознать необходимость «интеллектуальной честности» [2] для того, чтобы научиться жить в новом мире. Обладание свободой включает рефлексию таких девиаций свободы, как «своеволие», когда отдаётся решающий приоритет личной свободы по отношению к свободе других и «вседозволенности», как форма проявления определённого смыслового вакуума в деятельности личности, понимания этичности поступков, оправданности и законности

целей. Сохраняя традиционные ценности духовности – альтруизм, развитие, творчество, гуманизм, свободу, оптимизм, рациональность, он должен обратиться к «гармонии», как условия существования, как философской категории «мера». Это философское осознание границ разумного, эстетичного и справедливого, человеческое ощущение меры своей активности мы и назвали «мироощущением гармонии бытия». О поиске гармонии говорили ещё философы древнего мира. Будда – о причинах несчастья – чрезмерных желаниях, раздирающих душу человека. Конфуций – о щедрости, как мере между двумя крайностями: жадностью и транжирством. Ориген – о гармонии духа, души и тела. Духовная личность должна осознавать меру между прекрасным и безобразным, истинность намерения в поступках людей, границы толерантности – к правам человека или аморальным поступкам, злу и насилию. Гармония, как философская мера, как тонкое, системное мировидение есть не только осознанное решение, но осознанный и желаемый выбор, есть понимание своего предназначения, своей миссии в реальном мире в данную эпоху. Гармония – не угодничество, не лавирование, а способ бытия человека, как «понимающего существа» [4, с. 57] наделённого чувством любви к миру и волей к свободе, стремлением к созиданию, как высшей формы духовности. Гармония, как основание новой духовности, включают в себя такие важные проявления в современном обществе, как: созидательность, как гармонию в деятельности по отношению к природе и к созданному культурному наследию; гармонию между миром возвышенного и повседневного, прагматизмом и романтизмом, где романтизм рассматривается, как выражение энергии, жизненных сил свободного человека, его жизнерадостности и оптимизма, альтруистическое основание деятельности, альтернативное основание потребительству и меркантильности; цивилизованность, как гармонию в отношениях с социумом; интеллектуальную честность, эпистемологическую духовность, развитую Томасом Мюнцером [2], интеллигентность как самостоятельное и критическое мышление; «духовную чистоту», как целомудрие, гармонию духа, души и тела в собственном нравственном и эстетическом развитии.

Список литературы:

1. Бердяев Н. А. Философия свободного духа. М: Республика, 1994. – 480 с.
2. Метцингер Т. Наука о мозге и миф о своем Я. Тоннель эго / Томас Метцингер. – Москва: Издательство АСТ, 2017. – 413 с.

3. Хайек Ф. А. Контрреволюция науки. Этюды о злоупотреблении разумом. Пер. с англ. М.: ОГИ, 2003, – 288 с.
4. Шугуров М. В. Духовность и интенции свободного выбора: критический анализ современности. // *Философия и современность*, 2016. – № 1. – С. 56–68.

*О. М. Єрахторіна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Головним протиріччям людини початку ХХІ сторіччя є суперечність, наявність якої відзначалася ще в герметизмі і пов'язувалася із подвійним характером природи людини: протиріччя між біологічним, тілесним та соціально-духовним початками буття особистості, причому «потенційними можливостями людської природи є обидва способи буття... Однак біологічна потреба в самозбереженні частіше бере верхи» [4, с. 282].

Від розв'язання протиріччя між особистісним «ego» і «alter-ego» залежить доля не тільки окремої особистості, але людства в цілому. Вирішення внутрішнього особистісного конфлікту, обумовленого двоїстістю людської природи, залежить від світогляду особистості, що спрямовує її потенціал та визначає спрямованість формування біографічного проєкту. Сьогодення здебільшого орієнтує на споживацько-гедоністичні цінності, у сфері суспільної моралі домінує інстинкт, а не розум, коли індивід орієнтується виключно на задоволення, насолоду й матеріальну користь, а до «вищих цінностей» досить часто залишається байдужим.

Формування ціннісно-сміслової сфери особистості може відбуватися як на основі активної прагматично-індивідуалістичної орієнтації, що декларує доцільність прагматичного успіху, безпосередній особистий інтерес і користь, так і на основі системи аксіологічних максим (гуманістичних цінностей) з позицій добра, тобто всього того, що моральною свідомістю оцінюється позитивно при співставленні з гуманістичними

принципами і ідеалами, сприяє розвитку в людині й суспільстві взаєморозуміння та людяності. Під гуманістичними цінностями розуміється виділення сукупності загальнолюдських моральних якостей, що утворюють змістовний стрижень духовності особистості, який визначає її ставлення до інших людей: доброта, співчуття, чуйність, любов до інших, справедливість, – риси, що входять до розуміння духовності як виявлення найвищих загальнолюдських моральнісних якостей. Гуманістично спрямований світогляд стає базою спрямованості діяльності особистості із застосуванням її реальних можливостей і демонструє духовно-ціннісну природу самовдосконалення особистості, що виявляється в ціннісних орієнтаціях, соціальних настановах, ідеалах, мотивації та цілепокладанні. Якщо екзистенціально-особистісний світогляд має в своїй основі alter-концепцію, на протигагу егоїстичному, то процес самовдосконалення особистості наповнюється гуманістичним змістом і визначається як розуміння особистістю сенсу життя в добровільному, безкорисливому служінні людям, світові.

Світогляд, який має у своїй основі alter-концепцію, наповнює процес самовдосконалення особистості гуманістичним змістом. У системі світогляду, заснованій на творчому ставленні особистості до найважливіших проявів своєї активності, подібне ставлення проектується і на зовнішній світ, і на власне «Я». Саме тоді самовдосконалення стає потребою особистості, внутрішнім імпульсом її самоактуалізації. Світогляд відповідним чином формує діяльність особистості із застосуванням її наявного потенціалу і детермінує духовно-ціннісну природу самовдосконалення особистості.

Сутність самовдосконалення визначається як індивідуальнісностворювальна, його зміст як гуманістичний: процес самовдосконалення, будучи стрижнем цілісної людської суб'єктивності, знімає з неї обмеженості особистісно орієнтованого суб'єкта, позбавляє його егоїстичного спрямування. Самовдосконалення полягає у процесі розгортання особистості в людині, русі до самої себе як до якоїсь потенційності, прихованої за хаотичним різноманіттям дій, що характеризує особистість як цілісну. Поняття цілісності виражає ступінь оволодіння індивідом родовою сутністю людини, коли визначальною є не міра розвитку певних якостей – важливо, наскільки ці якості розуміються особистістю як духовно-моральні та наскільки вони орієнтують її на здатність до морального резонансу.

Процес самовдосконалення особистості й процес вдосконалення суспільства – взаємообумовлювальні явища: покращення суспільного стану залежить від ступеню зусиль особистості, спрямованих на власне самовдосконалення, і від кількості спроможних до самовдосконалення особистостей у суспільстві, а високий ступінь людяності та гуманізму – змістовний стрижень самовдосконалення – серед інших факторів може забезпечити високий рівень розвитку суспільства. Реальність демонструє відрив теорії від практики, коли формально заявлено формування правової української держави, Конституція України проголошує головною цінністю держави людину, а на практиці – криза моральності та правосвідомості, формування родиною й системою освіти, засобами масової інформації та мережею Інтернет споживацького ставлення до життя, моралі всездозволеності, коли людське життя не сприймається як самоцінність, соціальна нестабільність, ціннісний нігілізм тощо.

Найбільшою небезпекою для духовного розвитку України є відсутність цілісної стійкої системи цінностей, заснованої на гуманістичному світогляді. Українське суспільство у роки незалежності переживає етап переходу від егалітарно-колективістської системи цінностей, властивій Радянському Союзу, до індивідуалістсько-конкуренційної, яка, на думку Б. Д. Гаврилишина (відомого члена Римського клубу, який розглядає цінності як один з важливих елементів суспільного ладу), вичерпала свій продуктивний потенціал і може спричинити руйнацію суспільства, оскільки на передній план висуває індивіда, спроможного заради здійснення власних цілей і потреб на конкуренцію, вияви агресії тощо [1].

За таких умов суспільство потребує людини нового соціокультурного типу з ноосферною свідомістю, котра прагне абсолютної повноти свого особистісного буття, одним із шляхів досягнення цього виступає самовдосконалення особистості. Структура характеру людини ноосферного суспільства, що всіляко сприятиме розвитку його членів на гуманістичних засадах, самовдосконаленню зокрема, передбачає наявність таких якостей, як: а) здатність відмовитися від багатьох форм володіння заради самозбереження й подальшого розвитку всього людства; б) відчуття безпеки, власної ідентичності, засноване на вірі у своє повноцінне існування, на внутрішній потребі індивіда у прихильності, емпатії, любові, єднанні зі світом; в) відмова від речовизма, що дасть можливість особистості усвідомити, що сенс життя не може міститися у «володінні», а полягає у можливості і потребі «бути»; г) любов і повага до життя у всіх його проявах; д) всебічний розвиток людини і її близьких як вищий сенс життя.

«...Наше майбутнє залежить від того, чи зможуть найкращі представники людства повністю усвідомити існуючий критичний стан і присвятити себе новій гуманістичній науці про людину» [4, с. 351]. Необхідно створити на цій основі нову етику – нове ставлення до природи, людської солідарності і співпраці між людьми. Орієнтація на цінності солідаризму, колективізму, на «модус буття», заснована на групово-кооперативній гуманістичній ціннісній парадигмі, – ось потенційна сила розвитку людської природи, що сприяє безперервному самовдосконаленню особистості як найвищій формі її усвідомленого саморозвитку, успішному відродженню українського сталого суспільства та гармонійному існуванню всього людства.

Список використаних джерел:

1. Гаврилiшин Б. Д. До ефективних суспiльств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римськ. Клубовi / Б. Гаврилiшин. – К.: Унiв. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
2. Фромм Э. Бегство от свободы: человек для самого себя : пер. с нем. / Э. Фромм. – М. : Изида, 2004. – 272 с.
3. Фромм Э. Душа человека : пер. с нем. / Э. Фромм. – М.: АСТ, Транзиткнига 2004. – 574 с.
4. Фромм Э. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или быть? : пер. с англ. / Э. Фромм. – К. : Ника – Центр, 1998. – 400 с.
5. Фромм Э. Человек для себя : пер. с нем. / Э. Фромм – М. : АСТ, Транзиткнига, 2006. – 572 с.

О. В. Бурлука,
*кандидат філософських наук, доцент ,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

МОТИВУЮЧІ ЧИННИКИ САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні розвиток інформаційних технологій є своєрідним інструментом соціально-економічного розвитку сучасного суспільства. Забезпечення мобільності, свободи і широких можливостей людини стають пріори-

тетними напрямами наукової, освітньої і соціальної політики ряду європейських держав, що підписали «Болонську угоду». Ступінь економічного й технічного розвитку країни пропорційні середньому рівню знань, умінь, навичок і кваліфікації активного населення. Люди з високою кваліфікацією краще пристосовані до можливих змін профілю роботи, менше уражені в результаті її втрати, здатні обновляти й підвищувати рівень своїх знань і умінь. Це актуалізує необхідність створення комфортних умов щодо самоосвітньої діяльності громадян, формування комунікативного простору, який забезпечить реалізацію самоосвітніх стратегій особистості, що обумовлені її мотивацією до навчання. Зростання соціальної цінності самоосвіти особистості, як умови адаптації і конкурентоспроможності людини на ринку праці потребує оптимізації системи освіти.

Для досягнення позитивних результатів у будь-якій діяльності людини вирішальне значення мають мотивуючі чинники, тобто зовнішні і внутрішні рушійні сили: його життєві цілі, світоглядні орієнтири, моральні, пізнавальні потреби, здатність і готовність до саморозвитку, самовдосконалення. Самоосвіта особистості, врешті решт, мотивована її потребами і оскільки людина виступає в системній єдності – біологічного, соціального і духовного, при провідній ролі соціального, її потреби представляють складну багаторівневу систему: біологічні і соціальні (матеріальні і духовні, громадські і індивідуальні тощо). Різноманітні потреби людини задовольняються через певні види діяльності, що дає можливість характеризувати самоосвіту особистості як систему видів діяльності. За результатом діяльності, самоосвіта виступає як оцінний вид діяльності (що є формою самооцінки соціальним суб'єктом власної включеності в сферу знань групи і соціуму і оцінку умов реалізації самоосвітньої активності); як прогностичний вид діяльності (коли самоосвіта вибудовується соціальним суб'єктом з орієнтацією на прогнозовані майбутні результати); як конструктивний вид діяльності (що є формою самоконструювання суб'єкта самоосвітньої діяльності).

Зовнішні умови і внутрішні потреби особистості, реалізуються через певну сукупність інтересів: професійно-трудоий інтерес (упевненість в тому, що результати цього виду діяльності будуть впроваджені в реальний процес праці і професійного вдосконалення); матеріальний інтерес (розуміння зв'язку між зростанням культурно-освітнього рівня і підвищенням винагороди за наявні і застосовані знання); соціально-статусний інтерес (усвідомлення соціального визнання і соціального

положення, залежить від рівня культурно-освітньої компетентності і творчої ініціативи особистості); духовний інтерес (у моралі – повага і самоповага освіченої особистості, в пізнанні – визнання значущості і затребуваності знань, в практиці – засіб самореалізації особистості, підвищення її освітнього, культурного, наукового рівнів); соціально-педагогічний інтерес до самоосвіти, пов’язаний із затвердженням людини як приклад, особливо у дітей.

Пізнавальна мотивація пов’язана зі змістом навчання, де мотивація може бути зовнішньою або внутрішньою залежно від відношення людини до процесу отримання знання, що розкрито в діяльнісній теорії навчання (П. Я. Гальперін, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, Н. Ф. Талізін та ін.), [2]. Розрізняють два типи навчання: безглузде і осмислене. Навчання першого типу – примусове, безособистісне, оцінюване ззовні, спрямоване на засвоєння значень. Навчання другого типу – вільне, що самостійно ініціюється і оцінюється тим, хто навчається, спрямоване на засвоєння сенсів як елементів особистого досвіду. [3].

Можна констатувати, що самоосвіта стимулюється тісно пов’язаними інтересами професійного самовдосконалення, отримання або поглиблення знань, що поєднуються з розвитком своїх здібностей, ліквідацією пропусків в одному з видів професійної підготовки і таким чином, є мотивованою, цілеспрямованою, усвідомленою діяльністю. Самоосвіта особистості – це специфічна, вільна діяльність щодо забезпечення знаннями, інформацією інших видів діяльності, форма задоволення пізнавальних потреб і інтересів, необхідна для вдосконалення освітнього потенціалу, професійної майстерності і загальної культури. Самоосвітня активність особистості – це необхідний компонент системи освіти, яка вимагає відповідності змісту, форм і методів навчання сучасним стандартам підготовки кваліфікованого фахівця, що постійно розвивається, а також є частиною життя будь-якої людини, головним надбанням якої є її саморозвиток і самореалізація.

Список використаних джерел:

1. Бурлука Е. В. Самообразование личности как социально-педагогическая проблема. Монография – Х.: ЧПИ «Новое слово», 2008. – 180 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. – 2-е изд., дополн., испр. и перераб. – М.: Логос, 2000. 384 с.
3. Роджерс К., Фрейсберг Д. Свобода учиться. – М.: Смысл, 2002. – 528 с.

*А. О. Макарова,
кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри філософії
Житомирського державного
педагогічного університету
імені Івана Франка*

АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ДО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Проблема саморозвитку особистості є однією з центральних проблем сучасного гуманітарного дискурсу, яка і досі методологічно визначається через співвідношення, взаємозв'язок і взаємозалежність у свідомості та підсвідомості людини рівнів її буття та вимог, які це буття ставить до діяльності. У філософії та психології прийнято інтегрувати окреме (суб'єктне, індивідуальне, особистісне, персональне, суб'єктивне) та глобальне (об'єктне, інтерсуб'єктне, соціальне та суспільне) в людському бутті як нерозривні компоненти єдиної системи; однак не меншою мірою розвинена і традиція протиставляти їх як конфліктуючі і конфліктогенні пласти саморегуляції, самопрезентації та самореалізації. Можна умовно окреслювати дані протилежні методологічні підходи як спроби виразити акценти класичної та некласичної моделі антропологічних уявлень про сутність людини як істоти, що здатна як до саморозвитку, так і до деградації. Якщо виправданий підхід Н. Еліаса, який у праці «Про процес цивілізації» обґрунтував соціогенетичну теорію цивілізації, в якій «людина через опанування й регуляцію афективних виявів життєдіяльності, що витісняються за лаштунки «цивілізованого» способу життя, «долає» закорінене в її глибинах варварство», то не менш виправданим є й доповнення цього підходу зауваженнями щодо «ідеї розмикання метафізичної моделі Я й виявлення суб'єктивності як трансцендентного в іманентному» через констатацію відкритості «гетерогенних обширів суб'єктивності як неочевидної повнотності всіх конститутивних феноменів від афективності й тілесності до найскладніших форм само-рефлексії та інтерсуб'єктивності» [1, с.7]. Сучасні дослідники (Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, В. В. Клименко, Г. С. Костюк, П. В. Лушин, С. Д. Максименко, М. В. Савчин, М. Л. Смутьсон, Т. М. Титаренко, П. Р. Чамата [2, с.171]) наголошують на складній структурі належної

презентації сутності, можливостей, проєкцій та конструкцій образу саморозвитку людини внаслідок його полісутнісності, а отже неунікності розгляду проблеми саморозвитку також у категоріях «негативна суб'єктивність, Інший, Чужий, номад, самість, тілесність, моральність», а не лише у зовнішньо-структурних лінійних вимірах, таких як «професійна самоідентифікація, соціальна адаптація, статусна стратифікація» тощо. Постає нагальна потреба узгодити, і бажано в практиці, а не лише в дискурсі, проблему «суб'єктивності як самосвідомості» із тим, що об'єктивуючим, культурозберігаючим потенціалом володіє традиційно вбачання «процесу цивілізації у відході людини від первинних інстинктів». І тут на допомогу філософам та психологам здатен прийти архетипний підхід, який, виходячи з «дореклексійного, а(мета-)логічного тла конституювання індивідуального досвіду» заново конструє архетипну щодо розвитку людської цивілізації ідею інтеграції з середовищем, яка, «на відміну від адаптації, є суто людською діяльністю. Інтеграція – це результат здатності пристосовувати себе до реальності плюс критична здатність робити вибір і трансформувати цю реальність» [3, с. 21]. При цьому граничними межами саморозвитку не виступатимуть обставини і вимоги суто зовнішнього щодо потреб індивіда буття, а самі граничні форми існування всіх світів, до яких причетна особа. Так, прекрасно висловлена саме така *специфічна обмеженість безмежністю* людського розвитку Ю. Лавриненком: «Чому людина закриває очі на свою причетність до вічності? Адже ще ніхто не довів, що світ, життя має початок і кінець. Безкінечність світу і життя є основна конститунта нашого «я» людського. Ми є невідривна складова частина цієї безкінечності. Нікуди від неї не втечеш» [4, с.57]. Викликання людиною себе зі стану «втраати сутності», трагічної у своїй специфіці зіткнення життєвих світів, розгубленості у них, повернення собі орієнтирів борця за власну самість у кризових обставинах є одним із завдань сучасної психології та філософії. Ці завдання успішно реалізуються наразі Школою української архетипіки, Національною академією педагогічних наук України, Інститутом соціальної та політичної психології, представники яких О. Амосов, Е. Афонін, Т. Бельська, Н. Гавкалова, О. Сушій є авторами конкретних моделей та методик, що допомагають прояснити підстави та механізми саморозвитку [5]. Так, запропонований О. Донченко новий науковий напрямок «архетипового менеджменту» [6] є інтеграційним містком між традиційним «вихованням» та прогресивним «самоконструюванням»,

«самопрезентуванням», «самоактуалізацією». Серед інших компонентів саморозвитку сучасний науковий глосарій подає «Self-promotion» – самопросування; «Self-actualization» – самоактуалізацію; «Self-fulfilment» – реалізацію своїх можливостей; «Self-realization» – самореалізацію як розвиток власних здібностей; «Self-activity» – мимовільну, самочинну діяльність як діяльність внутрішньо мотивовану, без допомоги ззовні; зміни, що відбуваються всередині істоти, проте не руйнують її ідентичність; «Self-affirmation» – самоствердження як визнання існування світового «Я»; «Self-help» – самодопомогу як моральне самовдосконалення. Наведені терміни в англомовних джерелах використовуються як близькі за значенням до терміну «саморозвиток» – констатує С. Кузікова [2, с.172]. Дані сторони саморозвитку презентують комплекс часово-просторових і водночас, позачасово і позапросторово координаційних маркерів, що, з одного боку, є системою самовиховання, самоорганізації як наслідку, і з іншого, самопригадування, самовчування як їх логічної підстави. «В АМ (*архетиповому менеджменті* – Алла Макарова) людина мислить і діє не стільки як індивіді – особистість – індивідуальність, скільки як частка людства – природи – Космосу» [6, с.6]. Формою здійснення такого «повернення до витоків» сучасна психологія все частіше визнає міфотворчість, але не в найвсильнішому стихійно-побутовому, а у феноменологічному, архітектонічному, акме-конструктивному сенсі. Так, О. Яремчук прояснює саморозвиток взаємодією його пізнавальних, оцінних і діяльних компонентів: «Згідно з сучасними уявленнями, розвиток особистості полягає в організації й інтегруванні людиною свого внутрішнього світу. Це шлях до себе, шлях самопізнання і самоусвідомлення. Власне кажучи, психічний розвиток тільки тоді стає розвитком особистості, коли супроводжується рефлексуванням власного досвіду. З цього моменту людина сама визначає напрямок свого розвитку, контролює його і несе за нього відповідальність. Однак, розвиток особистості не може бути зведено тільки до рефлексії. Особистісний розвиток здійснюється також у площині активної діяльній взаємодії людини з навколишнім світом. Результатом цих двох процесів є синтезування суб'єктивного образу світу, діалектика якого відповідає діалектиці становлення особистості» [7, с.370]. Дуже радує те, що гасло «пізнай самого себе» як заклик, з якого почався не просто антропологічний переворот, а традиція самоаналізу як підстави для розвитку, знову знаходить своїх

адептів у наукових колах України, а отже, знайде і свій об'єкт – молоде покоління, яке повинне здійснити саморозвиток на практиці, щоб забезпечити розвиток світу, в якому воно житиме.

Список використаних джерел:

1. Суб'єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір): монографія / В. В. Козачинська. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 334 с.
2. Кузікова С. Б. Феноменологія саморозвитку особистості: визначення поняття // Збірник наукових праць. Психологічні науки Том 2. Випуск 10(91). – С.171–176.
3. Фрейре П. Формування критичної свідомості / П. Фрейре; пер. з англ. О. Дем'янчук. – К.: Юніверс, 2003. – 176 с.
4. Шестопалова Т. П. Антропологічна парадигма літературної критики в есеїстко-епістолярній спадщині Юрія Лавриненка // Наукові записки. Том 98. Філологічні науки. – С.53–58.
5. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. – Х., 2012. – Спец. вип.
6. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент: монографія / О. А. Донченко; Національна академія педагогічних наук України, інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
7. Яремчук О. В. Акме-орієнтовані технології культурної міфотворчості // ISSN 2304–1609. Вісник ОНУ ім.І. І. Мечнікова. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 1 (31)

*Л. А. Облова,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

ИЗГИБЫ И ПЕРЕГИБЫ ДУШИ. РАВНОДУШИЕ КАК СОВРЕМЕННОЕ УТВЕРЖДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ

Личность – особая мера человеческого самоопределения. Совершенство человека. Такое пространство, которого нельзя достичь, но без

которого Я «продолжает функционировать при полном безразличии к собственному содержанию» [2, с. 273]. Чтобы не быть экраном, которому всё равно, что он транслирует, человеку предопределена личность. И хорошо, что есть душа, которая отличает живое от мёртвого и утверждает личность.

Как только человек заговорил о душе, так сразу утвердил её идеальную природу. Безусловно понимая, что душу исследовать нельзя, мыслящему существу разрешено обратиться к взгляду её проявлений. Не к началам, составляющим душу (Платон) [3] и не её частям (Аристотель) [1], а воплощениям себя в действиях живого. И укрепиться в мысли об исповедальной сущности душевной организации.

Человек – свобода и необходимость в одном лице. Он назначен быть бесконечным в пределе или конечным без конца. Ведая о запрете, и ни к чему себя окончательно не принуждая, человек бытийствует человеком. Ограничиваясь и одновременно «преступая» препятствующее, он расположен быть собой. Отклонение в один из необходимых для собственного существования миров, отчуждает беспристрастное положение человека. Так искривляется «конечная цель» происходящего. Одним из таких «нарушений» (точнее говоря, случаев) есть душа.

Душа – отчуждение и «близость» (Хайдеггер) человеческого в человеке. Не соблюдая в человеке «как такового» или, говоря нормативным языком, всеобщего, душа сердобольничает в переживании о «другом». Поэтому она – сплошная непринужденность. Будучи лишена натянутости, душа искренна. С ней нет скуки, но всегда есть окружение. Так, как душа не призывает, но отзывчива – ей есть дело до происходящего. Поэтому, устоять на месте ей не суждено. Она отдаёт предпочтение, и будучи задействованной (участвующей), неизбежно переменчива.

Душевный человек всегда открыт, общителен. Но в то же время он заинтересован. Это тот, кому нужно подтверждение своего участия (причастия) в бессмертном. Или избыток свободы. Поэтому, исходя из безусловной возможности единения, он все же может сеять раздор.

Все проявления души показывают ее уязвимость (неустойчивое положение). Так, великодушные, будучи способностью принимать Другого как такового – без переделок – однажды не выдерживает его необходимости и обращается или в малодушные или тщедушные. Малодушные – способность утруждать сущность Другого – делает его необходимость не-

выносимой. Тщедушие – неспособность выдерживать необходимость Другого – стремиться облегчить его участь. В свою очередь, единодушные связывает присутствующих одной судьбой и вынуждает на соперничество. Простодушие упрощением необходимости обольщает Другого. Прямодушие, по-своему понимая сущность Другого, использует (одурачивает) его. Добродушие, не замечая сложности Другого, преграждает его самоопределение. Задушевность выводит из равновесия давлением на то, без чего не обходится бессмертие.

А вот уловить уязвимость души можно на основании различия бездушности и душевности. И остановки мысли на том, что, несмотря на частое пересечение друг с другом, между «мертвой душой» и «распутной душой» есть сплетения, но нет единодушия. «Мертвая душа» – неизбежно соблюдает (не нарушает) духовность. И не может прекратить ее постоянства. Это душа, которая присвоила себе бессмертие. И дальше бессильная отчуждать человеческое в человеке. При этом, будучи не отменяющей «как такового» (собственного) в Другом, раздражается его непостоянством. «Распутная душа» – предательская. То есть, не может хранить верности духовности. Беспокойная, суетная. Она выводит духовность из себя усугублением, перебором собственного положения. Но не имитирует её. И хоть распутная душа вместе с «как таковым» и «Другого» предаёт, зато сама не застывает. То есть, духовности не умерщвляет.

Конечно, приковывает внимания то, что за душой гоняется «дух отрицания». А так как душу украсть нельзя, тёмной силе приходится её «покупать». Поэтому взамен души обещано непомерность земных благ. Значит, душа – неземное благо – не насыщающее и не зрелищное. Она безыскусна и пресна. «Вода!» – вскрикнул в свое время Фалес. При этом человек, будучи с душой не в ладах, соблазняется чрезмерностью тверди и решается на продажу.

Ну и обращает на себя внимание то, что душа исповедальна. Без души нет признания «большого», чем ты. Душевному человеку открыть себя важнее не столько ради снятия греха, сколько во имя обращения к совершенству. Исповедь предназначена не для вычищения (облегчения) души, а для осознания «последнего предела». Таким образом, когда душа распаивается, то уже не боится быть преданной. Из исповеди, сколько не передавай/выдавай сказанного в её момент, ничего существенного не выносится. Безусловно сохраняется вне времени и пространства. Получается разве что сплетня.

Итак, исповедание как душевная реализация, существует не столько для преодоления греха, сколько для общения с тем, что свыше. Снимая грех, мы исполняем то, что невозможно постичь. А стремясь услышать совершенство, минуем желание очиститься и бескорыстно всматриваемся в то, что лучше меня одного. То есть, оставляем непостижимое соответственным себе. Поэтому в момент исповедания человек безгрешен – чист душой, но не преодолевает грех.

Но сложнее всего понять не бездушие, а равнодушие. Современное проявление личности. Ведь даже паразиту не всё равно – за счёт кого себя живить. Он требует соответствия. А вот протезу не важно куда его вживят. Что это за существо, не испытывающее метаний между сверхчувственным и чувственным мирами? Идеальный человек вакуума? (Я. Голосовкер). Как вообще возможно, не умертвляя, уравнивать то, что таковым быть не умеет? Ведь даже «мертвая душа» – жива. Живуча! Просто вертится в своём и не верит, что изменяется. Удовлетворяется принятием «умершего» на себя. Но равнодушный не бездушен. Тут дело уже не в праведности или неправедности. Современник обезразличен именно душой – той мерой, что отличает всех от всего. И пребывает в мире где «Я» и «Другой» – «тоже самое», но не иначе. Где действительно уже нет перемен и всё одинаково. Он не станет казнить Другого, но и спасать тоже. Можно сказать, что это не способная остановиться душа, в силу своего увязания на разрыве постепенности – обездвиженности себя.

Быть унифицированным уникальностью – не совсем грех. Скорее дурное бессмертие. Поэтому, сколько не вертеться человеку в душевных переживаниях и не выпадать из душевного равновесия, все же придется чувствовать себя живым. А значит быть полагающимся на бессмертие того, что нами движет.

Список литературы:

1. Аристотель О душе / Аристотель – [электронный ресурс] // режим доступа: https://librebook.me/on_the_soul/vol1/1
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Жан Бодрийяр Призрак толпы // Жан Бодрийяр, Карл Ясперс. – М. : Алгоритм, 2014. – С. 268–302.
3. Платон Государство / Платон – [электронный ресурс] // режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/plato01/26gos06.htm>

*Л. М. Сідак,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого*
*Ю. М. Шмонько,
студентка Інституту прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ СТРАЖДАНЬ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Недосконалість особисті обумовлює обмеженість її буття, зокрема, вона проявляється й у стражданнях. А оскільки недосконалість особистості обумовлює й недосконалість її активності у життєвому середовищі, то не дивно, що людина сама породжує безліч проблем та небезпек. І вони загострилися саме на сучасному історичному етапі. Тому проблема страждань набуває особливі актуальності саме зараз і саме у контексті розвитку особистості. Ці феномени вже ставали предметом досліджень та осмислення філософів, психологів, соціологів, письменників, серед яких можна назвати І. Бентама, І. Львіна, Ф. Мюллера-Лієра, П. Сорокіна, Ф. Достоевського та багатьох інших. Але особливості сучасного історичного періоду спонукають ще раз переосмислити зв'язок страждань з досконалістю особистості, зрозуміти, яке ставлення людини до страждань є належним і яке місце вони займають у саморозвитку особистості.

Саморозвиток особистості слід розуміти як «низку пов'язаних одна за одною подій, зумовлених спрямуванням внутрішньо притаманної особистості свободи, яка об'єктивно забезпечує таку зміну станів особистості, що кожен наступний стан відповідає більш повному, багатому, досконалішому буттю» [2, с. 98]. Страждання є одним із тих станів, які складають буття особистості й водночас вказують на його недосконалість. Отже, вони є своєрідним маркером недосконалої особистості, невідповідності її природи та наявного стану, а також маркером недосконалої активності особистості у соціальному, культурному, економічному, духовному просторі, а отже, і маркером недосконалої соціуму, економічних,

політичних відносин, культури тощо. Таким чином, якщо особистість та людські спільноти є недосконалими, страждання дають можливість усвідомити цю недосконалість, тобто страждання розкривають шлях до самопізнання як необхідної умови саморозвитку.

Але водночас страждання є мотивом саморозвитку. Вони не лише вказують на недосконалість особистості чи її дій, а дають можливість відчутти їх, відчутти відсутність тієї повноти буття, яка є природною для людини. Як фізичний біль не тільки свідчить про хворобу, а й дає можливість її відчутти (хвороба без болю є більш небезпечною), так і страждання взагалі (у широкому сенсі) дають можливість відчутти неприродність, нестерпність недосконалого стану, а неможливість відчувати недосконалість людини чи її життєвого середовища є найнебезпечнішою формою деградації особистості. Саме через страждання, відчуття деякого дискомфорту формується здатність людини до оцінювання, виявляється совість.

Відчуття страждань породжує прагнення позбутися їх, мотивує бажання наблизитися до досконалості, повноти буття. Але окрім волі (бажань) ще одна інтенція є потужним мотивом активності особистості – любов. Вона за своєю природою є прагненням об'єднати власне буття з іншим буттям, не тотожним з ним. Інакше кажучи, любов – це прагнення збагатити власне буття через об'єднання з іншим буттям. Отож любов – це прагнення саморозвитку. Тому страждання можна розглядати як відчуття незадоволеної любові, а любов – як передчуття перемоги над стражданням. Це означає, що любов передбачає страждання, чи хоча б невдоволеність наявним станом, й водночас вона є мотивом і шляхом саморозвитку.

Як зазначалося, саморозвиток особистості означає збагачення її буття, тобто його зміну, а точніше – його творення у соціальному, духовному, економічному середовищі, у всьому життєвому просторі. Тобто саморозвиток особистості відбувається у творчості нових відрізків буття, нових феноменів. А творчість теж передбачає страждання. При цьому вони означають відчуття відсутності феномена, поява якого вже передбачена і очікується. Інакше кажучи, страждання є необхідною умовою творчості як форми саморозвитку недосконалої особистості. Страждання є не лише маркером та безпосереднім відчуттям недосконалості, а й мотивом саморозвитку особистості, воно складає його зміст.

Як виховання сміливості потребує реальної небезпеки, як героїзм неможливий поза ситуацією небезпеки, так і саморозвиток неможливий

без страждань. Принципова непереборність страждань обумовлюється ще й тим, що самотійно людина не може досягти абсолютної повноти буття. Недосконалість лише змінює свій зміст. Так само неможливо досягти довершеності у творчості і невдоволеність особистості творця є принципово непереборною. Кожен крок на шляху до довершеності відкриває нові горизонти недосконалості та стражданням, збільшує жагу досконалості і творчості. Тому психологічно плин життя може сприйматися як зростання страждань і творчої напруги: «Для кожного покоління людей золотим віком майже завжди є час їхніх дідів та прадідів, так що у свідомості кожного покоління людей кількість страждань беззаперечно збільшується, а отже, з поступом культури і цивілізації люди насправді почувуються не щасливішими, а нещаднішими від своїх пращурів» [3, с. 68–70].

Але у деяких випадках це лише психологічний самообман. Саморозвиток лише відкриває нове бачення недосконалості, породжує нові невдоволення, напругу і страждання як її симптоми. Хоча на певних етапах історичного поступу людина, культура і суспільство дійсно деградують, що обумовлює якісне погіршення життєвого середовища та навіть становить реальну загрозу існування людини і соціуму. Деградація особистості, збіднення її буття не дають змоги усвідомити недосконалість. Нездатність до творчості і саморозвитку, здавалося б, може притишити відчуття страждань, але об'єктивно у цих ситуаціях буття стає більш нестерпним.

Неминучість страждань обумовлюється неможливістю автономного досягнення абсолютної повноти буття. А без цього будь-яка творчість, зокрема й саморозвиток особистості, буде зазнавати опору власної недосконалості, обмеженості можливостей. Якою б бажаною не була мета, якими б задоволенням, ейфорією, насолодою не супроводжувалося її досягнення, недосконалість залишається й обумовлює страждання як усвідомлення і відчуття неповноти можливостей. Але цінність страждань полягає ще й у тому, що прагнення їх позбутися не тільки спонукають до саморозвитку і творчості, а й вказують напрям.

Слід також наголосити, що страждання мають і негативну цінність, адже вони обумовлюють неповноту буття. Страждання не тільки спонукають до саморозвитку, а й можуть гальмувати його, робити буття нестерпним. Тому саморозвиток, як і творчість, передбачає належного ставлення до страждань, а саме: використання їх позитивних властивостей

і нейтралізації негативних – «необхідно вчитися страждати достойно та одухотворено» [1, с. 209]. Нейтралізувати негативний вплив страждань допомагає, наприклад, терпіння. Подібний аскетизм є не тільки засобом саморозвитку сам по собі. Стійкість до страждань є ще й свідченням певної досконалості особистості.

Отже, страждання є своєрідним маркером недосконалості особистості, невідповідності її природи та наявного стану. Слід визнати, що автономно людина позбутися страждань не може, але прагнення їх позбутися є мотивом саморозвитку і творчості взагалі. Але цей мотив повинен доповнюватися іншим – прагненням і передчуттям досконалості, більш повної повноти буття, любов'ю до повноти буття і довершеності. Тому саморозвиток не лише не дає можливості принципово позбутися страждань, а й потребує їх. Зокрема, належне ставлення до страждань, певний аскетизм, терпіння є одним зі способів саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Ильин И. А. Поющее сердце. Книга тихих созерцаний. Изд. 3-е, испр. – М.: ДАРЪ, 2008. – 320 с.
2. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Монографія. – Х.: Право, 2006. – 256 с.
3. Несмелов В. И. Вопрос о смысле жизни в учении новозаветного учения // Смысл жизни. Антология. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура». – 1994. С. 65–92, с. 68–70.

*Л. К. Фоменко,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії імені
проф. Валерія Григоровича Скотного
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка*

ФЕНОМЕН ЛІКАРЯ-ФІЛОСОФА: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

Вивчаючи історію філософії не можна не звернути увагу на той факт, що серед видатних і знаних філософів є чимало тих, хто поєднував плід-

ну працю в галузі філософії з практичною медичною діяльністю. З'ясування питань стосовно характеру, форм та способів взаємодії медичної та філософської складової у творчій діяльності лікарів-філософів доби Античності (Гіппократ, Арістотель), доби Відродження (Парацельс), Нового часу (Р. Декарт, Д. Лок, Ж. Ламетрі та ін.), ХІХ-ХХ ст. (З. Фройд, В. Ф. Войно-Ясенецький, М. Амосов, А. Швейцер) та специфіки виявлення феномену Лікаря в епоху Середньовіччя, дало змогу певною мірою опанувати особливості методологічних трансформацій медицини вказаних епох, та їх залежність від філософських вподобань відповідного часу. Застосування методології соціокультурного підходу до осмислення цих питань дозволило виявити неоднозначність впливів пануючих філософських систем на медицину, а також обмеженість спроб окремих лікарів побудувати адекватні предмету медичного дослідження теоретичні пояснення, що залишають поза увагою його глибокі філософські змісти і смисли, орієнтуючись виключно на

Поряд з цим, кожен крок досягнення історичного поступу розвитку медицини привідкривав важливість досягнення самоцінності самої особистості того чи іншого лікаря-філософа. І ця частка необхідного дослідження є найбільш складною, найбільш утаємниченою як для загалу, так і для фахівців. Питань при цьому постає набагато більше, ніж можливих відповідей. Однозначним у спробах відповіді є тільки одне, а саме, що той чи інший **подвиг служіння**, здійснений конкретним лікарем-філософом за певних історичних та життєвих обставин міг здійснити тільки **він**. Явище цієї людини, що зросла до вершин особистісної самореалізації можна досліджувати, занурюючись у результати практичної діяльності, у творчі, наукові доробки, біографічні факти, які в різних випадках, то сприяли, то не сприяли реалізації задумів, проєктів, життєвих спрямувань. Але *те, що відбулося*, породжує питання про міру суб'єктивних зусиль самої людини в реалізації цих прагнень і завдяки яким вона і стає тим, ким вона стала, а саме – Особистістю...

Досліджувати особистість науковим способом досить складно. Тим більше це стосується предмету нашого осмислення. Але психологічна наука все ж схиляється до спроб навіть постановки експерименту. Показовою у цьому сенсі є спроба експериментального дослідження, проведеного А. Маслоу, стосовно самоактуалізованих людей. Автор не приховує, а навпаки підкреслює ті труднощі, які супроводжували експеримент. [Див.: 1].

Заслуговує на увагу питання вибору критеріїв відбору піддослідних людей та методів дослідження. В якості критеріїв *негативні* (себто відсутність неврозів, психозів, психопатичних рис характеру, а також виражених невротичних або психопатичних тенденцій) та *позитивні* (наявність ознак само актуалізації). При цьому автор зазначає, що методи та тести, що дозволяють здійснити відбір згідно першого критерію, більше спрямовані на виявлення прихованої психопатології, ніж для діагностики здоров'я. Що стосується другого критерію, то набір симптомів теж не був спочатку точно визначений. Тому само актуалізована людина у загальному вигляді визначалася як індивідуум, що зміг реалізувати свої таланти, здібності, потенції. «Само актуалізована людина постійно знаходиться у процесі само втілення»..., розвиває потенції, закладені в її природі, і ідеосинкретичні, і загально видові потенції. «Позитивний критерій припускає не тільки задоволення базових потреб (в безпеці, належності, любові, повазі і самоповазі), але й задоволення потреб когнітивного рівня – потреби в пізнанні та розумінні, а деколи і здатність людини підпорядкуватися їм. Іншими словами, всі відібрані нами піддослідні не тільки були впевненими в собі, добрими, доброзичливими, поважними людьми, але й мали глибоко особисті філософські, релігійні та аксіологічні переконання» [1,с.268]. В процесі дослідження уточнювалися методи, додавалися нові піддослідні, уточнювалося і розгорталося клінічне визначення само актуалізованої людини. Такий перебіг подій скоріше можна вважати очікуваним, ніж навпаки наперед визначеним і остаточно контрольованим. І це пов'язано зі специфікою предмету дослідження, яким була жива людина, конкретна індивідуальна особистість. З цим фактом А. Маслоу пов'язує виникнення двох проблем у ході експерименту. Перші ж спілкування з піддослідними людьми виявили, що «... життєве визначення само актуалізації ставить надмірно високі, занадто нереалістичні вимоги до людини... Друга проблема полягала у тому, що не у всіх випадках нам вдавалося отримати необхідну для клінічного дослідження повну і всеохоплюючу інформацію про людину...» [1,с.276]. Через ці обставини, як підкреслює А. Маслоу, «ми не змогли дотриматися двох вимог з тих, що зазвичай ставлять перед науковим дослідженням, а саме: відтворюваність дослідження і доступність даних, на основі яких робляться висновки» [1,с.276]. Ці обставини зайвий раз нагадують про те, що людина є унікальний предмет пізнання, що вивчення її особистісних характеристик не вписується у вузькі рамки

наукових схем, парадигм, категорій тощо. А перетворюючи її у рядовий предмет наукового пізнання, ми втрачаємо унікальність самого предмету – людини. На цьому наголошував у своєму етико-медичному дослідженні і Е. Фромм, підкреслюючи, що твердження «Людина – не річ» є стрижнем етичної проблеми сучасної людини.

У висновках дослідження А. Маслоу дається перелік характерних рис самоактуалізованої особистості [Див:3,с.345]. Вражає якісна, а не кількісна відмінність самоактуалізованої людини і середньостатистичної. Тому, знаходячи вираз даних особистісних рис у життєвих, творчо-діяльних виявах лікарів-філософів, ми розуміємо чому їх було не так багато (як би бажалося) .

Спроба хоч якоюсь мірою подолати обмеженість наукового підходу до розуміння феномену лікаря-філософа приводить до необхідності осягнення способу його мислення. Окрім того, що це вже філософське питання, воно привідкриває і певні грані філософського розуміння особистості.

Спосіб мислення лікаря-філософа з необхідністю відтворює предметну специфіку милосердної медицини. І ця специфіка надає йому етичного спрямування. Тобто вимагає поєднання мислення і моралі. Логіка відтворення такого зв'язку (із загально філософської позиції) представилена у дослідженні В. Петрушенка [Див: 2]. Обравши вихідним пунктом своїх міркувань достатньо досліджену в філософській літературі концепцію *гідного мислення* (за Б. Паскалем), автор актуалізує мало досліджені аспекти розуміння зв'язку мислення і моралі. Стверджуючи, що головне завдання *«мислення полягає у тому, щоб ретельно і виправдано відділяти буття від небуття, розрізняти буття і небуття»*, автор інтерпретує зміст цього завдання наступним чином: якщо *«любий предметний зміст приймається свідомістю на основі того, вписується чи не вписується такий зміст в буття»*, то мислення повинно *«засвідчити таке положення справ, а, з іншого боку, при русі всередині вже наявного у свідомості предметного змісту цупко відслідковувати грані буття, відхиляючи сповзання такого буття в небуття»* [2, с.26]. Наслідком невміння здійснювати такі мисленеві операції є невміння розрізняти істину і хибу. І таке мислення не може вважатися ні гідним, ні належним. *«але мислення, що вміє рухатися по грані буття і небуття, повинно, скоріше, скоріше називатися моральним, тобто мисленням, зорієнтованим на належн е саме для мислення»* [2, с.27]. Наявність належного стосовно

утвердження цілісного буття людини приводить автора до заперечення поширеної у сучасному суспільстві думки про відносність усякої моралі та моральних норм. Позитивна відповідь є логічним наслідком адекватно поставленого питання: чи є такі основи моралі (і моральності), які пов'язані з самою природою людини? Підносячи актуальність для моральної свідомості протистояння добра і зла, яке є невід'ємною її (тобто моральної свідомості) рисою, автор також формулює думку про те, що «мінливіме конкретне наповнення цих понять змістом, але самі ці поняття, мабуть, являють собою деякий зміст, який залишається незмінним... Добром можна вважати все те, що буде сприяти утвердженню людини в людському статусі (гідності, способі буття), а також відкривати перспективи для такого утвердження» [2, с.29].

Важко не погодитися з В. Петрушенко стосовно важливості для людини набуття вміння проведення, віднайдення, означення тих граней, на яких людина залишається людиною, або, навпаки, втрачає людський статус. Вважаючи сором, співчуття і благоговіння першими початками моральної свідомості, автор переконаний, що з допомогою мислення ми повинні прагнути «прояснити для себе те, де і як всі ці початки проявляються, пробуджуються, заявляють про себе», бо «в такому випадку ми здатні потрапити в епіцентр людського статусу і способу буття» [2, с.30].

Безумовно, що ці міркування є важливими для розуміння як унікальності феномену лікаря-філософа загалом, так і особистісних його виявлень. Зв'язок знань та вмінь завжди ставив вимогу гідного мислення перед суб'єктом медичної діяльності, підставою якого є моральна свідомість. Саме заради служіння людям лікарі-філософи підіймалися на вищі сходинки особистісної самореалізації і самоактуалізації. Площина «здоров'я – хвороба» задає особливі питання мисленню лікаря, яке в силу професійної специфіки завжди повинно окреслювати грань буття та небуття, збереження людськості чи її втрати. Але сучасне становища людини і медицини ставить вимагу гідно мислити не тільки перед лікарями, але й перед кожною людиною.

Список використаних джерел:

1. Маслоу А. Мотивация и личность./А. Маслоу (пер. с англ. А. М. Татлыбаевой – Издательство «Питер», 2008. – 352с.
2. Петрушенко В. Епистемология морального сознания, или о достойном мышлении согласно Блезу Паскалю/ Філософські пошуки, вип. 1(9)/2019. – ЛбвівННБК»АТБ», 2019. – с.22–31.

3. Фоменко Л. Методологічні аспекти здорового способу життя/ Науковий часопис педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (Фізична культура і спорт). Випуск 13. – с.668–672.

Ю. А. Меліхова,
*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*
А. Ю. Чемодурова ,
*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Поширення кризових явищ на початку ХХІ ст. привернуло увагу до такого феномену як розвиток особистості. Непоодинокими стають твердження, що стан культурного, соціального, економічного середовища сучасного суспільства перешкоджає йому. Звичайно, глобальні кризи у різних сферах життя людини є реальністю. І відповідь на те, чи зможе людина їх подолати, залежить і від її досконалості, від того, наскільки ефективно вона розвивається. Отже, питання про умови для саморозвитку у сучасному світі є не виключно теоретичним.

Суспільство епохи Постмодерну створює сприятливі умови для розвитку особистості у різних сферах. Наприклад, зараз виникають потенційні можливості для успішної самореалізації, успішної діяльності у багатьох сферах наукового, економічного, політичного життя. І кожна з них приваблює своїми перспективами.

Збільшення технологічних можливостей людства надає нові шанси, навіть створює нові способи самовдосконалення. Але залишається фактом те, що усвідомлене, наполегливе самовдосконалення сьогодні не досить поширене явище. Звичайно, життєве середовище може створити фактори, які будуть сприяти або гальмувати розвиток. До них належать, наприклад,

можливості удосконалення, технологічний прогрес країни та світу, рівень духовного та розумового розвитку найближчого соціального оточення, ставлення суспільства до особистості та її можливостей і діяльності. Але з іншого боку саморозвиток, самовдосконалення стимулюються або гальмуються внутрішніми мотивами та іншими феноменами духовного буття: світогляд, світосприйняття, впевненість (непевненість) у собі, виховання та багато інших. Загалом зовнішні фактори мотивують чи гальмують активність особистості не безпосередньо, а опосередковано, через внутрішнє сприйняття. А внутрішні мотиви є безпосередніми і більш активними. Звичайно, найбільш ефективний саморозвиток особистості можливий за умови збігу спрямованості внутрішньої мотивації особистості на саморозвиток та впливу життєвого середовища.

Ще недавно була поширеною думка, що робота та хобі повинні репрезентувати різні сфери активності людини, різні види діяльності. В основі таких поглядів, без сумніву, було усвідомлення, що робота, яка забезпечує людині певний заробіток, не може задовольнити її потреби у саморозвитку чи хоча б у самоствердженні, давати духовну насолоду тощо. Тому людина мала потребу у хобі, яке б давало змогу розкрити свої здібності та отримати від свого захоплення задоволення. З часом суспільство почало усвідомлювати, що робота повинна приносити не тільки прибуток, а й задоволення. Сьогодні люди вже не задовольняються роботою, яка приносить тільки гроші, адже рівень розвитку суспільства став набагато вищим і люди прагнуть задовольнити не тільки матеріальні, а й духовні потреби. Отже, робота, яка завжди була ефективним засобом саморозвитку особистості, сьогодні стає більш творчою, цікавою і тому більш ефективно збагачує буття особистості і стимулює її саморозвиток.

Крім того, робота є засобом самореалізації. Зараз існує безліч професій, які дають можливість кар'єрного росту, задоволення творчих потреб. Але успішна кар'єра потребує нових умінь та знань, тобто стимулює самовдосконалення, дисциплінує тощо. Сучасне соціальне та освітнє середовище пропонує величезну кількість курсів, семінарів, тренінгів та інших можливостей отримати нові знання та навички. Наприклад, однією з нових форм навчання стали вебінари – спосіб організації зустрічей онлайн, формат проведення семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою Інтернету. Отож сучасне суспільство не тільки формує потребу у самовдосконаленні, а й створює сприятливі умови для цього.

У свою чергу розвиваються й взаємовідносини між особистостями. У сучасному світі багато чого залежить від уміння спілкуватися та знаходити спільну мову з іншими людьми. І не лише у професійній діяльності. Це висуває нові вимоги до людей, але створює і проблеми, що також спонукає до саморозвитку, без якого неможлива успішна комунікація ані у професійній сфері, ані у сім'ї чи соціальних мережах тощо.

Отже, саморозвиток особистості сьогодні стимулюється професійною діяльністю, спілкуванням у сім'ї, Інтернеті. Водночас сучасне суспільство надає нові можливості для самовдосконалення, освіти, які ще зовсім недавно були людям недоступними. Крім того, глобальні проблеми, які загрожують сьогодні людству, також вимагають активної позиції від кожної особистості і тому стимулюють її саморозвиток. Отож умови для саморозвитку особистості у сучасну епоху, безперечно, є сприятливими.

*М. Г. Шатерник,
магістр філософських наук,
аспірант кафедри філософії
культури Білоруського
державного університета,
г. Мінськ, Республіка Білорусь*

РОЛЬ МОРАЛЬНОГО ДИСКУРСА В САМОРАЗВИТІИ ЛИЧНОСТІ

Интерес к данной теме вызван тем, что экспликация теории морального дискурса в контексте философской проблемы саморазвития личности позволяет выявить дискурсные особенности негативных и позитивных предпосылок развития личности в современную эпоху. Целью данной статьи является выявление предпосылок отказа личности от саморазвития и демонстрация позитивной роли морального дискурса в саморазвитии личности.

Дискурс представляет собой речемыслительный процесс создания смысла посредством коммуникации субъектов. Осуществляясь в сознании, данный процесс приобретает качества деятельности как активности

субъекта по производству смысла. Характеристики смысла зависят от специфики элементов, вовлеченных в смыслообразование, а также от характеристик субъекта дискурса. Другими словами, человек (личность) является продуктом собственного осмысления, которое определяется характером дискурса, посредством которого субъект продуцирует смысл.

Моральный дискурс понимается как нормативно-ценностные концепты, организующие речемыслительное и коммуникативное пространство, в котором образуется человекомерный смысл бытия. То есть в основе морального дискурса лежит ценностно-нормативное осмысление мира: осмысление сущности, цели и места человека в мире, способов его взаимодействия с другими людьми и универсумом в целом. Именно такие аспекты морального дискурса позволяют говорить, что в нем образуется человекомерный смысл бытия. Моральный дискурс не является одним из многих дискурсов, но является единственным человекомерным дискурсом, который может посредством взаимодействия с другими дискурсами привносить в них человекомерность.

В других дискурсах тоже образуется смысл, но сам по себе он не отвечает фундаментальным и первостепенным потребностям человека в самоутверждении и самоосознании себя как свободного (ответственного за себя) существа. Например, юридический дискурс обретает человекомерность только при условии апелляции к принципам справедливости, составляющим основу конституции, привнесенным в последнюю моральным дискурсом. Экономический дискурс обретает человекомерность только в отношении к подлинным материальным потребностям человека, определяемым в соответствии с нормами и ценностями морального дискурса и т.п.

Отсутствие соотнесенности с моральным дискурсом порождает чисто технические дискурсы, в которых нет человеческой перспективы. Например, таким был дискурс немецкого национал социализма, где сама логика вела к тому, что для развития одной расы требуется освободить землю от другой расы. В нем отсутствовала человеческая перспектива сопереживания страданиям других живых существ. Таким образом, моральный дискурс является условием образования человекомерного смысла бытия. Без наличия человекомерности смысл образуется «чисто технически», по законам семиотической системы. При этом сам мораль-

ный дискурс может также терять свою человекомерность, когда лишается подлинной человеческой перспективы.

Проблема саморазвития личности непосредственно связана с качествами морального дискурса, в котором осуществляется осмысление ее социального бытия. Философский взгляд на современное человечество констатирует следующее его общее состояние: подмена идеалов духовного саморазвития стандартами материального благосостояния и потребления; девальвация ценностей и духовных аспектов социального бытия; морально-нравственная деградация, проявляющая себя в зависти, эгоизме, ненависти. Такое состояние современного общества может свидетельствовать о том, что личность в массовой культуре теряет интерес к подлинному духовному саморазвитию. Другими словами, наблюдается понижение человекомерности самого морального дискурса, и соответственно, дискурсов, к нему апеллирующих.

Для понимания причин упадка и определения путей развития личности, следует обратиться к онтологическим, гносеологическим, аксиологическим, праксеологическим аспектам морального дискурса, а также к проблеме его субъекта.

При исследовании проблемы субъекта морального дискурса [1] удалось установить, что деятельность субъекта морального дискурса заключается в практике создания себя, практике формирования своего духовного мира, что выражается в итоге в образовании культуры. Деятельность субъекта направлена на удовлетворение своей потребности в создании осмысленного, перспективного для дальнейшего развития пространства. Универсальный принцип деятельности субъекта предполагает критическое осмысление истоков своей субъектности и факторов, определяющих характер социального бытия, что приводит к способности духовного саморазвития и позволяет противостоять чисто техническим смыслообразующим дискурсам.

Онтологический аспект морального дискурса связан с образованием особого человекомерного бытия. В его основе лежат нормы, ценности и идеалы развития человечества: нормы непричинения вреда себе и себе подобным; ценности человеческой жизни и жизни как таковой; материальные идеалы (здоровое потомство, чистая вода, чистый воздух, чистая пища, чистая планета); духовные идеалы (добро, любовь, истина, красота). Все эти характеристики представляют собой объединяющие всех людей принципы.

Однако сегодня в механизме образования человекомерного смысла бытия возник сбой: концепции множественности истин и не-субстанциальности субъекта блокируют критическое осмысление подлинных нормативно-ценностных концептов. В результате в качестве элементов структуры смыслообразования выступают ложные послылки, не имеющие отношения к перспективам развития личности и человечества. Такие ложные послылки могут быть поняты как симулякры. Они сформированы, не исходя из природы и сущности человека, а посредством воздействия дискурсов-симулякров, или идеологий. Для понимания механизмов такого дискурсивного воздействия следует обратиться к гносеологическому аспекту морального дискурса.

Гносеологический аспект морального дискурса определяется тем особым типом знания и смысла, который образуется в результате его функционирования, а также влиянием дискурса в целом на сознание и познание. Любой дискурс определяет способ данности объекта в сознании, задает режим его интерпретаций. Моральный же дискурс обеспечивает формирование главной интерпретационной базы – морально-ценностной самоидентифицированности субъекта, который выступает конечным агентом и реципиентом познавательной активности.

В данном случае первостепенное значение приобретает способность современных информационных технологий транслировать дискурсы, снабжая их визуальными и акустическими образами, делая их тем самым очень мощными по своему воздействию. Это приводит к тому, что порой абсолютно аморальные дискурсы успешно распространяются посредством, например, социальных сетей. В эпоху господства массы, что стало возможным благодаря способности объединения в мощные «группы подписчиков», малообразованные, некритически мыслящие люди из неполных и неблагополучных семей, выбирают себе кумира из своего же класса, что приводит к отказу личности от духовного развития. В результате исследований интересубъективного пространства дискурса [2], было установлено, что норма, разделяемая всеми участниками интересубъективного пространства, становится «истинным» основанием данного дискурса. В случае с «некритическими» сообществами в социальных сетях, общепризнанность является достаточным основанием истинности дискурса-симулякра.

Средством преодоления подобных симулякров оказывается открытая и аргументированная дискуссия по правилам морального дискурса, ког-

да собеседники готовы услышать и понять друга, способны к критическому осмыслению структурных особенностей и функций морального дискурса, к выявлению роли субъекта морального дискурса.

Аксиологический аспект морального дискурса связан с формированием в нем осмысленных нормативно-ценностных концептов. Ослабление морального дискурса ведет к деградации ценностей, что в свою очередь деструктивно отражается на аксиологическом качестве всех других дискурсов.

Праксеологический аспект морального дискурса реализуется в осознанной критической деятельности людей по производству норм и правил своей жизни. При этом моральный дискурс сам является определенным видом нравственной деятельности, в результате которой происходят изменения в социальном устройстве и в сознании личности. Критическое осмысление характера взаимоотношений субъекта и морального дискурса позволяет совершить трансгрессию, выход за пределы всех дискурсов, переместиться на уровень чистой самости, где только и возможно истинное создание чистых морально-нравственных отношений человека с универсумом.

Таким образом, роль морального дискурса в саморазвитии личности состоит в том, что он: посредством трансляции нормативно-ценностных концептов обеспечивает создание человекомерного смысла, без которого личность превращается в функцию дискурса, то есть теряет свою самость, и следовательно, волю к саморазвитию; позволяет определить специфику негативного воздействия дискурсов-симулякров как предпосылки отказа личности от саморазвития; является практикой саморазвития личности как критической деятельности субъекта по созиданию чистых морально-нравственных отношений человека с универсумом, что и является целью саморазвития личности.

Список литературы:

1. Шатерник, М. Г. Проблема субъекта в философии дискурса / М. Г. Шатерник // Философия и социальные науки. – 2016. – №2. – С. 18–22.
2. Шатерник, М. Г. Сравнение философско-этических концепций дискурса М. Фуко и Ю. Хабермаса / М. Г. Шатерник // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 2017. – №1. – С. 47–52.

И. С. Рыстина,
*PhD, доцент, заведующая кафедрой
«Телерадио и связи
с общественностью»
Евразийского национального
университета имени Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан;*
М. К. Сигазиева,
*Магистрант факультета
журналистики и политологии
Евразийского национального
университета имени Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан*

ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СПОСОБ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В XXI ВЕКЕ

В процессе развития человеческой цивилизации философов всех времен и народов глубоко волновал вопрос саморазвития личности. Человек – это цель общественного устройства, и его развитие или дегенерация непосредственным образом влияют на процесс подъема или упадка любого общества. Небезызвестное выражение великого Сократа «Познай самого себя» у разных философов находило свое отражение. Например, по И. Канту задача научного познания – «помочь индивиду стать не просто знающим и воспитанным, а человеком-членом социума.» Л. Фейербах в своих трудах отмечал, что именно в сфере межчеловеческого общения и совместной деятельности осуществляется самореализация человека.[1] Однако вопрос самореализации конкретного человека не решается без его свободного выбора и желания. И в этом контексте свобода у человека есть тогда, когда он активен, сознателен и ответственен в своих действиях. С другой стороны человек не может осознать свое «Я», выразить и обогатить которое без участия и жизни в социуме представляется маловероятным. Социальная среда есть поле подготовки человека к самостоятельному поиску смысла собственной жизни. К тому же реализация собственной социальной сущности в определенной степени происходит сообразно потребностям группы, коллектива и общества.

Среда по отношению к индивиду выступает внешним многообразием мира. И можно утверждать, что социализация играет существенную роль в формировании личности. Через социальную активность человек раскрывает свои внутренние ресурсы во всем их многообразии и поливекторности. Обосновано положение о том, что движущей силой развития личности является активно-преобразующая деятельность индивида с целью актуализации сущностных сил, и нравственному потенциалу человека, к его общей культуре. Общество все больше нуждается в людях, способных жить свободно, нравственно, управлять собой и непрерывно саморазвиваться сообразно жизненным целям.

Платон полагал, что воспитание должно организовываться государством как «средство совершенствования всей государственной жизни, формирования каждого человека в интересах государства»[1] Аристотель настаивал на том, что государство обязано взять на себя воспитание юношества, во имя развития прекрасного и духовного в человеке, «развивать высшие интересы, эстетические, умственные»[1] Сократ возвеличивал знания, говорил что, «только то знание ценно и прочно, что добыто мыслящим человеком». Таким образом, для античных философов формирование общественности человека – это, прежде всего, готовность его к выполнению социальных функций.

В средние века были выдвинуты идеи о том, что общественное воспитание необходимо соединять с трудом. По мнению педагога и философа В. Локка окружающая среда оказывает сильное воздействие на формирование характера и взгляды подростка.[1]

Практика в разумном сочетании с образованием дает огромный простор для становления личности. Значимость социокультурного фактора в воспитании и подготовки человека в жизни очевидна. Такую же гипотезу выдвигал и французский философ К. А. Гельвицкий[1]

Д. Дидро полагал, что общедоступность школ повысит множество талантов, которые кроются в народе.[1]Ж. Ж. Руссо говорил о трех составляющих воспитания – это формирование сердца, суждения и ума.[1] Все вышеперечисленные качества в человеке могут быть обнаружены и раскрыты им самим в процессе участия в волонтерском движении. В переводе с французского языка, «волонтер» – это человек – доброволец. Другими словами, это человек, который имеет привычку заботиться о ближних людях, вкладывать в эту поддержку свои собственные ресурсы времени, энергии, сил.

Волонтерство, как правило, предполагает и самовыражение индивида, и проявление его гражданской активности. Причинами развития волонтерства можно назвать пользу государству, волонтерам в расширении мировоззрения. В исследовании С. В. Михайловой была определена связь мотивации участников волонтерского движения с удовлетворением одновременно своих личных и общественных потребностей.[2] Отмечаются просоциальные и альтруистические основы добровольчества. В то время как просоциальное связано с понятиями морального долга и сочувствия, альтруистические поступки говорят о нравственности, самоуважении, повышении самооценки индивида. Альтруизм является мотивом просоциального поведения. В свою очередь он базируется на нравственных нормах общества.

Волонтеры работают на добровольной основе, получая благодарность за свой вклад, тем самым развивая свою духовную сторону личности. В статье А. А. Моисеевой [2] о волонтерской деятельности говорится как о средстве обретения практических навыков пригодных в повседневной жизни. Действительно, межличностный контакт является факторов формирования личностных коммуникационных способностей, эмпатии, стрессоустойчивости и т.п. В исследовании М. В. Певной отмечается несколько направлений, которые интересны волонтерам для раскрытия и развития личных ресурсов: чем моложе волонтеры по возрасту, тем им интереснее зрелищные, масштабные мероприятия, где наблюдается большое скопление людей, чем старше по возрасту волонтеры – мероприятия социального или более камерного профессионального характера. К тому же были выявлены мотивации волонтеров, среди которых названы следующие: [3]

- возможность помочь
- общение
- новые знакомства
- контакты
- опыт работы
- улучшение резюме
- любимое дело
- хобби
- уважение окружающих

Значимость волонтерской деятельности среди населения Казахстана растет с каждым годом. Именно поэтому 2020 год объявлен в стране Годом волонтерства. [4]Сегодня только в национальную волонтерскую сеть вступили порядка 60 казахстанских организаций. Татьяна Миронюк,

исполнительный директор Национальной волонтерской сети подчеркивает актуальность участия в волонтерском движении для каждого человека, кто мотивирован на изменение качества собственной жизни посредством оказания поддержки нуждающимся и участия в различных общественно-значимых проектах. Данная организация создала единую информационную сеть. Это платформа qazvolunteer.kz. Объявлен конкурс на получение премии «Волонтер года», которая направлена на поощрение саморазвивающихся личностей, помогающих другим людям и меняющим этот мир к лучшему

Список литературы:

1. Сократ, Платон, Аристотель, Сенека. Библиографические очерки, – М.: Республика, 1995, 109, 115, 144, 176, 198, 221, 276 с.
2. Иванова С. П. Вопросы саморазвития личности в свете философского осмысления. – Якутск, Вестник ЯГУ, 2009, 73 с.
3. Моисеева А. А., Волонтерские объединения и их значимость в социальной сфере общественной жизни». Москва, Академический вестник, 2014, 149 с.
3. Певная М. В. Волонтерство как социальный феномен: управленческий подход. – Нижний Новгород, 2016, 29-34с
4. Источник: <https://24.kz/ru/news/social/item/343683-kazakhstanskie-volontjory-mechtayut-o-novom-zakone>

*Ю.О. Харченко,
викладач Медичного коледжу
Харківської медичної академії
післядипломної освіти*

ШЛЯХ ДО УСПІХУ АБО ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ЧЕРЕЗ САМОПІЗНАННЯ

«Якщо людина впевнено рухається до своєї мрії,
і прагне жити таким життям, яке вона собі уявила
то успіх прийде до нього в самий звичайний час і зовсім несподівано».
Генрі Торо, американський письменник та філософ

Кожен з нас має свій унікальний шлях до успіху. Рідко хто може легко знайти себе на вершині успіху, не роблячи ніяких зусиль. Більшість людей використовують багато внутрішньої енергії для досягнення успі-

ху. Це можуть бути як фізичні, так і духовні, матеріальні витрати енергії.

Давайте спочатку розглянемо значення слова «успіх»: це удача в бізнесі, досягнення мети, перемога у військовій операції. Слово «успіх» від дієслова «поспішати», наприклад – «поспішно рухатися», «сприяти», «розвиватися», і набагато пізніше придбало той сенс, що ми застосуємо сьогодні.

До речі, поняття успіху відрізняється в Західній і нашій культурі. Якщо в західному «успіху» є, перш за все, матеріальне благополуччя, багатство, кар'єра, то в нашому культурному кодексі, успіх – це досягнення в наукових знаннях, повага до людей, військові перемоги. Якщо люди з західною ментальністю ставляться до неуспішних людей з відсутністю розуміння і, іноді, з презирством, вважаючи їх невдачами, то в нашій країні, до них завжди ставилися зі співчуттям. Тобто, виявляється, що якщо людина має матеріальні і фінансові цінності, то вона, здається, існує, а хто їх не має - не представляє собою нічого, ніби не існує.

Тепер потрібно подумати про те, де починається успіх кожної людини. Існує фраза «Якщо ви не знаєте, з чого почати – почніть з самого початку». Що є початок? Де все це починається? Все починається з розуміння себе, як особистості, пізнання свого власного «Я». «Хто я?» Кожен з нас – людина з певними досягненнями у своєму житті, які вже роблять нас успішними. На перший погляд, вони можуть бути не дуже яскравими, але справа в тому, що ми живемо зі своїми успіхами щодня і часто забуваємо про них взагалі. Першим кроком до нового успіху є пригадування своїх попередніх досягнень. Тут, однак, людину може чатувати один з «драконів» самоприниження. Швидше за все, якщо сьогодні ви не сприймаєте себе, як дуже успішна людина, вам буде важко відшукати і свої попередні досягнення. Тому важливо зробити глибокий погляд усередину себе і почати з пошуку навіть самих незначних, на перший погляд, успіхів. Коли ви підійдете до такого пошуку правильно, то, напевно, виявите, що досягли досить багато в цьому житті.

Я хочу розповісти вам про кілька рівнів самопізнання, так званих «особистісних сходів».

Рівень «шукача», коли ми займаємось пошуком, так би мовити, свого місця, свого призначення, ми відвідуємо різноманітні тренінги, курси, навчання, отримуємо знання, шукаємо причини тих чи інших подій.

Наступний рівень – це відповідь на питання «Хто я?» Поступово наша увага починає фокусуватися на власній діяльності, яка вже свідомо спрямована на досягнення мети, наприклад, боротьба за чистоту навколишнього середовища чи прагнення допомагати людям, тощо. Взагалі,

людей, які прагнуть досягнень, можна розділити на категорії: перфекціоністи, оптимісти, песимісти. Перфекціоніст заперечує провал, може переступити через дружбу, сім'ю заради успіху. Він діє відповідно праву: «Якщо ви досягли мети, ви герой, якщо не досягли – невдаха». Але, коли перфекціоніст дійсно досягає успіху, він відразу його знецінює, розчаровується і починає таку ж гонку за наступною метою. Оптиміст завжди може визнати невдачі, він не уникає негативних емоцій і зазнає задоволення від самого процесу досягнення успіху. Коли оптиміст досягає його – радіє і насолоджується успіхом, сприймає його як заслужений результат своєї роботи. Песиміст не вірить в успішний фінал своїх починань, має неабиякі побоювання та сумніви, які заважають йому рухатись у правильному напрямку. Навіть при отриманні позитивних результатів, песиміст продовжує знецінювати власні досягнення.

Рівень «гравця» – це отримання результатів: «я знайшов роботу, сім'ю, покохав, народив дитину», тощо.

Рівень «мага» – ціленаправлене «прикрашання» своїх досягнень, наприклад, при повній фінансовій незалежності, з'являється бажання займатись благодійністю.

Рівень «творця» – це здатність керувати тим, що маєш і самим собою.

Слід сказати, що цей процес розвитку є поступальним і в той же час може бути зворотнім, тобто ми можемо повертатися до початкового рівня, і в цьому немає нічого поганого, це, навпаки дуже добре, бо ми робимо висновки, навчаємось впливати на становище, брати на себе відповідальність і діяти. Отже, це значить, що, починати з самого початку має сенс не тільки тоді, коли ви не знаєте, з чого почати, але і коли ви хочете зрозуміти себе в першу чергу. Адже, тільки розуміючи нашу власну сутність, ми можемо стати успішними.

Де є «Я», є і мої бажання. Чого я хочу? Просто, без напруження? Чи легко мені забажати? По суті, бажання починають виникати на рівнях особистісного становлення людини, самопізнання, але часто, все це прикрито, ніби то, завішене нашим настроєм, тобто емоціями. З різних причин ми, люди, влаштовані так, що негативне ми помічаємо і, ніби «смакуємо» його, а позитивне приймаємо як належне, не зупиняючи увагу на ньому, ніби то, це щось звичайне, таке, що повинно бути! На даному етапі кожному слід замислитись чи легко йому забажати, сформувані своє бажання!

Отже, ми продовжуємо рухатися назустріч нашій меті. Ми вчимося формувати наші бажання. Але наші думки не належать нам, самі по собі вони не несуть ніякої енергії, заряду, цей заряд їм дають наші емоції.

Виявляється, що думки і, по суті, наші бажання, приходять на хвилю, на яку ми налаштовані. Тобто, виявляється, що людина сама конструює своє життя, користуючись при цьому власними установками. Сформувати свої бажання завжди допоможе позитивне мислення. Ми, люди, високоорганізовані індивідууми, можемо вплинути на свій вибір і спрямовувати свої думки у позитивному руслі.

Одного разу, я натрапила на цитату Л. М. Толстого «всі щасливі люди виглядають однаково, а нещасні – кожен по-своєму». Хотілось би це перечитати і сказати, що щастя може мати більше, ніж п'ятдесят відтінків.

Який же напрошується висновок? Ви повинні жити на позитиві! Підводиться потрібно «з тієї ноги», «склянка наполовину повна, а не наполовину порожня». І висновок тут буде один – все у ваших руках!

Мета досягнена тоді, коли у вашому житті почнуть відбуватися події, в які ви вірите, незалежно від того, що сказали вчені та філософи.

І от, коли ви визначилися зі своїми бажаннями і навчилися формувати їх, використовуючи позитивне мислення, ви перебуваєте на правильному шляху до вашої мети, це означає, що ви перебуваєте на шляху до успіху. Найголовніше, щоб досягти мети необхідно дуже сильно цього забажати!

Список використаних джерел:

1. Дэвид Р. Хокинс . От отчаяния к просветлению. Эволюция сознания. – СПб.: ИГ «Весь», 2011. – 336 с.
2. Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць [Електронний документ] / за ред. Н. В. Чепелевої, Я. Ф. Андресвої. – Чернівці – Київ, 2016. –284 с.

*А. А. Крайнюков,
студент соціологічного
факультета Харківського
національного університету імені
В. Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМА ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Как бы мы не номинировали наличествующую эпоху – модерном, модернити, постмодерном, посткапитализмом, мы, в любом случае,

сможем выделить те особенности, которыми эта эпоха обладает. Глобализация, принеся с собой новые виды (и их различные модификации) опосредованного опыта, стершая территориальные рамки, а, следовательно, и пространственно-временные, причем не только в смысле отсутствия неких ограничений в социальных взаимодействиях, но и в смысле возрастания прагматического интереса повседневной жизни вне зависимости от материального месторасположения (материальной точки) и темпоральной лимитации субъекта социальных отношений.

П. Бергер и Т. Лукман [1], занимавшиеся проблематикой диалектического процесса конструирования субъективно-объективных значений в контексте дифференцированного социального запаса знания, исходили из положения того, что повседневная реальность устанавливает свою гегемонию над другими реальностями (мифологической, научной, сновидений и т.д.), то есть человеческая жизнь – рутиноцентричная, остальные реальности являются лишь анклавами в высшей реальности повседневной жизни. Повседневная жизнь организована вокруг «здесь-и-сейчас» человека, то есть она является воспринимаемой по мере ее приближенности или удаленности от субъекта, что характеризует степень его вовлеченности (это может быть и имплицитной интенцией) в сферы прагматического интереса и зоны манипуляции в их контексте. Такой подход, согласно идеям Э. Гидденса [2], описывает, скорее, традиционное общество, в отличие от «посттрадиционного», общество модернити, которое преодолело границы пространства и времени, что сделало взаимодействия в этих условиях целостными и унифицированными. Рефлексивность, в смысле сознательного интенционального действия, основанная на традициях, интегрировалась с пространственно-временными рамками. Организация общины предполагала социальные взаимодействия во временной протяженности прошлого, настоящего, будущего. Некой прерогативой в повседневной жизни обладало прошлое – воспроизводство традиций и связанных с ними практик, реинтерпретация традиций с помощью тех же традиционных интерсубъективных значений (сигнификаций). Традиционное общество предполагает неразрывную и стойкую связь с прошлым. Модернити, же, в свою очередь, характеризуется обновленным смыслом рефлексивности, которая становится решающей и основополагающей для индивида и его действий. Распад пространственно-временных рамок, ставка на поступающее знание, в отличие от знания традиционного (прошлого), тенденция социальной жизни к исследованию, реформированию, верификации социальных

практик, что, вследствие, трансформирует и видоизменяет их, конституирование форм социальной жизни в корреляте со знаниями субъекта – вот в чем особенность «радикального модернити», отошедшего от традиции. Но, в то же время, это составляет и проблему конструирования идентичности в контексте современности. Ломкая, хрупкая, фрагментированная идентичность индивида становится «перетекающей». Человек находится в поисках собственного «Я», он формирует некий защитный механизм нарциссизма, соотнося все социальные связи со своими предпочтениями, которые находятся в постоянной динамике и состоянии метаморфозы. Индивидуальная рефлексивность становится модусом селекции множества вариантов стилей жизни, это партикулярное организованное стремление, основанное на неустойчивом «Я». Конечно же, этот выбор может быть ограничен по некоторым причинам (допустим, из-за материального статуса), но наборы практик и их реализация отображают не только необходимость в утилитарных потребностях, но и являются экстернализацией фрагментированной самоидентичности, выступающей в качестве нарратива, содержанием которого является процесс инкорпорации аскрипций социальных отношений и их дескрипция и реинтерпретация индивидуальной рефлексивностью.

3. Бауман, уделяя внимание вопросу модернити, артикулировал свою мысль в ключе того, что модерн более не рассматривается в категориях будущего, то есть он не является «проектом» [3]. Чтобы думать о будущем, людям нужно контролировать настоящее, но, ритм жизни, который предполагает вечную подвижность, неопределенность и поиск подавляет такую возможность. Обладая индивидуальной рефлексивностью, человеку необходимо конструировать самого себя, ведь более не существует таких строгих и четких ограничений, характерных для традиционных обществ. Для традиции характерным является предписание идентичности (к примеру, сословной), а в рамках модернити человек сам создает свой путь, то есть он сам обладает возможностью предписывать как и свои цели, так и средства их достижения. Традиция предполагала стабильность, что и является имманентным свойством повседневной жизни. Модернити состоит из нестабильных элементов: теперь повседневная жизнь соткана из проблем самоопределения и самопоиска, что делает ее заметной и напряженной, ведь человек и не заметит непроблематичную сферу жизни. Если теперь рутина – проблема, то человеку необходимо выбирать наилучшее (по его мнению) средство решения этой проблемы. Область релевантностей решения трудностей характеризуется фрагментированностью, атомизацией, индивидуализацией, стремле-

нием к самоактуализации, ведь сама идентичность человека в таких условиях не может быть инертной. Этим и объясняется нарциссизм, который описывал Э. Гидденс – это выступает как защитный механизм человека в неимоверно комплексных условиях.

Идентичности в современном мире находятся в зыбком, хрупком, неустойчивом состоянии. Отход от традиционности, а, собственно, и от связей с прошлым, лишило людей определенных авторитетных установок, которые могли бы предписывать определенные формы действия и их воспроизводства. Но, в то же время, люди не могут думать о будущем – (пост)модерн является таким, каким он сейчас есть. З. Бауман предлагает изменить вектор мышления в сторону настоящего, то есть в рассмотрение процесса идентификации [4], никогда не заканчивающейся, открытой в будущее деятельности. Человек сам творит себя и свои возможности: но это может повлечь за собой как и разрушение, так и развитие.

Список литературы:

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – Москва : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Giddens A. Modernity and Self-identity: Self and Society in late modern age / A. Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1991. – 256 p.
3. Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман. – Социологический журнал, 1994. Том. 0. №4. С. С. 69–80.
4. Бауман З. Индивидуализированное общество : пер. с англ. / З. Бауман. – Москва : Логос, 2005. – 390 с.

*И. А. Петухов,
аспирант кафедры философии
и общественных наук ФГБОУ
ВО Нижегородского государственного
педагогического университета
им. Козьмы Минина*

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ Н. В. УСТРЯЛОВА: ОТ ЛИБЕРАЛИЗМА ДО ЭТАТИЗМА

Современная антропология опирается на определенные философские традиции, с другой она не может игнорировать те радикальные перемены, которые происходят в образе жизни людей.

Для более глубокого понимания происходящих процессов формирующих современную парадигму саморазвития личности, необходимо рассмотреть влияние на эту проблему событий, произошедших в России в начале двадцатого столетия. Это был переломный момент, в ходе которого в очень короткие, по историческим меркам, сроки, в отдельно взятой стране были последовательно внедрены и разрушены идеи монархизма, либерализма и анархизма. На тему событий 1917 года, гражданской войны и, последовавшей за ней эмиграции написано огромное количество работ, но процесс осознания и понимания еще далеко не завершен.

Цивилизационный слом, произошедший в России, повлекший за собой изменения как в политике так и в общественной мысли всего мира, выразился и в небывалом для цивилизованного мира отходе от идей гуманизма, появления новых форм и методов реакции, породил новую систему трансляции политических ценностей как общемировую пропаганду и идеологическую рекламу.

В этом сложнейшем дифференцированном процессе репрезентации ценностей октябрьской революции 1917 в общественное сознание хотелось бы выделить движение «Сменовеховцев» и одного из его лидеров Н. В. Устрялова, стараниями которых была создана новая парадигма, выведшая идеи большевиков на уровень восприятия их либеральной интеллигенцией.

Николай Васильевич Устрялов, правовед и философ, читавший в Московском университете лекции по славянофильству и теории государства и права, выдающийся публицист и кадет. Вся история образования и членство в Конституционно – демократической партии говорят о нем как о стороннике либеральных взглядов.

Однако история развития философско – политической мысли Н. В. Устрялова является уникальной, трагичной и требующей современного изучения и переосмысления. Его философия, в своем апофеозе, стала основой для формирования этатизма, не имеющего аналогов в современной истории. Созданный им идеал самодовлеющей государственной власти, добровольный и крайний, в своих проявлениях, отказ от роли и прав личности в историческом развитии государства и нации, и сейчас переживается нами, как болезненная борьба современных политических парадигм.

Необходима поистине картезианская точность при попытке понять причины и процессы способные повернуть либерального демократа

с блестящим юридическим образованием и славянофильскими истоками мышления, к системе, где аннулируются все гуманистические и духовные ценности в пользу сильного государства, развитой экономики и победоносной армии, достижение которых возможно, в т.ч. путем введения диктатуры.

Изучая его работы можно отметить, что все его творчество было пронизано интересом к вопросу о соотношении государственного и национального в развитии России. «Философски осознать наше национальное призвание – такова задача, до которой выросла Россия к эпохе Николаевского царствования» – так формулирует Н. В. Устрялов основную мысль своего доклада «Национальная проблема у первых славянофилов» [3], прочитанного 25 марта 1916 года в заседании Московского религиозно – философского общества памяти Владимира Соловьева. В ходе всего доклада Николай Васильевич хотя и критикует понимание А. С. Хомяковым и И. В. Кириевским вопроса о сущности и назначении России, однако сам, во многом, поддерживает их идеи: «Если остановиться на точке зрения строго формальной, то следует признать, что Россия призывает славянофильством мир к исполнению долга, лежащего на каждой нации: раскрыть свою идею» [3] Из чего можно сделать вывод, что Н. В. Устрялов органично воспринял фундаментальный посыл ранних славянофилов, в котором можно увидеть приоритет народности над государством. В продолжение своей мысли, соглашаясь с рассуждениями А. С. Хомякова на эту тему, Н. В. Устрялов так раскрывает термин народность: «Народность является, таким образом, как бы проводником абсолютной истины в сознание конкретной индивидуальности» [3]. Человек, индивид в дореволюционном творчестве Н. В. Устрялова, является конечной целью в передаче общечеловеческих ценностей, что однозначно укладывается в основную парадигму сменовеховства, и сближает его с либеральными течениями того времени.

В продолжение развития именно либерального восприятия дальнейшего исторического развития говорит опубликованная в октябре 1917 года, но написанная ранее, 7 сентября 1917 года, статья Н. В. Устрялова «Товарищ и гражданин». В данной статье с абсолютной юридической точностью и философской осознанностью, Николай Васильевич передает настроение опустошенности либеральной интеллигенции явным провалом деятельности Временного правительства и надвигающейся на Россию катастрофы. Через метафорическое рассмотрение формы обращения «Гражданин» или

«Товарищ» Н. В. Устрялов передает свое предчувствие и осуждение грядущих перемен в жизни страны: «Народ же, захотевший шагнуть сразу с начала лестницы на самый ее верх, рискует весьма опасным падением. И вот несомненно, что подобное падение переживает сейчас Россия» [4]. Народ для него – это те самые люди, вместе с которыми он радостно встречал 28 февраля 1917 года переходящие на сторону революции военные полки и сами военные сплоченные этим обращением «товарищ» между собой. Однако, по прошествии нескольких месяцев, Н. В. Устрялов переосмысливает этот «товарищеский союз», не понимая, а скорее ощущая глубину надвигающейся трагедии: «А теперь, когда слышишь то же самое слово [товарищ], неизменно и непременно представляется что-то грубое, безобразное, тупое и отвратительное».

Пеня еще не пришедшим к реальной власти большевикам, но, уже отчетливо понимая провал либеральных демократов, Устрялов хочет видеть Россию свободной и демократической страной, в которой сохранены все основные свободы присущие человеку, от которых народ отказывается, предпочтя гражданину – «правомочному члену правового общежития, символу демократической государственности» [4], «товарища» – символа «углубления русской революции». Как абсолютно точно понимает Н. В. Устрялов, для перехода к истинному товариществу необходима долгая работа и вовлечение в этот переход всех людей, а не отдельных классов, иначе это приведет к катастрофе: «Если подданным легче быть, чем гражданином, то связи гражданские, в свою очередь, значительно осуществимее братских, «товарищеских». Чтобы «созреть» до союза любви, нужно пережить правовое общежитие, внутренне изжить государство» [4]. И, подводя черту под своим метафорическим анализом будущего для человека в постреволюционной России, он предрекает ему возврат в абсолютизм и считает этот путь глубоко ошибочным и трагичным: «Мы захотели стать не гражданами свободного государства, а сразу товарищами, братьями всемирного братства. И в результате остались рабами» [4].

Дальнейшая судьба Н. В. Устрялова была насыщена участием и активной деятельностью во всех постреволюционных событиях и движениях. Не приняв «углубления революции», Устрялов осознанно и активно выступает на стороне белого движения, занимает видные посты и ведет общественную и политическую деятельность. Уже в начале двадцатых годов Устрялов начинает говорить не только о военном поражении белого движения, но и о ясно выраженной воле народного большинства

в пользу большевиков, успехах советской власти на внешнеполитической арене, в централизации государства и противодействию интервенции.

Мы видим кардинальный поворот в риторике Н. В. Устрялова, где он меняет свое отношение к действующей власти, теперь он считает, что свержение власти большевиков недопустимо: «При нынешних условиях, это будет означать, что на место суровой и мрачной, как дух Петербурга, красной власти придет безграничная анархия, новый пароксизм «русского бунта», новая разиновщина только никогда еще не бывалых масштабов». [5. С. 60] В его публицистике еще остается след славянофильского восприятия России: «Россия должна остаться великой державой, великим государством. Иначе и нынешний духовный ее кризис был бы ей не посилен» [5. С. 57] Но теперь «Лишь «физически» мощное государство может обладать великой культурой» [5. С. 57], а значит «Нужно всеми силами содействовать тому процессу перерождения большевизма и духовно – материального оздоровления страны, который совершается «там, внутри». [1. N 11 С. 11].

В активной полемической публицистической деятельности Н. В. Устрялов не много внимания уделяет проблемам Человека, его гораздо более занимает теперь «национальный характер октября» и мощь, которую имеет советская Россия, а человеком в этом можно пренебречь: «Историей, все – таки, по – видимому, правит не любовь к человеку, а, по термину Ницше, «любовь к вещам и призракам» Что же, да здравствуют творческие призраки и легенды!» [2. С. 194]. Данная парадигма прочно скрепила собою всю дальнейшую антропологию и философию Н. В. Устрялова, в которой он сумел структурировать и интерпретировать большевистскую идеологию. Мы видим, как далеко от гуманистических идеалов и Православных идеалов славянофилов отходит Н. В. Устрялов. Его искренняя вера в то, что «в большевиках и через большевизм русская интеллигенция преодолевает свое историческое отщепенство от народа и психологическое отщепенство от государства» [2. С. 214], приводит к дискурсу отказа от ряда духовных ценностей, традиционно присущих русской интеллигенции, и принятия идеи самодовлеющей государственности, как новой парадигмы развития национального самосознания.

Ограниченность рамками одной публикации не позволяет раскрыть всю сложность исторических процессов, оценить и имплицировать психологическую составляющую, а также показать все связи, с помощью которых осуществима историко-философская реконструкция, как наиболее эффективная система для глубокого и фундаментального изучения

всього постреволуційного творчства Н. В. Устрялова. В цій зв'язі, виникає необхідність більш глибокого вивчення творчства даного філософа з допомогою нового підходу: «осмислення опублікованого текстурального масива не тільки як «прошлого», але і як філософської сучасності, т.е. виявлення проблемного комплексу російської філософії як цілісного феномена» [6. С. 130]. Без повноти розуміння творчства Н. В. Устрялова саме як «цілісного феномена» неможливо повноцінний аналіз впливу його філософії на російську філософію, відокремлення його самобитної філософської думки від рукотворного радянського проекту, і усвідомлення процесів, що дозволили йому ввести в російську соціально – політичну думку прийняття крайньої форми етатизму.

Список літератури:

1. Журнал «Смена вех» № 11. Париж. 7 січня 1922 року.
2. Н. В. Устрялов. Націонал більшовизм. Вибрані статті 1920–1927 рр. Видання книжкового магазину «Циолковський» 2017.
3. Н. В. Устрялов. Національна проблема у перших славянофілів, вперше опубліковано: Російська думка. М.-Пг., 1916. Книга X.
4. Н. В. Устрялов. Товарищ і громадянин, вперше опубліковано: Народно-правство. 1917, № 12,
5. Смена вех. Збірник статей. Друге видання, Прага. Типографія Отто Ельснера в Берліні, 1922 г.
6. Щедрина Т. Г. Публікація або реконструкція? Проблеми текстології в історико – філософському дослідженні// Проблеми філософії 2008. № 7.

*М.-Р. Тамчук,
здобувач другого рівня вищої освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка*

ВОЛЬТЕР І ЄВРОПЕЙСЬКІ ІДЕАЛИ СУВЕРЕННОЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема особистості, шляхів її самовизначення – одна із головних у філософських поглядах Вольтера. Взагалі ліберально-просвітницькі

уявлення про невичерпні можливості просвітництва були пов'язані з ідеалом незалежної, свободної і розумної особистості. В цьому контексті ідея Вольтера про «індивідуальну свободу», багато в чому визначила сучасну західну думку та вплинула на формування індивідуалізму в західноєвропейській культурі.

«Філософія Просвітництва безпосередньо започатковує та стимулює ідею самовизначення особистості як чинник модернізації європейської культури, зокрема послідовне поширення серед широких верств ідеї політичної, економічної і духовної незалежності особистості, визнання її прав на власну ініціативу і суверенність, її індивідуальної своєрідності як суспільної цінності» [7, с.130].

Вольтерівське розуміння особистості безпосередньо пов'язане з його полемікою з антропологічними поглядами Блезя Паскаля, яку сучасні зарубіжні дослідники називають «екзистенціальною», порівнюючи з положеннями релігійного екзистенціалізму. В «Думках» Паскаль так визначає вихідні принципи своєї християнської антропології:

«(1.) Частина. Мізерія людини без Бога.

(2.) Частина. Щастя людини з Богом.

інакше (1.) Частина. Що природа (людини – **Роксолана**) зіпсована, довести через саму природу.

(2.) Частина. Що існує Спокутник, через Письмо» [6, с.14].

Але, продовжує Паскаль: «Люди зневажають релігію. Вони ненавидять її і бояться, що вона істинна. Щоб їх від цього вилікувати, треба почати з показу того, що релігія аж ніяк не суперечить раціо. Що вона достоповажна, скласти їй пошану. Потім представити її гідною любові, збудити у добрих бажання, щоб вона була істинною. Вона достоповажна, бо добре пізнала людину. Гідна любові, бо обіцяє істинне благо» [6, с.15]

В полеміці з Паскалем про нікчемність людини Вольтер стверджує, що вона з усіх живих істот є найдосконалішою і найщасливішою. «Мені здається, – полемізував Вольтер, – що загальний задум Паскаля, коли він писав свої «Думки», полягав в тому, щоб показати людину в неприйнятному світлі; він виступав проти людської природи приблизно так, як і проти єзуїтів. Він інкримінує сутності нашої природи те, що властиве тільки деяким людям; він красномовно ображає людський рід. Я не боюся стати на боці людства проти цього величного мізантропа; я не боюся стверджувати, що ми не такі вже й погані і нещасні, як вважав він» [1, с. 324].

Головним є те, що на думку обох мислителів – *людина потребує віри в Бога*. але Вольтер зовсім інакше розуміє і підґрунтя цієї віри, і її зміст, і усі викликані нею наслідками для людського життя.

Вольтер відстоював культ «автономної людини», яка здатна адекватно оцінювати явища, ідеї, моральні вчинки та їх наслідки. Раціоналізм і критицизм проголошуються універсальною характеристикою людини. Високо оцінюючи розум окремої особистості, Вольте вбачав причину раціональної поведінки індивіда, його розумності в «людській природі». Хоча, розумність як критерій всезагального зв'язку між людьми не обґрунтовувався, а постулювався. Ми погоджуємося з П. С. Гуревичем [3], що це не дозволило послідовно розкрити проблему людської індивідуальності.

Таким чином, перед просвітителями стояло завдання розвинути в людині здатність самій відповідати за свої вчинки як здатність самостійного судження відносно будь-яких подій свого життя, тобто *здоровий глузд*. Він вимагає: «спокійного налагодження життя, уникнення конфліктів з сусідами, бажання отримати особисту користь на основі сумлінної праці і аизнання інтересів інших і т.д. Можливість самостійно мислити притаманна незалежному суб'єкту; він і є суверенною особистістю, тобто членом громадянського Договору, на основі якого таке суспільство і може бути створеним» [4, с.242]. Як бачимо, Т. Б. Дуглач, професор, відома дослідниця феномену Просвітництва, акцентує увагу на важливій стороні формування філософії епохи Просвітництва як філософії здорового глузду. Здоровий глузд – метод і життєва позиція суверенної особистості. «Орієнтація не на чужу думку, не на будь-які, навіть поважні авторитети, а на свій розум; покладання не на забобони, а на... розсудок... Фактично поняття здорового глузду тотожне поняттю автономної особистості, яка... стає основою демократичного суспільства» [4, с.4].

Згідно Вольтера, зазначає Ю. Зімарьова [5], свобода людини наближає людину до Бога і робить її подібною Богові. На думку Вольтера, існують різні рівні людської свободи. «Свобода в Бозі – це здатність завжди думати все, що завгодно, і діяти у всьому відповідно своїй волі» [2, с. 261]. Тоді як «свобода, данная Богом человеку, – это слабая, ограниченная и преходящая способность сосредоточиваться на некоторых мыслях и производит определенные движения» [2, с. 261]. Те, що свобода людини є достатньо слабкою та непомітною в буденному житті, на думку

Вольтера, не заперечує її вадливої значимості для природи людського буття. Свободу Вольтер невпинно проповідував і захищав, перш за все, як особисту свободу. «Свобідний той, хто визначає себе до чогось сам», – стверджував філософ [1, с. 167]. Свободу Вольтер розглядав не тільки в політико-правовому контексті, але і як широке поняття «розумної свободи», яке охоплює усі сфери діяльності людини, що відповідає загальній антропоцентричній ідеї просвітницького світогляду.

Нажаль, ідеї Вольтера про свobodну суверену особистість часто в історії людства спотворювалися і перетворювалися в свою протилежність. Свобода приводила або до свавілля різноманітних вождів, або до вульгарної вседозволеності.

Список використаних джерел:

1. Вольтер Ф. М. Философские сочинения. – М.: «Наука», 1988, 782 с.
2. Вольтер. Метафизический трактат / Вольтер // Философские сочинения. – М.: Наука, 1988., С. 227–274.
3. Гуревич П. С. Философия человека. [Электронный режим]. / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6074/6086>
4. Длугач Т. Б. Подвиг здравого смысла, или Рождение идеи суверенной личности (Гольбах, Гельвеций, Руссо). М.: Наука, 1995, 221 с.
5. Зімарьова Ю. Філософія Вольтера: природа людини та тлумачення релігії / Ю. Зімарьова // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2013. – Вип. 4., С.100–106.
6. Паскаль Б.. Думки. / Пер.з фр. – К. : Дух і Літера, 2009, 704с.
7. Хміль В. В., Корх О..М. Ідея особистого самовизначення в філософії Просвітництва // Антропологічні виміри філософських досліджень, 2017, Вип. 11., С. 127–133.

Тематичний напрям 2
**ЕПОХА ПОСТМОДЕРНУ: САМОРОЗВИТОК
ЧИ РУЙНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ**

*Valerian Ramishvili,
professor, doctor of philosophical
science, Head of department of
theoretical philosophy in E/S institute of
philosophy of faculty of humanities,
Ivane Javachishvili Tbilisi State
University, Georgia*

**THE HUMAN AS A FUNDAMENTAL ONTOLOGICAL
OCCURRENCE**

Modern Human being is problematic -He doesn't know who he is, doesn't know whom he has to be. Today dominate over the Nature does not mean to subordinate, operate, conduct the entities but to have possibility unlimited to consume. Modern Human is consumer. The human carries out domination over entities technically and by means of the technology. He Doesn't know how to use quasi-freedom, doesn't feel responsibility which unites us. M. Scheler notices: today the Man knows much about the Man but doesn't know who is the Human, though the main issue is not who is the human, not who we are today (Foucault), but learning to be the Human. What means to be the Human: to be free, to be master of entities, to be a consumer, to be moral, to be dignity being or to be the Human who thinks. Today the Power has defined who we are and the power carries out technically, by means of a mass media, political rationality, advertizing, public relations, by image-making, he creates the standard of normality, rationality and modernity. Today the essence of the person isn't defined any more by his place in the world, thinking about God or about the Being. Who are we as members of postmodern, consumer or global informational society.

Before the Human stays several problems: for to learn to be the Human it is necessary to know who is the Human and it is necessary to learn to be the Human. What means to learn to be the Human: the Human doesn't know who is the Human but he has to learn to be the Human, or the Human knows but

doesn't live as a human and has to learn to be the Human. The emphasis is placed on «learning», what kind of the Human should be in the modern world.

Today, In time when we speak on the posthuman, on the Posthumanism, main question is not who is the Human and what is the process of self-development of the Human and what kind should be the world that the human can to remain a person. What it means «human's self-development», what needs to be understood in the self-development of individuals – to be more cultural, more reasonable, to be more moral, more reational being or more moral more adaptive to the changing conditions of life or to develop its natural skills. The basis for self-development of the human, which could become the basis of the educational system, should be the philosophical definition of human existence.

Man is a being who technologically presents in the world and make this world unfamiliar and himself 's becomes homeless. The calls of present epochis: learned to be the Human. This is paradoxically slogan: we do not know who is Human and we demand from ourself to be Human. First of all we have to answer the question: Who is the Human? It is possible if we rethinking *the Human as a fundamental ontological occurrence. We have to (must) define metaphysical essence of the Human anew.*

Classical definitions of the essence of man have lost normative force for the existence of man. The Man today does not understand itself as the image and likeness of the God, do not consider itself a place of self-knowledge of the absolute spirit (Hegel), he is not a knowing subject of the world (kant) and we should understand the Human as a fundamental ontological occurrence, With the appearance of man something changed in the world of the Being , there appeared an being that has a special relation to the Being, not only in the form of the phenomenon of understanding of the Being. Dasein is not the cognize subject and meaning of being is not only acquire knowledge of the world but it is the being which to create new beings with the help ποιήσις (Poiesis) noezuc and to the τέχνη (Techne)

Based on the awareness of man as a fundamental ontological occurrence, it is possible to determine his duty and responsibility, conditions and opportunities to be human. He must be the shepherd of the Being. (Heidegger) He must care and preserve being, life and nature – that is his duty and responsibility. On this basis arise the «reverence for life» (A. Schweitzer) The question of the self-development of the Person can be raised after thinking of the human being as a fundamntal ontological occurrence

after which it becomes clear the sense of his being and the duty of which he is obliged to declare his status as a fundamental ontological *occurrence*. Who he should be: the shepherd whom is given this world, which is called the earth or the Master of beings. Man should be engaged in his self-development only in this aspect.

The Man must realize that technical activity is not the main essential form of human being and thinking in the world. Man is not only «*techne* and not only *poiesis*» but their reasonable synthesis, by this man will overcome the distinction cast a spell over on the technology that is an existentially-ontological threat to the existence of man.

But how we should learn and who has to teach us how to be a Human. Foucault notes: today the power teaches the human by political technology of individuals. The power manipulates consciousness of the person and in the person brings up the conformist, the consumer, the quasi-free person who refuses responsibility, the choice and the thinking. He wants the freedom but doesn't know for what the freedom is necessary. For Foucault «learning to be Human» means to resist the political technology of individuals and to be free means to create itself. To be human, it means to resist the authorities and to reject conformism, consciousness manipulation, influence of a mass media and to go above the sphere of influence of the power. «learning to be Human» means to learn to be free, to be dignified being or to learn to think. What to begin with?

I. Kant speaks out in «What is Enlightenment» the attitude of the thinking human towards the modern times in his catchword «*Sapere aude*», he speaks out the essence of the epoch. Can we speak out a similar epoch-making appeal «learning to be Human», Both means that the human and thinking became a problem. To be the human requires effort, people are not simply factual reality, but the result of effort that the man carries out and realizes every minute. The modern human is occupied by himself he learns himself, opens himself, opens in himself unconscious passion, the man creates himself and plus to it he is still learning to be Human. The present time does not release the man in his own essence, it forces him to frame himself. The appeal «learning to be Human» is possible to consider as the second element of the «*Sapere aude*», that is as an element of adulthood. The human, as an adult man, must be «learning to be human» independently, but not to be guided by metaphysical and theological ideas of an essence of the Human.

Scientific and technical thinking and action have brought the human domination over the nature, over entities, the human technically dominates

over everything, but he himself was dependent on development of technology, increasing of his domination demands growth and development of technology and a human becomes means in process of development of technology and artificial intelligence which will replace him in many spheres of human activity.

Foucault writes about feature of thinking of the modern man – when some newspaper asks the readers any question, it is done to learn their opinion concerning some subjects about which everyone already has an independent point of view, and to learn something more considerable and new at the same time is practically impossible. However in the 18th century it was preferred to asked the readers just those questions, on which there were no answers yet.

The human is searching the new forms of thinking which will be adequate today: scientific thinking, technical thinking, critical thinking, humanitarian thinking, social thinking, metaphysical thinking but despite these efforts a human does not think right now (M. Heidegger). It means that thinking, foremost act of the human lost her subject and the essence and it predetermines a style of human life. The Human is alienated from the entity. The Human does not think truly, it is the road to: banality of the evil (H. Arendt), the formal thinking was bases of fascism (S. Bauman), to a failure from dignified being, denial of responsibility and the failure of freedom begins a failure from thinking that is a way to totalitarianism. The formal thinking is the form of technical thinking. The Scientific and technical thinking do not seen essence of the person, his exclusiveness.

But what it means to think. Where is an exit, how to learn to think really, to see what is, what is truth and what is an essence and a form of the being of the Human, his responsibility and the meaning of the Being. According to Heidegger «learning be the Human» means the «learning the thinking». Thinking is the first ability, action, a duty and human right and when the human refuses to think it means that the human refuses freedom, since thinking is the basis of freedom and refusal of freedom begins by refusal of thinking, On the thinking of the Being is based the dignity of human being.

Kant's appeal «Sapere aude» have no result, The man has understood him as an appeal of development of scientific thinking. But understood reason so narrow-minded has led the mankind to spiritual and political cataclysms. M. Foucault wrote: do exist today spiritual and institutional or ethic and political conditions for adult age thinking, an appeal of Sapere aude and today remains to an appeal and is not fulfilled. I. Kant couldn't define specifically that he meant in philosophical use of reason and for Heidegger the Essence

of the Human is another form of thinking, that Heidegger calls the thinking about the Being. This thinking is a way to the true essence of the Human, to freedom, to Human's dignity being, to responsibility. What means thinking about the Being, why is necessary to remember this thinking and understand why it is important for the Human.

Heidegger said: During the historical development the people ask themselves always many questions. But only one question: «Why there is something, but not nothing?» – have predetermined the fate of the Western world, and starting with answers which pre-Socratic philosophers gave two and a half thousand years ago, However today the sense of this question disturbs nobody.

Parmenides is crossroads of the development of the Greek thinking. Parmenides fulfilled fundamental revision in the Greek philosophy when he said: «being is and non being is not». He changed fundamental question of the Greek thinking «Why there is something rather than nothing?» He has removed a question «why» and simply said: «being is and non being isn't». Parmenides summarized previous thought and was arise new problem: how is the being? The Being is and is as a *Alethea*, *unconcealment as a exit from concealment*. The question about an *aletheia* is the second question which defines a fundamental role of Parmenides in the history of the western thinking. After Parmenides the main question of thinking become establishment of a form and the rule of an exit of the Being from concealment. What is and how is the Being after an exit from concealment. The Greek thinking had offered several version of the solution of this problem: *Physis*, *Logos*, *Idea*, *morphe*.

Contemporary philosophy think: «Being is the most «universal» concept, the concept of «Being» is indefinable, the Being is the self-evident concept, being can no longer constitute a problem.» and thinking about the being is not necessary. We had forgotten the Being. A consequence of oblivion of the Being was crisis of the European thinking and crisis of human existence. Heidegger has offered to return to the question: «why there is something but not nothing» and tried to answer this «why», because today for the human the paramount value has the answer to this question. The answer will help the human to see an essence of human life and its responsibility to the Being. Today the human tries to answer this question by technology and technically. It means that the human inadequately treats to the Being, at the technology and himself. The free thinking on the «Way», on the Being help to man overcome oblivion of the Being, understand an essence of technology, will be able to understand

better the Being, meaning of the existence, human responsibility before the Being, entities, nature and other human. This means overcoming domination of technology over the human.

The thinking about Being is free thinking serves neither power nor the will to power. Without free thinking about the Being it is impossible to establish freedom. Philosophy must constantly remind, lead and prepare a human for «the initial meeting» with the Being and for the accomplishment of his mission – the possibility of free thinking about the Being. Carrying out a dignity Being means being a shepherd and neighbour of Being and defending the truth of Being. From free thinking about Being originates Human responsibility before entities, this is what Human’s claim for being the centre of all entities and the master of all entities is based on. Today the question «why is something but not nothing» is a challenge for human thinking and life, he has to accept this challenge as an opportunity and as risk, if human do not make mistake, the mistake can have catastrophic consequences for the human.

Literature:

1. Heidegger M. Sein und Zeit Max Niemeyer verlag, Tubingen, Elfte unverenderte aufgabe, 1967, 437p.
2. Heidegger M. Being and Time, State University of New York press, 2010,482p.
3. Foucault M. The Order of Things, Vintage books, New York, 1994, 387p.
4. Ramishvili v. Martin Heidegger Towards to the Being, Meridiani, Tbilisi 2018, 487 p.(on georgian language)

В. Н. Шаповал,
доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры социально-
гуманитарных дисциплин
Харьковского национального
университета внутренних дел

ЧЕЛОВЕК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: САМОРАЗВИТИЕ ИЛИ САМОРАЗРУШЕНИЕ?

Рассматривая проблему саморазвития личности в современном мире, следует почеркнуть два важных обстоятельства. С одной стороны, раз-

витие личности не может протекать иначе, нежели в форме саморазвития, т.е., этот процесс во многом зависит от самого человека. С другой стороны, личность формируется исключительно в условиях общества, в коммуникации с другими людьми, и вне общества существовать не может [см.: Hjelle]. Возникает вопрос, что является определяющим в ее формировании: влияние внешних условий, прежде всего, социума и культуры, или разум и свободная воля человека, а также каковы особенности указанного процесса в условиях глобальной цивилизации?

При более пристальном рассмотрении указанной проблемы выясняется, что действия всякого индивида, как бы ему ни хотелось обратного, в значительной степени, определяются внешними обстоятельствами. При этом, далеко не во всём влияние внешнего мира, и прежде всего, – социума, можно назвать благоприятным. В этой связи, существует объективная необходимость адаптироваться к внешним обстоятельствам, независимо от того, природные они или социальные, что отнюдь не вступает в противоречие с идеей формирования самостоятельной, всесторонне развитой личности.

Многие полагают, что индивид, в значительной мере, формируется в ходе борьбы с внешними трудностями и преградами, которыми изобилует наш мир, и именно эта борьба выковывает сильную, высокоразвитую личность [см.: Леонтьев, Кон]. Трудно не согласиться с той мыслью, что разум, несгибаемая воля, стойкость, способность преодолевать трудности, выковывает характер и во многом предопределяет судьбу человека. Невозможно представить себе, что могла бы появиться великая историческая личность, которая не прошла бы суровую жизненную школу. Наше время, в дополнение к указанным выше условиям формирования личности, требует еще многого другого, о чем наши предки, жившие в другую социально-историческую эпоху, даже не догадывались.

Технологический век, разворачивающиеся процессы глобализации не могут не сказаться на развитии и саморазвитии личности. Особенно сильно нынешнего периода является то, что сегодня под вопрос ставится не только проблема становления полноценной личности, но даже возможность оставаться человеком [см.: Бодрийяр, Мак-Вильямс]. Надежда на то, что индивид, который обладает незаурядным умом и железной волей, способен подчинить себе любые внешние обстоятельства, далеко не всегда оправдывается. Смысл того, что такое современная цивилизация, и куда она движется, как бы ускользает, мир представляется тоталь-

но бессмысленным [см.: Франкл]. Сущее диктует свои условия, которые далеко не всегда адекватно воспринимаются человеком. Как дикий мустанг, мир становится на дыбы, и человеку приходится прилагать неимоверные усилия, чтобы удержаться в седле. Речь идет уже не о том, чтобы максимально раскрыть свой творческий потенциал и превратиться во всесторонне развитую личность, а о том, чтобы просто выжить. Особенностью нынешней эпохи является то, что этот вывод справедлив не только в отношении отдельных индивидов, но человеческого рода в целом.

Определяющих умонастроений нашего времени является ощущение надвигающейся катастрофы, избежать которой становится всё сложнее [см.: Глобальное будущее 2045]. Речь идет, прежде всего, об грядущей экологической катастрофе, которая, если она произойдет, перечеркнет не только надежды на творческое развитие личности, но и существование рода человеческого вообще. Действительно, существование человека как одного из представителей биологической жизни на Земле предопределяется, прежде всего, наличием физических условий, необходимых для этого. Казалось бы, это – азбучные истины, но не только отдельные личности, но целые страны и народы, забывают об этом, сознательно или бессознательно превращаясь в эгоцентричных потребителей природных ресурсов, легкомысленно полагая, что на их век хватит, а будущие поколения пусть решают свои проблемы сами. Вследствие деятельности нашей цивилизации, жизнь на планете вообще, и жизнь вида «*homo sapiens*», как ее части, находится в огромной опасности. Если человечество радикально не изменит глобальную систему ценностей и приоритеты своего развития, оно погибнет, как погибли многие цивилизации, не найдя достойного ответа на вызовы времени. В прошлом эти процессы носили локальный характер, нынешний кризис охватывает всю планету. Было бы величайшим разочарованием, если бы человеческая цивилизация, которая в течение тысячелетий, пусть не всегда поступательно и равномерно, но двигалась по пути прогресса, закончила бы свои дни столь печально.

Казалось бы, что для тех, кто думает о развитии личности, нет более важной задачи, чем спасение рода человеческого. Общая цель должна была бы объединить всех людей доброй воли. Однако парадокс в том, что человека нужно спасать от человека. В то время как ничтожное меньшинство активных индивидов прилагает титанические усилия для

того, чтобы предотвратить надвигающуюся катастрофу, абсолютное большинство, подобно персонажам «Пира во время чумы», ищет только бесконечно сменяемых друг друга порочных видов деятельности и удовольствий, позволяющих отключать сознание и забываться в бессознательном угаре. Чудовищным деформациям подвергается духовная сфера, искажены мировоззренческие принципы, многие не могут или не хотят остановиться и задуматься: что же мы делаем?

Средства массовой информации, интернет, реклама безостановочно насаждают умонастроения безостановочного потребительства. «Героями нашего времени» считаются те, кто преуспел в гонке за успех, добился известности в глазах толпы, даже если для этих целей использовались не самые достойные средства. Грань между должным и недолжным, добром и злом, нравственным и безнравственным становится становиться всё более зыбкой. Значение имеет только результат в виде богатства, славы, исключительной экстравагантности, даже если ты становишься «кумиром на час».

Современный человек во многом озабочен не столько тем, чтобы стать личностью, сколько тем, чтобы не потеряться в этом мире, не раствориться в миллионных толпах, наводнивших города, страны и континенты [см.: Волков]. Не случайно, многие проявляют всяческую активность в виртуальном мире, регистрируясь в различных социальных сетях, наивно полагая, что таким образом могут не только удовлетворить потребность в общении, получить возможности самовыражения, но и заявить о себе, как уникальной, единственной в своем роде личности.

Последнее само по себе это трудно квалифицировать как однозначно позитивное, или однозначно негативное. Следует только иметь в виду, что опасности – жизни на планете и фундаментальным основаниям человеческой цивилизации – находятся в материальном мире, и решать связанные с этим проблемы необходимо именно здесь. Информационно-коммуникационная среда, виртуальный мир, при всех его возможностях, – это всего лишь вспомогательная сфера, которая, в идеале, должна была бы служить более важным задачам, связанным с решением проблем реального мира. К сожалению, виртуальный мир становится всё в большей степени самодовлеющим, а в тех сегментах, где он подвержен контролю и управлению, зачастую служит не целям воспитания высокодуховных личностей, а средством манипуляции с целью формирования всеядных, ненасытных потребителей.

Подводя итоги, необходимо отметить следующее. Формирование личности в современном мире происходит в предельно сложных условиях, где имеют место как позитивные, так и негативные тенденции. Безусловным завоеванием цивилизации является достижение такой степени свободы, какой не знала никакая другая эпоха. Значительное число наших современников имеют сегодня доступ ко всем знаниям и достижениям культуры, которые накопило человечество за всю свою историю. Последнее открывает невероятные возможности для саморазвития и совершенствования личности. Вместе с достижениями, глобальная цивилизация породила множество острейших проблем, требующих безотлагательного решения. Личностями в наше время могут считаться те, кто в полной мере осознает уникальность переживаемого исторического момента, понимает стоящие перед социумом задачи, и, осуществляя свою деятельность в той или иной области, пребывает на переднем крае борьбы за спасение рода человеческого, создание условий для его дальнейшего развития. Подлинное саморазвитие личности – в служении целям саморазвития рода.

Список литературы:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция. Тула, Тульский полиграфист, 2013. 204 с.
2. Волков В. Н. Субъект, дух и духовное в эпоху постмодерна // Методы и методология исследования культурных процессов / Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/subekt-lichnost-duh-i-duhovnoe-v-epohu-postmoderna>
3. Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Под ред. проф. Д. И. Дубровского. Москва, ООО «Издательство МБА», 2013. 272 с.
4. Кон И. С. Открытие Я. Москва, Политиздат, 1978. 367 с.
5. Леонтьев А. Н.. Деятельность. Сознание. Личность : учебное пособие. Москва, Смысл : Академия, 2004. 352 с.
6. Hjelle Larry, Ziegler Daniel. Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications. 3th ed., Publisher: McGraw-Hill Publishing . 1992. 624 p.
7. Мак-Вильямс Нэнси. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Пер. с англ. Москва, Независимая фирма «Класс», 2001. 480 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва, Прогресс, 1990. 368 с.

*О. П. Дзьобань,
доктор філософських наук, професор
професор кафедри філософії
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,*

ІНФОРМАЦІЙНА СВОБОДА Й ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЯК ПІДГРУНТЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Техногенний розвиток спричинив утворення нового типу суспільства – інформаційного, і виникнення нової галузі права – інформаційного права, що в сукупності спричинило виділення особливого виду прав і свобод людини – інформаційних.

Інформація і свобода взаємопов'язані й характеризуються наступними властивостями:

- інформація – це необхідна умова свободи;
- інформаційна свобода притаманна людині з моменту її народження;
- лише сама людина, вступаючи в договірні відносини з іншими людьми, має можливість добровільно обмежити свою інформаційну свободу, позбавивши себе частини властивих їй від народження можливостей;
- держава, отримавши частку свободи людини, надає людині гарантованість певної міри свободи;
- інформаційна свобода не може бути скасована зовсім, як і не може бути скасована свобода людини. Людина, що не володіє свободою, вже не є людиною, вона буде лише природним явищем, безликою істотою;
- інформаційна свобода входить у сферу мінімальної свободи.

Але у той же час, інформаційна свобода не обмежується лише функцією отримання інформації людиною. Для реалізації своєї свободи людина обмінюється інформацією з іншими людьми, виробляє інформацію тощо.

Інформаційна свобода має низку характерних ознак.

По-перше, однією з незамінних функцій інформаційної свободи є побудова самосвідомості людини, як основного компонента її свободи. Людина усвідомлює й спрямовує свою діяльність, усвідомлює себе як її

джерело, впливає на об'єкт і протистоїть об'єкту. Свідоме протиставлення робить людину суб'єктом, що має своє особистісне, неповторне «Я». На основі процесів взаємодії та спілкування людина набуває й розвиває самосвідомість, керуючись якою сприймає установки спільноти, керує своєю поведінкою, оцінює саму себе і осіб, які знаходяться з нею у контакті.

По-друге, в інформаційній свободі обов'язковою є така ознака, як наявність безлічі джерел інформації. Це означає, що для користування інформаційно свободою людина повинна мати доступ до декількох виробників, розповсюджувачів інформації від яких вона може отримати різноманітну інформацію, узагальнивши яку, людина зробить вибір на користь певних дій, таким чином реалізуючи свою свободу.

По-третє, здатність людини у подальшому передавати інформацію також характеризує інформаційну свободу. Така передача інформації повинна бути забезпечена для інформації будь-якого виду, як наявної, так і виробленої людиною. Людина повинна володіти можливістю передати інформацію будь-яким суб'єктам, у той же час, при передачі та отриманні інформації слід виходити з того, що у суб'єктів-джерел інформації або у суб'єктів-приймачів інформації також існують певні свободи, і людина не повинна порушувати цих свобод.

По-четверте, специфіка інформаційної свободи полягає в тому, що значна частина суспільних відносин не може бути відображена в юридичних нормах. Можливо врегулювати процеси інформування між людиною і державою, між людиною і громадською організацією, але набагато складніше поставити під контроль інформаційні процеси при рядовому спілкуванні, наприклад, при обміні інформацією про сімейні справи, на дружніх зустрічах тощо. Право може встановити загальні принципи діяльності кожної людини: поважати права і свободи один одного, не зловживати ними і т.д. Але конкретизувати застосування цих принципів для кожної ситуації неможливо. Тут кожна людина повинна будувати свою діяльність на загальних принципах права, свободи, моралі, звичаях. Державі складно втручатися у цю сферу життя, так як будь-які судження представників державної влади, які побудовані на досить розпливчастих формулюваннях права, можуть послужити дискредитації держави, порушити свободу людини.

По-п'яте, інформаційна свобода повинна знаходити своє вираження в інформаційних правах, але не в меншому ступені інформаційна

свобода повинна бути виражена в моралі, звичаях, що діють у суспільстві.

Особлива значущість інформаційної свободи полягає в її органічному поєднанні з природним правом. Зв'язок природного права та інформаційної свободи полягає у наступному. Інформаційна свобода надає людині низку можливостей, які продиктовані природним станом людини – станом свободи. Ці можливості не залежать від волі держави, не державою вони встановлені, а самою природою людини. Держава не має права дарувати можливість реалізації інформаційної свободи, як і не має права позбавляти їх. Держава зобов'язана за допомогою правових норм створити умови, за яких людина зможе реалізувати належну їй інформаційну свободу.

Кожна держава повинна забезпечити людині, що перебуває на її території, можливість реалізації інформаційної свободи. Держава змушена обмежувати себе правом, у тому числі природними, інформаційними правами людини.

Виняткову роль в інформаційній свободі займають інформаційні права людини, які, у свою чергу, є частиною загального поняття права. Встановлюючи взаємозалежність належної й можливої поведінки, єдність і рівність взаємних прав та обов'язків, право виступає як позитивне буття свободи, яке виключає самоуправство, свавілля, пригнічення особистості, окреслюючи межі свободи.

Особливо слід зупинитися на тому, що позитивне право як система норм покликане регулювати поведінку людей різними способами. Початковий етап коригування поведінки людей правом – це інформування людей про складові права, про зміст правових норм. Знаючи зміст правових норм, людина буде діяти згідно з ними (ідеальний випадок). Причому, ця особливість органічно вплітається в саму сутність права, право саме по собі є інформативним, воно не може існувати без інформаційних відносин між людьми. Тільки будучи частиною тієї інформації, якою обмінюються люди, право здатне досягти очікуваних результатів.

Група правил, яка закріплена в праві й реалізує інформаційну свободу людини, іменується інформаційними правами людини. Інформаційні права людини – це сукупність норм, що охороняються публічною владою, які закріплюють принцип рівноправ'я людей, встановлюють пріоритет свободи людини і охороняють свободу людини у сфері отримання, виробництва й передачі людиною інформації. Тут врахована як сукупність

інформаційних прав, так і вплив свободи людини, основоположна роль інформаційної свободи при реалізації інформаційних прав.

Інформаційні права, перш за все, покликані реалізувати індивідуальну свободу людини, інформаційну свободу, у тому числі й за допомогою поширення масової інформації. Але масова інформація не є єдиним базисом інформаційної свободи людини.

Інформаційні права не можна відокремити у якусь певну групу, оскільки вони використовуються людиною у всіх сферах її життя, на різних етапах, що підкреслює значущість інформаційних прав, їх значне місце в житті кожної людини.

Крім прав, які безпосередньо реалізують інформаційну свободу, існують «суміжні права», під якими розуміється ціла група прав, які сприяють втіленню як цілої низки прав і свобод, так і інформаційної свободи людини, інформаційних прав. Це – право на петицію, на звернення до органів державної влади, свободи засобів масової інформації, право на отримання інформації про екологічну обстановку тощо. Інформаційні права не дублюють їх і співвідносяться як загальне до частки. Тобто, інформаційні права регулюють інформаційні процеси у сферах, які не врегульовані іншими правами, що регламентують інформацію. Інформаційні права органічно входять у структуру інших прав і свобод, упорядковують інформаційні процеси. Але при використанні всіх прав, що відносяться до питань інформування людини, необхідно, перш за все, будувати дії на принципах інформаційної свободи людини, яка займає чільне місце і встановлює принципи використання прав, що відносяться до інформаційних процесів.

Оскільки інформаційна свобода зумовлює сукупність певних можливостей природного права, інформаційних прав, то саме про інформаційну свободу слід вести мову в сучасному суспільстві, з позицій інформаційної свободи слід вивчати і тлумачити інформаційні права людини.

Таким чином, реалізація інформаційної свободи й інформаційних прав у сучасному суспільстві є тим підґрунтям, на якому базуються процеси саморозвитку особистості в інформаційному суспільстві.

Інформаційну свободу людини слід розглядати в контексті інших прав і свобод, зазвичай беручи до уваги норми права, що відносяться до інформації. В інформаційному праві вирішальну роль відіграє інформація, причому незалежно від того, хто є її носієм, виробником тощо. При вивченні інформаційної свободи людини ключові функції виявляються

у свободи, а не в інформації, хоча інформація і є складовою інформаційної свободи. Важливими є співвідношення інформаційної свободи з іншими правами і свободами, побудова їх ієрархії, взаємозв'язків і взаємозалежностей. Таким чином, інформаційна свобода людини, група правових норм, її регулюючих, не входять у предмет інформаційного права і вимагають самостійного відособленого дослідження.

О. В. Прудникова,
*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Однією з ланок, що об'єднує всю суспільну систему, є людина, котра водночас виступає як суб'єктом, так і об'єктом соціальних інтересів, потреб та духовно-моральних цінностей, ідеалів, переконань і прагнень. Безпосередньо пов'язані з інформаційною сферою моральні цінності істотно впливають на поведінку й діяльність людини, формують всю систему її індивідуально-суспільних відносин. Саме людина як найвища соціальна цінність акумулює в основних формах своєї життєдіяльності й інформаційно фіксує взаємозв'язок матеріального й духовного, відображаючи в цілісному вигляді життя як об'єктивну реальність, де виявляються внутрішньо взаємозалежні її інтереси, моральні цінності, ідеали, її культура, релігійні вподобання та суб'єктивне розуміння сенсу життя.

Суспільство стає тією універсальною матеріально-духовною сферою, в якій особистість реалізує себе цілісно. З іншого боку, разом із соціально-економічними та політичними трансформаціями інформаційного суспільства відбувається процес переоцінки духовних цінностей, формування принципово нових засад моралі. Усе це ускладнює процес формування інформаційної культури особистості в нинішніх інформаційних умовах, а відтак – ускладнює і весь процес саморозвитку особистості.

Саморозвиток людини як «людини інформаційної» – це одна з базисних характеристик інформаційного суспільства.

Процес такого саморозвитку передбачає цілеспрямовану й комплексну підготовку людини, що включає широкий спектр не тільки інформаційних знань, умінь і навичок, але й інформаційних компетенцій, пов'язаних з пошуком, вилученням та критичним аналізом інформації, здатністю самостійно добувати і виробляти нові знання. Важливою ланкою, що поєднує всі компоненти інформаційної культури як чинника саморозвитку особистості, є інформаційний світогляд. Інформаційний світогляд – система узагальнених поглядів на інформацію, інформаційні ресурси, інформаційні системи, інформаційні технології, інформатизацію, інформаційне суспільство та місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишнього інформаційному середовищі, а також обумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності.

Є всі підстави вважати, що рівень інформаційної культури людини буде в перспективі визначати, перш за все, базисні знання та вміння у сфері пошуку та семантичної обробки інформації. Тому і ставиться питання про те, що саме вони мають стати предметом особливої уваги освітніх установ як проблеми, що має загальнодержавне значення як фундамент і універсальний засіб будь-якої стратегії та безпеки. Проблема має таке значення у зв'язку із зростанням обсягів інформації і можливістю засвоєння інформації окремою людиною. І наскільки високим є рівень загальної культури людини інформаційного суспільства, настільки є високим рівень культури споживання інформації, а значить і рівень інформаційної культури.

Індивід же, виступаючи в ролі активного учасника інформаційної взаємодії, не тільки виробляє соціальну інформацію, скільки споживає й передає її. Люди вступають у багатопланові відносини, зумовлені характером їхньої праці, місцем у суспільстві, етносі, класі, соціальної групи, їх статтю, віком, розміром і типом пункту проживання, рівнем освіти, географією проживання та іншими факторами.

У сучасних умовах змінюється не тільки технологічна база й інформаційно-технологічні можливості людини, але й сама людина, її самосвідомість. Сучасна людина стає немислимою без інформаційних технологій, які здійснюють величезний вплив на все її існування – як біологічне, так і соціальне. Особливу роль у сучасному світі, становленні й саморозвитку нової людини відіграє інформаційна культура.

Сьогодні становище людини в суспільстві не зменшило значення знань у житті людини, а навпаки, збільшило, оскільки положення в суспільстві багато в чому визначається здатністю до обробки інформації.

Всім, що має людина зараз, вона зобов'язана умінню сприймати й обробляти інформацію. Наскільки вміє і володіє людина навичками отримання, обробки та використання інформації, може сказати рівень її інформаційної культури. На формування стилю життя і зразків поведінки сучасної людини, передусім впливає порядок комунікативних взаємодій і змін їх соціально-психологічних форм в умовах розвитку інформаційно-технічного світу.

Сучасна концептуалізація розуміння природи інформаційної культури приводить до висновку, що важливою сполучною ланкою цих підходів до поняття інформаційної культури особистості є творчість. Творчість є прерогативою вільної, здатної до саморозвитку особистості, є способом «особистісного» існування на протигагу знеособленому, яке у своєму гранично «очищеному вигляді вбиває особистість. Не існує знеособленої діяльності, це абстракція. В умовах життя особистісне й діяльнісне начало взаємно збагачують одне одного, і можуть розвиватися тільки одне через одного.

Творча особистість реалізує сама себе, її не можна, як будь-яку особистість сформувати, а можна тільки виховати. Про необхідність пріоритетного розвитку творчого мислення, більше того, про виховання такого мислення говорив ще класик психології та філософії Д. Дьюї, який стверджував, що першим паростком у вихованні мислення є активність, особливо інтелектуальна.

Питання про зовнішній прояв творчого начала особистості фактично являє собою питання про одну зі сторін зовнішнього прояву креативності мислення особистості. Уявляється, що інтелектуальна активність і є одним із проявів творчого начала в діяльності особистості. Зовнішнім проявом інтелектуальної активності може бути, наприклад, інтелектуальна ініціатива, яку ми розуміємо як продовження розумової (інформаційної) діяльності за межами ситуативної заданості.

Людина в інформаційному суспільстві піддається впливам процесів інформатизації та змінюється під тиском інформаційних технологій. Сучасні технології, включаючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником соціальних трансформацій, причому, їх вплив на процес саморозвитку особистості досить часто має яскраво виражений негативний характер. Сучасна інформаційна техніка може змінювати чи навіть руйнувати ціннісні пріоритети та життєвий світ людини у цілому, відволікати її від реалій життя, занурюючи у віртуальну реальність. Тобто, в умовах інформаційного суспільства виникає новий спосіб іс-

нування культури – у віртуальній реальності. Крім того, зафіксовані зміни у сфері духовної культури, викликані несвідомими діями її творця – людини, а безособовою логікою технічного розвитку, процесами самоорганізації техногенного середовища. Наприклад, інформаційні технології, за допомогою структуризації інформації й забезпечення її доступності здійснюючи глибокі трансформації індивідуальної й масової свідомості, уніфікують соціальні практики, забезпечують включення людей у глобальний інформаційний обмін і стають інструментом психологічного тиску, насильницьки втручаючись в емоційно-вольову сферу людини. Відбувається так званий «підрив» екзистенційного улаштування присутності, оскільки екзистенціали турботи, страху, тривоги витісняються за межі рефлексії, елімінується переживання власного кінця та тимчасовості існування, приносячи заспокоєння й почуття безпеки; це світ позачасовості, точніше, сьогочасності – час онлайн, безпосереднє задоволення інформаційних потреб.

У сучасному інформаційному суспільстві бурхливо поширюються сублімовані форми агресивності. У теперішній час агресія й насильство набули нового вигляду, соціальна агресія стала неминучим та закономірним результатом надмірно тривалого перехідного періоду, що супроводжується розвалом економічних зв'язків, надзвичайно глибоким соціально-економічним розшаруванням населення, регіональними конфліктами, різким падінням рівня життя, кризою моральності. Стало очевидним, що створення загальнопланетарного поля інформації, окрім прискорення взаємообміну культур і їх творчих змін, призводить до розхитування традиційних цінностей.

Концептуально важливою вважається теза, що культурний рівень сучасної людини визначається її інформаційною культурою, а інформаційна культура особистості, як культура взагалі, відображає активну творчу діяльність людини і, отже, розвиток самої людини як суб'єкта цієї діяльності. Оскільки йдеться про культуру інформаційну, значить діяльність людини безпосередньо пов'язана з інформацією. Тобто, інформаційна культура передбачає не тільки певні знання, а й певний додаток цих знань для чого-небудь, у зв'язку з чим-небудь, і вдосконалення їх у процесі тієї чи іншої діяльності, в тому числі діяльності, пов'язаної з інформацією. Причому, сам додаток і удосконалення знань є значущим лише у творчості, реалізованій у будь-якій сфері життєдіяльності людини. А тому мотиви творчості, мотиви цієї діяльності людини є природною

психологічною компонентою такої характеристики особистості, як її інформаційна культура.

Таким чином, саморозвиток особистості як інформаційної системи та формування рівня її інформаційної культури відбувається на всіх стадіях онтогенезу людини і пов'язаний з її психічним, мовним, соціально-психологічним і культурологічним розвитком. Враховуючи невіддільність інформаційної складової від розвитку людини в цілому як індивіда, особистості і суб'єкта соціокультурної діяльності, необхідно інакше підходити до формування інформаційної культури. Уявляється концептуально важливим, що поряд з самостійним предметом, метою якого є формування інформаційної культури, розвиток останньої з точки зору акмеологічної концепції повинен бути одночасно вбудований в освітній процес як його органічна частина. Крім цього, необхідною є дійсна інтеграція освітніх інформаційних технологій (комп'ютерної грамотності, компетентності, культури) з конкретним змістом освітньо-виховного процесу.

В. Г. Спринсян,

*кандидат искусствоведения, доцент,
заведующий кафедрой
информационной деятельности
и медиа-коммуникаций Одесского
национального политехнического
университета,*

Н. Н. Чурсин,

*доктор педагогических наук, доцент,
доцент кафедры информационной
деятельности и медиа-коммуникаций
Одесского национального
политехнического университета*

ФАКТОР ВРЕМЕНИ И ЛИЧНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Одной из важнейших научных проблем современности является изучение изменений как человека-индивида, так и человека-вида в условиях нарастающей информатизации общества. В данной работе будет

рассмотрено влияние на человеческую личность фактора времени, – фактора, неразрывно связанного и с феноменом информации, и развитием информационных технологий.

Т. Г. Эриксен указывает на некоторые следствия информационной технологии: «она устраняет расстояние, сокращает время и восполняет пробелы потоками информации. Как и автомобиль или реактивный самолет, новая информационная технология ведет к ускорению и к требованиям дальнейшей информации, пока время – осознанное как продолжительность – не начинает приближаться к нулю» [1, с. 93]. Он, таким образом, не только показывает, что и технологии, и информационные потоки влияют на время, но и раскрывает содержание этого влияния.

Следует подчеркнуть, что один из ключевых мотивов внедрения информационных технологий как раз и состоит в их способности «сжимать» время. В высшей школе, в частности, отовсюду слышны призывы повсеместно внедрять информационные технологии для повышения эффективности обучения, а от студентов и выпускников вузов ожидают мобильности как важнейшей способности в подготовке к будущей профессиональной деятельности.

Ю. Н. Харрари сформулировал в этом отношении, кажется, предельную точку зрения: «Если вы хотите сохранить контроль за вашим собственным существованием и будущим жизни на земле, вы должны быть быстрее алгоритмов, быстрее, чем Amazon и правительство, и познать себя перед тем, как это сделают они» [2, с. 312].

В подобных суждениях, однако, часто не учитывается возможная нелинейность зависимостей, связывающих время с другими составляющими информатизации. Отсюда и разочарование в реальных ее результатах: «Информационное общество ... предусматривает целый ряд непрогнозируемых следствий, и одно из важнейших может быть предварительно подытожено как фрагментация, деление времени на все меньшие отрезки – и потеря внутренней согласованности, которая за этим следует. Едва ли кто-то ожидал, что время будет двигаться быстрее и его станет меньше вследствие внедрения технологий сбережения времени. Тем не менее, произошло именно так» [1, с. 162, 164]. Обобщенную оценку происходящего дает М. Эпштейн: «Вдумаемся: мы живем в «новую эру», в «новое время» новой эры, в «новейший период» нового времени новой эры. Да и новейшее внутри себя уже несколько раз обновилось, только в языке нет сверхпревосходных степеней. Каждый год по насыщенности новизной едва ли не равен прежним столетиям. Если

законы сюжетообразования примерно одинаковы во всех областях, то не означает ли такое убыстрение темпа приближения к развязке: в единицу времени происходит все больше и больше событий, пока не произойдет Все...» [3, с. 402–403]. Приведенное относится к событийной реальности, но, понятно, что человек, личность, находится в ней под постоянным давлением времени. Следствия такого давления многочисленны и пока недостаточно исследованы. Так, «Поль Вирильо устанавливает прямую связь между ускорением и неуверенностью. Чем меньше остается неспешного времени для того, чтобы обдумать решение, обсудить и взглянуть на все беспристрастно, тем больше риск губительных ошибок» [1, с. 80]. Н. Луман в характеристике современного положения человека во временном контексте видит его хрупким индивидом на тонком льду. Скорость для него одновременно является и неизбежным обстоятельством, и условием выживания. В условиях ускорения меняется и характер этики. «Человечество, – считает К. Х. Момджян, – живет в условиях ситуативной этики, когда мера нашей толерантности зависит не столько от внутреннего убеждения, сколько от социальной конъюнктуры» [4]. Заметим, «ситуативная этика» фактически равносильна ее отсутствию, ибо правила не могут меняться сообразно ситуации. Значит, речь идет об отказе от этики как регулятора поведения человека? Подобная трансформация регулирования отношений в обществе, безусловно, затрагивает и личность, формируя ее ценностную структуру. «В мире высоких скоростей, – замечает Федор Гиренко, – невозможна искренность». Можно только представить, какой объем социальной реальности стоит за этой краткой констатацией. Гиренко называет сложившуюся ситуацию антропологической катастрофой. Он раскрывает ее сущность и в отношении смысловой сферы личности: «В мире антропологической катастрофы скорость смены одного события другим так велика, что значения и смыслы не успевают осесть. Выпасть в осадок. А если они и кристаллизуются, то мы их не успеваем сделать фактом сознания. Поэтому сегодня каждому из нас приходится жить в режиме неизвлеченного смысла. В мире неясного и неочевидного» [5].

И уж совершенно замечательные наблюдения влияния фактора времени на личность мы находим у П. Сорокина. Формулируя свою теорему о роли кар и наград в социуме, он отмечает: «Особенно важную роль играет она в поведении первобытного и вообще неразвитого человека. *Для него всякая сколько-нибудь отдаленная награда или кара, как бы она ни была велика, не имеет никакого значения.* Это обуславливается харак-

тером его психофизической организации» И далее, со ссылкой на Г. Спенсера: «Не обладая никакими повествованиями о прошлых событиях, человек, в его нецивилизованном состоянии, *не способен к познанию длинных последовательностей*. Вследствие этого то *предвидение отдаленных результатов*, которое возможно для оседлого общества, обладающего мерами и письменным языком, *для него невозможно*. Это значит, что соответствие во времени развито здесь лишь в очень тесных пределах. Воспроизведения сознания простираются здесь лишь на немногочисленные последовательности явлений, которые притом не отличаются обширностью. ... И действительно, «австралийцев описывают как неспособных к сколько-нибудь настойчивому труду, коль скоро вознаграждение за этот труд может быть получено только в будущем». Отсюда же беспечность первобытных людей относительно будущего, непредусмотрительность» [6, с. 121]. Следует заметить, что развитие человечества всегда сопровождалось его стремлением заглянуть в будущее возможно дальше (религия определенно обращает нас к жизни вечной). Наука долгое время выдавала разумные прогнозы, хотя бы в том, что касалось технического прогресса. Развитие личности также связывалось со способностью «владеть временем». Согласно П. Сорокину, «По мере развития сознания расширяется способность предвидения будущего и тем самым растет возможность регулирования поведения, исходя из представлений отдаленных кар и наград. Теперь культурный человек координирует свое поведение с карой и наградой, которые наступят через 10, 20, 30 и т. д. лет, а иногда и выходят за пределы его жизни (слава)». То есть, личности культурного человека Сорокин сопоставляет поведение, прогнозируемое и реализуемое на длительном отрезке времени, т.е. то, что часто называют еще мудростью – словом, почти исчезнувшим из современного социального контекста. Интересно заключение П. Сорокина; «Отсюда само собой вытекает педагогическое правило: чем ниже по своему развитию человек, каковыми являются неразвитые люди, дети и т. д., тем немедленнее должны наступать кары и награды, чтобы влиять на их поведение» [Там же]. Не этим ли вызвано стремление раздробить современный учебный процесс на мельчайшие фрагменты с немедленной их оценкой?

Из сказанного напрашивается не очень оптимистичный вывод: временной фактор в настоящее оказывает на личность скорее негативное, антигуманное влияние, переводя ее в состояние, близкое к уже давно пройденному, «пережитому», оставленному.

Отличие, вероятно, состоит лишь в том, что если раньше человек не мог, не был в состоянии планировать и прогнозировать свое будущее, то, пройдя исторический период, в котором он стремился сделать это, оказался теперь в новом состоянии. В состоянии, когда он не хочет, не стремится планировать и прогнозировать будущее. Это, очевидно, относится и к личности, и к человечеству в целом.

Не означает ли это нашего возвращения к первобытному состоянию, по крайней мере, по рассматриваемому здесь временному параметру?

Список литературы:

1. Еріксен Т. Г. Тиранія моменту: Швидкий і повільний час в інформаційну добу /Переклад з англійської Віктора Дмитрика. – Львів: Кальварія, 2004. – 196 с.
2. Harrari Yu. N. 21 Lessons for the 21st Century. Penguin Random House, UK. 2018. 417 p.
3. Эпштейн М. Н. Парадоксы новизны: О литературном развитии XIX–XX веков. – М.: Советский писатель, 1988. – 416 с.
4. Момджян К. Х. Гипотеза общественного прогресса в современной социальной теории [Электронный ресурс] // Вопросы философии, 2016. – № 10. – Режим доступа: <http://www.vphil.ru/>
5. Гиренко Ф. Антропологическая катастрофа // Православное учение о человеке. Избранные статьи. Синодальная Богословская Комиссия. – Москва-Клин : «Христианская жизнь». 2004. – С. 356–361.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова. Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

*Л. М. Газнюк,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних наук
Харківської державної академії
фізичної культури*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ У СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ

Сучасний суспільний дискурс стосовно трансформації людського буття набуває все більших масштабів у зв'язку з протиріччями між прин-

ципово різними стилеутворюючими життєвими домінантами, системами цінностей та типами раціональності. Прискорення планетарного процесу глобалізації, перехід сучасних суспільств на технологічний, інноваційний тип розвитку породжують абсолютно нові явища, які не мали аналогів у минулому – трансгуманізм, мультикультуралізм, мережеві структури. Через це людський вимір зазнав часом колосальних світоглядних зламів, у результаті яких ряд етичних, естетичних, комунікативних, ідентифікаційних та ін. констант, що забезпечували впорядкованість існування, втратили актуальність. Будь-яка загальноприйнятна традиційність людського буття стала проблематичною, а отже такою, з якою людина могла б себе співвіднести і, тим самим, подолати труднощі самоідентифікації. У такому контексті з'являється особлива модель поведінки і мислення, яка набуває суттєвого значення в трансформації культурних форм існування людини і реорганізації її життєвого світу.

Суспільство споживання актуалізує низку питань, в основі яких лежать проблеми екзистенції і самоідентифікації людини. Людина постмодерну перебуває в перетині різноспрямованих впливів, ціннісних настанов, швидкоплинного часу та непередбачуваних ситуацій, невизначеності та мозаїчності буття. Вступ людини у «добу бездомності» (М. Бубер), з одного боку, зумовлює зростання її свободи, можливостей особистісного вибору в умовах поліцентричної, плюралістичної культури, а з іншого – значно ускладнює, драматизує пошуки духовних основ свого вкорінення у світі, стимулює поширення різноманітних проявів світосприйняття, мислення і відповідних форм поведінки. Проте, існує низка проблем, що потребують поглибленої філософської рефлексії в контексті врахування якісно нових процесів у житті людини та соціуму, зокрема впровадження новітніх біомедичних, інформаційних технологій, з якими пов'язується реальна загроза зміни самої природи людини або ескапізм людини у віртуальну реальність, світ ілюзій та симуляцій.

В умовах сучасного суспільства, яке цілком обґрунтовано називається суспільством ризику, виникають загрози як для існування й нормального функціонування базових соціальних інститутів і рольових статусів (сім'ї, системи освіти, системи гендерних ролей, правової системи тощо), так і для життєдіяльності окремого індивіда. Виховання молоді будується за схемою стимулювання інфантильної поведінки, через штучне затягування процесу її соціалізації. Робиться це для того, щоб утилізувати енергію молодих людей в період її найбільшої активності (від 15 до

25 років). У цьому віці у молодій людині настає пік фізичної та інтелектуальної активності: вона здорова, розумна, принципова і безкомпромісна. Сьогодні у цивілізованих країнах молоді люди тривалий час вважаються «підлітками». Формування соціального інфантилізму має на меті нейтралізувати людину молодого віку, перетворити потенційного вершителя історії в безпечну істоту, нездатну здійснювати серйозні вчинки.

Зусиллями ЗМІ, кіно, серіалів, реклами і літератури протягом останніх десятиліть у масовій свідомості створено і експлуатується образ «успішної» людини, який асоціюється головним чином з кар'єрою і статусним споживанням: просторе і комфортне житло, дорогий автомобіль і гаджети, відпочинок за кордоном і т.п. Однак такий образ – це образ людини, вся система цінностей і сенс життя якої замкнуті на процеси заробляння і витрачання грошей, що робить її рабом останніх, ідеальним холопом системи, намертво вбудованим і цілком залежним від неї, змушеним жити і діяти за її правилами і якого система у разі їх порушення відторгне. Така людина критично залежить від своїх статусних маркерів, тому вона буде робити все, щоб зберегти власну стабільність, а тому терпітиме будь-які приниження на шляху по кар'єрних сходах, миритися із несправедливою соціальною політикою держави, відсутністю свободи слова і іншими несвободами. Сюди ж можна віднести і інші образи «успішних» людей: тут і радісний індивід з кухлем пива в барі, і вишукана мадам, і авантюрні дівичі, і брутальний гангстер. Всіма цими сучасними персонажами, як правило, рухає жага до споживання та само-реклами, інстинкти і прагматизм, що зводить їх вроджені здібності до милосердя і чесноти практично на нульовий рівень. Фактично це образи кінематографічних (віртуальних) персонажів, які не мають нічого спільного із реальною дійсністю, спотворені субститути природних для людини зразків поведінки. Різновидів таких персонажів зараз багато, але серед цих образів немає образу матері, вченого, поета, вчителя, будівельника і т.д.

Зусиллями згаданих засобів ЗМІ, реклами, пропаганди в науковій і художній літературі через комп'ютерні ігри відбувається активне стимулювання статевих інстинктів, і кошти на це знаходяться завжди. Ще Фрідріх Ніцше говорив: «Людина – це канат, закріплений між звіром і надлюдиною, – канат над прірвою». З психологічної точки зору, «надлюдина» пов'язана з вищою формою нашого несвідомого, яке виступає

джерелом творчого, наукового, поетичного натхнення, джерелом героїчних вчинків. Сфера нижчого несвідомого пов'язана якраз із звіром, з інстинктами, з насильством і страхом. І «надлюдина», і звір є невід'ємними частинами кожної людини, тільки у одних «надлюдина» домінує над «звіром», а в інших навпаки.

Культивування суспільством пристрасті до надмірного споживатства має як відкриті, так і приховані смисли. Чим же відрізняється споживатство від звичайного споживання? Споживання обумовлено природною необхідністю особистості у володінні тим чи іншим предметом. Це легко видно в прикладах. У вас порвалася або зносилася куртка, ви йдете в магазин і купуєте нову – це споживання. А ось, якщо ви йдете і купуєте куртку, тому що вона «в тренді» або буде приголомшливо виглядати з вашими новими черевиками або ж взагалі тому, що вам хочеться купити що-небудь нове (не дивлячись на те, що у вас вже 5 курток в гардеробі) – це, скоріше за все, споживатство, особливо якщо ця купівля відбувається за останні гроші або у кредит. Іншими словами, споживатство – це непомірне, не обумовлене природними потребами та чинниками споживання. Для існуючої економічної системи воно важливо тому, що по-перше, споживатство – це двигун економічної моделі як такої, так як воно постійно формує попит, який в свою чергу стимулює виробників до зростання обсягу виробництва. По-друге, акти споживатства – це антидепресант, який знижує соціальний напруження в суспільстві, а головне, визначає для населення спектр дозволених цілей. По-третє, як і як і багато інших «антидепресантів», цей антидепресант робить людей залежними, слабкими і легко керуваними. По-четверте, споживатство блокує несвідоме.

Людину відрізняє від простої тварини не тільки наявність розвинутого інтелекту, а й наявність культури. Що означають для людини слова батьківщина і нація? Це не тільки факт кровної спорідненості популяції, це, в першу чергу факт наявності об'єднуючої і виховуючої культури. Національні культури створювалися протягом багатьох століть, вони ввібрали мудрість предків і створили здорові життєздатні форми. Всі досягнення як світової, так і національної культур підносять людину, піднімають рівень її свідомості, і чим більш високою є культура, тим більш значуще місце в системі цінностей і мотивації її носіїв займають нематеріальні цінності. Мотиви і вчинки, які не мають матеріальної, економічної обумовленості, небезпечні для сучасного типу соціально-економічної системи, оскільки вони формують у людей непередбачувану

і важкокеровану економічну поведінку. Будь-яка державна система з осторогою відноситься до незрозумілих мотивів індивідів; їй набагато комфортніше, коли людьми рухає жага наживи, хіть, залежність, порок і інші ниці якості. Соціальне буття людини у суспільстві споживання рухається жадібністю і пороками, які роблять людину більш передбачуваною у своїх діях і більш маніпульованою.

Руйнування сімейних цінностей частково перегукується з «сексом і насильством», але має свою специфіку. Руйнування сімейних цінностей сприяє як знищенню національних культур, так і атомізації суспільства, стимулювання егоїзму і аморальної поведінки його індивідів. Наприклад, науково доведено, що будь-яка доза алкоголю шкідлива в першу чергу для мозку людини. Ніякі терористичні акти не забрали стільки життів, скільки це роблять наслідки вживання наркотичних препаратів. Від всього цього є універсальні ліки – пам'ятати і слухати себе вічного. Для того, щоб чути своє справжнє Я і чути голос Іншого в собі, необхідна відмова від інтоксикацій свого розуму – зловживання алкогольних напоїв, паління та використання різних наркотичних препаратів, які заважають об'єктивно бачити навколишній світ. Інтелект – це важливий інструмент людського пізнання, багато аспектів людського буття можна пояснити тільки логікою, але людина має не тільки розум, а й совість, почуття та інтуїцію. Лише душа людини здатна об'єднати ці суперечливі частини особистості, які складно поєднуються.

Людина, створивши високі технології, отримала можливість маніпулювати не тільки біокосмосом, але й своїм власним геномом, своєю імунною системою, своїм інтелектом та способом життя. З філософської точки зору це означає, що в еру все більш зухвалих перетворень фундаментальних першооснов людського життя всі колишні метафізичні уявлення про вічну суть людини, про божественну людську природу поступаються місцем науковим уявленням, породжуваним геномікою, наномедициною, генною інженерією, нейрологією.

Список використаних джерел:

1. Варламова Д. Что такое когнитивный диссонанс, или почему так сложно бросить курить / Режим доступу: <https://theoryandpractice.ru/posts/7966-cognition>
2. Гусакова Т. Ф. Альтернативы смысла / [електронний ресурс] Режим доступу: <http://fege.narod.ru/librarium/gman.htm>.
3. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. К. : Оріяни, 2000. 448 с.

*М. В. Бейлін,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук
Харківської державної академії
фізичної культури*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І АВТОНОМІЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Штучний інтелект день у день розширює свої кордони. Вже сьогодні завдяки новітнім технологіям людина може користуватися благами цифрової цивілізації: здійснювати банківські операції, платити за житлово-комунальні послуги, зв'язок, електроенергію, газ, не виходячи з дому. Вчені провідних університетів світу все частіше говорять про «людський капітал», «сучасні навички і компетенції», про «цифрові трансформації», впроваджуючи ідеї у якості експерименту у проєкті універсального ідентифікатора у вигляді брелока, який замінює безліч ключів і документів: пропуски в навчальні корпуси та гуртожитки, студентську залікову книжку, читацький квиток і навіть банківську карту. Здавалося б, нічого поганого в цьому немає, на перший погляд це дуже зручні у повсякденному житті речі. Один легкий брелок дозволяє звільнити наші кишені від всього зайвого: пластикових карт, портмоне, документів, обкладинок і не забивати голову зайвою інформацією. Звичайно, брелоком ніхто не збирається обмежуватися. У перспективі його хочуть замінити електронним імплантованим в людське тіло чіпом і зробити чіпування людей масовим. У високотехнологічних країнах світу вже з'явилися не тільки прочіповані тварини, корпорації вже проводять масове чіпування своїх співробітників. Але ідея настільки приваблива і нова, що вже в найближчому майбутньому бажаючих відкрити двері одним рухом пальця, судячи з усього, знайдеться чимало. Нехай навіть для цього доведеться вживити в себе «розумну залізяку», тим більше, що відомі люди подають в цьому приклад. Одним з перших імплантував в своє тіло «розумний чіп», погодившись брати участь в експерименті, «цифровий візіонер» Євген Черешнев, який вважається одним з провідних експертів в області сучасних технологій, але коли вшитий в його тіло чіп раптом не спрацював, молода людина відчула себе буквально інопланетянином, виявилася повністю відірваною від світу, не змогла ані потрапити додому, ані пройти до університету [1].

Імплантація електронних чіпів під шкіру рук дедалі стає все популярнішою і не лише серед вчених-експериментаторів, але і серед анонімних добровольців. Звичайно, це відбувається під наглядом медиків. Можна було б назвати такі експерименти примхою втомлених від одноманітного життя людей, даниною моді або цифровий екзотикою, якби перспективи впровадження штучного інтелекту в живе тіло не підносили як ключ до нової епохи, з яким чіпована людина здобуває всілякі надякості. Але філософський сенс цих питань набагато глибший за повсякденні зручності соціального буття людини, пов'язані з науково-технічним прогресом.

Експерти прогнозують, що вже до 2025 року з'являться інтернет-магазини, так звані біонічні appstore, в яких людина з імплантованим чіпом зможе здійснювати незвичайні покупки. Наприклад, замовити собі особливо чутливе вухо, щоб загострити слух, або соколине око, або електронні стимулятори, що підвищують або мобілізують інші ресурси організму, наприклад, дозволить без тренувань на деякий час підвищити рівень інтелекту, працездатність, або на якийсь час посилити витривалість, відключивши больові відчуття. Поки це здається скоріше фантастикою, але ера, коли це стане технічно можливим, вже наближається. Як запевняє екстравагантний Ілон Маск, ми вже майже напевно живемо в комп'ютерній симуляції, і скоро ігрові світи не відрізнятимуться від реального життя.

Комп'ютерні іграшки, які можна дотиком пальця запускати на своїх гаджетах в автобусі і метро, на воді і під водою, на суші і високо в повітрі, захоплюють сучасну людину настільки, що вона не помічає, як її свідомістю маніпулюють ззовні. Можна уявити, що станеться, якщо навколо з'явиться безліч людей, які втратять почуття реальності, перестануть відчувати біль та відрізнити добро від зла – вони фактично перетворяться на біороботів, критично залежних від комп'ютерних програм. Адже вже сьогодні за допомогою сучасних технологій можна прив'язати до постачальника інформації будь-якого користувача, проникнувши в його комп'ютер за допомогою хакерських програм. Інформація з пристроїв кінцевих користувачів зараз збирається автоматично та через їхню згоду: достатньо натиснути на кнопку зі словами «я згоден» на умовах договору з розробником вашого пристрою (смартфона, планшета, телефона) або будь-якої програми, яку в нього закачано, і користувач, сам того не підозрюючи, відкриває доступ до своїх даних. Напевно знайдуть-

ся користувачі, яким нема чого приховувати. В кінці дев'яностих, коли глобальна мережа тільки входила в соціальне буття людини, здавалося, що для побоювань немає приводу. Але сьогодні, коли світ перейшов на цифру, причин для тривоги стає все більше. Створюється враження, що здійснюється усвідомлений вплив на нашу волю з метою заволодіти нашим мозком, відучити думати і мислити. Наші смаки і бажання стають надбанням людей, яких ми не знаємо. Їм відомі наші вчинки, слова і рішення в рамках залишеного нами в Інтернеті цифрового сліду. Ця проблема ускладнюється тим, що для сучасної молоді, яка все менше дивиться ТВ і читає книги, Інтернет став основним джерелом інформації. «Вікно Овертона» як дискурс щодо наявності рамок допустимого спектра думок в публічних висловлюваннях з точки зору суспільної моралі розкривається все ширше, і табу в людських відносинах стає все менше. Сьогодні за бажанням замовника можна створити програми-боти, здатні копіювати поведінкову лінію людини, її голос, можна оживити фото і спілкуватися від імені іншої людини. Сучасна людина живе в час фантастичних швидкостей і знаходиться у точці визрівання підсумкового шляху цивілізації. Вперше в цивілізаційній історії ІТ-технології поставили буквально все людство перед вибором: бути придатком машини і навіть розучитися писати, знехтувавши дрібну моторику і розвиток мислення, або стати могутнішими завдяки технологіям, які здатні змінити параметри людського тіла і, головне, мозку та свідомості. Дозвіл (часто добровільний) на втручання гаджетів, сторонніх компонентів і механізмів в діяльність мозку людини, вживлення імплантатів і чіпів в тіло і голову таїть в собі величезну небезпеку, бо може стати моментом незворотності: факторами ризику є не тільки відмови пристроїв, які імплантуються, але і можливість втрати контролю над тими системами, які будуть з ними взаємодіяти. Втім, тема штучного інтелекту і повстання машин була розкрита давно у науково-фантастичній книзі Станіслава Лема «Сума технології» [2].

Сьогодні з високих трибун часто говорять про користь цифровізації, але виявляється, що вона несе не тільки благо. Настійливо проводиться думка, що впровадження сучасних комп'ютерних технологій дозволяє кожній людині отримувати зручний і простий доступ до інформації, але є певне замовчування про шкоду електромагнітних випромінювань і вплив на людину, на її пам'ять, мислення і свідомість. Найцікавіше, що в багатьох елітних школах зараз діє принцип «ніяких гаджетів» [3].

Відома дослідниця у галузі нейронауки і психолінгвістики Тетяна Чернігівська попереджає високоповажну аудиторію вчених-лібералів про те, що сьогодні цифрова реальність народжує «новий вид» людини [4]. Вона називає його «хомо конфузус», або «людина в розгубленості», маючи на увазі те, що «хомо конфузус» навіть не завжди розуміє, де він знаходиться і ще не усвідомив, в яку небезпеку ми вже потрапили». Тетяна Чернігівська точно помічає, що в створеному людиною цифровому світі немає ні болю, ні смерті, і це кардинально змінює всю картину. Комп'ютери працюють у нехарактерних для живого вимірах – в нанометрах і наносекундах. «І це ті системи, які будуть приймати рішення?» – задається вона питанням. Але експерименти з чіпами, підтримувані ліберальними діями, ніхто не наважується зупинити. Це і наводять на думки про те, що цифрова реальність поступово стає пропуском в соціум. Адже глобальна економіка немислима без передових інформаційних технологій. Мета творців масового цифрового продукту – зробити все, щоб сучасна людина якомога менше думала, не прагнула до збагачення особистості, не займалась саморозвитком, а ставала рабом своїх бажань, навіть не усвідомлюючи цього. Поки не зрозуміло, як поділять світ людина і комп'ютер, але при потуранні влади сучасна людина ризикує перетворитися в придаток ІТ-платформ, які самонавчаються і управляють світом.

Експерименти з чіпування людей, ймовірно, створюють ситуацію, коли бажання людини щодо саморозвитку і вибору шляхів становлення себе як особистості буде заблоковано, і це породжує низку проблем як морального, так і правового характеру. Ці проблеми не можна вирішувати без публічних дискусій, досліджень і серйозної аналітики, без створення відповідної нормативно-правової бази. Людину давно оточує розумна електроніка і пристрої з елементами побутового штучного інтелекту. Законодавство не дає чіткої відповіді на питання: хто винен, коли автомобілі без водія скоїв аварію або збив пішохода? На кого подавати в суд, якщо машина, що замінила кухаря, помилилася, і приготований нею суп перетворився на отруту? Здавалося б, всі згодні з тим, що штучний інтелект не має спричиняти шкоду окремій людині і людству в цілому, і вимоги щодо забезпечення безпеки при взаємодії людини і носіїв штучного інтелекту були сформульовані Айзеком Азімовим як три закони робототехніки ще в далекому 1942 році [5] і доповнені так званим «нульовим законом» у 1986 році [6]. Але досить не існує нормативних актів, які

б реалізували названі закони у практичному житті, хоча це питання вже стало нагальним.

Список використаних джерел:

1. Человек-чип / Общество [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.stoletie.ru/obsches>.
2. Лем С. Сумма технологии / пер. с польск. М. : Мир, 1968. 608 с.
3. Четверикова О. Н. Цифровой тоталитаризм. М. : «Книжный мир», 2019. 320с.
4. Черниговская Т. В. Чеширская улыбка кота Шредингера: язык и сознание / Санкт-Петербургский гос. ун-т, Факультет свободных искусств и наук. М.: Языки славянской культуры, 2013. 447 с.
5. Айзек А. Хо5ровод // в кн.: Я, робот (авторский сборник). М.: Центрполиграф, 2003 г. 320 с.
6. Азимов А. Роботы и Империя // в кн.: Роботы утренней зари. Составитель: В. П. Кирчев. Кишинёв: ЭЯ, 1993. С. 515–766 .

УДК 159.922 004.8 17.023.33

О. Е. Радутний,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінального права №1
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого
ідентифікатор ORCID
orcid.org/0000-0002-6521-3977
Researcher ID: E-6683-2015*

АНТИКРИХКІСТЬ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПРОТИ ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ

Властивість соціальної системи до самозбереження вимагає постійного позитивного саморозвитку особистості, значних фізичних та вольо-

вих зусиль на підґрунті незгасаючої мотивації. Між тим, в реаліях постмодерну або після нього необхідність такого розвитку може бути піддана сумніву завдяки події (явищу, факту) з значною ймовірністю настання, але з високим ступенем невизначеності змісту і подальшого перебігу, яку Насім Талеб (Nassim Nicholas Taleb) іменує «чорним лебедем» [4, с. 9], а саме: 1) штучного суперінтелекту (Artificial Superintelligence), основними властивостями якого є повна обізнаність у принципах своєї побудови і роботи, самонавчання, саморозвиток, самовдосконалення (перша версія відшукує помилки всередині себе, виправляє їх, утворює вдосконалену версію самої себе і так переписує саму себе до нескінченності), самостійність прийняття рішень і самостійне їх виконання, автономність від людини тощо; 2) високотехнологічних напрямків, що перетворюють *Homo sapiens* на людину цифрову (digital human being, *Homo numeralis*, *Homo digitalis*, *Homo horologium*), зокрема, таких як біоінженерія – втручання в організм людини на клітковому та атомарному рівнях, реконструкція ДНК, вирощування органів на замовлення або їх 3D-друк тощо; поєднання органіки живих істот з імплантатами з неорганіки, тобто утворення кібернетичного організму (cybernetic organism, скор. cyborg) – біологічного організму, який містить у собі механічні та(або) електронні компоненти; створення неорганічної форми життя (копіювання або повне перенесення без залишків на первинному носіїві свідомості, інтелекту та особистості людини на цифровий або іншій носій; сканування мозку людини та відновлення його електронної копії, значні успіхи у чому має невролог з Йельського університету (Yale University) Стівен Новела (Steven Novella) тощо.

Мотивація з приводу докладання значних зусиль до саморозвитку може бути підмінена сподіваннями на технологічний розвиток когнітивних функцій особистості людини (пам'ять, сприйняття сигналів оточуючого світу, аналітичне мислення, формулювання понять, рішення завдань, уява, логіка, творчість тощо) через штучне перетворення її на цифрову особистість (цифрова людина), а так само на потужну підтримку ззовні (штучний інтелект). При цьому об'єкт впливу (саморозвиток особистості) може виявитися нездатним протистояти зазначеним викликам та спокусі, а отже, виявити відсутність власної антикрихкості – спроможності до позитивних змін після зіткнення з потужним невідомим [2].

Поступово людство відмовляється від складності та ризику. На штучний інтелект перекладається обов'язок бути більш фаховим за людину

практично у кожній галузі діяльності, бути кращим та більш обізнаним за людину у будь-якому напрямку, усунути недоліки людського фактору, приймати рішення на підставі обробки такого значного інформаційного масиву Big Data, який людина не здатна опанувати навіть за декілька умовних термінів свого життя. Завдяки цьому людина, яка не опікується власним інтелектуальним розвитком, вже сьогодні може опинитися на узбіччі ринку праці, а у майбутньому зацікавити глобальний штучний інтелект, що сформований на платформі Всеосяжного інтернету (Internet of Things, IoT, або Internet of Everything, IoE), наприклад, лише в якості ресурсу, як система зручно згрупованих молекул або тканин біологічно-го походження.

Для того, щоб подолати наступну сходинку еволюції та стати цифровою людиною з підвищеними розумовими та(або) фізичними здібностями, необхідними стають зовсім не зусилля для саморозвитку, але, як і у будь-який інший історичний період, доступ до влади та(або) матеріальних чи інформаційних ресурсів, який забезпечує можливість першочергового або виключного користування найновішими технологіями, зокрема, імплантації новітніх виробів, які покращують пам'ять, зір, слух, аналітичні здібності тощо, втручання на клітинковому та атомарному рівнях, реконструкцію ДНК, вирощування органів на замовлення, суттєве подовження життя біологічного тіла, поєднання біологічного організму з механічними та(або) електронними компонентами, досягнення мрії про безсмертя через копіювання або повне перенесення свідомості, інтелекту та особистості людини на цифровий або іншій носій тощо.

Для запобігання негативному розвитку подій можливо спробувати їх дещо пригальмувати. Зокрема, розвивати природні old school навички. Замінити автомобіль з автоматичною коробкою на транспортний засіб з механічною, або пересісти на велосипед, або надати перевагу пішохідному методу подолання відстаней. Замість користування GPS-навігацією розвивати інтуїцію, покладатися на власні первинні сенсорні почуття та здібності, в тому числі в науковій діяльності (інсайт, інтуїція-судження, або інтуїція-здогадка за В. Кейером [3, с.3]). Критично аналізувати інформацію, намагатися одержати її з різних джерел, замість того, щоб довіряти тому, що першим з'явилося у пошуку Google або у стрічці Facebook. Навколо нас і так вміло створюють таке інформаційне середовище, де те, що ми чуємо або бачимо на власні очі, не є запорукою об'єктивності. А якщо для експерименту відмовитися на одну добу від

телефону, інтернету, банківської картки та інших сучасних електронних помічників, то наш мозок, який відійшов від тренувань, може нас вразити своєю безпорадністю. Повернутися до цивілізації слова та змісту, замість цивілізації картинки в Instagram. Вперто вивчати іноземну мову на протигагу вживляння кохлеарних імплантів, що використовують побудований на нейронних мережах перекладач Google Translator. Розвивати природню силу, пам'ять, кмітливість тощо за допомогою наполегливих вправ та їх повторень понад тисячі разів. Дозволяти дітям вчитися на власних помилках, а не заміщувати їх собою у будь-якій складній ситуації. Розвивати навички соціальних стосунків та взаємодії, обмежити користування соціальними мережами. Відкинути гаджети, які вимірюють різноманітні показники біологічного тіла (тиск, серцебиття, кількість витрачених калорій, температуру тощо) і прислухатися до себе. Звісно, цей перелік не є вичерпним. Але, насправді, ніхто не відмовиться від розвитку технологій, в тому числі, щоб не надати переваги своїм реальним або потенційним конкурентам у будь-яких перегонах (в науці, бізнесі, міжнародних відносинах, у військовій або правоохоронній сферах тощо).

З іншого боку, рішуче пірнання у новітні технології виглядає занадто привабливим. Крім того, стосовно цифрової людини воно навіть підтримується потужним філософським напрямком трансгуманізму¹ та однойменним громадським рухом. Так, додана реальність невдовзі утворить можливість отримувати інформацію через власний смартфон про людей навколо (профілі у соціальних мережах, данні про сімейний статуси, останні завантажені фотографії, співвідношення уподобань «like» та негативних відгуків), що вже сьогодні дозволяє уникнути складного вибудовування міжособистих відносин та покласти на чужий, в тому числі алгоритмічний машинний, досвід. Компанія RealDoll поставила перед собою амбіційне завдання створити секс-робота, з яким можливий емоційний зв'язок. Розумні гаджети вміють вимірювати пульс,

¹ Трансгуманізм (від лат. trans – крізь, через, за; лат. humanitas – людяність, лат. humanus – людяний, лат. homo – людина) – світогляд, заснований на осмисленні досягнень та перспектив науки, що визнає можливість і бажаність докорінних змін у становищі людини, за допомогою передових технологій задля позбавлення їх від страждання, старіння та смерті, а також значного посилення фізичних, розумових і психологічних можливостей людини. Відомими представниками трансгуманізму є професор Оксфордського університету Нік Бостром, футуролог Ганс Моравець, винахідник та футуролог Реймонд Курцвейл, «батько» кріоніки Роберт Еттінгер, біолог і політик Джуліан Гакслі тощо.

тиск, серцевий ритм, кількість пройдених за день кроків, час ефективного сну, а британська компанія Bondara у 2014 р. випустила на ринок кільце SexFit, яке можливо через Bluetooth з'єднати зі смартфоном і після сексу побачити кількість витрачених калорій та частоту фрикцій на хвилину, а згодом поділитися інформацією у соціальних мережах. Теж саме дозволяє відслідковувати інший гаджет і.ConSmartCondom, а крім того забезпечує інформацією з приводу тривалості статевих актів та їх частоти, кількості та ефективності використаних позицій за певний період, індикації вірогідності статевих захворювань в режимі реального часу тощо. Екзоскелет (вчені Гарварду працюють над виробом у вигляді спортивного костюму) допомагає не тільки компенсувати відсутні фізичні можливості, але й суттєво покращити моторику – піднімати надмірні вантажі, покращити швидкість руху, витривалість та інші параметри тіла. Ілон Маск, побоюючись відставання людини від комп'ютерного інтелекту, запустив стартап Neuralink з розробки технології підключення мозку людини до комп'ютеру, а також імплантів, які дозволяють користуватися можливостями штучного інтелекту, покращувати пам'ять та інші когнітивні здібності [1]. Британський футуролог Ян Пірсон прогнозує появу «розумної» шкіри, яка дозволить зафіксувати та передавати тактильні відчуття, завдяки чому передати іншій людині власний тактильний досвід, яким раніше неможливо було поділитися.

Майже єдиний спосіб зберегти здатність до саморозвитку особистості вбачається у тому, щоб надавати мозку перманентну можливість вирішувати складні завдання, а не перепокладатися на ефективних помічників. Тільки через подолання помірних перешкод мозок отримує справжнє задоволення (у вигляді викиду ендорфінів) та підштовхує свідомість до саморозвитку через вдосконалення опису оточуючого середовища та зібрання до купи складних інтелектуальних об'єктів. У такий спосіб можливо розраховувати на антикрихіть саморозвитку особистості перед сучасними викликами за межею сингулярності, межею, за якою нас очікує невідомість. Вистояти проти неї є здатність лише у інтелектуальної меншості («... багато покликаних, але мало обраних» Мф. 22:1–14, Лк. 14:16–24), яка усвідомить ризики та винайде засоби протистояти їм.

Список використаних джерел:

1. Dave, Lee. Elon Musk creates Neuralink brain electrode firm// [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.bbc.com/news/technology-39416231> – Title from the screen.

2. Taleb, Nassim Nicholas. Antifragile: Things That Gain from Disorder. Random House, 2012. – 430 p.; в укр. перекладі: Талеб, Насім. Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / Пер. з англ. Миколи Климчука. – К.: Наш формат, 2018. – 408 с.
3. Асмус, В. Ф. Проблемы интуиции в философии и математике. М. : Мысль, 1969. – 360 с.
4. Нассім Ніколас Талеб. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті. – Київ : Наш Формат, 2017. – 392 с.

*М. П. Колесников,
кандидат философских наук, доцент*

АНТРОПОЛОГЕМА ПОСТМОДЕРНА НА РУБЕЖЕ XX-XXI СТОЛЕТИЙ

В расширенном смысле слова, под «антропологией» понимается исследование случаев и форм проявления специфически человеческого бытия в различных формах реальности. Антропологи полагают, что среди множества явлений социальной жизни можно выделить класс проявлений специфически человеческих форм и способов бытия, и стремятся их описать, и (если они стремятся исследовать эти явления) – рационально объяснить [3, 5].

Антропология имеет собственный предмет исследований. Этот предмет – человек. Но, говоря о «человеке вообще», необходимо упорядочивать огромное количество явлений и феноменов, так или иначе относящихся к «человеку». Поэтому предмет антропологии получает дополнительные определения.

Один из методов определения предмета антропологии, предписывающий применимые методы и предпочтительную фактологическую базу, действительно является описание «человека» как определенного естественного предмета, доступного объективному внешнему наблюдению. В этом случае антропология выстраивается как позитивное знание, организованное согласно нормам научной рациональности. Это исторически приводило к различным специальным, или предметным, «антропологиям» (социальной, политической и т.д.). Примером такой дисциплины является «философская антропология» [3;5].

«Философская антропология» является, по определению, наиболее общим и поэтому универсальным исследованием «человека».

Исторически, различные антропологические концепции формировались как приложение какой-либо философской методологии к «человеческим» аспектам тематизируемого ею подхода к познанию мира. Во многих работах, написанных на другие темы, встречаются антропологически значимые выводы и рассуждения. Они возникают благодаря самой логике современного философского рассуждения: поскольку философские проблемы и вопросы – это «человеческие» проблемы и вопросы, постольку при их разборе приходится концептуализировать субъекта этих проблематизаций и вопрошаний. Иначе говоря, антропологические аспекты проявляются даже у тем, на первый взгляд, не относящихся к антропологии напрямую. Это особенно характерно для антропологии постмодерна.

Сравнение различных «философских антропологий» показывает, что человеку как предмету исследования могут быть приписаны совершенно различные предикаты; по-видимому, любое корректное спекулятивное, умозрительное исследование «феномена человека» обречено на успех. Человек обладает единственным атрибутом – он свободен; на этом тезисе основана европейская антропология (возможно, в этом чётко проявляются её христианские корни); отказ от него, т.е. превращение человека из автономного и принципиально свободного (в большей или меньшей степени) существа в несвободное существо сразу же лишает «антропологию» содержательности. Свобода выделяет человека из ряда других природных существ, а «человеческое» – в особый класс явлений и феноменов. Если же не считать свободу атрибутом «человека», то теряется сущностное своеобразие человека – он натурализуется, и антропологический подход, каким бы он ни был, становится избыточно не нужным. Человек как особый предмет исследований при этом теряет всякую качественную определенность, и нет необходимости в каком-то специальном знании

В XX веке одной из основных проблем философской антропологии стала проблема конечности, противоречивости и драматичности человеческого существования. В ходе антропологических исследований было установлено, что человек как живое существо не имеет своей ниши. Однако это не признак, это-противоречие его бытия. Все, что есть в человеке, как бы отрицает само себя. Человек принадлежит природе и в

тоже время отторгнут от нее. Он наделен инстинктами, но они выполняют в нем роль безотказных симуляторов поведения. Человек властвует над природой и в тоже время оказывается ее дезертиром. Он обладает, казалось бы, фиксированными свойствами, но они в своих проявлениях двусмысленны, ускользают от окончательных определений. Человек имеет трагическое определение в способах своего существования, и каждый индивид заново отрывает эту истину, что жизнь, в сущности, трагична. Концептуальные основы постмодернистской антропологии построены, в основном, из четырех элементов (концептов): 1. НОМИНАЛИЗМ. Можно назвать номинализм идеологией предполагающей, что существует только индивидуальное и индивидуальные аспекты; 2. ИДИОГРАФИЯ. Антропологическая идиография описывает множественные, изменчивые, и, прежде всего, уникальные, конкретные исторические формы культурных различий; 3. ИСТОРИЗМ. Постмодернистские антропологи пытаются понять окружающий их мир, объясняя исторический контекст данного явления, который, является, прежде всего, историческим и культурным феноменом; 4. АНТИ-ЭССЕНЦИАЛИЗМ. Исследователь должен исходить из того, что существует неограниченное количество перспектив и способов взглянуть на мир, поэтому нет единого универсального способа понимания.

Цель антропологии – изучение конкретных и уникальных аспектов жизни, а не рассматривание процессов которые наблюдаются в течение длительного времени. Основным методом в постмодернистской антропологии является культурный релятивизм и критика. Путем децентрализации, согласно которой утверждается, что каждая точка зрения является одной из многих возможностей существования данной системы.

Центральной идеей философии постмодерна стала идея «смерти субъекта», «смерти автора», «смерти читателя», растворения человека в витальных, технических, семантических и других процессах, растворения во всеобщем интертексте.

М. Фуко писал о «смерти человека», подчеркивая тем самым, что постмодернизм порывает с идеалами эпохи Просвещения и гуманистическим образом человека. Постмодернизм предполагает не столько переоценку ценностей, сколько отказ от классических ценностей и норм, выдвижение на первый план бессознательного потока сознания, подчеркивание приоритетности витальных, эмоциональных и телесных потребностей человека и трактовка рациональности («логоцентризм

ма») и языка как средства репрессивного подавления чувственности и эмоциональности. Человек никогда не может тождественным себе. Он всегда есть непрерывный поток становления и изменения, момент в коммуникации с другими людьми, а потому человек не должен искать каких-либо форм самоидентификации. Постмодернизм отрицает, что человеку может быть присуща общая или единая природа, конструируется образ человека, лишённого всякой способности к идентификации, движимого бессознательными стремлениями и подчиненного разного рода безличным структурам, в конечном счете, структурам языка. Природа человека растворяется в лабильных, изменчивых актах коммуникации, а сами акты коммуникации не подчинены каким-либо нормам, спонтанны и самопроизвольны [4, С. 9]. Сознание человека строится по аналогии с машиной Тьюринга, с помощью компьютерных аналогий. Картина сознания в этом случае предстает в виде интегрированной системы психологических состояний, каждый элемент которой соотносится с другими элементами. Человек – это «зомби» (деперсонализированный индивид) «обратимый» шизофреник, а сама шизофрения объявляется творческой нормой общественной жизни людей. Человеческий мир, который называется миром культуры – целиком и полностью имеет механику подобия, симуляции. Вещи существуют постольку, поскольку являются симулякрами, образами, знаками, которые, взывают к тому, чтобы от них перейти к чему-то другому. Сама сущность человеческой культуры базируется на симулятивном отражении действительности. В настоящее время культура достигла предельной «симулякризации» – предельной иллюзорности в силу внутренне присущих человеческой природе свойств [1]. В эпоху Постмодерна противоречие между ограниченностью психосоматики людей (обывателей) и последствиями антропогенной деятельности достигает беспрецедентной остроты. Дело в том, что с каждым поколением, человечество генетически стареет. Филогенетически родители моложе детей, хотя в онтогенезе онтогенетически все обстоит с точностью до наоборот [2, С. 124]. Генное старение человека оборачивается активизацией сбоев, имеющих генную природу: снижением конструктивной и повышением деструктивной креативности, ослаблением контроля над техногенной средой и новыми технологиями, ростом правовой и этической невменяемости, наркомании, психических заболеваний, ноогенных неврозов, новых форм девиантного поведения и другие симптомы вырождения. Катализатором этих и других негативных явле-

ний виступає прискорення та мутирування історических та соціальних процесів, постійно збільшуваний розрив між прогресом техногенної цивілізації та можливостями психосоматики людини. Отже виникають перспективи та необхідність обережного та кваліфікованого втручання в людську природу на генному рівні, та ймовірно всіма, з непередбачуваними для нас наслідками.

Список літератури:

1. Бодрийяр Жан / За екраном нічого: симулякри Жана Бодрийяра. – Моноклер-медіа о культурі, людині та суспільстві. – 11 червня, 2019. // <https://monocler.ru/bodrijjar/>
2. Горбачев А. К. Антропологічний аспект постмодернізму / Філософія господарства. Альманах центру наук та економіки. факультет МГУ В. Ломоносова. – 2008. – № 1. – С. 22–28.
3. Говорунов А. В. Філософська антропологія як проєкт // www.anthropologia.ru/texts/govorun/index.htm
4. Огурцов А. П. Постмодерністський образ людини та педагогіка. / – Людина. – 2001 – № 3. – С. 5–18.
5. Смирнов С. А. Нова антропологія: проблема людини в сучасних філософських дослідженнях. Аналітичний огляд // www.circle.ru/pers_circie

*Л. М. Сідак,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ПОДОЛАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРОЕКЦІЯ ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ПОСТГУМАНІЗМУ

У християнській антропології людська особистість, як створена за образом і подобою Божою, за своєю природою, тобто потенційно, є суб'єктом абсолютної повноти буття, інакше кажучи, богом, досконалою особистістю з повнотою досконалості інтенцій та можливостей їх реалізації. Але фактично через втрату своєї природи завдяки гріху, який

по суті є хибним самовизначенням, хибним спрямуванням своєї активності, людина не належить абсолютній повноті буття, не є досконалою особистістю. Така антропологія спрямовує кожную особистість на саморозвиток, який у християнстві називається спасінням. Також християнство й на практиці показало необхідність і можливість саморозвитку, подолання недосконалості кожної особистості та виробило шляхи та прийоми спасіння і довело, що воно можливе як результат об'єднання зусиль людини з абсолютною досконалою дією Бога-Творця.

Але у західній частині християнського світу поступово сформувалися уявлення про те, що людина, яка не пройшла шляху спасіння (саморозвитку), теж може мати абсолютну повноту досконалості мотивів та можливостей їх реалізації. Спочатку ці уявлення проявилися в переконаннях про непогрішимість папи Римського (оформлених у догматі значно пізніше), а потім розвинулися у філософську течію, яка стала органічною складовою відродження дохристиянських поглядів, уявлень, ціннісних орієнтирів і переконань та отримала назву «гуманізм». Антропологічні погляди представників цієї течії ґрунтувалися на етичних уявленнях про те, що абсолютну цінність має людина і її буття незалежно від їхнього змісту. Відповідно до цих поглядів розвитком почало визнаватися збільшення можливостей реалізації своїх інтенцій незалежно від їх досконалості та від їхнього значення для повноти буття особистості. У першу чергу перевага віддавалася критичному мисленню, емпіричним доказам та раціональному обґрунтуванню поглядів.

Гуманізм сприяв проявам господарської ініціативи та становленню капіталістичної економічної системи і відповідної культури. Але принаймні вже у XIX ст. стала усвідомлюватися загальнокультурна криза суспільства [5], побудованого на засадах гуманізму, яка проявлялася і в економічних кризах, і соціальних, і політичних. Очевидним стало, що людина є не досконалою та не самоцінною і орієнтація на людину, якою вона є, – це тупиковий шлях. У філософській та суспільній думці ця очевидність проявилася у виникненні багатьох суспільно-економічних вчень та філософських систем, які ґрунтувалися на визнанні, що людина є недосконалою за своєю природою, але може вдосконалювати її у процесі еволюції. Це дало ще одну можливість не відносити розвиток особистості до повноти її буття. Отже, залишалася у той чи інший спосіб орієнтуватися на збільшення можливостей особистості реалізовувати свої інтенції, потреби тощо.

Наприклад, К. Маркс та його послідовники у своєму вченні пропонували зосередитися на побудові більш досконалого соціального устрою, який би ґрунтувався на здобутках технологічного прогресу та нових формах організації економіки і суспільства з метою більш повного задоволення потреб особистості. І врешті решт, досягти рівня технологій та організації виробництва, які б забезпечили задоволення будь-якої потреби будь-якої особистості. Стосовно самої особистості, марксистичні очікували, що нові соціальні умови автоматично забезпечать її саморозвиток. Тобто достатньо створити умови, коли особистість буде володіти засобами виробництва не сама, а разом з іншими, застосовувати їх під час праці з метою забезпечення потреб усього соціуму, а не своїх, і вона досягне нових щаблів досконалості. Парадоксально, але наскільки ця теорія стала популярною, настільки ж вона є хибною. Цілком очевидно, що соціально-економічні умови зовсім не головний чинник, який гальмує або стимулює саморозвиток особистості. За будь-яких можливостей задовольняти власні потреби та реалізовувати інтенції, особистість може залишатися недосконалою, а її буття – ставати нестерпним. Так, патриції Давнього Риму добровільно прощалися з життям у 25 років через те, що пересичення розвагами та розкішшю робило життя неясним та безцілним. І хоча беззаперечним є, що праця – це важливий засіб саморозвитку, сама по собі вона не може його забезпечити. Але саме праця визнавалася головним засобом розвитку особистості і суспільства. Орієнтація на працю як основу ідеології у поєднанні з хибним визначенням смислу досконалості особистості закономірно призвела до тоталітаризму та диктатури, адже недосконалу особистість необхідно було примушувати до праці. Тому поневоленими виявилися не тільки соціальні верстви, які безпосередньо не займалися виробничою діяльністю, а й «носії передової ідеології» – робітники.

Протесту проти культури капіталістичного суспільства була присвячена і філософія Ф. Ніцше. Власне, «пошуком нового ідеалу людини... нових форм мистецтва, моралі, політики та науки, які могли б оживити суспільство та змінити світ» [3], і слід пояснити популярність філософії Ніцше, яка у наші часи відроджується, що у свою чергу свідчить про актуальність осмислення природи людини та феномену її досконалості. Розуміння, що людина як вона є – особистість недосконала, яка породжує недосконалу культуру, недосконалі соціальні відносини, що обмежують її буття, спонукало очікувати появи людини більш досконалої природи –

надлюдини. Цю теорію використали ідеологи націонал-соціалізму (нацизму). Власне, націонал-соціалізм є варіантом комуністичної ідеології, який цілком міг би називатися інтернаціонал-соціалізмом [1]. Очікування появи надлюдини в лоні однієї нації також було утопічною теорією і закономірно призвело до тоталітаризму. Адже смисл досконалості особистості фактично вбачався у можливості задовольнити потреби окремої нації, тобто людина приносилася у жертву нації.

Разом комунізм і нацизм, які безпідставно орієнтували на поліпшення людської природи, призвели до численних страждань та сплеску сил зла у ХХ ст. Вже це повинно орієнтувати на перегляд підходу до феномену саморозвитку особистості та його мети. Але ідеї гуманізму спонукають до пошуків нових шляхів вдосконалення природи людини. Технологічна революція ініціювала виникнення філософсько-етичного напрямку під назвою трансгуманізм, який припускає не лише вдосконалення природи людини, а й її докорінну зміну шляхом використання та поєднання новітніх інформаційно-цифрових, нано-, когнітивних, біохімічних технологій. Передбачується не просто вдосконалення людської природи, а її подолання, створення пост-людини, яка буде мати принципово більші інтелектуальні (у першу чергу) та фізіологічні (зокрема, подолання смерті та хвороб) можливості, а також інші світовідчуття, самооцінку власного буття тощо.

У такий спосіб прихильники трансгуманізму, які досить активно втілюють свої ідеї, намагаються, очевидно, одночасно забезпечити збільшення можливості реалізації своїх устремлень та досягнення відчуття повноти буття. Але аналіз основних напрямів реалізації ідеології трансгуманізму свідчить про їхню нереалістичність. А оскільки нереалістичність ідей гуманізму, комунізму, нацизму помножена на наполегливість, з якою вони втілювалися у життя, призвела до загальноцивілізаційних криз, тоталітаризму та розгулу сил зла, то слід передбачити, що наполегливість при втіленні ідей трансгуманізму може призвести до більшої катастрофи, аніж ті, якими відзначилися ХІХ та ХХ ст. Отже, слід перевірити твердження про те, що основні напрями реалізації трансгуманістичних ідей є нереалістичними і передбачити наслідки їх втілення.

Трансгуманізм, як і класичний гуманізм, неабияке значення приділяє збільшенню інтелектуальних можливостей людини, але пропонує засоби, які повинні кардинально змінити її природу, наприклад, збільшення інтелекту можливостями цифрових технологій обробки інформації та ін-

ших. І при цьому практично виносить за дужки духовну досконалість, зокрема досконалість інтенцій (бажань, еросу), оцінювання, моральну досконалість, досконалість естетичного сприйняття світу (тісно пов'язаних з оцінюванням). По-перше, це виключає досягнення повноти буття, отже зміна природи людини, яка пропонується, не є розвитком. По-друге, інтелектуальна діяльність – це прояв духовного буття. Воно взаємодіє з матерією, але не тотожне їй. Трансгуманізм – це підкреслено матеріалістичний світогляд, але ще у XIX ст. стала зрозумілою недоцільність отождолення свідомості з матерією, яке Ф. Енгельс назвав вульгарним матеріалізмом. Але те, чого очікують трансгуманісти, фактично і є вульгарним матеріалізмом. А саме, впевненість у тому, що штучно створена матеріальна система, пристрій для обробки інформації, самостійно або у взаємодії з мозком людини може стати суб'єктом досконалої інтелектуальної діяльності.

Очевидно, трансгуманісти вводяться в оману безсумнівними успіхами новітніх інформаційних технологій та нейробіології. Ще акад. І. Павлов відкрив рефлекторну природу роботи нервової системи, зокрема і мозку. Рефлекс – це відповідь на певну інформацію. Тобто мозок – це система, призначена для отримання, зберігання, перетворення та передачі інформації (кібернетична система). Принципово схожим є принцип роботи комп'ютера чи будь-якого пристрою, призначеного для тих же цілей. У свою чергу, інформація – це закодований на матеріальних носіях смисл (ідеї). Сама по собі обробка інформації ніколи не створить смисл. Як від пересортування сторінок, рядків та слів не слід очікувати появи нового художнього твору. Обробка інформації на рефлекторному рівні (для технічного пристрою – в автоматичному режимі) – це формування інформації-відповіді за передчасно сформованими алгоритмами та критеріями, які і відбивають певний смисл (ідею, мету). А ось смисл створюється (у повному розумінні слова, тобто викликається з не-буття) особистістю, суб'єктом духовного буття. Також особистість може розпізнати (зрозуміти) смисл, створений іншою особистістю, і закодований у вигляді інформації. Однією з форм переводу смислу на інформативний рівень є програмування, тобто створення алгоритмів формування інформації-відповіді. У багатьох випадках реалізація програми, тобто обробка інформації більш ефективніше (швидше, точніше тощо) здійснюється технічним пристроєм, аніж мозком. Але ані мозок, ані технічний пристрій не зможуть створити чи розпізнати смисл. Тобто, якщо

і припустити, що людина може створити кібернетичний пристрій більш досконалий, аніж мозок, він не стане особистістю, суб'єктом так само, як і мозок як матеріальний феномен не є суб'єктом духовного життя.

Після В. Соловйова традиційно розглядаються такі грані блага як добро, істина і краса. Їх розпізнавання – це вже творча діяльність, яка полягає в оцінюванні інформації. Результатом її стають ціннісні уявлення та знання. Оцінювання тісно пов'язано зі створенням критеріїв та порівнянням з ними результатів суб'єктивного сприйняття тих чи інших феноменів. Це стосується і логічного дискурсу, який є послідовністю порівняння уявлень, понять, ідей з критеріями істинності. Та й самі поняття є системою критеріїв істинності чи інших зрізів блага. Крім того, істина є лише однією з граней блага і сприймати її можна тільки як складову блага, невіддільну від краси та добра. Наприклад, недаремно фізики говорять про красу формули як критерій істинності, а моралісти про красу стосунків. Тому духовна недосконалість перешкоджає оцінюванню будь-якого феномена та творенню смислів та критеріїв блага, зокрема, і науковому пізнанню світу. Це означає, що очікувати інтелектуальних, творчих здібностей від кіберсистеми не можна. Крім того, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей потребує збагачення духовного буття. Лише особистість, духовний феномен може бути суб'єктом творчості. Тобто трансгуманісти здійснюють підміну понять, називаючи надінтелектуальними здібностями можливість виконувати задану програму алгоритмів, зв'язати її наслідки та корегувати її (саме це називається самопрограмуванням) у відповідності з наперед визначеними критеріями.

Слід зазначити, що не лише прагнення створити суб'єкта надінтелектуальних здібностей, а й інші плани трансгуманізму видаються примарними. Але прагнення подолати природу людини може викликати зовсім неочікувані наслідки. Більше того, навіть технічний прогрес здатен викликати небезпеки. Наприклад, прості калькулятори наче полегшують та прискорюють інтелектуальну роботу людини. Але масове їх використання відучує людей від усного рахування. У деяких країнах люди настільки призвичаїлися до калькуляторів, що не можуть самостійно розв'язати найпростіші приклади. Це свідчить про збіднення інтелектуальних можливостей, тобто перешкоджає саморозвитку особистості, адже інтелектуальний розвиток відбувається за принципом від простого – до складного. Крім того, в деяких випадках це збільшує час,

необхідний на виконання простих інтелектуальних завдань, які усно можна зробити швидше, аніж вводити дані у калькулятор.

Але якщо інтелектуальна діяльність людини буде пов'язана з роботою кіберпристроїв через новітні біоінтерфейси або завдяки імплантації їх до мозку тощо, це може стати більш потужною перешкодою інтелектуального розвитку через більш тотальне відсторонення особистості від інтелектуальної діяльності. А оскільки вона нерозривно пов'язана з іншими видами духовної творчості, то слід прогнозувати можливість масової духовної деградації. При цьому основна функція духовного життя – це творення смислів і критеріїв добра, істини, кризи, належного, прийнятного. Саме вони є основою осмисленої, цілеспрямованої активності. Хто буде створювати мету і формулювати смисл діяльності постлюдини? Можна прогнозувати, що за умови орієнтованості на самопрограмування і втрати здатності створювати смисли діяльність постлюдини стане безглуздою, отже не матиме смислу і залишиться нездійсненим проектом постлюдяне суспільство. Але Ф. Фукіяма мав рацію, коли говорив про кінець людяної історії [4]. Адже він може стати наслідком небезпек, які породжуються завдяки наполегливим спробам поліпшити природу людини через її подолання.

Але більш можливий варіант, коли людина, над якою буде здійснюватися проект перетворення її природи, не перетворившись на повноцінного кіборга, але втративши свободу і творчі здібності, стане недоособистістю і буде потребувати зовнішнього управління. І тоді людство вже вкотре, намагаючись вдосконалити себе, створить монстра тоталітаризму. Крім того, приклад з калькулятором також свідчить про те, що людина може потрапити у залежність від машини. Сучасне суспільство вже потерпає від різноманітних форм аддикції, пов'язаних з комп'ютерною технікою. А втрата свободи лише підвищить ймовірність тоталітаризму. При чому реалізація проектів постгуманістичного майбутнього може потягти й інші форми втрати свободи. Наприклад, проекти, які умовно об'єднуються назвою «людина фармацевтична», орієнтують на штучну зміну станів свідомості і формування будь-яких настроїв, почуттів, переконань тощо через використання фармацевтичних препаратів. Але речовини, які створюють ерзац-відчуття повноти буття, вже відомі людству під назвою наркотиків та психотропних речовин. Наслідки їхнього застосування можна порівняти з наслідками спроб подальшої еволюції людини, про які йшлося вище. Вони навіть застосовувалися як зброя і засіб поневолення.

Головною проблемою чисельних трансгуманістичних проектів є відмова від ідеї повноти буття, досконалості духовного життя та орієнтація виключно на збільшення можливостей та досягнення «щастя», тобто певних психічних станів. Тому практично усі вони не орієнтуються на саморозвиток, а, отже, потенційно є джерелом небезпек. Серед них і небезпека тоталітаризму. У доповіді Національної розвідувальної ради США «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи» [6] від 2012 року зазначено, що технології розширення можливостей людини від імплантатів (їдеться, наприклад, про імплантати сітчатки ока, вживлення у мозок тощо) та протезів до екзоскелетів і нейропрепаратів найближчим часом будуть доступними лише платоспроможним, що призведе до розшарування суспільства [2, с. 50]. Якщо вважати, що платоспроможні поліпшують свою природу, то інших слід вважати за природою неповноцінними. Якщо йдеться про неможливість доступу для більшості людей до тих чи інших товарів чи послуг, навіть до медичних послуг, то ця нерівність лише соціальна, яка в принципі не заперечує соціального ліфту. А нерівність у можливостях розвитку повинна визнаватися принциповою, природною (адже йдеться про «поліпшення» природи) і тому є підґрунтям ідеї про зверхність одних над іншими, пост-людей над людьми.

Отже, незважаючи на можливість технологій у різний спосіб допомагати людині, великий сумнів викликає реалістичність перспектив вдосконалення її природи взагалі та за допомогою технологій, зокрема. Але спроби розвинути природу людини та подолати її загрожують принаймні глобальною кризою руйнації особистості та поширенням тоталітаризму й ідеологій, споріднених з нацизмом та комунізмом, а також можливістю деградації особистості, перетворення її на недоособистість. Єдиною можливістю стримати сили зла є орієнтація на саморозвиток кожної окремої особистості, при цьому сам саморозвиток слід розуміти виключно як наближення до повноти буття.

Список використаних джерел:

1. Линдсей-Уиллер В. Истоки национал-социализма / Режим доступа: <https://public.wikireading.ru/38794>
2. Радутний О. Е. Мораль і право ери штучного інтелекту та цифрової людини / Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українсько-

му суспільстві: матеріали Всеукр. наук.-практичної конф., 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2019. – 200 с. С. 46–50.

3. Синеекая Ю. В. Философия Ницше и духовный опыт России.: диссертация доктора философских наук 2009 / Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/filosofiya-nitshe-i-duhovnyy-opyt-rossii#ixzz64fk1mQYT>
4. Фукуяма Ф. Конец истории? / Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/226/1/fukujama.pdf>
5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки мифологии мировой истории: Гештальт и действительность. – М.: Эксмо, 2006. – 800 с.
6. «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи» / Режим доступу: <http://ru.scribd.com/doc/115962650/Global-Trends-2030-Alternative-Worlds>

Н. В. Маслак,
приватний нотаріус ХМНО
Харківської області,
кандидат юридичних наук, кафедра
кримінального права №1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЮСТИЦІЇ: ЗАГРОЗА ЧИ ПОРЯТУНОК ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПРАВНИКА

Оцифрування, оцифрування, діджиталізація (англ. *Digitalization* – переведення інформації в цифрову форму. Як слушно зазначає Олена Кібенко, д.ю.н., суддя Великої Палати Верховного Суду, термін «діджиталізація» (оцифрування) поки що майже не вживається в українській правовій науці. Між тим необхідність такого оцифрування диктується необхідністю впровадження європейських стандартів та європейських концептів забезпечення державою потреб міжнародного бізнесу та корпоративного права; процесів, пов'язаних з існуванням компаній (реєстрація, розкриття інформації, припинення компанії; будь-яких транскордон-

них трансформацій компаній (злиття, поглинання, перетворення, відкриття/закриття відокремлених підрозділів) тощо. Під діджиталізацією, наприклад, корпоративного права, Олена Кібенко пропонує розуміти зміни в процедурах, врегульованих корпоративним законодавством та пов'язаних з переходом від процесів у паперовій формі, під час яких присутність особи заявника перед компетентним органом є обов'язковою, до прямих онлайн процедур, які не потребують безпосередньої участі посередника чи компетентного органу[1].

Діджиталізація ж в держави в цілому, або ж перехід у цифрову форму всіх адміністративних, дозвільних, реєстраційних процедур презентується сучасному українському суспільству як «державу у смартфоні», спрощення і покращення функцій державного бюрократичного апарату.

Вочевидь, величезна кількість позитивних ефектів такої «цифровізації» не підлягає сумніву. Більш того, в Україні останніми роками вже напрацьовані ефективні процедури адміністрування в багатьох сферах: реєстрації актів цивільного стану, власників транспортних засобів, реєстрації місця проживання осіб, прав на нерухоме майно, корпоративних прав тощо.

Так сталося, що адміністрування та впровадження багатьох електронних сервісів, зокрема електронних реєстрів, відбувалося в системі органів юстиції. І «компетентного органу» чи «компетентної особи», зокрема особи державного реєстратора, тут не вдалося уникнути. Тому працівники юстиції, підкоряючись Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018–2020 роки та затвердження плану реалізації заходів щодо її реалізації, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 року № 67-р., реалізують «державу в смартфоні», так би мовити, в авангарді. Так, наприклад, Заступник Міністра юстиції з питань нотаріату Ольга Онішук представила план дій Міністерства юстиції на 2019–2022 роки у сфері нотаріату, де, зокрема, планується скасувати застарілі рудименти нотаріального діловодства та побудувати нотаріальне діловодство на засадах запровадження нових ІТ-технологій, програм для створення, виготовлення, зберігання, відновлення нотаріально посвідчених документів. Серед нововведень у системі нотаріату – впровадження Єдиного реєстру нотаріальних дій, електронного нотаріального архіву та інтеграція реєстрів та баз даних з електронною системою нотаріату тощо.

Отже, «держава в смартфоні» має не тільки одну сторону – кінцевого споживача своєї ефективності, населення України, а й другу сторону – кваліфікованих співробітників, що опановують в прискореному режимі спрощені цифрові форми комунікації, реєстрації та виконання своїх професійних функцій. Діджиталізація справді може бути і вже є надзвичайно ефективною у провадженні суто технічних процесів, таких як видача різного роду довідок, документів, витягів з реєстрів, відомостей та інформації. Однак, навіть недовгий час функціонування майже безконтрольної реєстрації акредитованими суб'єктами прав на нерухоме майно чи корпоративних прав виявив неефективність, що полягала у критичній масі порушень, рейдерських захоплень, порушенні фундаментальних прав і свобод. Акредитовані суб'єкти як суб'єкти державної реєстрації мали повноваження з державної реєстрації лише близько двох років, однак набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» № 159-IX від 3 жовтня 2019 року їх діяльність в сфері державної реєстрації прав було припинено. Діяльність Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації Міністерства юстиції України свідчить, що неефективність таких суб'єктів або порушення законодавства часто були пов'язані із некомпетентністю, відсутністю спеціальних знань або освіти, частою зміною осіб, що виконували функції державних реєстраторів у зв'язку із відсутністю адекватної оплати праці чи престижу професії. Тобто, попри цифрову форму доставки інформації до суб'єкта, обробляється вона і рішення приймається спеціалістом-людиною, яка в більшості випадків, окрім розгляду справи за поданими документами, повинна встановити відсутність спору, відсутність порушення прав третіх осіб, відповідність законодавству, повноваження представників, а за останніми змінами, впровадженими Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності» № 159-IX від 3 жовтня 2019 року, ще і встановити обсяг дієздатності особи, яка звернулася за державною реєстрацією прав, тобто мати надзвичайно високий рівень компетентності та відповідальності. Строки скорочені, кількість звернень – надмірна, щоб забезпечити ту саму «державу в смартфоні».

Так що ж є діджиталізація юстиції на сучасному етапі – загроза чи порятунок для особистості правника? Загроза саморуйнації через підвищений рівень відповідальності, тривожність через намагання відповіда-

ти належній компетентності, робота 24/7 – з одного боку. Контрольоване свідомістю самовдосконалення через необхідність опановувати нові процедури, програмне забезпечення реєстрів, «потоківий» стан свідомості, який властивий тим, хто виконує свою роботу в режимі великого навантаження – з іншого боку.

Справді, свідомість кваліфікованого правника, як і будь-якого іншого спеціаліста, при великому навантаженні та постійному підключенні до інформаційного поля набуває «потоківий» формату, властивого більше механізмам, автоматам. При чому, від таких «автоматів» вимагається при прийнятті рішень високий та надійний рівень свідомості та волі. Це змушує правників, і, зокрема, правників сфери юстиції до саморозвитку і найвищої його форми – самовдосконалення[2]. Недарма згадувана вище Концепція вважає, що цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

Яким чином подолати негативні явища такої загальної, масової та широкоформатної діджиталізації – лише слід замислюватися. Можливо, впроваджувати її одразу не як макро-процес у всіх галузях суспільного життя, а на мікро-рівнях, як сукупність мікросвітів із улаштованою самообслуговуючою цифровізацією. Таку думку висувують представники авангарду сучасної науки, фізики, математики, у своїх дописах[3]. Можливо, нове слово в цьому процесі – за тим самим кіберфізичним суспільством та штучним інтелектом, який, розвиваючись, зможе виконувати функції спеціаліста-правника, навіть у сфері юстиції – тобто підтримання балансу справедливості, законності та верховенства права. І тоді надбання трансгуманізму, як сучасної філософської концепції, стануть сБуспільству у нагоді.

Список використаних джерел:

1. Олена Кібенко. Діджиталізація як нова ера розвитку корпоративного права. Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/145948-didzhitalizatsiya-yak-nova-era-rozvitku-korporativnogo-prava>
2. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Монографія. – Х.: Право, 2006. – 256 с. – С.98.

*Е. Н. Григорович,
кандидат социологических наук,
доцент, доцент кафедры философии
Брестского государственного
университета имени А. С. Пушкина,
Республика Беларусь*

ЭПОХА ПОСТМОДЕРНА И ДУХОВНО- НРАВСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

В любом обществе система духовно-нравственных ценностей является показателем его стабильности и устойчивости. Выступая системообразующим элементом мировоззрения, ценностные ориентации представляют собой основной канал усвоения человеком духовной культуры общества и превращения культурных ценностей в стимулы и мотивы практического поведения. По доминирующим в обществе ценностям можно определить уровень культурного развития общества, степень его цивилизованности, интересы, преобладающие в обществе. На каждом конкретном этапе исторического развития общества существует набор ценностных приоритетов, которые позволяют поддерживать социальный порядок, регулировать социальные отношения, создают чувство сообщества. И хотя их не могут разделять все члены общества, однако названные ценности можно рассматривать как нормативные ориентиры, ценностное ядро социума.

Важной социокультурной задачей, по мнению учёных, является конструирование идентичности – национальной, религиозной, культурной. Как пишет белорусский профессор социологии Л. Г. Титаренко: «На уровне больших социальных групп важны ценности, которые сплачивают людей и делают общество стабильным, устойчивым. Это ценности социальной безопасности, стабильности, социального обеспечения, равенства и справедливости. Эти ценности, судя по результатам национальных опросов граждан Беларуси, имеют высокий рейтинг в современном обществе, поэтому государство, создавая и поддерживая условия для достижения указанных ценностей, одновременно создает условия для того, чтобы население идентифицировало себя с другими по сходным признакам» [1, с. 25].

Если ценности определяют поведение индивида, то идентичность является важной с точки зрения его представлений о себе и других. У каждого человека есть представление о себе как индивиде, о себе как члене социальных, национальных, религиозных, культурных и иных

коллективов. Одни идентичности являются более значимыми для человека, другие – менее важными, но все они влияют на его поведение. Механизм формирования идентичности, будь то национальной, религиозной или идентичности, связанной с принадлежностью к конкретному направлению музыкальной культуры, включает некоторые общие ценности, вокруг которых строятся социальные группы.

Проблема современного общественного развития, на наш взгляд, заключается в том, что современные ценности перестают быть устойчивыми, а идентичности – очевидными. Серьезной угрозой духовно-нравственной безопасности человека в современных условиях становится разрушение системы традиционных ценностей и культивирование новых морально-этических норм и принципов. За относительно короткий исторический промежуток времени в обществе сформировались не только новые ценностные ориентации, но и новые социальные типы личности. Уходит в прошлое оптимистическое видение научного прогресса, пошатнулась вера в возможность рационального преобразования мира, всё больше теоретических доказательств невозможности создания разумного общественного устройства. Сегодня опасная неопределенность пребывания человека в мире лишь усиливается. И события эти не поддаются объяснению, выходят за рамки здравого смысла, абсурдны по силе своей жестокости (например, террористические акты). У. Бек пишет об обществе риска, Э. Гуссерль размышляет об обществе опасностей и катастроф [2, с. 27].

Рассматривая тенденции социокультурного развития современного общества, следует указать его многовекторность и мультикультурность. Сегодня индивид все чаще оказывается перед выбором между несколькими возможными путями развития и альтернативностью позиционирования себя в поликультурном пространстве. Понятие альтернативности указывает не только на наличие вариантов идентификации человека на каком-то культурном основании. В условиях нарастающего вала неопределённости все чаще возникают ситуации риска, порождённые неадекватностью принимаемых субъектом решений. В этой связи доктор социологии Университета Лунда (Швеция) П. Далгрэн отмечает: «Проблемность эпохи поздней современности как раз и заключается в том, что мы испытываем сложности как с ориентацией в текущем моменте, так и затрудняемся с выбором направления дальнейшего движения». «Сейчас мы находимся между проблемным прошлым и неочевидным будущим» – заключает П. Далгрэн [3, с. 7].

С учетом сказанного выше, чрезвычайную значимость приобретают исследования ценностных ориентаций молодежи. По мнению большинства авторов, период обучения считается для человека наиболее важным в плане происходящего в это время профессионального и личностного самоопределения, становления его как личности. Кроме того, изучая ценностные ориентации именно молодежи, можно своевременно обнаружить начинающиеся изменения в социальных ориентациях, а также влиять на тенденции в ценностных ориентациях посредством системы образования и воспитания. Этим, думается, и объясняется заметный рост в последние годы научно-теоретических и эмпирических исследований ценностных ориентаций, особенно в молодежной среде.

Важно понимать, что молодежь наиболее подвержена риску неправильного выбора из нескольких альтернативных вариантов, поскольку не имеет еще жизненного опыта и достаточного образования. Кроме того, современная молодежь вынуждена нередко осуществлять самостоятельный выбор из множества разнообразных ценностей и смыслов, которые сосуществуют в обществе и нередко противоречат друг другу. В силу плюрализма мировоззрения общества индивидуальная позиция современных молодых людей часто характеризуется эклектизмом. Молодым людям не всегда понятен предмет выбора, а при наличии множества источников информации, они не всегда способны ее проанализировать и сделать выводы, значимые для становления собственного мировоззрения. В силу эклектизма, плюрализма общественного мировоззрения, молодой человек часто не может найти точку опоры при формировании собственного мировоззрения. Ему не всегда понятен предмет выбора, не хватает философских и естественнонаучных знаний, он не всегда способен проанализировать множество имеющихся источников информации и сделать выводы, важные для собственного мировоззрения. Человек же с обыденным мировоззрением, лишенный личных убеждений, не выработавший в себе потребность сомневаться, задавать вопросы, легко становится жертвой разнообразных манипуляций.

Также естественная для молодежи бескомпромиссность, юношеский максимализм нередко вступают в противоречие с требованиями уважительного отношения к иной точке зрения в различных социальных взаимодействиях. Подобный конфликт способен привести к негативным последствиям, как для самой личности, так и для общества. С другой стороны, нетерпимость к иной точке зрения может стать объектом для манипулирования. Поэтому формирование навыков научной дискуссии

в образовательном учреждении, воспитание искреннего уважения к иной точке зрения, признание другой личности, её духовно-нравственных ценностей будет способствовать гуманизации отношений индивида с окружающим миром, снижению количества рисков и опасных ситуаций, в которых может оказаться молодой человек.

Благодаря современным информационным и коммуникационным технологиям индивид сегодня получает возможность для приобщения к разнообразным культурным ценностям, а также для самостоятельного культурного производства. Однако эти же технические возможности усиливают угрозу информационной безопасности, есть опасность получения ложной информации, распространения клеветы и многое другое. Может возникнуть реальная угроза принятым в обществе моральным ценностям, национальным традициям, целостности наций, социальных групп. Таким образом, возникает дилемма между свободой самовыражения и риском утраты моральных ценностей и идентичностей.

В условиях тотальной неопределенности и альтернативности выбора в обществе постмодерна, по нашему мнению, необходимо обеспечить такое образование, которое позволяло бы человеку (познающему субъекту) понимать, адекватно оценивать происходящее и выстраивать стратегии своей жизни. Отсутствие фундаментальных знаний, подмена знания информацией порождает тотальный скептицизм современного общества, особенно в молодежной среде, мешает постижению объективной истины, ведет к утрате собственной идентичности.

Результаты социологических исследований мировоззренческих ценностей студенческой молодежи, регулярно проводимые в Брестском государственном университете, позволяют сделать вывод о необходимости формирования в вузе комплекса образовательных условий, позволяющих активизировать познавательные способности студентов, формировать потребности в высокой профессиональной компетентности будущих специалистов, начиная с осознанного профессионального самоопределения. Основными элементами комплекса образовательных условий, по нашему мнению, должно стать создание в вузе образовательной среды, а также обеспечение единства целей системы образования и самообразования.

Список литературы:

1. Титаренко, Л. Г. Концепция белорусской национальной идентичности в условиях современной многовекторности развития / Л. Г. Титаренко // *Философия и социальные науки.* – 2010. – № 4.

2. Гуссерль, Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая. Общее введение в чистую феноменологию / Э. Гуссерль. – М.: Академ. проект, 2009. – 486 с.
3. Далгрэн, П. Крайности поздней современности: логика культуры, ценности и идентичности / П. Далгрэн // Философия и социальные науки. – 2010. – № 4.

*Т. Н. Дышкант,
кандидат философских наук,
доцент кафедры философии
Национального технического
университета «Харьковский
политехнический институт»*

ПРОБЛЕМА САМОРАЗВИТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ КУЛЬТУРЫ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Понятие «культура» многомерно и многоаспектно. Если брать его предельно широко, то, как совокупность способов и продуктов человеческой деятельности данное понятие будет находиться в оппозиции к понятию «природа». В данном отношении и дыба будет продуктом культуры. Но есть среди ее значений еще одно о котором в современном мире нередко забывают. Речь идет о культуре как об улучшении, совершенствовании чего-либо. По отношению к человеку это означает работа над собой и окружающей действительностью с целью очеловечивания, облагораживания, одухотворения. Таким образом, содержанием культуры является человечность. Саморазвитие должно представлять гармоничный процесс, охватывающий всего человека. Это культивирование в себе лучших человеческих качеств («душа обязана трудиться»), забота о своем теле, мыслях, развитие профессиональных качеств. Это необходимый синтез образования и воспитания. Воспитание обеспечивает возможность перейти от отвлеченного состояния рассудочного оценивания к внутреннему принятию предпочтительных по отношению к реализации определенных ценностей форм культурного поведения. Без саморазвития невозможно становление личности. Личность объединяет в себе меру социальности и меру индивидуализации. Она не является данностью, а возникает в результате сопряжения индивидуального и коллективного. Личность – задача воспитания человека.

Философия – теоретическая основа мировоззрения и поэтому чутко реагирует на исторические изменения соотношений человек – мир, человек – общество. Экзистенциалисты отреагировали, в том числе, и на формирование феномена массового общества, выстраивая учения об обществе как о безличной силе, растворяющей индивидуальность. Отсюда критика социального (вспомним понятие «das man» Хайдеггера, публичное бытие «друг-с-другом» где человек существует как безличное «некто»), отстранение от него как от среды, лишенной моральной энергии.

Однако экзистенциализм на самом деле не избавляется от меры социального в личности, а завуалирует ее высочайшей степенью ответственности каждого индивида за все происходящее в мире. Это усиливает необходимость саморазвития, но в то же время лишает его некой нормативной базы, позволяющей осуществлять оценку действия личности и ориентиров, задающих желаемое направление развития. Например, высшей степенью развития личности по С. Кьеркегору является «рыцарь веры», сущность которого состоит в том, что его мораль выходит за рамки ограниченного этического уровня в сферу абсолютного и там сливается с «личностным Богом». Символом «рыцаря веры» является ветхозаветный пророк Авраам. Но как со стороны общечеловеческой морали оценить поступок отца, собирающегося убить невинного, горячо любимого сына, на основе уверенности, что именно Бог приказал ему сделать это?

Философия постмодернизма отражает в себе усугубление кризиса отношения человек-общество с приходом информационного общества. Ее можно свести к следующей последовательности актов: 1) свести мир к тексту; 2) «убрать» автора; 3) «убить» читателя. Тезаурус постмодернистской теории странный и непривычный на первый взгляд вполне укладывается, с точки зрения Кутырева В. А., в логику информационного общества. Так, например, «тело без пространства» означает тело на экране компьютера. Выражение Алена Бадью, что «субстанцией надо считать виртуальное, реальное же есть его симулякр» [см. 1] развоплощает реального человека, деонтологизирует его. Современный мир с его абсолютизацией экономической сферы и автоматизацией производства не нуждается более в человеке как самобытной личности. Человек может уступить свое место машине. Это и отражено в философии постмодернизма: человек объявляется симулякром, а симулякры не живут, а функционируют.

Экзистенциализм, бросая вызов абсурдности внешнего мира, и природного, и социального, по сути, абсолютизирует формирующую сущность человека волю. Воля всегда изначально выявляет себя в преодоле-

нии, в данном случае этой самой абсурдности. В этом заключается онтологичность индивидуальности. Ее сущность укоренена в бытии и как «Я» противопоставлена всему миру («не-Я»). У постмодернистов исчезает даже противопоставление «Я» и «не-Я», необходимое для формирования и развития волевого компонента. Всё уходит на уровень виртуального бытия, где сам человек, всего лишь «волновой паттерн» [см. 2].

В этом отношении культура постмодернизма свидетельствует о завершении («смерти») культуры в смысле самосовершенствования личности. Культура постмодернизма – эстетизм умирания, эвтаназия человечности, духовности.

Список литературы:

1. Кутырев В. А. Философия постмодернизма [Электронный ресурс] / В. А. Кутырев. Режим доступа <https://fil.wikireading.ru/13542>
2. Жижек С. Никакого пола, пожалуйста, мы – пост-люди! [Электронный ресурс] / С. Жижек. Режим доступа <http://anthropology.ru/ru/text/zhizhek-s/nikakogo-pola-pozhaluysta-my-post-lyudi>

Меліхова Ю.А.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС У СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ФАКТОР САМОРУЙНАЦІЇ ЧИ САМОРОЗВИТКУ

*«Прекрасно, хай будуть дисонанси; можна
і на них побудувати музичну ідею, – але
обов'язково повинен бути сенс, єдиний для
всіх закон гармонії»*

М.А. Осоргін

У процесі життєдіяльності людина формує свою сутність під впливом суперечливих зовнішніх і внутрішніх векторів. При цьому, якщо зовнішні вектори встановлюють певні соціальні межі для людської діяльності,

то внутрішні змушують її шукати нові форми самореалізації, а часом і самоствердження. Так, сутність людини (за В.А. Бачиніним) не має ні ядра, ні оболонки. Вона не коріниться винятково у ставленні людини до дійсності чи в глибинах її суб'єктивного «Я». Вона там, де відбувається взаємопроникнення зовнішнього і внутрішнього світів у результаті формування особливої соціокультурної реалії, яка уособлює змістовно-сенсовий контекст буття людини [1; 260].

У соціогуманітарному дискурсі поняття «когнітивний дисонанс» з'явилося завдяки американському психологу і соціологу Л. Фестингеру. Теорія когнітивного дисонансу з її музичною семантикою (поняття «дисонанс» у музиці використовується для характеристики негармонійного поєднання звуків, порушення гармонії, одночасного звучання неспівзвучних тонів тощо) виявила чималий евристичний дослідницький потенціал стосовно вивчення духовного життя особистості, пов'язаного з процесами саморозвитку і саморуйнації.

Когнітивний дисонанс – (від лат. *cognito* «пізнання») і *dissonanta* «неспівзвучність») стан свідомості особистості, коли в ній зіштовхуються в єдиній смисловій площині два протилежних уявлення про один і той же об'єкт чи факт, які уявляються суб'єкту рівнозначно переконливими. Це психологічний конфлікт між ревалентними, але несумісними за змістом поняттями. Таким чином, когнітивний дисонанс – стан психічного дискомфорту особистості, викликаний зіткненням у її свідомості конфліктуючих уявлень: ідей, цінностей, емоційних реакцій тощо. Однак, незважаючи на те, що ці суперечності стають джерелом внутрішнього дискомфорту, вони змушують особистість йти шляхи узгодження протилежностей, відшукувати різні засоби послаблення гостроти дисонансу, який виник, намагатися перевтілити його в консонанс.

Утім, за теорією Л. Фестингера, когнітивний дисонанс відіграє в духовному житті особистості переважно негативну роль, на відміну від консонансного стану. Цей погляд відбиває усталену позитивістську традицію, яка абсолютизує роль принципу рівноваги і трактує суперечності внутрішнього життя як його вади, а не стимули духовного розвитку.

Звісно, чим гостріші моральні суперечності, породжувані дисонансними станами свідомості особистості, тим складніше їх трансформувати у консонанси. Але слід розуміти, що стан консонансу здатний призупинити процес самопізнання і саморозвитку особистості, адже позбавлення від внутрішньої духовної напруги як рефлекторної реакції на зовнішні соціальні суперечності може позбавити особистість моральної енергії,

яка виявляється у готовності до активних духовних пошуків. Замість цього особистість поринає в стан духовної розслабленості, що часом призводить до моральної апатії, а згодом і до саморуйнації.

На думку дослідників, існує певна когнітивно-екзистенційна ілюзія: начебто чим менше особистість знає про світ, соціум і себе саму, тим спокійнішою вона відчувається у цьому «незнанні», яке «оберігає» її від багатьох внутрішніх переживань, тривоги, смутку, адже в «знанні багато печалі» і «горе від розуму». Така позиція дорефлексивної свідомості, існуючої за межами вищих форм культури, не здатна використовувати власні внутрішні суперечності у якості імпульсів власного духовного саморозвитку.

Ще І. Кант зазначав, що просвітлений розум, як правило, незадоволений життям і собою. Тому в багатьох людей, виникає деяка ступінь мізології (ненависті до розуму) і вони починають апелювати до природних інстинктів, які звільняють від моральних пут тощо. Така особистість схильна до самообману (часом неусвідомленого). Вона уникає драматичних колізій соціального життя, болючих переживань, аби ніщо не порушило її світоспоглядального консонансу,

Ця позиція викликає досить суперечливі думки, адже тоді людське життя уподібнюється тваринному існуванню: без пошуків себе і прагнення до досконалості тощо. З цього приводу В. Франкл зазначає: «... небезпечно оманливим є припущення, що першочергово людина потребує рівноваги, «гомеостазису». Насправді людина потребує не стану рівноваги, а скоріше боротьби за якусь мету, гідну її» [2; с. 20-25].

Отже, не через просте зняття напруги будь-яким способом, а через набуття потенційного сенсу власного призначення особистість самовиростає. І когнітивний дисонанс, як могутній внутрішній «струс» пробуджує її свідомість від рівноваги, дрімотного стану, змушує працювати у новому, інтенсивнішому режимі. Тому усвідомлення особистістю власних внутрішніх конфліктів-дисонансів, а також рефлексія з приводу можливостей їх трансформації у консонанси – основні фактори її буття в якості суб'єкта культури. Саме через культуру когнітивні дисонанси спонукують особистість до саморозвитку, виконуючи катарсичну функцію про яку писав ще Аристотель.

Існує певна логіка виникнення, загострення і вирішення когнітивних дисонансів в особистісній свідомості. Людина завжди була, є і буде триковою: проблеми морального вибору, свободи, відповідальності, совісті, сенсу життя тощо. Абсолютна задоволеність суцим суперечить самій сутності культури, яка уособлює динаміку безперервного вивіщення

людини над своєю природною недосконалістю, а часом і обмеженістю. Усвідомлення цього, здатність створювати ідеали та шукати шляхи і засоби їх практичного втілення – це сутнісна риса «окультуреної» свідомості, яка мріє про гармонійний і досконалий світ.

Отже, коли особистість опиняється у стані глибокого внутрішнього конфлікту, визначальним є не усвідомлення нею проблемності ситуації, а спрямованість на нове сенсобудування, яке виявляється у боротьбі за можливість реалізації своїх життєвих потенцій, внутрішній активній діяльності, позбавленні від стану відчаю і безнадійності, перебудові конкретної мотиваційної конфігурації сенсожиттєвих орієнтирів. Через глибину моральних і екзистенційних переживань когнітивних дисонансів (як через можливість) виявляється сутність особистості.

Список використаних джерел:

1. Бачинин В.А. Философия права и преступления / В.А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607.
2. Франкл В. Поиск смысла жизни и логотерапия. – Психология личности. Тексты / В. Франкл. – М., 1982. – 121 с.

***А. І. Понеділок,**
кандидат філософських наук,
кафедра культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;
Б. А. Понеділок,
студент ННІ механотроніки і систем
менеджменту Харківського
національного технічного
університету сільського господарства
імені Петра Василенка*

ПРОЯВИ САМОУЙНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУБКУЛЬТУРІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Розвиток сучасного високорозвиненого, технологічного світу передбачає відповідний розвиток суспільства, представники якого повинні вправно (ефективно) і з необхідною долею моральності користуватися

новітніми технологіями так, щоб не завадити в майбутньому самому розвитку суспільства. Адже безліч сучасних технологій спроможні знищити не тільки суспільство як цивілізаційну побудову, а й саме людство взагалі як біологічний вид. І тому висока духовність, розум людини, спрямовані на саморозвиток, самовдосконалення, а не на самознищення (саморуїнацію) є тими запобіжниками, що дадуть змогу рухатись людині і суспільству в майбутнє без критичного екзистенціального ризику.

Молодь завжди є тією частиною соціуму, яка уособлює майбутнє будь-якого суспільного угруповання, а тому, різноманітні процеси, які відбуваються саме в її середовищі (в культурній, ідеологічній, соціальній проекціях тощо) є амбівалентними, а тому несуть загрозу або позитивні зміни для суспільства в цілому.

Проблема виховання (научіння) і соціалізації (пристосування) молоді існувала завжди, на що звертали увагу відомі педагоги, соціологи і філософи тощо. Так, американський соціолог Чарлз Бідуел ще в середині 1970-х рр. звертав увагу на такі риси, що були притаманні тогочасній північноамериканській молоді як бунтарство (у вигляді *політичного або морального радикалізму, злочинності, схильності до богомного життя*) або апатія у таких формах як *безвідповідальний гедонізм або сліпий конформізм* по відношенню до прийнятих дорослими критеріїв моральності, набожності або шкільної успішності [1, С. 297–313].

Узагалі, щодо розвитку молоді у традиційному сучасному суспільстві, необхідною умовою для правильного формування повноцінного індивіда є існування обов'язкової соціалізація (на мікро- (у родині) і макро-рівнях (у колективах, суспільстві), що є своєрідною трансформацією архаїчної ініціації. Ця тенденція буде існувати завжди, з якимось змінами, поки існує цивілізація. Але і завжди буде існувати певна «боротьба поколінь», т. зв. «конфлікт батьків і дітей». І цьому є об'єктивне пояснення. За думкою Ч. Бідуела і Д. Кінгслі, які брали за зразок ситуацію у США, досягнення соціальної зрілості у сучасному суспільстві відстає від досягнення фізичної зрілості. За цих умов людина продовжує залишатися в стані юнака, який готується до вступу у доросле життя ще впродовж певного часу після того, як вона вже стає дорослою фізично. Саме цей розрив стає джерелом напруги через те, що в сучасному суспільстві ще зберіглася уява про фізичну зрілість як свідчення про досягнення статусу дорослого. Іншим джерелом напруги є ставлення молоді до зрілого віку. Якщо у традиційному суспільстві зрілість вже апріорі вважається

гарантією поваги, мудрості, свідченням високоцінного накопиченого досвіду, то у сучасному, постмодерністському світі не життєвий досвід зумовлює ступінь поваги, а різність кар'єр: кожна кар'єра передбачає свій рівень розвитку і швидкість отримання професійного досвіду. Іншими словами, рух людини кар'єрними сходами залежить не від віку, а відбувається завдяки особистим чеснотам і заслугам, які, до того ж, потрібно завжди закріплювати відповідною працездатністю.

Відповідно, стрімкий технологічний розвиток сучасного суспільства формує відповідну модель відносин між молоддю і старшим поколінням. Тому, для молоді авторитетними часто стають не рідні, близькі, а ті, хто більше досяг в житті (більше заробляють, більш соціально впливові). З іншого боку, батьки часто вимагають від дітей зайняти високе соціальне положення, звужуючи вибір, застосовуючи контроль, примус і опіку. Ці два фактори зумовлюють «важкий» характер відносин батьків і дітей.

Система очікувань і вимог (експектація) відносно виконання індивідом соціальних ролей діє в сучасному суспільстві як система загальних санкцій, які впорядковують систему відносин і взаємодій в різних групах і страхах соціуму (при чому, характер очікувань не формалізований як, наприклад, інструкції). Така ж експектація існує стосовно молоді з боку старшого покоління. Але сучасна молодь більш активна і імпульсивна, а високий фактор стресу в постінформаційному суспільстві впливає на більшість представників молоді (фактор понадстресу), через що юнаки і дівчата бунтують або як альтернатива – впадають у пасивний стан (апатія). Узагалі, можна виділити три типи молодіжних субкультур (як форми самовираження молоді): невротичний понадконформізм (намагання перевищити своїми досягненнями інших завдяки гіпернаванчання і самовіддачі), юнацький гедонізм (прихильність до розваг) і бунтарство (у вигляді демонстрацій, маніфестацій і навіть молодіжної злочинності).

Молодь схильна випробовувати минуле на міцність, що інколи породжує специфічне ставлення до здобутків предків. Таке ставлення інколи набуває форми цинізму і нігілізму. Під нігілізмом розуміється висміювання, відкидання або невизнання абсолютних (об'єктивних) цінностей. За С. Л. Франком, людська діяльність керується або устремлінням до будь-яких об'єктивних цінностей (наукова істина, художня краса тощо) або ж мотивами суб'єктивного порядку, тобто потягом задовольнити конкретизовані потреби (особисті чи чужі). Віра в важливість таких устремлень створює відповідну собі мораль або загальні приписи, яких

треба дотримуватись. Саме моральні приписи визначають, що в житті індивіда повинно вважатися добром, а що злом [3]. А молодь, яка відкидає традиційну мораль через те, що її «нав'язує» старше покоління, на жаль, часто не може відрізнити добра від зла. До того ж, в деяких суспільствах т.зв. «західного» типу, існує тенденція на прозорість і відкритість в житті, що викликана певними соціокультурними уподобаннями і юридичними вимогами, які інколи доволі жорсткі. У цьому контексті, прояви молодіжної субкультури або асоціальної поведінки (відхилення) викликають в суспільстві «західного» типу певні юридичні санкції. Так, у США під юрисдикцію Суда зі справ малолітніх злочинців підпадають не тільки кримінальна поведінка молоді, але й такі види поведінки, за скоєння яких дорослі не мали б складу злочину. Це сексуальна нестриманість, побіги з дому, неслухняність та інше, що раніше вважалося справою сімейного кола [2].

В останні десятиріччя у світі з'явилася «мода» на різноманітні форми асоціальної молодіжної поведінки, протестної поведінки, які є частиною молодіжної субкультури. Маються на увазі:

– свідоме небажання жити в соціумі, виконувати необхідні соціальні дії (відвідувати школу, працювати, відповідати за близьких і рідних, небажання лікуватися та ін.). Така соціальна апатія здебільшого вражає найбільш індустріально розвинені країни, наприклад, у Японії вже існує назва цього явища – *хікікоморі* (з япон. мови «той, хто замкнувся»). Молоді відлюдники-соціофоби, за деякими подрахунками, в цій країні вже становлять 20% (майже 1 млн. молодиків), яких вже називають «втраченим поколінням». Основними причинами такої соціофобії можна вважати перенасиченість життя стресами, неможливість вчасно долати соціальні і індивідуальні проблеми і високий ценз вимог до сучасного робітника, який вже вважається багатьма працедавцями гвинтиком бездоганного робітничого механізму;

– тату, пірсінг, тонеллінг (проколювання), імплантація, бодімодіфікація, трансформація обличчя та тіла тощо (*понівечення частин тіла*) як зразки пасивної асоціальної позиції стали загрозою для духовного зростання молоді в усьому світі. Намагання відрізнитися від інших, навіть, якщо це жахає і відштовхує людей навкруги, є різновидом відхиленої поведінки і корелює з аморальною, антигуманною, антихристиянською (на наших теренах) позицією молодої людини щодо традиційних моральних і поведінкових установ, прийнятих в даному соціумі. Потворність,

як стиль життя, стає поступово розповсюдженим явищем, намагаючись «нормалізуватися» у суспільній думці. Цьому також сприяє розповсюдження і захопленість соціальними пабліками в інтернет-середовищі, що надає змогу будь-якій людині поширювати («постити») свій образ і стиль життя.

Широке розповсюдження таких згубних для душі і тіла уподобань обумовлене загальною кризою розвитку суспільства в багатьох країнах, а саме: пертурбації в розвитку релігії, сім'ї, стагнація або інфляція економічної, соціальної, політичної галузей суспільства, нез'ясування майбутнього для молоді, невизначеність цілей і пріоритетів життя, невідала політика держави в сфері педагогіки, освіти, медицини тощо.

Список використаних джерел:

1. Бидуэлл Ч. Молодѣжь в современном обществе // Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – М. : Изд-во «Прогресс», 1972. – 392 с. – С. 297–313.
2. Коэн Альберт К. Отклоняющееся поведение и контроль над ним // Американская социология : перспективы, проблемы, методы. – М. : Изд-во «Прогресс», 1972. – 392 с. – С. 282–295.
3. Франк С. Л. Этика нигилизма (К характеристике нравственного мировоззрения русской интеллигенции) // Вехи. Из глубины. Сборник статей о русской интеллигенции. – М.: Правда, 1991. – 301 с.

*Т. А. Литвиненко,
викладач кафедри суспільно-правових
дисциплін і менеджменту освіти
Харківського національного
педагогічного імені Г. С. Сковороди*

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО ПОСТМОДЕРНУ

Актуальність дослідження обумовлена тим, що особистість відображає конкретну культуру й конкретне суспільство. Утвердження ролі людини і суспільства обумовлено потребами практики, передусім, потребами утвердження людини як особистості у складних і суперечливих економічних, політичних і соціокультурних реаліях ХХІ століття. Пізній модерн будь-якого суспільства є інтенсивним і суперечливим процесом.

В цей період в суспільстві спостерігається не лише економічне зростання та підвищення якості життя, а й генеруються виклики через свою антиномічність та конфронтацію з антимодерними інституціональними практиками і пластами культури.

Характеризуючи постмодерн, сучасні науковці позначають його і як новий історичний етап розвитку соціуму, і як період інтенсивного прояву суспільних і природних проблем нової якості. Проявляючись щодали, тим більш виразно в різних сферах буття соціуму, цей феномен в останні десятиліття породив широкі дискусії, створив нові концепції і теорії.

Особистість відображає конкретну культуру й конкретне суспільство. Крім того, суспільство створює умови для масового використання цінностей культури, а отже, породжує необхідність в розповсюдженні й репродукуванні артефактів, що, відповідно, перетворюється на процеси відтворення культури. Філософія як теоретичний, раціоналізований світогляд ґрунтується на опозиції «людина – світ». Сучасний світ – це світ масової культури, економізації буття, пріоритету споживчих, а не духовних потреб, інтенсивного впровадження інформаційних технологій, заміни «живого» спілкування Інтернетом, удосконаленого маніпулювання свідомістю, що призводить до знецінення особистості, динаміка політичного життя загострює з новою силою проблему людини. Людина ж формує свою власне людську сутність серед інших людей, у суспільстві. Слід зазначити, що кожна людина сформувалася як індивідуальність й особистість самостійно, відокремлено від людства та його духовних, культурних здобутків. Рівень розвитку суспільства, усі соціальні катаклізми, які відбуваються в ньому, позначаються на всіх членах суспільства, на їх майбутньому. Суспільство не є однорідним, так само, як не є воно постійним, незалежно від людської свідомості і волі існуючим способом співжиття людей.

У західному суспільстві на особистісному рівні все помітнішою є орієнтація на забезпечення соціального ладу і справедливого існування через спроби синтезу елементів традиції і сучасності, пошук балансу між універсальним характером прав людини і спільним благом. А. Етціоні стосовно цього пропонує так зване «нове золоте правило», покликане максимально скоротити різницю між поведінкою людини, що їй диктує її «я», і добродійною поведінкою суспільного характеру. Зазначене правило вчений сформулював у формулі: «поважай і підтримуй моральний порядок у суспільстві, якщо хочеш, щоб суспільство поважало і підтри-

мувало твою незалежність»[1]. Активізація пошуків сенсу життя на індивідуально – особистісному рівні – характерна ознака розвитку суспільства в епоху пізнього модерну. У відповідності з цим в наукових підходах, в тому числі й в українському суспільствознавстві, відбувається складний і суперечливий процес переоцінки аксіологічних орієнтацій сучасної людини. В період постмодерну людина творчого складу здобуває небувалу до цих пір свободу, що базується на конструктивній основі духовності, завдяки якій людина набуває здатності проживаючи в суспільстві абстрагуватися від нього. Попри нездорові колізії цього процесу, в умовах постмодерну людина творчого складу отримує небувалу досі свободу, що базується на конструктивній основі духовності, завдяки якій людина набуває здатності живучи в суспільстві дистанціюватися від нього і самотужки критично усвідомлювати усі аспекти і сфери його життєдіяльності.

Відповідно до класичного підходу, сфера політичного постає первинною за важливістю стосовно окремого індивіда, в некласичному розумінні значення сфери політичного, з одного боку, й індивіда – з іншого, змінюють вектори спрямування на діаметрально протилежні. Саме ж політичне набуває значення лише в процесі забезпечення потреб конкретного індивіда, політичне трактується як символічна сфера симуляцій та творення смислів для задоволення інтересів окремого індивіда. У межах політичної праксеології Г. Померанц зводить до такого: сучасна «людина політична» – політичний діяч або пересічний виборець – не займається політикою в її класичному розумінні, натомість займається своєю кар'єрою, і така абсолютна зосередженість, зокрема політиків, на особистому добробуті вважається теоретично неминучою [3, С.162].

Отже, ХХ століття для філософії має особливе значення, адже саме у цей період явище постмодернізму проникає у філософію. Дискусії навколо появи філософського постмодернізму ще протягом певного часу викликатимуть зацікавленість. Постмодерністський спосіб філософського мислення, враховуючи зазначені загальнофілософські «делікатні» постулати, не настільки радикальний стосовно класичного філософування. Заперечити протиріччя між модерною філософією та постмодерною непросто, але в цьому і немає потреби. В постмодерні потенціал філософії полягає у її оперуванні загальним, але це загальне вже не таке абсолютне як у модерній філософії, воно не єдине, воно не зводиться до нього.

Список використаних джерел:

1. Бабосов Е. Влияние цивилизационно-культурной трансформации посттоталитарного общества на противоречивость национальной идентификации // Трансформация цивилизационно-культурного пространства бывшего СССР (тенденции, прогнозы). М., 1994. – С.39.
2. Кадикало А. Мислення поміж меж: ситуація постмодерної філософії. //А. Кадикало Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. Вип. 663–664. Філософія С. 182–187.
3. Мартиняк Ю. Особливості осмислення часових вимірів політичного: Ю. Габермас та Ж. Бодрійяр. /Ю. Мартиняк// Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії, 2014. – Випуск 4. – С. 162–169.
4. Постол А. А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. / А. Постол// Гуманітарний вісник ЗДІА. Серія6 філософія, 2010. – Випуск 42. – С. 69–79.

О. М. Єрахторіна,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;*

Е. М. Богданець,
*студент Інституту прокуратури та
кримінальної юстиції Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБИСТІТЬ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Ми живемо в епоху Постмодерну, початком якої вважають 1960–1970-і роки. В цей час людська психологія зазнала значних негативних змін, як-то: змінився світогляд людей про сенс існування; зазнали змін психологічні установки, цінності, уподобання; більшість індивідів стали аморальними, егоїстичними, розбещеними, безкультурними, вульгарними, пропащими, індиферентними, самозакоханими, жадібними, меркантильними, інфантильними, хитрими, бездушними, жорстокими, безсромними, цинічними, неврівноваженими тощо.

Як багато негативних рис ми набули! Напевно, не для всіх знайдуться антоніми з позитивним значенням. Але яких позитивних змін зазнала

наша психологія? На мою думку, їх небагато і не для всіх вони актуальні, але все ж вони є, наприклад: збільшилося бажання до набуття знань з усіх можливих джерел; зросло підсвідоме прагнення до охайного зовнішнього вигляду; підвищився рівень відповідальності за своє здоров'я та здоров'я близьких і рідних.

Але в цілому епоху Постмодерну слід визнати епохою руйнації особистості, адже переважна більшість людства тотально деградує в усіх сферах життя, особливо це стосується морального плану, тому що такі люди висувають в пріоритет власні емоції та бажання. Тому одним із завдань на майбутнє буде вирішення проблеми зниження кількості «сірої маси» та розвиток унікальних, індивідуальних «білих ворон».

Проблема теперішнього суспільства полягає в тому, що люди вже не прагнуть нічого, вони просто існують, просто споживають ресурси, не докладаючи жодних зусиль задля розвитку людства, неначе паразити, що вп'ялися в живу плоть і «...кров, як воду, точать», байдужі до всього. Їхньою основною метою є отримання миттєвого задоволення: викурити цигарку, випити чарку, подивитися телевізор, смачно поїсти, задовольнити сексуальний потяг, полежати на дивані, витратити гроші на безкорисні речі, пограти у відеоігри. Характерними ознаками таких людей є: слідування шляхом найменшого супротиву; падіння в депресію після чергової невдачі та бажання «знять напругу»; завжди йти за течією; мислення на короткотривалу перспективу; віра в принципи: «Жизнь коротка, съешь сначала десерт», «Студенческие годы – лучшие годы в твоей жизни». Їхнє мислення настільки примітивне, що вони навіть не розуміють усіх наслідків подібних дій, адже ці дії впливають на майбутнє їхніх нащадків та всього людства. Для багатьох людей саморозвиток є чимось неправильним, вони вважають, що таким чином принижуються, тому що хтось придумав, що розвивати себе не круто, краще робити це в комп'ютерних іграх, аж ніяк не в житті. Також таким людям притаманна властивість марнувати більшість особистого часу шляхом безглузвих вчинків та бездіяльності, яка, у свою чергу, призводить також до великих негативних наслідків ужитті.

Чинників, які призвели до такого, багато, протенайголовнішими є батьківське виховання та наше оточення, тому що саме вони від самого початку нашого життя програмують індивіда, формують його хід думок, психологію, від якої багато чого залежить. Але існують люди (до речі, це рідкість), які не зважають на те, у якому оточенні вони народи-

лись та як їх виховували батьки, оскільки вони знають, що керують своїм життям та самі вирішують як складеться їхня доля. Такий приклад нам наводить Ентоні Роббінс у книзі «Разбуди в себе исполина», у якій він розповідає про чоловіка, який був бездушним і жорстоким убивцею, алкоголіком, наркоманом, який відбуває довічне ув'язнення у в'язниці за вбивство касира. У нього двоє синів, практично одного віку, один з яких виріс, щоб стати таким, як його батько, і невдовзі, його теж посадили до в'язниці через замах на вбивство. Другий син – повна протилежність: він одружений, має троє дітей, працює головним регіональним менеджером у національному концерні та почувається щасливою людиною. У цих двох синів спитали окремо один від одного: «Как могло случиться, что вы двое выросли такими разными, воспитываясь, в сущности, в одной и той же среде?». І, як не дивно, обидва відповіли: «А кем ещё я мог стать, имея такого отца?».

Отож спочатку необхідно осмислити всю сутність проблеми. Першим кроком має стати усунення буденності зі свого життя. Дуже правильними є слова американського письменника Ніла Дональда Волша: «Життя починається там, де закінчується зона комфорту». Відповідно наступним етапом буде той, до якого не дійшло більшість населення планети, а саме вихід із зони комфорту. Небагато кому вдається перейти до цього етапу, проте варто спробувати, адже, як сказав Брюс Вілліс: «Знаєте хто такий невдаха? Невдаха – це той, хто настільки боїться програти, що ніколи не наважиться навіть спробувати».

Після декількох невдач у нашому мозку починають виникати відмовки, проте не слід до них прислухатися, адже ми знаємо, що слід робити, щоб досягти своєї мети. Ось як щодо цього висловився Марк Твен: «Для невдачі існує тисяча виправдань, але справжньої причини немає ніколи». Також слід розвивати в собі самодисципліну, щоб ввести та втримати всі набуті якості у своєму житті. Ось декілька висловів на цю тему: «Самодисципліна – це здатність змусити себе робити те, що ми повинні робити і коли ми мусимо це робити, незважаючи на те, подобається це нам чи ні» (Ельберт Габбард – американський письменник, філософ), «Упорный труд невозможен без самодисциплины. Успеха добиваются только те, кто преодолевает природную склонность срезать углы и выбирать легкие пути» та «Настойчивость – это самодисциплина в действии» (БраянТрейсі – канадський письменник, підприємець, психолог), «Дисциплина – это связующее звено между целями и их дости-

женням » (Джим Рон – американський оратор). Ці вислови були сказані великими людьми, які свого часу змогли взяти життя у свої руки та несли всю відповідальність за здійснені вчинки.

Як невід’ємну складову треба згадати нашу вдачу, адже від притаманних від природи якостей чи рис залежать відносини з іншими людьми. Тому слід розвивати їх різними способами та в різних напрямках. Дуже важливим є вміння контролювати свої емоції, розвивати їх у напрямку емпатії, тобто спроможності до морального резонансу.

Фінансова грамотність властива справді успішним людям, які впродовж свого життя навчилися керувати грошима. Гроші – це можливість дарувати добро, завдяки їм ми можемо вивести своє життя на новий рівень, зробити його щасливішим. І не варто слухати тих, хто каже, що гроші для них не важливі, це зло, вони керують людиною, через них виникають конфлікти, що найголовніше – це щастя, яке вони вбачають у вірі, здоров’ї; також часто чути: «Гроші – це творіння диявола. Я ходжу у храм та отримую там очищення для душі». Але ж цей храм побудовано за гроші! Я вважаю, що ці люди не праві, тому що за допомогою грошей можна придбати їжу, ліки, подарувати емоції близьким, можна побудувати лікарні, притулки, дитячі садочки, школи тощо. Тому відтепер слід прийняти рішення зробити наявність грошей важливими для цілком повного та гармонічного життя.

Усе перелічене має входити до нашого життя поступово, адже різкі зміни, як нам відомо, ні до чого хорошого не призведуть. Подібних порад дуже багато і потрібно дуже багато часу щоб розповісти про всі, проте якщо ви і далі прагнете розвиватися, то хочу дати вам «пораду на мільйон», суть якої полягає в тому, що неймовірну кількість повчальних уроків можна отримати від читання розвиваючої літератури, адже вона створена не звичайними людьми, а тими, хто прожив життя і готовий вам допомогти, щоб ви не витрачали часу й зусиль на помилки, які допустили вони. У додаток – цитата від Марка Твена: «Человек, который не читает, не имеет ни малейших преимуществ перед тем, кто не умеет читать».

Отже, використавши ту обмежену вищезгадану кількість порад, ви можете вивести своє життя на новий рівень, що дозволить вам випередити 90% інших людей в плані розвитку та рівня вашого життя. При цьому розвитком ми називаємо не тільки й не стільки перемоги людини в утилітарно-прагматичному плані, скільки розуміння особистістю того,

що насамперед потрібно розвиватися морально, духовно, тобто розвивати в собі людяність. І якщо кожен візьме це до уваги, то невдовзі до словосполучення «епоха Постмодерну» ми зможемо дібрати синонімічне словосполучення – «епоха саморозвитку особистості».

Список використаних джерел:

1. Хэл Элрод. «Магия утра. Как первый час дня определяет ваш успех». – Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 192 с.
2. Брайан Трейси. «Нет оправданий! Сила самодисциплины. 21 путь к стабильному успеху и счастью». 4-е изд. – Минск: Попурри, 2018. – 288 с.
3. Энтони Роббинс. «Разбуди в себе исполина». – Минск: Попурри, 2014. – 576 с. – С. 78.

Ю. В. Мех,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та адміністративної
діяльності Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ

Конституція України [1] проголосила, що людина, її життя і здоров'я честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Актуальність проблеми державно-приватного партнерства в секторі безпеки України обумовлена перманентним характером реформ у публічному адмініструванні, у тому числі щодо забезпечення безпеки як комплексу заходів з охорони прав і свобод людини і громадянина, адже про правову державу можна казати не лише, коли вона застосовує до винних осіб засоби виховного та примусового характерів, але й коли держава забезпечує належну охорону і захист громадян, в тому числі в безпековому просторі.

Значимо, що дефініція «державно-приватне партнерство в секторі безпеки» на сьогодні законодавчо не визначена, а тому її розгляд можли-

вий лише в рамках доктринального тлумачення. Водночас відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [2] державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом.

Становлення України як європейської держави виявляється неможливим без розгляду саме людини як найвищої соціальної цінності. Сьогодні вирішального значення набуває людиноцентризм як практичний орієнтир на сучасному етапі державотворення нашої країни. Звернення до історичного екскурсу дає змогу стверджувати, що формування людиноцентризму як антропологічної парадигми євроінтеграційної політики розпочалося ще з теорій корисності (Джевонс), теорій найкращого задоволення своїх потреб (Менгер), у вигляді «переваг» і цілей гуманізму та антропологізму. Модель «антропологічних засад соціуму» можна знайти в маржиналістських теоріях «максимальної корисності» (Хікса, Самуельсона, Фішера, Девенпорта), які намагалися витіснити будь-які психологічні імплікації економічної науки за її межі, яку сьогодні займає інше поняття переваги чи вибору.

Сьогодні ж аналіз закономірностей становлення антропологічної парадигми людиноцентризму як основи євроінтеграційної політики, що реалізується в країнах Європейського Союзу, орієнтується на гуманістичний чинник, який розглянуто у контексті становлення соціально-орієнтованого державного управління, а узагальнений комплекс засобів оптимізації державної влади на етапі трансформації України включає: а) підвищення рівня економічного розвитку країни в контексті побудови соціально-демократичної держави зі змішаною економікою; б) розвиток правової держави; в) систематичне вдосконалення законодавства і форм його викладу; г) становлення громадського суспільства та його інституцій; ґ) утвердження й розвиток соціальної відповідальності в сфері державного управління [3].

З урахуванням людиноцентристського підходу адміністративно-правова реформа в Україні сьогодні здійснюється в кількох напрямках:

(а) створення нової правової бази, що регламентуватиме державне управління; (б) формування нових інститутів, організаційних структур та інструментів здійснення державного управління; (в) кадрове забезпечення нової системи публічного управління; (г) зміцнення й формування нових фінансово-економічних основ функціонування державного управління; (ґ) наукове й інформаційне забезпечення системи державного управління; формування механізмів наукового й інформаційного моніторингу функціонування системи [4].

Сьогодні Україною вже зроблено певні кроки на шляху еволюції сучасного адміністративного права в аспекті забезпечення прав, свобод, гарантій та законних інтересів людини в різних сферах її взаємодії із органами публічної адміністрації. Згідно «теорії інтересу», що виникла в другій половині XIX століття (Іеринг), суб'єктивне право – це юридично захищений інтерес, а отже право на безпеку – юридично захищений інтерес суб'єкта – носія інтересу.

Вважаємо, що одним із аспектів концепції людиноцентризму є розгляд ролі держави в процесі надання суспільству послуг, в тому числі безпекових, із можливістю якісної реалізації права громадянина на безпеку.

Слід зауважити, що права людини завжди виступали базовою цінністю держави. Багатоплановість права в цілому, як феномену людського життя, водночас може розглядатися як засіб узагальнення сумісного життя, а боротьба за свої права – це боротьба людини за свою екзистенцію [5]. Являючи собою «опосередковані принципи справедливості» та «моральні критерії, якими повинен керуватися порядок» [6] права людини виступають необхідною умовою існування людини в інформаційно-комунікативному соціумі.

Для моделі державно-приватного партнерства в секторі безпеки України характерним є узгодження публічних та приватних інтересів кожного із партнерів для задоволення інтересів соціуму в цілому. Сьогодні основні напрями і вектори розвитку України в найближчі роки, визначення цілей, напрямів, пріоритетних реформ та результатів, яких має досягти суспільство внаслідок їх реалізації, визначено в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [7]. Метою реформ задекларовано досягнення європейських стандартів життя та гідного місця Україні в світі шляхом синергії зусиль органів публічної влади та громадянсько-го суспільства для просування України у світі з метою формування до-

віри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141 (з наст. змінами).
2. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. №2404-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – №40. – Ст. 524 (з наст. змінами).
3. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри): навчальний посібник / Уклад.: Соснін О. В., Воронкова В. Г., Постол О. Є. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/74091/politologiya/lyudinotsentrizm_antropologichna_paradigma_yevrointegratsiyoi_politiki
4. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 №810/98 // Офіц. вісн. України. – 1999. – №21. – С. 32. – Ст. 943.
5. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография. – Х.: Право, 2002. – С. 33,124.
6. Хёффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства. – М.: Гнозис, 1994. – С. 293.
7. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – №4. – Ст. 67.

Тематичний напрям 3
**ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В РЕЛІГІЙНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ**

*Н. Д. Ковальчук,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка*

**ПРОБЛЕМА ДРУГОГО НАРОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ
В КОНТЕКСТІ БІБЛІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ
Г. СКОВОРОДИ**

Відзначаючи «символічний характер» всього світу, Сковорода вважає, що його існування передусім пов'язано з людиною. Відомо, що антропологія та етика, чи, коротше кажучи, людина, стоїть у центрі уваги філософа. Метафізичні теорії є значною мірою лише шляхи, що ведуть вирішення проблеми людини.

Розробляючи концепцію духовного переображення людини, Г. Сковорода, з одного боку, розвиває свої ідеї в напрямі, суголосному німецькій містиці (М. Еккарт, Я. Бьоме), а з іншого, спирається на досвід осмислення цієї проблеми українськими книжниками кінця XVI – початку XVII ст. (зокрема Іваном Вишенським, діячами братств та острозького культурно-освітнього центру). Вони вважали, що переображення застарілої («ветхої») людини на нову можливе лише за умов подолання в процесі самопізнання своєї земної форми, входження у внутрішній контакт з вищою істотою, під час якого осяяна небесним світлим розумом людина усвідомлює свою справжню, божественну сутність і проникає у повчальне слово Біблії, наслідком чого є здобуття людиною стану обоження.

Дмитро Чижевський, розглядаючи науку Г. Сковороди про внутрішню людину, відокремлює чотири ступені її пізнання: перший ступінь є підготовчим і полягає в усвідомленні того, що є внутрішня людина, другий ступінь – спроба пізнання в собі внутрішньої людини, третій ступінь – це боротьба внутрішньої людини, четвертий ступінь – розквіт внутрішньої людини, яка набуває божественних атрибутів [1, с. 104–107].

Першим народженням людини філософ вважає її фізичне, тілесне переродження як «тварі». Але створення людини є її духовне народження.

Які ж шляхи ведуть до другого народження людини – «духовного народження»? Передусім, наголошує Г. Сковорода, людська істота подвійна, вона складається із «зовнішності» тіла та з поверхні душі та із захованої в тілі й під душею «правдивої», «внутрішньої», «дійсної» людини.

Це думка проходить лейтмотивом через усю творчість філософа – від його ранніх поетичних творів і листів до твору «Діалог. Назва його – потоп зміїний», у якому він викладає казку про «внутрішню людину».

Перший засновок для звільнення внутрішньої людини та її преображення в істинну людину, дійсну людину пов'язаний з пізнанням, що внутрішня людина взагалі існує. «Є тіло земляне, а є духовне, сокровене, таємне, вічне [2, с. 171]». Дійсна людина, за Г. Сковородою, завжди «таємниця». Тому пізнання дійсної внутрішньої людини пов'язано з відкриттям її таємниць, для того щоб відбулося об'єднання з внутрішньою, дійсною правдивою людиною. «Ти справжня людина в істинній плоті. Але ми не знаємо такої людини, а кого знаємо, ті всі вмирають.

...З цього видно, що ми ніколи не бачили істинної людини, а кого знаємо, у тих руки, й ноги, і все тіло у порох перетворюється [3, с. 185]».

Тому пізнання дійсної внутрішньої людини пов'язано з відкриттям її таємниць, для того щоб відбулося об'єднання з внутрішньою, дійсною людиною. «Оцю ото людину, коли хто зрозумів, той і залюбився і сам взаємно любим став і єдиний із ним є, так як той, що пристав до болота і сам є землею і в землю повертається. А той, що пізнав нетлінну та істинну людину, не вмирає, і смерть над ним не володіє, але зі своїм паном вірний слуга вічно царює, роздягшись, як із постарілої ризи, із земної плоті, надягнувши нову, відповідну до її плоті плоть, і не засне, але змінюється, прийнявши замість земних рук нетлінні, замість скотських вух, очей, язика та інших усіх частин істинні, сокровенні в Бозі [4, с. 186]». Внутрішня людина, на думку Г. Сковороди, цілком відмінна від зовнішньої, бо вона існує і утворюється в іншому світі, світі, який протилежний дійсності, забезпечуючи тільки ілюзорне існування людини. Ілюзорний характер буття зовнішньої людини малює філософ: «очі, вуха, ніздрі має, рухається й пишається, наче мавпа; жартує і багато говорить, як римська Цитерія; відчуває як кумир; мудрує, як ідол; намацує, як підземний кріт; обмацує, як безокий; гордиться, як безумний; міняється, як

місяць; непокоїться, як сатана; павучиться, як павутиння; голодний, як пес; жадібний, як водяна хвороба; лукавий, як змії; ласкавий, як крокодил; постійний, як море; вірний, як вітер; надійний, як лід; розсипчатий, як порох; зникає, як сон... [5, с. 46]”.

Через боротьбу внутрішньої людини із зовнішньою, в разі перемоги першої, відбувається «друге народження» людини, власне її утворення. Дійсна людина визначається атрибутами Бога: вона «створена за Богом у правді й преподобії істини [6, с. 202], Досліджуючі далі зв'язки дійсної людини з Богом, філософ робить наголос на тому, що дійсна людина є Христос, або: «1000 в одній людині, що стоїть перед Господом, а один Божий чоловік у тисячі наших.

...Не тисячі, а всі наші, всіх віків люди, в одній Господній людині так знаходяться, як незліченний всіх наших світів хор ховається у Божому світі і в раї першородного отого світу.

...Зрозумій єдине яблучне зерно, і досить тобі.

Якщо хтось хоч трішки натхнений Божим духом, той може швидко повірити, що в єдиному Господньому чоловікові всі наші земні вміщаються [7, с. 312–313]”.

Продовжуючи ці думки далі, філософ відношення людини до божественного буття символізує в кількох образах. Усі символи мають безліч повторів у Біблії, містичній, емблематичній літературі, але вони досить цікаво характеризують відношення між Богом і людиною: людина є посуд, що його можна наповнити, божественне буття людини скриня, де заховано святі образи (цьому присвячено цілий діалог в «Іконі Алкавіадській»; порівняння людини з «одягом» Бога: «ти (людина. – Н. К.) – риза, а він (Бог. – Н. К.) – тіло [8, с. 159]”.

До символіки, яка характеризує відношення людини і Бога, наближається твердження про «приятелювання з Богом». Образи «приятелювання» зустрічаємо у Г. Сковороди скрізь.

Тяга приятелювання з Богом, або образ душі, як нареченої Божої, традиційно пов'язана з символікою «Пісні пісень» і у філософа символізується в еротичних образах, що їх зустрічаємо в нього безліч, найбільше в його пізніх творах. Душа і має бути – мати, наречена, дружина Божа. Друге народження людини, духовне, пов'язане з тим, що людина повинна відвернутися від свого «солоного боввана». «Якщо ти, мій друже, народжений з вишнього і ти особливий сутністю, то здрастуй ти, дочко Лотова! Радій, наречена ненаречена! [9, с. 54]”.

Це еротична символіка у Г. Сковороди не має тенденції перейти в науку про ступені

злиття душі з Богом. Образи, що йдуть у цьому напрямі, підкреслюють «близьке», «довірене» ставлення до Бога, без якого неможливе духовне народження людини та її духовне зростання і самовдосконалення. Таким чином, духовні народини пов'язані зі звільненням людини від своєї зовнішності, коли вона стає рівна своєму батькові Богові. Ця думка про обожнення є висновком з цілої системи думок філософа.

Список використаних джерел:

1. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. – Варшава, 1934.
2. Сковорода Г. С. Наркис. Розмова про те: пізнай себе. Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.1. – С.150–195.
3. Там само.
4. Там само.
5. Сковорода Г. С. Книжечка про читання Святого письма, названа жінка Лотова. Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.2 – С.34–60.
6. Сковорода Г. С. Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе. Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.1 – С.196–262.
7. Сковорода Г. С. Діалог або розмова про давній світ Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.1 – С.308–324.
8. Сковорода Г. С. Наркис. Розмова про те: пізнай себе. Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.1. – С.150–195.
9. Сковорода Г. С. Книжечка про читання Святого письма, названа жінка Лотова. Сковорода Г. С. Твори : У 2 Т. – К.: Обереги, 1994. – Т.2 – С.34–60.

*Г. Д. Панков,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
и політології Харківської
державної академії культури*

ИСПЫТАНИЕ КАК ДУХОВНАЯ ПРАКТИКА САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ХРИСТИАНСКОМ ДИСКУРСЕ

Формулировка предложенной темы означает определение смысла испытания не только в христианском, но также в персоналистическом

дискуссе антропологии, с которым соотнобразуется христианский взгляд на человека и его жизнь. Осмысление в контексте испытания жизни и отдельных жизненных ситуаций, наполненных острыми драматическими событиями, придает сознанию человека оптимизм с готовностью выдержать обрушившиеся на него неудачи, грозящие привести привычный жизненный уклад к полному краху. В данной ситуации пессимистическое восприятие жизни как бессмыслицы, несчастья, крушения приобретает позитивный смысл испытания.

Смысл испытания как эмпирической данности задается метафизикой человеческого бытия: испытание встроено в ткань жизни каждого человека как неизбежный ее спутник. Жизнь человека не может рассматриваться в измерении только блага, в противном случае, она выглядела бы половинчатой модификацией бытия человеческого существования. Поэтому смысл испытания в метафизическом значении состоит в предназначении человека осуществить полноту своего бытия в единстве блага и его лишения, порождающие осознание счастливой и несчастной жизни в их единстве. Трансформация первого состояния жизни во второе означает *испытанием человека на мужество жить*, ориентирующего человека на *волю принять (но не отвергнуть) испытание* как неизбежную эмпирическую данность.

Однако персоналистическая мысль тесно увязывает смысл испытания с самореализацией личностного начала человека. Самореализация рассматривается способом существования личности и указывает на нее как на динамическую фигуру, выводящую самость за пределы статического бытия. Самореализация личности возносит бытие человека на духовный уровень, и поэтому она представляется универсальной духовной практикой, включающей в свой состав частные практики духовной жизни. Одной из таких практик служит *испытание личности*, значение которого возвышает и личность и испытание. С одной стороны, в данном случае возвышается личность. Ее жизни придается острый динамический характер, проходя который она испытывается на мужество жить как личность и преодолевать возникшие перед ней трудности. Поэтому испытание выглядит духовной закалкой личности, ее *воли быть как личность* и стремиться *жить согласно ценностям личности*. С другой стороны, испытанию придается персоналистический характер. Оно вводится в контекст самореализации личности и наделяется значением духовной

ценности. В указанном контексте испытание выглядит актом трансцендирующей личности и поэтому его следует признать *трансцендирующим актом*.

Смысл самореализации личности в христианстве заключается в следовании евангельской заповеди «Будьте совершенны, как совершенен Отец ваш Небесный (Мф. 5:48). В данном императиве утверждается идеал партиципации с Богом, стремление к которому возводится на уровень стратегической задачи каждого христианина. В христианской антропологии достоинство человека определяется образом Божиим, однако, искаженным в эмпирическом мире самим же человеком. Поэтому самореализация личности состоит в том, чтобы духовно возвыситься над своим положением в данном мире и обрести полноту божественного образа, уподобившись Богу состоянием святости (или обожения).

Святость следует признать главным смысловым значением испытания личности: она представляет собой цель испытания и его движущую силу. Понимание значения святости не следует сводить исключительно к трансцендентному фактору, задающему смысл испытанию из высоты идеала. В том случае, если человек принимает испытание как божественную волю, захватывающую его сознание, трансцендентное измерение святости, не утрачивая данный статус, становится его имманентным механизмом, вовлекающего личность в испытательный акт из-внутри ее душевного мира. «Царство Небесное силою берется, и употребляющие усилие восхищают его», – утверждается в «Благой вести» (Мф. 11:12). В приведенном контексте испытание выглядит устремлением к идеалу святости, достигаемой в Небесном царстве. Прославляя личность, устремленную к осуществлению названного идеала, прославляется испытание как духовный подвиг. Значения *славы* и *подвига* выделяются двумя существенными аксиологическими маркерами освящения испытания и вовлечения в его ситуацию бытия человека.

В послании апостола Иакова говорится: «С великою радостью принимайте, братия мои, когда впадете в различные искушения, зная, что испытание вашей веры производит терпение. Терпение должно иметь совершенное действие, чтобы вы были совершенны во всей полноте, без всякого недостатка» (Иак. 1:2-4). Здесь утверждается позиция радостного *принятия испытания*, вопреки стремлению его избежать. Испытание обладает в своем содержании *терпение как совершенное действие*,

а значение полноты совершенства в теистическом дискурсе придает сакральный смысл испытанию. Значение *радостного* принятия испытанья выражает призыв к человеку отказаться от привычной его оценки в качестве скорби.

Еще в ветхозаветной мысли прочно утвердилось убеждение, согласно которому Бог испытывает сердца людей. В 138 псалме его автор взывает к Богу с горячей просьбой испытать его сердце с тем, чтобы знать: не стоит ли человек на опасном жизненном пути и при необходимости направить его сознание на вечный путь (Пс. 138:23-24). В данном случае в смысл испытания вкладывается педагогическое значение: оно служит средством христианского воспитания, направляющего личность к вечной жизни. Упование на вечную жизнь представляет собой сотериологический стимул, придающий испытанию христианина силу мужества и оптимизм.

В ветхозаветных и новозаветных книгах содержится мысль о том, что Бог испытывает праведников, так что испытания прославляют их жизнь тем, что возводят ее на уровень подвига. Приведенная мысль отчетливо присутствует в Книге Иова, в которой праведность вместе с праведником представлена к алтарю *испытания на ценность дара*: «разве даром богобоязнен Иов?» (Иов. 1:9). Ценность дара исключает расчет. Идеальная праведность требует дарения Богу собственной самости как ее жертвенного посвящения Ему на служение. Существенным уроком испытания Иова является ломка привычной для многих верующих оценки страданий как неизбежного наказания Богом человека за какие-то прегрешения. В данной ситуации страдания рассматриваются инструментом *испытания праведника на качество праведности* как безусловной преданности Богу. Проходя такого рода испытание, праведник укрепляется в своей праведности и этим самым реализует себя как личность в ее теоцентрическом измерении.

Проблема испытания чрезвычайно актуализируется в ситуации острого противостояния разрушительным силам со стороны личности. «Жало во плоть», которое было дано Богом апостолу Павлу, является его испытанием на смирение. Троекратная просьба Богу со стороны Павла удалить этого «ангела сатаны» обернулась отказом: «достаточно для тебя благодати Моей, ибо сила Моя совершается в немощи» (2 Кор. 12:7-9). Из данного обстоятельства христианин должен извлечь важный урок, указывающий на *ценность упования* на божественную силу, при-

дающей подвергнутому испытанию человеку мужество и твердость в вере и преданности Всевышнему. Упование на божественную силу означает полное доверие, возлагаемое на Бога, который не оставляет испытываемого, но являет ему свое милосердие и оказывает духовную поддержку в испытательном процессе. Упование на Бога призвано возбудить в сознании личности *мужество* и *радость* как существенные стимулы испытания: они побуждают востребованность *принять и пережить испытание мужественно и радостно* в соответствии с христианскими ценностями.

Принятие испытания означает главным образом найти в нем смысл и принять его, включив в ткань испытательного процесса в качестве путеводной звезды. Персоналистическая антропология предлагает обратиться к идее самореализации личности, подняв значение испытания на высоту духовной реализации самости как процесса трансцендирования. Христианская антропология, используя персоналистический дискурс, ставит его в зависимость от теологической парадигмы, переводя значение самореализации личности в направление ее обожения. Утверждая идею испытания в контексте восхождения человека к святости, христианская мысль существенным образом переориентирует его сознание с ценности комфортабельной жизни в направление божественно-духовного измерения. В таком случае осознание несчастной жизни в случае лишения привычных эмпирических благ для человека оценивается в виде испытания, которое должен пройти индивид, выдержав своеобразный экзамен на право стать личностью в ее образе и богоподобии.

В учении об испытании христианская аксиология актуализирует ценности, усвоение которых конституирует личность в парадигме христианства. При этом главное место занимает *мужество* как духовная сила, побуждающая личность принять и пройти возлагаемое на нее испытание в качестве христианского *подвига*. В свою очередь, христианская аксиология выдвигает ценность *божественного упования* в качестве необходимой жизненной опоры, придающей мужеству в испытании оптимистический заряд. Упование на Бога следует признать ключевым фактором сакрализации бытия личности в ее самореализации и одновременно существеннейшим механизмом конструирования картины личностной самореализации в ценностной шкале христианской культуры.

*М. Ю. Ширманова,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры философии
и теологии Института
общественных наук и массовых
коммуникаций НИУ «Белгородский
государственный университет»*

СОДЕРЖАНИЕ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ САМООРГАНИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Участие в самостоятельной разумной созидательной ответственной деятельности и подготовка к ней требуют от личности высоких нравственных и духовных качеств, которые формируются и проявляются в процессе развития личности, её воспитания.

Процесс воспитания растущего человека имеет двойственную природу. С одной стороны, личность является объектом педагогического воздействия, направленного на её социализацию, приобщение к ценностно-смысловому полю культуры, к которой она принадлежит и с которой идентифицируется. С другой стороны, по своей сущности человеческая личность способна и призвана к самостоятельной ответственной разумной деятельности – самодеятельности, саморазвитию. Как субъект самостоятельного жизнетворчества личность обладает самосознанием, нравственным чувством и чувством собственного достоинства, способностью самостоятельно мыслить, возможностью свободы онтологического выбора и творческой ответственности, может сама отвечать за своё духовное состояние, т.е. призвана к самодеятельности, или самоорганизации своей жизнедеятельности. Как субъект самоорганизации личность способна действовать не только по мотивам приспособления к среде и выживания, из соображений выгоды, пользы, удовольствия, безопасности, обретения комфорта, но и из себя самой, из онтологических глубин своего личностного бытия.

Характер развития личности в процессе её воспитания определяется теми ценностно-мировоззренческими предпосылками, которые лежат в основании культуры, к которой растущая личность принадлежит. Идеи, принципы и предпочтения, которые формируют ценностно-смысловое поле этой культуры, в конечном счёте определяют не только понимание

сущности личности человека и желаемого образа его совершенства, но и способы осуществления этого образа, пути практической реализации идеала совершенства человека.

Ценностно-смысловое ядро мировоззренческой системы определяет параметры, в которых будет организован процесс развития личности. Мировоззренческие идеалы, смыслы и ценности, ориентирующие деятельно-волевою активность личности в этом процессе, определяют задачи, которые личность ставит перед собой, ценности, на обретение и утверждение которых она будет ориентироваться в своём саморазвитии и в своей жизнедеятельности.

Очень важно, чтобы модель человека, в качестве мировоззренческого условия определяющая параметры духовно-практического процесса развития личности, его цели, задачи, идеалы, принципы, максимально полно и адекватно выражала содержание глубинной природы человека, реальные онтологические, сущностные основания и истоки его развития, которые делают возможными её саморазвитие и самоорганизацию, превращают в активный разумный ответственный субъект своего жизнетворчества. Только тогда, когда философско-теоретическое понимание человека служит реализации задачи осознания и полного раскрытия глубинной сущности человека, ее онтологических оснований, становятся возможными его развитие и организация его жизни как саморазвитие и самоорганизация.

Христианское, православное понимание сущности, достоинства и призвания человека всецело отвечает таким требованиям, предъявляемым теорией и практикой духовно-нравственного совершенствования личности, понимаемого как его саморазвитие и самоорганизация.

Христианство соотносит сущность человека не с материальным, космическим, физическим, биологическим социальным миром, а с абсолютным, самобытным, духовным бытием – Богом, Творцом мира и человека. Христианство видит человека созданным Творцом по Своему образу и подобию. Бог-Творец сообщает Своему творению элементы и качества абсолютного, духовного, самобытного божественного бытия.

Православная антропология максимально полно, глубоко, всесторонне и целостно выражает духовную сущность человека как созданного Богом – Творцом по Своему образу и подобию, несущего в себе залог безусловного добра – самобытной живой силы благодати Святого Духа – и призванного раскрыть образ Божий в своей душе до полного богоуподобления в обретении совершенной любви и свободы.

Основой такого самопонимания человека служит образ личности и жизни Богочеловека Иисуса Христа, в котором «Бог стал человеком, чтобы человек стал Богом». Христианское понимание человека ориентирует его на духовное преображение личности через соединение с Иисусом Христом, следование Ему и вхождение в полноту покоя и радости жизни Святой Троицы. Идеи и принципы православной антропологии и аскетики раскрывают перед человеком реальные основания и возможности обретения высшей формы его духовного совершенства, понимаемого как богоуподобление, помогают в осознании и реализации цели, задач и смысла его земной жизни, превращают его развитие в саморазвитие и в самоорганизацию.

Без признания онтологического, абсолютного, безусловно-самобытного содержания его духовного строя, в человеке невозможно пробудить сознательного волевого усилия, направленного к приобщению свободе полноты совершенства живой силы духа, на реализацию, раскрытие своей личности как субъекта духовной свободы и ответственности за строй и качество своей духовной жизни. В случае отказа от абсолютного, безусловно-самобытного основания своего духовного строя человек лишает себя истинной свободы и личной ответственности, признает себя управляемым со стороны своих витальных потребностей и инстинктов, со стороны природных условий и обстоятельств, общественных механизмов социализации, технологий и манипуляций управления поведением, когда образование и воспитание личности превращается в дрессировку на основе принципа «кнута и пряника». Только лишь опираясь на видение образа Божия в совести человека можно пробудить в нем желание раскрытия живой силы благодатной славы, приобщение к которой делает человека подлинно разумным, ответственным и свободным, способным к саморазвитию и самоорганизации. Духовно-нравственное становление личности становится самоорганизацией – свободным и ответственным самораскрытием онтологических основ ее духовного бытия, когда нравственное чувство, самоосознавание, внутренняя самооценка личности ее следования голосу совести, чувству правды, достоинства и истинной жизни начинает преобладать над оценкой внешней, а внутренняя сторона воспитания духовной личности – над его внешней стороной (См.: 1, с. 157).

В православной антропологии под человеческой личностью понимается субъект богообщения в благодати славы Божией, наделённый даром

любви, разума, совести, свободы выбора и творческой ответственности, призванный к вечной жизни в совершенной свободе и радости, к разумному творческому созиданию.

Православное понимание личности, её духовно-нравственного достоинства и призвания, основано на идее создания человека Богом-Творцом по Его образу и подобию, идее присутствия в человеке божественного начала – залога благодати славы Божией, определяющей богоподобные качества личности. Эта особенность христианского мировоззрения накладывает отпечаток на все аспекты осмысления сущности человека в православии, позволяет человеку видеть себя самого подлинным субъектом своего житнетворчества и реализовывать эту субъектность в самоорганизации своей жизни.

Осознавая, принимая и реализуя себя как духовное самобытное существо, созданное по образу своего Божественного Творца и призванное к уподоблению Ему, верующий в Иисуса Христа человек в благодарении и безусловном прославлении своего Творца обретает ничем не обусловленную и не омрачаемые, совершенные радость и полноту жизни в благодати славы Божией, любовь, мир, самобытность и самообладание активного равновесия в покое и радости полноты благодатной жизни Святой Троицы. Самобытность личности, её совершенная самобытная духовная свобода в истинном смысле – свобода бескорыстного безусловного прославления Бога Отца его детьми – есть главное условие и содержание её самоорганизации как организации её бытия благодатью Святого Духа.

Истинная, совершенная самобытная свобода человека в благодати славы Божией, составляющей глубинную сущность человека, возможна потому, что он, подобно своему Создателю, обретает источник жизни, живой силы духа не во вне, не в стихиях тварного мира, а в себе самом – в благодати Святого Духа, в своей добровольной, не вынужденной внешними силами и обстоятельствами жизни в ней. Эта благодатная жизнь Божественной Славы безусловна, самобытна, не зависит от каких бы то ни было тварных, внешних Богу и Его благодати причин и условий. Эта вечная жизнь, открыта и дарована людям Иисусом Христом: «Ибо как Отец имеет жизнь в Самом Себе, так и Сыну дал иметь жизнь в Самом Себе» (Ин. 5,26). Соединяясь со Христом в Таинстве Крещения, верующие в Него и живущие Им и в Нем, приобщаются Его истинной свободе, свободе дарения самобытной живой силы Божественной славы.

Главным условием и основанием самоорганизации личности как субъекта благодатной безусловной, беспредпосылочной, самобытной духовной жизни является самоосознавание ею своей духовной сущности, образа Божия в себе самой. Самосознание – неотъемлемое онтологическое качество человека, дар Творца его личности. Самосознание является главным проявлением абсолютного онтологического ядра личности, его живой силы благодатной славы. Самосознание – это способность сверхчувственного, совестно-созерцательного, сердечного видения Божественного Логоса – закона и образа богоподобного совершенства человека, образа замысла Творца о нем и своего соответствия этому образу. Самосознание одновременно является условием, основой и результатом творческого преображения, самоорганизации личности на пути ее богоуподобления. Онтологическое самоосознавание личности является творческой, созидающей силой, лежащей в основе самоорганизации человеческой личности, в основе духовно-практического, волевого творческого самосозидания ею своей жизни на основе абсолютного, сущностно-онтологического ядра благодатной живой силы славы Божией.

Самоорганизация верующего во Христа жизни человека основана на самоосознании – сердечно-совестном созерцании ума, соединённым с сердцем, который обретает духовное видение себя самого пребывающим в мире полноты жизни Бога-Троицы, в истинной, совершенной самобытной свободе благодарения – свободе славы детей Божиих, освобождённых Иисусом Христом от рабства тлению (См.: Рим. 8, 21).

Самоорганизация жизни христианина свободой благодати славы детей Божиих была бы невозможной без дара личной ответственности человека за своё духовное состояние и волевые устремления, мысли, действия и поступки, которым наделил его Творец.

Быть ответственным, отвечать за что-либо – означает реально быть и осознавать себя, свои действия, поступки причиной возникновения, изменений состояний объекта ответственности. Ответственность всегда субъектна, т.к. предполагает наличие хотений, волевых устремлений, замыслов и действий по отношению к тому, для чего субъект ответственности и его действия являются причиной. Способность человека самому быть причиной своих собственных состояний, действовать из себя самого, сообразуя свою волю с замыслом и волей Творца о человеке, является проявлением его богоподобного достоинства. Богоподобное достоинство человека проявляется в его способности самоорганизации, самооб-

ладания: возможности и способности быть собой самим, отвечать за самого себя, действовать из себя самого, любить себя самого и ближнего как самого себя по заповеди своего Творца, самому быть причиной хранения своей самобытности в Боге-Троице. Реализация духовной ответственности как условия и основы его самоорганизации означает для христианина возможность самостоятельно, свободно выбирать, обретать и хранить покой активного равновесия благодарения, осознанно его желать и отвечать за причастность ему в синергии богообщения.

По замыслу Бога-Творца, человек, будучи созданным по Его образу и подобию, должен активно участвовать в своём обожении, свободно дав согласие на то, чтобы выступать в роли со-творца своего Создателя, творчески соучаствовать в деле своего богоуподобления. Поэтому ответственность человека за своё духовное состояние, присутствующая в Божием замысле о нём, носит со-творческий с Божественным Творцом характер, является разумной и творческой.

Дар творческой ответственности за своё духовное преобразование, обожение и богоуподобление означает для человека, в первую очередь, возможность и способность наравне со своим Творцом быть причиной своего единства с Ним в процессе богообщения или причиной разрыва этого единства, самому быть причиной отказа от благодарения в Святом Духе славы Божией. Духовная ответственность человека предполагает у него наличие возможности и способности самостоятельного выбора следования воле Божией о нём или отказа от этого следования.

Греховное злоупотребление человека даром свободного согласия на творческое ответственное участие в собственном обожении или отказом от него привело к тому, что богоуподобление человека стало свершаться как его спасение от греха и смерти, которое стало возможным благодаря искупительному подвигу Иисуса Христа. Осознание и принятие дара творческой ответственности человека в деле своего спасения и обожения, который не отнимается у него вследствие грехопадения, происходит в покаянии.

Обладание даром творческой ответственности означает для человека наличие возможности и способности покаяния – перемены, или возвышения ума, возможности самому быть причиной активного равновесия жизни в благодати Святого Духа, желать этого равновесия и хранить его, т.е. самому отвечать за состояние и глубину своего богообщения. Духовная самоорганизация личности предполагает способность различения

доброе и злого, достойного и недостойного и возможность самостоятельно действовать на основании этого различия.

Духовная ответственность человека предполагает у него наличие способности видения причин и предвидения последствий своих действий и поступков, понимание природы и пагубности последствий греховной безответственности и самооправдания ошибок и духовных нестройностей страстей и омрачения ума.

Принимая и реализуя этот дар личной ответственности за своё духовное состояние и устроение, человек обретает способность и возможность с Божией помощью лично противостоять греху беспокойства, злу утраты пребывания в мире и целостности духовного равновесия благодатного богообщения. Духовная сотворческая синергичная ответственность человека означает возможность понимания того, что причиной греховного отказа от благодатного богообщения является он сам, осознавать этот факт, не прибегая к безответственному самооправданию. Это сохраняет возможность покаяния как самостоятельного осознания и исправления своих ошибок, причиной которых человек видит и признаёт себя самого.

Безответственное самооправдание своих ошибок и нестройностей, искание для них внешних причин означает отказ человека от дара духовной творческой ответственности за своё богоуподобление, отказ от богоподобной творческой субъектности. Этот отказ человека от богоподобных способности и возможности самому быть причиной своих собственных духовных состояний лишает его богоподобного достоинства и превращает в звено причинно-следственных связей тварного мира.

Таким образом, осмысливая природу самоорганизации как реализацию способности самоосознавания, самообладания и личной ответственности человека за своё духовное устроение и преображение, мы можем прийти к следующим выводам.

Только лишь наличие у человека способности и возможности самому быть причиной своей связи с Творцом и лично отвечать за следование Его воле о человеке делает возможной самоорганизацию личности через обретение ею истинной свободы славы детей Божиих и стояния в этой свободе.

Итак, самоорганизация личности как организация её бытия живой силой благодати Святого духа основана на способности человека принимать эту силу и жить в ней и ею. Самоорганизация личности предпо-

лагает развитие способности человека самому отвечать за своё духовное устройство и состояние, способности и возможности самому быть причиной своих действий, поступков, духовных состояний и волевых устремлений, причиной пребывания в смирении покоя полноты Божественного присутствия или отказа от него, принимать и понимать свою ответственность за свои ошибки и нестроения. Принятие и реализация способности самоорганизации возможны только при наличии у человека воли к совершенству и Истине, самостоятельного хотения следовать воле Божией о человеке, которая открыта в Евангелии: «Бог всем людям хочет спастись и в разум истины прийти» (1 Тим. 2, 4) и о которой сказано: «Всегда радуйтесь. Непрестанно молитесь. За все благодарите: ибо такова о вас воля Божия во Христе Иисусе» (1 Фес. 5, 16–18).

Список литературы:

1. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – Клин, Христианская жизнь, 2002, 289 с.
2. Ильин И. А. Путь духовного обновления. – Москва, Русская книга, 1993, 298 с.
3. Свешников Владислав, протоиерей. Очерки христианской этики. – Москва, Паломник, 2000, 622 с.
4. Шестун Евгений, протоиерей. Православная педагогика. – Москва, Прогресс, 2002, 575 с.

*Протоиерей
Владимир Васильевич Коновальчик,
магистрант Минской Духовной
Академии имени святителя
Кирилла Туровского*

ФЕНОМЕН САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

В философско-религиоведческом анализе проблема самоактуализации личности предстает как достаточно сложная при всей комплексной многовекторности ее разработки: несмотря на значительные достижения в данной области, к настоящему времени ни в гуманитарных науках, ни в философии еще не выработано единого представления о сущностном содержании этого феномена. Вопрос поиска ориентиров для развития

личности и творческих способностей человека в современном мире стоит довольно остро.

Впервые проблему «самоактуализации» начал последовательно разрабатывать в своих трудах американский психолог А. Маслоу [6], хотя до него термин использовался в концепциях ряда исследователей: философско-антропологических и психоаналитических работах З.Фрейда [17, с. 5–137], аналитических К. Юнга [23, с. 211–231], индивидуально-психологических А. Адлера [2], неопсихоаналитических К. Хорни [21], интерперсональной психиатрии С. Салливана [29], гуманистическо-психоаналитических Э. Фромма [18, 19], эпигенитического развития личности Э. Эриксона [22], а также в работе по бихевиоризму Б. Торндайка [15], Дж. Уотсона [16, с. 34–44] и необихевиоризму Э. Толмена [30], К. Халла [20, с. 38–59] и др. Представители этих школ высказывают различные мнения относительно источников развития личности.

В основе теории самоактуализации лежат важнейшие проблемы психологической и философской интерпретации феномена личности: ее сущности, движущих сил, условий и механизмов развития. Одни видят их в биологическом начале человека, другие – в социальных, общественно-культурных факторах, третьи – в самосознании. Нередко ведущие положения перечисленных теорий противоречат одна другой из-за различных исходных позиций и методологии их разработчиков.

Большую методологическую ценность представляет гуманистическая психология, сложившаяся к 60-м годам XX века в западноевропейских и американских школах, которая выступила своеобразной альтернативой многих теоретических положений фрейдизма и бихевиоризма: можно назвать работы К. Бюлера [24], С. Джерарда [27], А. Маслоу [6, 28], Р. Мэй [7, 8], Г. Олпорта [9], К. Роджерса [10, 11, 12], В. Франкла [25] и др. В рамках гуманистического подхода впервые в центр изучения был поставлен «целостный» человек со всеми присущими ему индивидуально-неповторимыми особенностями. Идеи ценности каждого человека как личности, признания за ним права на свободное развитие и проявление собственных способностей до сих пор актуальны и интенсивно развиваются в современной науке. Именно эти идеи послужили отправной точкой для активной разработки проблемы самоактуализации.

А. Маслоу выдвинул самоактуализацию в центр своей концепции личности, взяв за основу термин К. Голдштейна «self actualization» [26, p. 204]. Он обозначил понятием «самоактуализация» феномен положи-

тельного потенциала личности. По мнению А. Маслоу, опора на самоактуализацию позволяет человеку реально воспринимать мир, других людей, осознать свое место в жизни, развить богатство эмоциональной и интеллектуальной сфер, психическое и нравственное здоровье. Ученый обоснованно считал, что у каждого индивида есть свое собственное «Я», на которое он может и должен опираться в своей деятельности, чтобы быть тем, кем он является потенциально. А. Маслоу доказал, что неспособность к самоактуализации говорит о психическом нездоровье. Следовательно, исключая феномен самоактуализации, мы изучаем здоровую личность сквозь призму болезненности, что недопустимо.

В теории А. Маслоу развитие личности представлено как восхождение по лестнице потребностей. В своей широко известной «пирамиде» (или «треугольнике потребностей») ученый возводит самоактуализацию на самую вершину, утверждая, что потребности более высоких уровней могут быть удовлетворены только после прохождения нижележащих уровней. Самоактуализация личности возможна только после реализации потребностей: 1) физиологических; 2) быть в безопасности; 3) быть любимым, испытывать привязанность и принадлежность к определенной социальной группе; 4) пользоваться уважением и признанием.

Идеи А. Маслоу и его подход оспаривался многими учеными. В частности, К. Роджерс [12] и В. Франкл [25, р. 8] рассматривали самоактуализацию как естественный мотив любого человека вне зависимости от степени удовлетворенности других потребностей. К такому же мнению пришел к концу жизни и сам А. Маслоу. Однако, на наш взгляд, нельзя отрицать значимость удовлетворенности потребностей первых четырех уровней, особенно при разработке и создании условий для самоактуализации в профессиональной или учебной деятельности.

В целом, представители экзистенциально-гуманистической психологии считали основным источником самоактуализации внутриличностную сферу человека. Однако другие ученые предпринимали попытки выдвинуть в качестве детерминант этого процесса внешние факторы. К примеру, Ф. Франкл считал, что самоактуализация есть результат реализации некоего смысла, который не является врожденным, а приобретает в процессе жизни. Отсюда главный источник развития личности – стремление к этому смыслу. Отсутствие последнего ведет к «экзистенциальному вакууму».

Гуманистической психологией были лишь определены пути, ведущие к самоактуализации личности, однако общая концепция этого феномена не была достаточно разработана. Термин «самоактуализация» разрабатываемый А. Маслоу и его последователями, не получил широкого распространения так, как рассматривался (абстрагированно) в отрыве от деятельности.

Вывести концепцию самоактуализации на новый, более жизнеспособный уровень развития позволяет обращение к «теории деятельности» (К. А. Абульханова-Славская [1], С. Л. Рубинштейн [13], А. А. Смирнов [14] и др.), при помощи которой удалось решить вопрос о соотношении «личностного и деятельностного», а также «внутреннего и внешнего» в процессе развития человека, а, следовательно, и его самоактуализации. Эта теория позволяет придать самоактуализации недостающую целенаправленность и предметность, но в то же время и этот подход имеет определенные недостатки. Центральное место среди них занимает положение о приоритетной роли «внешнего» (социального) над «личностным»: в диаде «личность-деятельность» акцент ставится на второй части.

И лишь в последние десятилетия психологам удалось дать оптимальную формулировку, в которой первое место отведено человеку, личности как безусловной ценности (лично-деятельностный подход) [26; 4; 5]. Человек рассматривается как субъект собственной деятельности, в том числе по актуализации своих индивидуальных особенностей. В процессе самоактуализации личность выступает одновременно и ее субъектом (самопознающее, самооценивающее, самообразующее «Я», строящее свою жизнь и детерминирующее самореализацию во всех разнообразных связях с окружающим миром и предметной деятельностью), и ее объектом.

Самоактуализация теснейшим образом связана с процессами развития, саморазвития и личностного роста, но это не тождественные явления. Самоактуализация выступает одновременно условием личностного роста и его результатом. Самоактуализация (как процесс) – это не вершина саморазвития человека, как считал А. Маслоу. Она сопутствует всем этапам жизнедеятельности человека: начиная со стартовой стадии индивидуализации, проходя все стадии личностного развития, движет индивида в направлении зрелости личности. Тесная связь с процессом саморазвития обуславливает для самоактуализации непрерывность и качественные изменения. Один из источников эволюции самоактуализации – стремление личности к преодолению несоответствия между уровнем своего развития и конкретными социальными условиями.

Понятие самоактуализации наилучшим образом раскрывается в рамках концепции самоорганизации, где: самоактуализация рассматривается как результат самоорганизации, а не результат воздействия внешних факторов; внешнее управление самоактуализацией личности – как создание благоприятных условий для самоактивизации; свобода личностного выбора – как основа осуществления самоактуализации; а одна из важных составляющих самоактуализации – самопроектирование.

Таким образом, понятие «самоактуализации» объединяет все три действия, выступая как сложносоставный процесс, включающий и самопроявление, и самореализацию, и саморазвитие личности, предполагающий раскрытие в личности всех разнообразных свойств и качеств собственного потенциала, заложенных в человеке Богом.

Список литературы:

1. Абульханова, К. А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980.
2. Адлер, А. Понять природу человека. – М.: Академический проект, 2011.
3. Акбашев, Т. Ф. Первые шаги в педагогику жизни. – Челябинск: Версия, 1995.
4. Битянова, Н. Р. Проблема саморазвития личности в психологии: Аналитический обзор. – М.: Московск. психолого-соц. ин-т Флинта, 1998.
5. Коростылева, Л. А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А. А. Крылова, Л. А. Коростылевой. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1997. – С. 3–19.
6. Маслоу, А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999.
7. Мэй, Р. Любовь и воля. – М.: Рефл-бук, 1997.
8. Мэй, Р. Открытие Бытия. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2004.
9. Олпорт, Г. Становление личности. – М.: Смысл, 2002.
10. Роджерс, К. Клиенто-центрированная терапия. – М.: Рефл-бук, 1997.
11. Роджерс, К. Несколько важных открытий // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – М, 1990. – № 2. – С. 58–65.
12. Роджерс, К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: «Прогресс», «Универс», 1994.
13. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 2002.
14. Смирнов, А. А. Пути развития советской психологии. – М., 1966.
15. Торндайк, Э., Уотсон, Дж. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. – М.: АСТ-ЛТД, 1998.

16. Уотсон, Дж. Бихевиоризм // Хрестоматия по истории психологии / Под ред. П. Я. Гальперина, А. Н Ждан. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С.34–44.
17. Фрейд, З. По ту сторону принципа удовольствия. Психология масс и анализ человеческого я. – Харьков: Фолио, 2009.
18. Фромм, Э. Анатомия человеческой деструктивности. /Пер. с нем. Э. М. Телятникова. – М.: АСТ-ЛТД, 1998.
19. Фромм, Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики. – Мн: Коллегиум, 1992 .
20. Халл, К. Принципы поведения // История зарубежной психологии (30–60-е гг. XX в.): тексты. – М.: МГУ, 1986. – С. 38–59.
21. Хорни, К. Невротическая личность нашего времени. – М., 2008.
22. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996.
23. Юнг, К. Структура психики и процесс индивидуации. – М., 1996.
24. Buler, K. Handbuch der Psychologie. – Jena, 1922.
25. Frankl, V. Psychotherapy and Existentialism. – New York, 1967.
26. Goldstein, K. The organism. – N. Y.: American book company, 1939.
27. Jourard, S. The Transparentself. – N. Y., 1974.
28. Maslow, A. Motivation and personality. – N. Y., 1954.
29. Sullivan, H. The interpersonal theory of psychiatry. – London: Routledge, 2017.
30. Tolman, E. C. Behavior and psychological man: essays in motivation and learning. Berkeley. – Los Angeles: University of California press, 1958.

*А. А. Попов,
студент социально-теологического
факультета Института
общественных наук и массовых
коммуникаций НИУ «Белгородский
государственный университет»*

ИДЕЯ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ БЛАГОДАТИ СВЯТОГО ДУХА В ПРАВОСЛАВНОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Развитие современного общества предполагает усиление фактора управляемости его членов. Возникает опасность тотального превращения

человека в объект внешнего управления. Поэтому понятен интерес к рассмотрению проблемы саморазвития человеческой личности, в том числе и с позиций религиозной антропологии, где саморазвитие личности рассматривается на основе единения человека с Богом, единства духа человеческого с Духом Божиим.

Устремляясь только лишь за материальными ценностями, прибылью, человек обычно приходит к духовному кризису, кризису жизнедеятельности, проявляющемуся в мучительных переживаниях, обусловленных страхом смерти и одиночества, бессмысленностью и неудовлетворенностью жизнью, бременем ложной ответственности или чувством вины, страданиями.

В поиске решения своих проблем человек обращается к Богу и религиозным аспектам понимания бытия, размышляет о смысле жизни, личной ответственности за свою жизнь, свободе, духовном спасении. В этой связи всё большее внимание уделяется проблемам саморазвития и самоорганизации человеческой личности, в том числе и на основе религиозной веры, богословского понимания вопросов развития человека и общества.

Саморазвитие личности неразрывно связано с самопознанием. Этот процесс представляет собой осмысление человеком себя как личности, познание им своей сущности, раскрытие своих физических и духовных возможностей.

С точки зрения христианского понимания самопознания, оно связано с открытием человеком в себе божественного духовного начала, которое постигается верой, покаянием, чтением слова Божьего, постом и молитвой, исполнением библейских, евангельских заповедей. Такой путь самопознания ведет к духовному саморазвитию личности, познанию человеком истинного смысла жизни, осознанию и реализации себя самого.

В христианской антропологии большое внимание уделяется вопросу саморазвития личности на основе благодати Святого Духа, необходимости духовного единения человека с Богом для достижения вечной жизни. Преподобный Серафим Саровский говорит, что цель жизни христианской состоит в стяжании Духа Божия, и это цель жизни всякого христианина, живущего духовно. Приобщение Духу Святому – один из важнейших принципов православного понимания духовной жизни, достижения

христианского совершенства. Благодаря этому приобщению развитие человека становится саморазвитием, он может стремиться к богоуподоблению, соблюдению Христовых заповедей, преобразению и исцелению своего духа. Саморазвитие личности предстаёт как подвиг веры, который требует «отложить прежний образ жизни ветхого человека, истлевающего в обольстительных похотях, обновиться духом ума и облечься в нового человека, созданного по Богу, в праведности и святости истины» (Еф. 4, 22–24).

Святой дух является одной из ипостасей Творца, единой частью Святой Троицы. Божий дар веры, принятие Святого Духа в Таинствах Крещения и Миропомазания сообщают человеку сверхъестественную способность познать безграничную любовь Бога, которая проявляется в Иисусе Христе, как Слове Божьем и Святом Духе, освящающем и преобразующем наш жизненный путь.

О единстве человека и его Творца Святой Апостол Иоанн Богослов говорит: «Что мы пребываем в Нем и Он пребывает в нас, узнаем из того, что Он дал нам от Духа Своего» (1Ин.4,12).

Так как человек является носителем общечеловеческой природы, и в тоже же время – уникальной личностью, которая, несводима к природе, человек наследует природное начало в естественном порядке, а приобщение Духу Святому происходит через сознательно-волевое усилие (См.: 1, с. 102). Поэтому на пути саморазвития личности человек должен сознательно преодолеть свое состояние тварности и греховности. Путь этот связан, прежде всего, с Таинством Крещения. «Уверовавший в Сына Божия... кается... в прежних грехах своих и очищается от них в Таинстве Крещения. Тогда Бог Слово входит в крещеного, как в утробу Приснодевы, и пребывает в нем как семя» – говорит преподобный Симеон Новый Богослов (8).

Ориентиром на пути хранения Святого Духа и следования Ему, уподоблению Ипостасям Пресвятой Троицы, является церковное учение о создании человека его Творцом по Своему образу и подобию. Поэтому саморазвитие личности в христианской антропологии неразрывно связано с пониманием и принятием личностью этой идеи.

Человек наделен образом Божиим по рождению, который связан с внутренними сущностными способностями человека: разумом, свободой выбора, даром слова, любовью, творчеством; подобие же зависит от

того, насколько человек открыт Богу, приобщён Ему. Преподобный Максим Исповедник пишет: «По образу Божию есть всякое существо разумное, по подобию же одни добрые и мудрые» (2, с 124).

Образ Божий предполагает человека как разумное, духовно-телесное существо, созданное по замыслу Творца. Грехопадение прародителей изменило человека, сделав несвободным от материального бытия, плотского существования и страстей. Но сущность человека содержит в себе совершенство, сознание которого человек утратил в результате грехопадения. Осознание и обретение первозданного духовного совершенства, приобщение благодати Святого Духа – и есть богоуподобление, стяжание Духа Святого, путь духовного становления как саморазвития благодати Святого Духа в душе человека.

Представление о человеке, как о венце божественного творения, одним из первых в христианской теологии выразил Григорий Нисский, который заключил, что человеку, созданному по образу и подобию Божию, предназначено Творцом воплощать божественный замысел богоподобия человека. Он объяснил смысл человеческого существования на земле как самостоятельное стремление к истинному осознанию и воплощению Божественного в себе. «Мера того, насколько вы способны познать Бога, в вас самих», – наставляет Григорий Нисский (5). Поэтому духовное саморазвитие личности – это осознание Божественного в себе и внутреннее преображение, зависящее от самого человека. Семя Крещения в человеке либо останется не проросшим и потому бесплодным, или, попав на добрую землю, даст всходы и принесет плод – богоуподобление в приобщении Духу Святому.

В христианской антропологии личность представляется в единстве духовных, душевных и телесных проявлений, объединенных духовным началом. Именно дух ведёт человека по пути саморазвития, приближает его к познанию божественной истины.

«Через свой дух человек общается с Богом. Без общения с Богом дух человека не способен найти настоящий критерий для определения высших ценностей, так как только Бог, который – Сам есть абсолютное благо, истина и красота, может верно указать решение человеку» (6). В этой связи, саморазвитие личности требует от человека укрепления его духа. «Дух твой, ищущий Бога Небесного, да властвует над душою и телом, назначение которых устроить временную жизнь» – наставляет Никодим Святогорец (4).

Феофан Затворник говорит, что дух человека формируют благоговение и жизнь в страхе Божиим, совесть и любовь к Богу. Именно такой подход ведет к познанию самого себя через хранение и очищение сердца в богообщении. «Благоговейный человек не только верует и знает, но переживает свое предстояние Высшему в опыте личной жизни. Он воспринимает мир как творение Божие, а значит, относится к нему с особой любовью и кротостью. В каждом, даже самом падшем человеке, ему открыт Образ Божий, по которому человек сотворен, это наполняет его любовью и состраданием. Себя он видит как существо греховное и несовершенное, которому дана возможность достичь высот святости через обожение своей природы, и это не только возможность, но и задание, которое делает человека ответственным перед Богом за свою жизнь» (9).

В своих поучениях старец Паисий Святогорец говорит, что благоговение есть величайшая добродетель, потому что человек благоговейный привлекает к себе Благодать Божию, он становится приемником, и она естественно пребывает с ним.

Путь к духовному развитию и стяжанию благодати Божией открывает для человека Церковь. «Церковь есть единство в Духе Святом всех разумных творений, следующих воле Божией и таким образом входящих в Богочеловеческий Организм Христов – «Тело Его» (Еф. 1, 23)».

Вера вверяет нас милосердной любви Бога, который принимает, прощает, исправляет и преображает нас. Благодаря действию Святого Духа человек открывается на любовь, которая его исцеляет.

Преподобный Серафим Саровский говорит: «Когда Дух Божий приходит к человеку и осеняет его полнотою Своего наития, тогда душа человеческая преисполняется неизреченною радостью, ибо Дух Божий радостотворит все, к чему бы ни прикоснулся. Он Царство Божие внутрь вас есть» (7).

Жизненный путь человека складывается из действий, за которые он несет ответственность. Священное Писание гласит о бессмертии души: «Истинно, истинно говорю вам: верующий в Меня имеет жизнь вечную» (Иоан. 6, 47). Обретет ли душа жизнь вечную, зависит от деяний человека в земной жизни. Однако истинная христианская жизнь должна сосредотачиваться не на том, что произойдет после смерти, а на том, что происходит сейчас и в чем заключается жизнь во Христе (См.: 8).

Иисус Христос как Воплощенное Слово открывает нам смысл веры, благодаря которой возможно спасение. В вере человек открывается любви Божией, которая действием Святого Духа преобразует его, вразумляет в желаниях, мыслях, словах и поступках. Видение смысла жизни как жизни со Христом и во Христе формирует нравственную основу и содержание саморазвития человека, нацеливает его на любовь к Богу, самому себе и ближнему как к самому себе, кротость и смирение, дает духовные силы в противостоянии искушениям

Таким образом, саморазвитие личности есть не что иное, как стремление к познанию Божественной истины, которая приближает человека к первоначальному совершенству, соответствию образу Бога Живого и обретению подобия Ему.

Список литературы:

1. Лосский В. Н. По образу и подобию. Москва, Изд-во Свято-Владимирского братства, 1995, 196 с.
2. Максим Исповедник, преподобный. Творения. Кн. 1. – Москва, 1993, 385 с.
3. Новый завет с зачалами по благословию Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. – Москва., Никея, 2019, 576 с.
4. Никодим Святогорец прп. Невидимая брань [Электронный ресурс] URL: http://www.biblioteka3.ru/biblioteka/nevid_bran/txt_08.html (дата обращения: 04.10.2019).
5. Перевезенцев С. В. Святитель Григорий Нисский. Образовательный портал «Слово» [Электронный ресурс] URL: <https://www.portal-slovo.ru/history/35536.php> (дата обращения: 09.10.2019).
6. Православный Катехизис. – Москва, Издание Московской Патриархии, 1990, 198 с.
7. Осипов А. И. Святость человека в православной аскетической традиции Православие.ru. Богословская конференция «Учение церкви о человеке» [Электронный ресурс] URL: [http://www.pravoslavie.ru/sobytia /chelovekkonf/osipov.htm](http://www.pravoslavie.ru/sobytia/chelovekkonf/osipov.htm) (дата обращения: 05.10.2019).
8. Симеон Новый Богослов Православная библиотека «Азбука веры» [Электронный ресурс] URL: https://azbyka.ru/otechnik/Simeon_Novyj/Vogoslov/ (дата обращения: 07.10.2019).
9. Шестун Георгий, архимандрит. Православное понимание личности. – Журнал «Мгарский колокол», № 123, апрель 2013, 145 с.

*В. А. Черненко,
кандидат философских наук,
доцент кафедры общественных наук
Харьковского национального
университета искусств
имени И. П. Котляревского*

ЛИЧНОСТНЫЙ ЭТОС В ТВОРЧЕСТВЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО

В своих лекциях «Логика. Учение Гераклита о логосе», читанных летним семестром 1944 года, Мартин Хайдеггер определил «этику» как «способ пребывания человека посреди сущего в целом», как умение подерживать своё отношение к способности хранить или терять свой устой собственногосамопребывания в бытии: «Существенная особенность «этоса» этого самопребывания, самоудержания заключается в том, как человек держится сущего и при этом удерживает себя, держит и позволяет держать» [3; с.255–256]. Человеческий $\eta\theta\omicron\xi$, согласно немецкому философу, определяется двояко: 1) он не является автоматически заданным, а требует постоянного решения; 2) это решение должно выноситься на основании понимания сущего в целом или словами Достоевского – через разрешение проклятых вопросов бытия. Неслучайно Хайдеггер связывает физику и этику, замечая, что: «Основная особенность физики и этики – хотя у каждой она проявляется по-своему – умение разобраться в сущем в его целом. Они направлены на это единое... Физика и этика – это соответствующее умение разобраться в целом сущего» [3; с.267].

Задолго до немецкого философа Ф. М. Достоевский не только интеллектуально, но реально прочувствовав собственной жизнью всю шаткость и не-уютность (*ungrund* – «без-основность») человеческого «этоса», посвятил всё своё творчество осмыслению этой странности человеческого существования. Эту шаткость писатель ёмко выразил фразой: «Нет, широк человек, слишком даже широк, я бы сузил». Эта ширь одновременно возвышает героев Достоевского до подвига самопожертвования собой «за други своя» и обрушает в бездны отчаяния, из которого рождается богоборческий бунт, насилие, разврат «Всё позволено!».

Задолго до А. Камю русский писатель пытается разрешить основной вопрос бытия – что есть жизнь человеческая? – «пошлый водевиль»,

не стоящий и «ломанного гроша», или таинственная мистерия, где бытие с не-бытием сражается; и арена этой борьбы – глубина сердца человеческого. Серьезность вовлеченности в эту борьбу, способность её претерпевать, не впадая как в гордыню холодной отчужденности, так и в развязность ложного самоуничужения, характеризует личностный рост, духовную зрелость; прочерчивает этический вектор, узкий путь преобразования и спасения. Как заметил однажды французский философ Рене Жерар по поводу творчества Достоевского: «В глубине всех вещей находится либо человеческая гордыня, либо Бог, т.е. две формы свободы».

В одной из своих од «Сократ и Алкивиад» немецкий поэт Гёльдерлин говорит: «Но тот, кто глубочайшее помыслил, – тот любит преисполненную жизни». Как точно соответствует эта фраза не только творчеству, но и самой биографии Федора Михайловича. Одна из вдумчивых читательниц и исследователей творчества великого писателя Маргарита Мазель пишет: «Судьба Достоевского полна такими испытаниями и муками, что хватило бы на десять жизней: трагическая гибель отца, растерзанного собственными крестьянами; вознесение на вершину славы и быстрое низвержение и осмеяние; приговор к смертной казни и стояние на эшафоте с мыслью, что через четыре-пять минут «человеком уже не будешь». Десятилетняя каторга... изъятие из литературы; всегдашняя бедность... до бегства от долговой ямы... припадки эпилепсии... мучительная страсть к игре в течение почти восьми лет; смерть двоих детей; нападки критиков и непонимание читателей... И при этом радость жизни на этой земле, Богом исхоженной. Только что пережив ужас предсмертного стояния на эшафоте, приговоренный к каторге, он пишет брату из Петропавловской крепости: «Брат. Я не уныл и не упал духом. Жизнь везде жизнь, жизнь в нас самих, а не во внешнем. Подле меня будут люди, и быть человеком между людьми и остаться им навсегда, в каких бы то ни было несчастьях, не уныть и не упасть – вот в чем жизнь, в чем задача её» [1; с. 7–8].

Событийный ряд романов Достоевского нарастает и закручивается вокруг устойчивой этической парадигмы, которую одним из первых в европейской интеллектуальной традиции обозначил датский философ Сёрен Кьеркегор: ощущение человеком своей без-домности в мире порождает страдание – человек отправляется на поиски причин (основания) этого страдания – не обнаруживает таковых (un-ground Ничто); отсюда следует, как абсолютная свобода, так и немощь, что приводит либо к «скачку» Веры, либо к отчаянию (у Достоевского к богоборческому

бунту). К этому стержню Фёдор Михайлович добавляет возвышенный пафос «Книги Иова», которую очень любил и почитал – в чем причина человеческого страдания и что можно этому противопоставить? Из этой книги писатель заимствует три основных мотива: 1) застигнутый страданием, человек способен вступить (разомкнуться) в живое общение с высшей реальностью, с Богом Живым; 2) человек не может притязать на окончательное постижение «тайны страдания» в этом мире, а значит и не смеет выносить окончательного суда над миром и человеком; 3) страдание и полнота Бытия сопрягаются некой промыслительно-таинственной связью, которая реализует себя в свободном этическом поступке человека либо в пределе возвышенной смиренной жертвенности, либо в нигилистическом бунте.

Ещё одним религиозно-этическим центром творчества великого романиста является, прямо нигде не артикулируемое, но достаточно чётко различимое понимание отличия «вины» от «греха». Быть виновным по Достоевскому означает «бытие-основанием для бытия, определенно-го через нет, – то есть бытием-основанием некоей ничтожности» [2; с.283]. Эта ничтожность обусловлена первородным грехом (слабостью), который делает человека чрезмерно чувствительным к страданию (эту тему разовьёт Ф. Ницше, хорошо знавший творчество русского писателя) собственному, которое он, словно матрешку, помещает в страдание всемировое; из этого вырастает: «кто я – тварь дрожащая или право имею?!», «миру провалиться или мне чаю не пить?!» и т.п. Ненавидя собственное бессилие, человек переносит эту ненависть на ближнего, дальнего... Мир... Бога. Расслабленность – это неспособность взять вину за собственное бессилие на себя, стремление сделать виноватыми других. Достоевский со всей искренностью художественной мощи показывает тяжесть пути кенотического смирения осознания собственной виновности «за всех и зався», и лишь светлый образ Христа, с которым Федор Михайлович хочет быть вопреки любой эмпирической истины, способен поддержать человека, стать «мостом» над бездной отчаяния, через которую совершается прыжок от вины-как-осуждения к вине-как-оправданию, что в свою очередь невозможно без веры в искупительную жертву: «Итак, оправдавшись верою, мы имеем мир с Богом через Господа нашего Иисуса Христа, через Которого верою и получили мы доступ к той благодати, в которой стоим и хвалимся надеждою славы Божией. И не сим только, но хвалимся и скорбями, зная, что от скорби происходит терпение,

от терпения опытность, от опытности надежда, а надежда не постыжает, потому что любовь Божия излилась в сердца наши Духом Святым, данным нам» [Рим: 5:1–5].

Отсюда, «грех», понимается Достоевским как личная ответственность перед трансцендентным, понимаемым в качестве высшей моральной инстанции – Богом; но не Богом-автократором, а Богом, предлагающим человеку абсолютную свободу, через покаяние и прощение. Не все персонажи автора способны пройти этот путь. Раскольников, Алёша Карамазов в конце романа стоят только перед возможностью начала этого пути; Свидригайлов, Ставрогин, Настасья Филипповна – срываются с него; Лужин, Ганя, Верховенский – даже не подозревают о нем. И лишь такие «чудаки» как Соня Мармеладова, Тихон, старец Зосима, Мышкин, падая и вставая, упорно следуют по «*via dolorosa*» за Христом.

Неизвестно насколько хорошо был знаком Достоевский с философией И. Канта, но отголоски этического учения «кёнигсбергского отшельника» можно обнаружить в творчестве русского писателя. Это и нравственный императив, предписывающий относиться к человеку всегда только как к цели и никогда как к средству; и призыв соотносить свою волю с волей всеобщего блага; и вера в то, что нравственный поступок и бессмертие человеческой души взаимопологают (взаимопредполагают) друг друга. Характерно объединяет двух мыслителей и согласие по поводу взаимообусловленности свободы и нравственности. Однако, в отличие от Канта, Достоевскому чужд формально-логический подход к этике; жизнь гораздо сложнее и таинственнее Ratio, и зло фашизма и сталинизма это трагически подтвердило. Как и немецкий философ, великий романист ищет истину Мира, но понимает её, скорее, не в Платоновском смысле в качестве *idea* – т.е. некоего со-ответствия, из чего вырастает Гегель с его истиной как правильностью и Ницше – истина как воля или ценность, а в качестве до-сократовской *αληθεια* (несокренности), о которой много будет писать М. Хайдеггер. Это та несокренность, которая постоянно отсылает к прикровенной со-крытости – Тайне Бытия. В свою очередь эта Тайна вновь и вновь разverzается извечными «проклятыми вопросами»: почему мы раздроблены поверхностями, но связаны крепко-накрепко глубинами?; что является нашей подлинной целью – неповторимое ТЫ или всемуравейник?; почему быть Личностью означает быть виновным?; как пробразовать вину-как-осуждение в вину-как-оправдание? И если Достоевский не дал нам

исчерпывающих ответов на эти вопрошания, то уж во всяком случае он сделал их более глубокими и вечноактуальными.

Список литературы:

1. Мазель Рита. Достоевский: о всех и за вся /М. О. Мазель. – М.: Волшебный фонарь, 1999. – 192 с.
2. Хайдеггер Мартин. Бытие и время [Текст] /М. Хайдеггер; пер. с нем. В. В. Бибихина. – М.: AD MARIDGEN, 1997. – 452 с.
3. Хайдеггер Мартин. Гераклит: 1. Начало западного мышления. 2. Логика. Учение Гераклита о логосе [Текст] /М. Хайдеггер; пер. с нем. А. П. Шурбелева. – Спб.: «ВЛАДИМИР ДАЛЬ», 2011. – 512 с.

*Аймухамбетов Т. Т.,
доктор PhD, и.о. заведующего
кафедрой религиоведения Евразийского
национального университета
имени Л. Н. Гумилёва,
г. Нур-Султан, Казахстан;
Сыздыкова М. Р.,
бакалавр гуманитарных наук
по специальности религиоведения
Евразийского национального
университета имени Л. Н. Гумилёва,
г. Нур-Султан, Казахстан*

СРЕДСТВА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ, КАК ИНСТРУМЕНТ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Рассмотрим СМИ как один из каналов распространения информации, формирующих общественное мнение. В этом аспекте важно изучить идеологическую функцию. Идеология – это система взглядов, в которых осознаются и оцениваются отношения людей к действительности и друг к другу, социальные проблемы и способы их разрешения, определяются цели и средства социальной деятельности государственных образований, общественных объединений, различных социальных субъектов преоб-

разованию социальных отношений в соответствии с интересами и потребностями носителей данной идеологии. Однако в современном общезнании термин «идеология» – один из самых размытых и неточных, несмотря на это, он весьма активно используется в разных значениях и контекстах, в том числе и применительно к анализу влияния СМИ на аудиторию.

Термин возник в XIX веке. Его впервые употребил французский философ Антуан Дестют де Траси, который назвал идеологией предполагаемую «науку об идеях». В этом значении термин распространения не получил. В широкий оборот термин вернулся благодаря работам К. Маркса, который рассматривал идеологию как «ложное сознание», искажённое представление о реальности, обусловленное классовыми интересами и выражающее эти интересы. В рамках современного гуманитарного знания термин «идеология» приобретает весьма широкое значение, поскольку любое знание рассматривается как социально детерминированное, а значит, идеологическое. Однако социальная детерминированность знания не подразумевает в обязательном порядке его ложности. Постмарксистская критическая традиция социологической мысли рассматривала идеологию как систему взглядов, защищающую интересы доминирующих классов, слоев и групп. Таким образом, идеология оказалась связана с властью и сама стала рассматриваться как проявление «символического насилия» (термин П. Бурдьё) – навязывания взглядов и убеждений господствующих групп всем остальным слоям и группам общества.

В качестве важнейших механизмов, с помощью которых осуществляется символическое насилие, рассматриваются массовое образование и СМИ. Предполагается, что СМИ неявным образом прививают своей аудитории некоторые идеологические штампы и стереотипы, способствуя тем самым укреплению существующего общественного устройства и парализуя критическое мышление. Одним из последних исследований идеологического воздействия СМИ стала работа Дэвида Крото и Уильяма Хойнса «Медиа/Общество: индустрия, имиджи и аудитория». Авторы выделяют три сферы массовой коммуникации, где идеологическое воздействие проявляется наиболее отчётливо, – это новостные программы, кино и популярная музыка.

В условиях существования большого количества социальных групп с их особым положением в обществе, особенностями их потребностей,

интересов, возникает множество идейных течений, формируются идеологии. Между носителями идеологий возникает борьба за влияние на массы. При этом идеи, включенные в идеологии, могут быть как верными, так и неверными.

Идеологические представления (политические, экономические, правовые, этические, эстетические, философские, религиозные или атеистические) играют роль «путеводителя» для их носителей по жизни, определяют подходы к пониманию и оценке окружающего. Столь важная роль идеологических представлений в массовом сознании, а значит и в общественном мнении как в его части, издавна заставляла вмешиваться в стихийный процесс их формирования. Возникновение самой журналистики в решающей мере определяется общественной потребностью в создании информационного поля для идеологической деятельности. При этом по мере расширения участия масс в политической жизни возрастала роль и расширялась область деятельности журналистики в сфере идеологии. Идеологическая ориентирующая деятельность СМИ носит универсальный характер, то есть охватывает все стороны духовного мира личности, все компоненты массового сознания. Средства массовой информации природой своей предназначены быть важнейшей силой формирования массового сознания. Работа журналистов с массовым сознанием непременно включает как отображение в СМИ реального его состояния, так и влияние на него.

Таким образом, сущность идеологических функций журналистики состоит в том, чтобы постоянно способствовать росту и развитию сознательности масс путем всесторонней ориентации в действительности, выражающейся в формировании всех компонентов массового сознания при акцентированном внимании к задачам по развитию и активизации общественного мнения. Идеологические процессы в силу этого могут определять как политическую и социальную реальность, так и противостоять им, создавая свою виртуальную действительность или политическую утопию. В последнем случае идеологические процессы рано или поздно приведут к полной дестабилизации социально-политической ситуации в стране, так как вступят в конфликт с общественной психологией. Следует понимать, что идеология составляет духовную опору государства, которое в силу этого всегда будет стремиться ее распространять и защищать от критики. Идеология, образно говоря, и есть единственно возможная государственная религия, не имеющая прямого

отношения ни к одной реально действующей конфессии. Поэтому всегда будет существовать противоречие между идеологией государства и идеями отдельных граждан и социальных групп. И это вполне естественно, так как большинство граждан любой страны интересуется в первую очередь то, что может им быть полезным и принести выгоду в реальной жизни.

Таким образом, идеология как система представлений, понятий и взглядов на политическую жизнь отражает интересы, мировоззрение, умонастроения людей, классов, наций, общества, партий, общественных движений и других субъектов политики. Благодаря повышению значимости новейших технологий легитимации власти и политических институтов пресса деятельно участвует в формировании информационного пространства политики. Поскольку группами элиты контролируются источники распространения сообщений, политическая коммуникация искажается, а на смену демократии приходит медиакратия, ослабляется обратная связь между управляющими и управляемыми. Публичный образ власти и ее политики девальвируется, возможна и ее делегитимация, происходит деформация системы политических коммуникаций, когда в ней превалируют однонаправленные формы и технологии «информационного вещания». Для обеспечения легитимации идеологии и власти масс медиа могут использовать коммуникативный потенциал населения, заинтересованного в контактах с властью, представлять аудитории доказательства того, что предлагаемые политическими деятелями программы социально-экономического развития территорий успешно реализуются.

Список литературы:

1. Croteau, D. (ed.) *Media/Society: Industries, Images, and Audiences*, Pine Press, 2000: Реферативное изложение А. Тузикова // Контексты современности-П. – Казань: Изд-во Казанского университета, 2001.
2. Назаров М. М. *Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований*. М., 2003.
3. Федотова Л. Н. *Социология массовой коммуникации: учебник для вузов*. – СПб.: Питер, 2003.
4. Коренной А. А. *Информация и коммуникация*, Киев, 2005
5. *Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее*. Краснодар, 1996.

Тематичний напрям 4
**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ
СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК**

*Савчин М. В.,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
психології Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка*

**ЗМІСТ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ДУХОВНОГО
САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

Дослідники найчастіше зводять духовний розвиток до засвоєння людиною складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики. Стверджується, що свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, сенс життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду зумовлюють духовний стан індивіда. Вважається, що рівень духовного розвитку проявляється у зв'язку людини з усім світом і виражається: в релігійних почуттях; почутті краси та гармонії світу; почутті замилювання та благоговіння перед життям [4; 5].

Методологічний і теоретичний аналіз [1; 2; 6–10], вивчення емпіричних фактів духовного життя людей, практична реалізація ідей духовної парадигми в психотерапевтичній практиці, монографічне вивчення особистостей з різним рівнем духовного розвитку дозволили вичленувати сутність духовного розвитку людини, охарактеризувати його суть та феноменологію. Можна однозначно констатувати, що духовний саморозвиток проявляється в володінні людиною фундаментальними здатностями вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, творити свободу та відповідальність, перебувати у станах безпристрасності, безмовності, смирення, каяття та чесноти, здатності надіятися і терпіти.

Духовна віра – тонке бачення людиною суті всього сущого в собі та світі; бачення Бога, яке вище всякого людського бачення, вище й того, що набувається шляхом подвижництва в чеснотах. Споглядання своєї

духовної суті відбувається не слуханням і баченням зовнішніми очима, а баченням очима духовними (умом), які споглядають у душі приховані тайни, невидиме та божественне багатство, сокровенне, приховане від очей плоті.

У стані віри людина стає одним духом з Господом як джерелом миру, світла і радості для душі. В індивідуальному плані об'єктивні істини духовної віри людина відкриває та безпосередньо і постійно підтверджує своїм духовним способом життя, заоснованим на вірі в Бога, та практичним досвідом. Багато віруючих володіють тільки релігійним почуттям, а не справжньою вірою. Їх релігійне почуття, на відміну від духовної віри, практично індивідуалістичне, нестійке, емоційне, раціоналізоване.

Духовний розвиток людини проявляється у здатності любити як сутнісному смисловиому центру її внутрішнього світу та життя. Фундаментальними характеристиками духовної любові є всезагальність, жертвовність, терпеливість, простота, радість, відсутність гордині, ненависті та зла [6]. Ця любов проявляється в любові людини до Бога, ближнього, ворогів, грішників та ображалників.

Духовний розвиток людини проявляється у володінні нею здатності творити добро та боротися зі злом [6]. Для людини складність поєднання цих двох мотиваційних тенденцій зумовлена важко збагачення переплетінням добра і зла у світі та у всіх сферах людського життя. Творення добра – це ствердження живого і справді вільного буття. Творення зла – заперечення автентичного духу і творення небуття.

В індивідуальному плані свобода – це здатність людини розпочинати дії від самої себе, а не з іншої причини, це повна незалежність, це творення простору своєї свободи та свободи інших людей. Невід'ємна від неї – здатність бути відповідальною, бо бути вільним не значить мати змогу реалізувати будь-яку із мислимих можливостей, здійснювати будь-який вибір. Духовна свобода – це влада людини над самою собою, як свобода від власних потягів та гріховних помислів. Свобода і відповідальність людини полягають в тому, щоб стати повноцінно розвинутою, духовною особистістю і припинити жити відповідно до зовнішніх принципів та соціальних норм, а також здійснювати трансцендентацію, виходячи за межі себе, бути собою, відповідати за свій вибір перед собою та Богом, творити простір свободи для інших людей. Чим більше свободи хоче мати людина, тим більше відповідальності вона покладає на себе. Свобода людини без відповідальності – хвороблива, неповноцінна. Від-

повідальність без свободи – невротична, фактично призводить до безвідповідальності [11].

Фундаментальними показниками духовного саморозвитку людини є володіння нею станами безпристрастності, безмовності, смирення, каяття і чесноти. Безпристрастність – це мирний стан душі, відсутність налаштованості на творення зла, це свобода від будь-яких гріховних помислів і пристрастей, це звільнення ума (духовного ока) від гріховних помислів, це шлях до видіння, коли людина може відрізнити добре від поганого, тварні енергії від нетварних, сатанинські від Божих. Аскетична безпристрастність зовсім не означає безчутливість.

У стані безмовності неусипними є всі відчуття, насамперед тілесне око, тілесне вухо, а сама людина обожнена і в стані неважкого для неї спокою займається великими подвижницькими трудами [3; 6]. Бути смиренным означає незлобливо переносити неправду, кривду, молитися за ворогів своїх, бажати їм щастя у вічності. Покаяння – це угода з Богом розпочати нове життя, воно проникає до витоку всіх здатностей людини, це трепет душі перед брамами Царства. Якщо покаяння обмежене певним часовим проміжком, то каяття має тривати все життя. Смирення – це особливий спокій, чистота, прозорість і просторість сердець.

Духовно здоровій людині притаманна велика мудрість ознакою якої є підкорення розуму уму (духовному окові), а також обмеження і пригнобленість тіла. Смиренність є справжня мудрість. Проявом духовного нездоров'я є володіння людиною гріховними помислами.

Об'єктивна необхідність здатності надіятися зумовлена тим фактом, що у людини не може бути абсолютна самодостатність, бо в її житті не все залежить від неї. На неї впливають об'єктивні природні умови (позитивні і негативні, наприклад, природні катаклізми чи катастрофи) та соціальні чинники (позитивні і негативні, наприклад, війна, революція, зміна державного ладу, напади бандитів). Завдяки надії людина залишається повною сил, мужньою, бо Господь прокладає місток до вікна духовної перемоги.

Духовно розвинена особистість уміє терпіти, бо одухотворене страждання творить чудо в людській душі, додає сили долати немочі. Необхідність терпіння найбільше психологічно не сприймається нашими сучасниками, а навіть більше – заперечується. Малодуховній людині важко зрозуміти, що зло і страждання можуть мати не тільки значення карі за гріхи, а й значення випробування та життєвого іспиту, очищення і викупу, перестороги і заслуги.

Фундаментальними ознаками духовного саморозвитку особистості сукупно утворюють синергійну єдність і визначають смисловий вектор внутрішнього світу, зумовлюючи внутрішню самоактивність та зовнішню активність. Така особистість незалежна від соціальних норм, в.ч. норм соціальної моралі, часто деструктивних оцінок інших людей. Духовно розвинена людина досягає стану чеснот як стану розважливості, розуміння, мудрості, поміркованості, любові і стриманості, мужності, наполегливості та справедливості, що проявляються у всіх сферах її життя.

Список використаних джерел:

1. Ваайман К. Духовность. Формы, принципы. Подходы. Т.1 / Пер. с. нидел. (Серия «Диалог»). М.: Библиейско-богословский институт св.. апостола Андрея, 2009. – XXVI – 90 с.; 46.
2. Дворецкая М. Я. Концепция человека в религиозно-философском учении Восточно-христианской Церкви эпохи Средневековья: Психологический аспект / М. Я. Дворецкая. – СПб. : Издательство РГПУ им А. К. Герцена, 2004. – 250 с.
3. Евдокимов Павел. Этапы духовной жизни: От отцов-пустынников до наших дней. [Пер. с франц. С. Зейценберга, М. Нордамского]. М.: Свято-филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2013. – 232с.
4. Кримський С. Б. Балансируя между ангелом и зверем. Каким будет моральный выбор современности? С. Б. Кримский // Человек и мир, – 1996. №5. С. 22–25.
5. Кримский С. Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации / С. Б. Кримский // Вопросы философии, 1992, №12. – С. 21–28.
6. Кронштадтский Иоанн. Моя жизнь во Христе / Святой праведный Иоанн Кронштадтский. – М. : Сибирская Благозвонница, 2010. – 543 с.
7. Савчин М. В. Духовна парадигма психології : монографія / Мирослав Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 224 с.
8. Савчин М. В. Духовний потенціал людини (Навчальне видання): [монографія]. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 518с.
9. Савчин М. В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2016. – 288 с. – (Серія «Монограф»).
10. Савчин М. В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.
11. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: / М. В. Савчин. – монографія. Ів. Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280с.

*М. М. Сanna,
кандидат фізико-математичних наук,
доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології
і психології Харківського
національного університету
внутрішніх справ*

«WHAT IS MY MISSION IN LIFE?»

*«Будешь ты, – великий ментор,
бог машин, експериментов,
будешь бронзой монументов
знаменит во все края...»
(А. Вознесенский. Оза.)*

У 1880 році, вже коли К. Маркс пішов з життя, Ф. Енгельс в одній з передмов до «Маніфесту Комуністичної партії» роз'яснював, що його колега пов'язував остаточну перемогу принципів, висунутих у «Маніфесті», з інтелектуальним розвиненням робітничого класу, «яке повинно з'явитися неминучим плодом спільних дій і обміну думками» [1, с.17]. Але це не сталося. Робітники хоча і брали активну участь у захисті своїх інтересів, але не були здатні у своїй більшості на тривалу боротьбу за політичні принципи.

У 1943 р. американський психолог Абрагам Маслоу висловив припущення, що людська поведінка визначається широким спектром її потреб. Згідно із створеною ним теорію мотивацій людини, Маслоу розбив ці потреби на п'ять категорій і розташував їх у визначеній ієрархії. Спочатку, вважав Маслоу, люди прагнуть задовольнити потреби нижчого рівня, потім можуть думати про задоволення наступної за значимістю потреби. При цьому перехід людини на наступний рівень потреб можливий лише, якщо вона буде суб'єктивно вважати, що вона вже задовольнила свої потреби цього рівня значною мірою – на 65–75%. За ієрархією потреб Маслоу (її ще називають «пірамідою Маслоу») потребою найвищого порядку визначена потреба в самовираженні, самоактуалізації – потреба в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні людини як особистості. Маслоу дав їй таке визначення: «Людина повинна бути

тим, ким вона може бути. Цю потребу ми і можемо назвати потребою в самоактуалізації ... Вона ставиться до бажання самореалізуватися, а саме, до прагнення втілити в дійсність ті можливості, що йому притаманні. Визначення для цієї тенденції можна сформулювати також як прагнення все більше і більше ставати собою, стати тим, ким людина взагалі здатна стати» [2]. В цьому баченні самоактуалізація виступає вищою формою саморозвитку.

Люди, які досягають цього рівня, працюють не просто заради грошей або щоб справити враження на інших, але тому, що усвідомлюють значимість своєї роботи і відчують задоволення від самого її процесу. Зрозуміло, що задовольнити цю потребу складніше за все. Шлях до цього полягає через постійний і невпинний саморозвиток і самовдосконалення і лише не дуже великий відсоток людей проходить цей шлях.

Але можливо з часом – з переходом людства до постіндустріального суспільства, частка людей схильних до саморозвитку і самовдосконалення збільшиться?

Зрозуміло, що постіндустріальна людина, яка буде жити в інших економічних, геополітичних та соціальних умовах і соціальних взаєминах буде помітно відрізнятися від сучасної людини індустріальної епохи. Мінливий світ змінюючись, змінює і погляди людей на світ. Хосе Ортега-і-Гассет у роботі «Нові симптоми» вказував на помічені ним до середини ХХ ст. в розвитку культури симптоми нового життєсприйняття, називаючи його спортивним або святковим відчуттям життя. Спортом він називав тип зусилля, який народжується не з обов'язку, а є вільним і азартним проявом життєвої потенції. Це зусилля не підпорядковане ніякому життєвому плану, стратегії; метою життя стає не досягнення певного, нехай дуже високого результату, а саме життя – в її химерної складності і різноманітності. Таким чином проживання життя можна перетворити на пригоду, *adventure*, *safary*, рух захоплюючим і не прямим шляхом, на якому потрібно проявити (або розвинути) свої високі особистісні якості – розум, знання, вміння, кмітливість, спритність, силу...

При такому проживанні індивідуального життя воно перетворюється в акт і результат творчості життя самої людини. Творячи своє життя як об'єкт мистецтва, особистість не спирається на раціоналістичні цілі, а діє вільно і безкорисливо, керуючись тим, що називають аполонічним і діонісійським інстинктами [3].

Ю. В. Мокерова, розглядаючи саморозвиток людини як процес, результатом якого є її самоактуалізація, розробила три умовних моделі становлення і розгортання потреби саморозвитку:

1. Спонтанна модель саморозвитку – саморозвиток, заснований на пошуку і реалізації власних талантів, свого призначення.

2. Саморозвиток як виклик – саморозвиток, заснований на потребі у суспільному визнанні і прагненні до успіху, що реалізовується в напрямку соціально значущих цілей.

3. Саморозвиток по типу самоконструювання – саморозвиток, заснований на рефлексії, здатності і готовності індивіда до активного творчого процесу власної індивідуальної життєвої стратегії і спрямований на визначення і управління власним життєвим шляхом, своєю діяльністю [4].

Таким чином, в основі саморозвитку по кожному з розглянутих типів лежать різні потреби: в першому випадку це потреба в самореалізації, у другому випадку – потреба в суспільному визнанні, в третьому випадку – прагнення до самоорганізації та організації власного життєвого шляху.

Але на практиці, як відомо, далеко не кожна людина прагне саморозвитку, а рівня самоактуалізації (за А. Маслоу) досягає невелика частка людства. Можливо, саме це мав на увазі Ф. Енгельс, коли зазначив, що спільні дії робітників і обмін думками поміж ними не призвели до очікуваного інтелектуального розвинення робітничого класу [1, с.17].

Потреба особистості в саморозвитку, вважає соціолог Ю. В. Заводова, являє собою систему активних спонукань до постійного розкриття індивідуальних можливостей, успішної адаптації до змін в навколишньому світі, його вдосконалення під впливом зовнішньої і внутрішньої необхідності [5]. Під активними спонуканням тут слід розуміти, мотиваційні фактори, що ведуть до створення потреби у саморозвитку і, як наслідок, до самоактуалізації.

У сучасному суспільстві відбуваються політичні, соціокультурні, духовні та економічні перетворення, демократизація суспільного життя, що загострили соціальну потребу в особистості вільної, такої що самовизначається, відповідальної за свій власний розвиток і освіту, здатної свідомо будувати свій внутрішній духовний світ, самостійно робити моральний вибір. Так на рівні шкільного навчання дійсний поворот школи до індивідуальності і свободи особистості можливий, вважає

педагог О. І. Лапицький [6], якщо змінити акценти в розумінні педагогічної діяльності та освітнього процесу, суть яких полягає не стільки в передачі інформації, скільки в розвитку внутрішніх якостей особистості учня, створення умов, які дозволили б йому в подальшому самовизначитися в житті, професії, культурі. І зараз по цьому шляху вже йдуть педагогічні колективи деяких гімназій [6] і приватних шкіл [7], деякі вчителі-ентузіасти, які самотужки вироблюють певні методики і технології, що мотивують учнів до самоосвіти та саморозвитку. Згадаю, як колись колега з США зізналася, що початок своєї наукової кар'єри фізика відраховує з того часу, коли в школі замислилася над твором «What is my mission in life?», що їй запропонувала вчителька. Цікавий, наприклад, досвід вчительки хімії і біології Г. Максимової, яка використовує для виявлення початкової мотивації в учнів психологічний тест «Вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехраб'ян), і працює після цього з кожним учнем персонально, створюючи ситуації для його самовизначення і використовуючи прийоми дискусії, суперечки, ділові та пізнавальні ігри, аналіз життєвих ситуацій, в яких виявлялася б життєва позиція учня, його кращі якості [6].

Наостанок нагадаємо про батьків і відсутність координації зусиль між батьками, педагогами і школярами у справі формування потреби у саморозвитку підростаючого покоління – на значний педагогічний ресурс саморозвитку і самоактуалізації дитини, підлітка і молодій людини, який у практиці, як відмічається в роботі [5], ще використовується край недостатньо.

Список використаних джерел:

1. Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии: предисловие к немецкому изданию 1890 года / К. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, 2 изд., т. 22, с. 61–63.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб: Питер, 2009. – 352 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Новые симптомы // Проблема человека в западной философии. М., 1988. С. 202–206. – URL: udik.com.ua/books/book-615/chapter-22531/
4. Мокерова Ю. В. Противоречия становления потребности саморазвития личности в современных условиях: социологический анализ. Автореф. дисс. ... канд. социол. наук. – Екатеринбург, 2006. 21 с.
5. Заводова Ю. В. Формирование потребности в саморазвитии у учащихся: социологический анализ. Автореф. дисс. ... канд. социол. наук. – Екатеринбург, 2009. 19 с.

6. Лапицкий О. И. Педагогические условия саморазвития личности учащегося гимназии. Дис. ... канд. пед. наук. – Хабаровск, 1999. 179 с. – URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/pedagogicheskie-uslovija-samorazvitija-licnosti-uchawegosja-gimnazii.html>
7. Частное дело. – URL: <http://www.dsnews.ua/economics/chastnoe-delo-30112012125400>
8. Максимова Г. Д. Мотивация как потребность в саморазвитии, самообразовании, самореализации. – URL: <https://solncesvet.ru/opublikovannyye-materialyi>

В. О. Олефір,
*доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної психології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ІЗ ВИГОРЯННЯМ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЮ

Навчання в університеті – важливий контекст професійного та особистісного розвитку для молоді. Разом з тим, через високі академічні вимоги, дотриманням термінів виконання завдань, балансування між навчанням, роботою та особистісним життям; фінансові труднощі та ін., відвідування університету може бути стресовим досвідом для деяких студентів. Багато досліджень виявили підвищений ризик вигорання серед студентів. У свою чергу, цей ризик пов'язаний зі зниженою навчальною ефективністю, низькою самоефективністю, зниженням ефективності копінг-стратегій.

Спираючись на трьох факторну модель вигорання на роботі [1], В. Шауфелі зі співавторами визначає вигорання серед студентів як почуття втоми через вимоги до навчання, з цинічним і відстороненим ставленням до навчання і почуттям некомпетентності як студента [3]. Емоційне виснаження, в контексті вищої освіти, може бути визначено як почуття напруги і стресу, що виникає в результаті сприйняття надмірного навчального навантаження. Цинізм, пов'язаний з вищою освітою, проявляється в байдужому або відстороненому ставленні до навчання

в цілому, втратою інтересу до навчальної роботи і в тому, що вища освіта не розглядається як важлива. Відсутність пов'язаної з навчанням ефективності і почуття неадекватності у студента означають зниження почуття компетентності, успішних досягнень.

Останнім часом сформувався новий підхід до досліджень вигорання – це перехід до вивчення її протилежності: залученості (engagement) [2, 4]. Він розглядається як частина більш загальної тенденції до позитивної психології, яка фокусується на сильних сторонах людини і оптимальному функціонуванні, а не на слабких і дисфункціональних аспектах.

Залученість розглядається як психічний стан, який включає три компоненти:

1. Енергійність (поведінково-енергетичний компонент, на відміну від емоційного виснаження).

2. Поглинання (когнітивний компонент, на відміну від особистої успішності / академічної ефективності).

3. Відданість (емоційний компонент, на відміну від цинізму).

Енергійність відображає високий рівень енергії, готовність студента до значних зусиль, наполегливість при виникненні труднощів в навчанні. Відданість характеризується прихильністю навчанню, почуттям значущості свого навчання, наснаги і гордості щодо нього. Поглинання навчальною діяльністю описує повну концентрацію і занурення в навчання, зміну сприйняття часу, переживання щастя, відсутність бажання відволіктися від навчання або припинити його. Повна заглибленість у навчання виходить за рамки простого відчуття успішності і наближається до того, що називається потоком, стан оптимального досвіду, який характеризується зосередженою увагою, ясним розумом, гармонією розуму і тіла, повним контролем, втратою самосвідомості, спотворення часу і внутрішньою насолодою. Однак, залученість, на відміну від потоку, відноситься до більш стійкого і поширенішого афективно-когнітивного стану, який не фокусується на жодному конкретному об'єкті, події, індивідуальності або поведінці.

Отже, залученість визначається як «позитивний, повноцінний, пов'язаний з роботою стан душі, який характеризується енергійністю, відданістю та поглинанням» [3, с. 74]. Звідси, терміном «залучені студенти» можна позначити тих із них, котрі готові брати участь в своїй повсякденній діяльності, такій як відвідування занять, самостійна робота, участь у практичній діяльності і дотриманні інструкцій викладачів в академічній діяльності.

Наскільки нам відомо, у вітчизняній психології не проводилося жодних досліджень щодо вивчення зв'язку між залученістю та академічною успішністю студентів. Однак, представляється правдоподібним, що енергійні, віддані та заглиблені в своє навчання студенти є академічно успішними. Що стосується вигоряння, то дослідження демонструють неоднозначні результати. Як правило, зв'язок з продуктивністю досить слабка і непослідовна. Так, в одних дослідженнях було виявлено статистично значущу, але низьку негативну кореляцію між рівнем вигорання студентів та середнім балом їх успішності, а в інших не було виявлено взаємозв'язку між вигоранням і середнім показником успішності. Нарешті є дослідження, в яких показано, що успішність в студентів-медиків була негативно пов'язана з повідомленими рівнями стресу.

Мета дослідження – вивчити взаємозв'язок залученості та вигоряння з академічною успішністю студентів.

Методика

Учасники. Вибірка складалася з 105 студентів (чоловіки = 35, жінки = 70) психологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна у віці від 18 до 24 років із середнім віком 19,25 ($SD = 1,35$). Перед початком дослідження всі студенти були поінформовані про зміст опитування і що участь є добровільною та конфіденційною.

Вимірювання. Вигоряння було оцінено з використанням Української версії опитувальника вигоряння К. Маслах (MBI-SS, Schaufeli et al., 2002), який включає три підшкали: *Виснаження* вимірювалося п'ятьма пунктами (наприклад, «Відчуваю емоційне виснаження від навчання»), *Цинізм* вимірювався чотирма пунктами (наприклад, «Відчуваю, що моє навчання втратило сенс для мене»), а *Ефективність* академічної діяльності вимірювалася шістьма пунктами (наприклад, «На мою думку, я хороший студент»). Відповіді оцінювалися за семибальною шкалою, де 0 = ніколи, 6 = кожен день. Високі бали за емоційне виснаження, цинізм та низькі показники щодо академічної ефективності свідчать про вигорання (елементи академічної ефективності мають зворотний бал). Коефіцієнт надійності опитувальника за внутрішньою узгодженістю (rho Діллона-Гольдштейна) в даному дослідженні = 0,816.

Залученість була оцінена за допомогою Української версії Утрехтської шкали залученості в роботу – студентської форми (UWES-SF, Schaufeli et al., 2002). Опитувальник складається з 17 питань, що становлять три шкали захопленості навчанням: *Енергійність* (6 пунктів; наприклад, «Коли я встаю вранці, я відчуваю, що хочу йти в університет»);

Відданість (5 пунктів; наприклад, «Я вважаю, що мої заняття цілеспрямовані і сповнені сенсу») та *Заглибленість* (6 пунктів; наприклад, «Коли я навчаюсь, я забуваю про все»). Відповіді оцінювалися як і в MBI-SS. Коефіцієнт надійності опитувальника за внутрішньою узгодженістю в даному дослідженні = 0,922.

Академічна успішність студентів оцінювалася за усередненими показниками з трьох останніх семестрів – індекс GPA, який широко використовується у світі як основна міра академічних досягнень.

Статистичний аналіз. Всі статистичні аналізи проводили за допомогою R (R Core Team, 2017) та Rstudio (RStudio Team, 2015). Пакети *psych* (Revelle, 2019) та *plsrm* (Sanchez, 2017) були використані для оцінки описових статистик, кореляцій, надійності та шляхового аналізу.

Результати

Описові статистики, кореляції між показниками підшкाल вигорання, залученості та академічною успішністю студентів наведені в таблиці 1.

Таблиця

Середні значення, стандартні відхилення, кореляції між досліджуваними змінними

Змінні	M	SD	1	2	3	4	5	6	7
1. Емоційне виснаження	10,68	3,61	1						
2. Цинізм	8,68	3,32	,24*	1					
3. Ефективність	5,51	1,71	,47**	,42**	1				
4. Енергійність	19,09	6,42	-,09	-,46**	-,43**	1			
5. Відданість	16,06	5,77	,12	-,54**	-,21	,71**	1		
6. Заглибленість	18,10	8,33	,07	-,53**	-,33**	,76**	,63**	1	
7. Академічна успішність	77,57	12,79	-,19	-,31**	-,38**	,39**	,41**	,31**	1

* – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$

Результати, що представлені в таблиці підтримують гіпотезу, яка передбачала, що академічна успішність негативно пов'язана з вигоранням і позитивно пов'язана з залученістю. Виявилось, що студенти які відчувають себе ефективними і енергійними, з більшою ймовірністю

будуть добре працювати, ніж ті, хто відчуває себе менш ефективним і енергійним. Цей результат узгоджується з крос-національним дослідженням серед студентів [4], в якому були отримані подібні дані. Звичайно, оскільки наше дослідження є поперечним, не можна виключати, що хорошій академічній продуктивності передують почуття ефективності та енергійності. Тільки поздовжні дослідження можуть дати відповідь на причинний напрямок цих відносин. Однак відповідно до гіпотези можна зробити висновок про те, що успішність в навчанні негативно пов'язана з вигоранням і позитивно пов'язана із залученням.

Список використаних джерел:

1. Maslach C., Schaufeli W. B., and Leiter M. P. Job burnout. – Annual Review of Psychology, 2001. – V. 52. – P. 397–422.
2. Salmela-Aro K., & Read S. Study engagement and burnout profiles among Finnish higher education students. – Burnout Research, 2017– V. 7. – P. 21–28.
3. Schaufeli W. B., Salanova M., González-Romá V., & Bakker A. B. The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. – Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being, 2002. – V.3. – N. 1. – P. 71–92
4. Schaufeli W. B., Martinez I. M., Marques Pinto A., Salanova M., & Bakker A. B. Burnout and engagement in university students: A cross-national study. – Journal of Cross-Cultural Psychology, 2002. – V.33. – N. 5. – P. 464–481.

*Е. И. Климушко,
старший преподаватель кафедры
общей и клинической психологии
Белорусского государственного
университета, Республика Беларусь*

ИНФОРМАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК УСЛОВИЕ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

В настоящее время вопросы саморазвития личности являются хоть и не новым, но довольно актуальным проблемным полем для современ-

ной науки, так как интенсивное развитие информационных технологий влечет за собой значительные изменения в устоявшиеся жизненные традиции во всех сферах человеческого бытия. Существует явная потребность в рассмотрении и изучении привычных элементов науки с точки зрения глобальной информатизации общества. По нашему мнению, в современном мире возможность и умение человека эффективно использовать информационно-компьютерные технологии является ключевым условием для саморазвития личности.

В начале хотелось бы отметить, что при определении понятий «компетенция» и «компетентность» чаще всего внимание уделяется трем аспектам. Первый относится к степени овладения нужными умениями и навыками; второй – к юридическому соответствию; третий – к вопросу, достаточно ли опытным является тот или иной специалист, чтобы заниматься профессиональной деятельностью. Понятие «компетентность» весьма растяжимое, поскольку не определяет точной степени мастерства. Этот термин может использоваться для обозначения минимального, приемлемого, оптимального или высшего уровня квалификации. Однако не это обычно понимается под «компетентностью» – в традиционном понимании компетентность приобретает существенное оценочное значение [1].

Так, в толковых, педагогических и даже психологических словарях указано множество таких определений. Например, понятие *компетенция* чаще применяется для обозначения:

– образовательного результата, выражающегося в подготовленности, «обособленности» выпускника, в реальном владении методами, средствами деятельности, в возможности справиться с поставленными задачами;

– такой формы сочетания знаний, умений и навыков, которая позволяет ставить и достигать цели по преобразованию окружающей среды [1].

Под *компетентностью* чаще понимается интегральное качество личности, проявляющееся в общей способности и готовности ее к деятельности, основанной на знаниях и опыте, которые приобретены в процессе обучения и социализации и ориентированы на самостоятельное и успешное участие в деятельности [1].

Иными словами, *компетентность* – это обладание определённой компетенцией, т.е. знаниями и опытом собственной деятельности, позволяющими выносить суждения и принимать решения [1].

Так как в науке существует довольно много различных дефиниций изучаемого понятия, то нами было обнаружено также закономерно много и типологий компетенций по различным основаниям [4]. Но несмотря на такое многообразие, информационные компетенции довольно часто принято считать косвенными и обычно включаются в структуру базовых, ключевых компетенций. И это не смотря на то, что информационные компетенции формируются гораздо ранее многих ключевых, особенно у молодого поколения.

Что же такое «информационная компетентность»? Т. В. Немчинова, А. А. Тонхонова и А. В. Багдужева указывают на следующее определение *информационной компетентности*: «это интегративное качество личности, являющееся результатом отражения процессов отбора, усвоения, переработки, трансформации и генерирования информации в особый тип предметно-специфических знаний, позволяющее вырабатывать, принимать, прогнозировать и реализовывать оптимальные решения в различных сферах деятельности» [3].

Помимо этого, в структуре информационной компетентности Т. В. Немчинова и соавторы выделяют *информационную* (владение приемами оперирования с информацией, причем как традиционными, так и с использованием информационно-компьютерных технологий) и *профессиональную составляющие* (создание, обработка, хранение и передача информации с использованием информационно-компьютерных технологий при решении задач в своей профессиональной области), которые являются обязательными, а другие компоненты формируются в зависимости от рода будущей профессиональной деятельности [3].

Что же касается непосредственно явления саморазвития личности, то в данной области знаний М. А. Щукина выделяет следующие основные группы теоретических проблем психологии саморазвития личности:

1) Проблемы сущности саморазвития как феномена и как понятия психологии (в настоящее время в науке все еще не существует единого мнения по поводу дефиниции саморазвития).

2) Вопросы функции саморазвития (какую роль саморазвитие играет в жизненном пути личности, в развитии индивидуальности, какова вообще направленность саморазвития).

3) Различные аспекты проблемы генезиса саморазвития (произвольность саморазвития, соотношение количества и качества самоизменения;

саморазвитие как способ существования и стратегия жизни) [5, с.160–161].

В данной работе мы будем придерживаться следующего определения согласно В. Г. Маралову: «саморазвитие – это специфическая деятельность человека по созданию качественно нового в своем сознании, отношениях, переживаниях и поведении, осуществляемая в соответствии с жизненными задачами и внутренними побуждениями при помощи специальных психологических средств» [2, с.36].

Сущностная цель саморазвития состоит в управлении личностью собственным развитием, в достижении желаемой направленности развития и поддержании самости. Важную роль при этом играет желаемый образ себя в будущем. «Воплощение этого образа в жизнь – и есть главная цель саморазвития» – пишет В. Г. Маралов [2, с.103].

И так как ранее было отмечено, что мы живем в век информационных технологий, то именно они становятся инструментом и условием саморазвития. Например, при помощи сети Интернет мы получаем огромный массив информации, которая помогает нам самосовершенствоваться, развиваться, получать знания о мире, людях и даже о себе. В то же время Интернет часто становится той средой, в которой мы себя проявляем, что обуславливает самопрезентацию, самовыражение, самоутверждение, самоактуализацию и многое другое.

Именно поэтому мы обращаем внимание на тот факт, что *информационная компетентность может быть одним из ключевых условий саморазвития личности* в современном мире, так как чем лучше мы владеем информационными технологиями, чем лучше мы анализируем и оцениваем значимость виртуальной информации, тем быстрее и эффективнее мы будем развиваться в нужной нам области, а значит самоутверждаться и саморазвиваться. В подтверждение этому умозаключению хотелось бы добавить, что информационная компетентность может быть довольно тесно взаимосвязана с средствами саморазвития личности.

Считается, что в качестве наиболее часто используемых и универсальных средств саморазвития выступают самообразование и самовоспитание. Также наряду с самообразованием и самовоспитанием В. Г. Маралов выделяет и некоторые специфические психологические средства, используемые людьми в качестве средств саморазвития (речевое высказывание, образ, действие, символ, произведения искусства и некото-

рые другие) [2, с.170]. С учетом вовлеченности большинства людей в сферу информационных технологий (как на работе, так и в повседневной личной жизни) все эти вышеперечисленные средства претерпевают качественные изменения в виртуальной среде и приобретают совершенно иное значение во всемирной сети. Доступность, массовость, обилие информационных потоков в сети Интернет может либо обесценить все психологические приемы саморазвития при их реализации в виртуальном пространстве, либо наоборот повысить эффективность других приемов, не работающих у конкретного человека в объективной реальности. Успешному разрешению такой неопределенности закономерно будет способствовать именно информационная компетентность личности.

В заключении хотелось бы отметить, что информационная компетентность будет одним из ключевых условий саморазвития личности только в том случае, если конкретный человек связывает свое саморазвитие с информационно-компьютерными технологиями. Но так как большинство из нас каждый день читают новости в сети Интернет, имеют аккаунты в социальных сетях, выполняют работу, используя компьютерные программы и т.д., то есть все основания полагать, что это условие саморазвития личности будет носить массовый характер.

Список литературы:

1. Большая психологическая энциклопедия : самое полное современное издание : Более 5000 психологических терминов и понятий / редкол.: А. Б. Альмуханова [и др.]. – М. : Эксмо, 2007. – 542 с.
2. Маралов, В. Г. Психология саморазвития : Учебник и практикум / В. Г. Маралов и др. – 2-е изд, испр. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2017. – 320 с.
3. Немчинова, Т. В. Формирование информационной компетентности студентов при изучении web-программирования / Т. В. Немчинова, А. А. Тонхонова, А. В. Багдueva // Вестник Бурятского гос. университета 2017. – Вып. 4 – с.150–156.
4. Селевко, Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование, 2004. – №4. – С. 138–143.
5. Щукина, М. А. Саморазвитие личности: история и современное состояние проблемы в отечественной психологии / М. А. Щукина // Вестник Санкт-Петербургского университета Сер. 12. 2009. – Вып. 1. Ч. I – С.154–164.

*І. А. Власенко,
кандидат психологічних
наук, старший викладач
кафедри психології особистості та
соціальних практик Київського
університету імені Бориса Грінченка*

ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: ПРАКТИКА КІНОТРЕНІНГУ

Нині, в умовах нестабільності, соціально-економічних змін, збільшення кількості конфліктів, актуальною є проблема формування конфліктологічної компетентності особистості. Затребуваними на ринку праці є фахівці, які розуміють суть конфліктів, їх роль у розвитку людини, груп, особливості їх перебігу та вирішення. У сучасних реаліях україні необхідні спеціалісти, які вміють обирати доцільну стратегію поведінки в конфліктних ситуаціях, володіють навичками виявлення конфліктів та управління ними.

Проблема конфліктологічної компетентності (КК) розглядається в дослідженнях І. В. Козич, Л. П. Матяш-Заяц, О. М. Отич, Л. А. Петровської, Б. І. Хасана та інших. КК трактується як компонент професійної компетентності фахівця (В. В. Базелюк, Г. С. Бережна, Д. В. Івченко). Формування конфліктологічної компетентності відображено в роботах Н. В. Гришиної, З. З. Дринки, І. В. Козич, Д. В. Івченка, І. А. Сороки та ін.

Російський дослідник Б. І. Хасан визначив поняття та окреслив структуру конфліктологічної компетентності. Він розглядає відповідну компетентність як «уміння утримувати протиріччя у продуктивній конфліктній формі, що сприяє їхньому вирішенню» [7, 56]. Б. І. Хасан характеризує КК як невід'ємну складову загальної комунікативної компетентності, котра включає рівень обізнаності про діапазон можливих стратегій поведінки у конфлікті й уміння адекватно реалізовувати ці стратегії у конкретній життєвій ситуації [7]. Л. А. Петровська вводить в обіг близьке за змістом поняття – конфліктна компетентність – це компетентність людини в конфліктній ситуації, а її основними складовими вбачає компетентність учасника ситуації у власному Я (Я-компетентність), в потенціалі іншого учасника (учасників) та ситуаційну компетентність [5].

На думку Д. В. Івченка, конфліктологічна компетентність належить до соціальної компетентності, яка формується на основі соціального, індивідуального та особистісного рівнів професійної діяльності. Автор розглядає КК як здатність орієнтуватися у соціальних ситуаціях; уміння правильно визначати особистісні особливості й емоційні стани інших людей; уміння обирати адекватні способи поведінки з ними та втілювати їх у процесі взаємодії; розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів [3].

Різні аспекти проблеми формування конфліктологічної компетентності фахівців визначено в роботах З. З. Дрінки (дидактичні умови підготовки студентів до вирішення професійних конфліктологічних завдань); Д. В. Івченка (андрагогічні умови формування КК фахівців митної служби) [3]; Н. В. Куклевої (умови підвищення ефективності формування у студентів конфліктологічної компетентності) [4]. У дослідженні І. А. Сороки щодо профілактики конфліктів у викладачів ВНЗ сформовано структуру моделі розвитку конфліктологічної компетентності фахівців, яка включає когнітивну; емоційну; поведінкову складові [6]. Проте на нашу думку, потребує доповнення та конкретизації аспект використання інтерактивних технологій у процесі формування конфліктологічної компетентності особистості.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури нами визначено умови формування КК особистості в закладах вищої освіти. Такими умовами є: орієнтація на суб'єктність особистості у процесі вивчення психологічних дисциплін; забезпечення свободи інтелектуальної активності у ЗВО; забезпечення діалогізації навчального процесу; вивчення курсів «Конфліктологія», «Основи конфліктології»; навчально-методичне забезпечення процесу формування КК; створення умов для рефлексивної діяльності майбутніх фахівців.

Під час викладання навчального курсу «Конфліктологія» нами впроваджуються інтерактивні технології з метою формування КК студентів. Завданнями навчального курсу вбачаємо поглиблення розуміння психологічної суті конфлікту, його специфіки; формування навичок аналізу конфліктних ситуацій, управління конфліктами; зниження рівня агресивності, конфліктності; розвиток толерантності, підвищення самоконтролю в спілкуванні. Нами використовуються рольові ігри, групові дискусії, тренінгові технології. Важливим компонентом курсу є використання кінотренінгу. Така форма роботи спрямована на формування психологіч-

ної компетентності, здатності до рефлексії, аналітичних та комунікативних навичок студентів [2].

У сучасних дослідженнях кінотренінг розглядають як творчий процес самопізнання, що створює можливість переходу індивіда до свідомої корекції своїх дій. У психологічній зарубіжній літературі паралельно з терміном «кінотренінг» використовують поняття «кінотерапія» (Б. Вудер, Г. Соломон, А. Менегетті). С. В. Березін визначає кінотерапію як «груповий метод роботи психолога із психічно здоровими людьми, які прагнуть до особистісного зростання, самовдосконалення, поглиблення розуміння життя і поліпшення відносин з оточуючими» [1]. Кінотерапія добре поєднується з іншими методами групової роботи (міні-лекції, моделювання ситуацій).

Для кінотренінгу використовуються спеціально дібрані фільми, що відповідають визначеним критеріям: необхідно, щоб герої фільму були близькі за віком до учасників групи; фільм повинен бути багатоплановим; наявність у діях героїв конструктивних способів вирішення «вічних проблем»; можливість простежити деструктивні наслідки стратегій героїв; неоднозначність оцінки героїв у термінах «хороший – поганий». Перед початком кінотренінгу студенти отримують загальні запитання, що стосуються вчинків героїв, їх взаємодії, власних реакцій та емоцій щодо побаченого. Наводимо перелік фільмів відповідно до тематики навчального курсу (див. таблицю).

Перелік фільмів для кінотренінгу

Тема	Назва фільму, країна, рік виходу
Конфлікт як феномен. Структура конфлікту	«Любов і голуби», СРСР, 1984 «Собаче серце», СРСР, 1988
Види конфлікту – внутрішньоособистісний конфлікт – міжособистісний конфлікт – конфлікт «особистість – група» – міжгруповий конфлікт	«Заплати іншому», США, 2000 «Забута мелодія для флейти», СРСР, 1987 «Дорогою змін», США, 2008 «Службовий роман», СРСР, 1977 «Опудало», СРСР, 1983 «Ганді», США, 1982
Причини конфліктів. Особистість у конфлікті	«Посмішка Мони Лізи», США, 2003 «Іграшка», Франція, 1976

Конфлікт у педагогічній взаємодії	«Хористи», Німеччина, Франція, Швейцарія, 2004 «Посмішка Мони Лізи», США, 2003
Сімейні конфлікти	«Грашка», Франція, 1976 «Самотнім надається гуртожиток», СРСР, 1983 «Троє із Простоквашино», мультфільм, СРСР, 1978
Конфлікти в організації	«Фільм про медіацію» (в 2 частинах), Україна, УЦМ, 2011

Під час перегляду та обговорення дібраних фільмів/фрагментів учасники групи спостерігають і аналізують поведінку героїв, їх мотиви, емоції та переживання. Пропонуються запитання, розроблені до кожного фільму, котрі акцентують увагу на зіткненні інтересів, мотивів, цінностей героїв, особистісних труднощах. Водночас учасники спостерігають за собою і власними реакціями на побачене. Так створюється додатковий простір для обговорення, атмосфера взаємної довіри. Кінцевий етап кінотренінгу – обговорення фільму. Всі бажаючі висловлюються (що запам'яталося і викликало найбільше враження), відповідають на запитання, ведучий робить підсумок.

З нашого досвіду, робота у форматі кінотренінгу викликає інтерес у студентів, сприяє їх активізації, дає змогу навчатись у групі та на досвіді інших. Такий тренінг, за відгуками студентів, сприяє глибшому розумінню конфліктів, здатності відстежувати власні емоційні стани, стратегії поведінки, розширенню арсеналу поведінкових тактик, є важливим у розвитку комунікативних навичок.

Таким чином, окреслено теоретичні підходи до формування конфліктологічної компетентності. Виявлено умови формування відповідної компетентності в просторі ЗВО, особливості використання кінотренінгу. Подано критерії добору фільмів, запропоновано перелік фільмів для навчального курсу «Конфліктологія».

Список використаних джерел:

1. Березин С. В. Кинотерапия и кинотренинг [Ел. ресурс] Практическое пособие для психологов и социальных работников. Режим доступа: http://kinoterapia.info/wp-content/uploads/2016/01/berezin_kinoterapia_dlya_.pdf

2. Власенко І. А., Фокіна В. А. Кінотренінг як практика успішної комунікації особистості. Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія «Психологічні науки» 2019, № 1, С.101–106.
3. Ивченко Д. В. Формирование конфликтологической компетентности специалиста таможенной службы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 Калининград, 2000, 167 с.
4. Куклева Н. В. Формирование конфликтологической компетентности студентов университета, получающих дополнительную квалификацию «преподаватель»: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08, Ставрополь, 2006. 20 с.
5. Петровская Л. А. К вопросу о природе конфликтной компетентности. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 1997, №4, с. 41–45.
6. Сорока І. А. Психологічна профілактика конфліктів у педагогічному колективі вищого навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.10 К., 2015. 20 с.
7. Хасан Б. И. Конструктивная психология конфликта СПб.: Питер, 2003, 250 с.

*І. О. Зуєв,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна*

ЖИТТЄВІ ПОТРЕБИ Й ЦІННОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМИ ЖИТТЄВИМИ СЦЕНАРІЯМИ

Актуальність дослідження. Сьогодні більшості учнів складно визначити пріоритети свого життя, їм складно відповісти, якими загальноприйнятими способами можна досягти успіху. Сучасні школярі та студенти відчують на собі динаміку суспільних процесів, що веде до усвідомлення ними власних потреб та цінностей, їх узгодженості з вимогами, які ставить перед ними оточення. Це є актуальним для старшокласників, перед якими постає відповідальний вибір свого життєвого й професійного шляху. Тому слід звернутися до вивчення потреб та

життєвих цінностей старших школярів, сформованості їхніх вмій щодо усвідомлення й побудови життєвого сценарію, який визначає шляхи реалізації потенціалу особистості [2, с. 4].

Вирішення цього питання можливе завдяки використанню знань про життєвий сценарій особистості, формуванню готовності до виходу за його межі, моделюванню своєї поведінки у напрямі побудови перспективного для особистості життєвого сценарію, для чого необхідною умовою є усвідомлення учнем власних потреб та цінностей та пошук ефективних шляхів задоволення не лише базових (дефіцитарних), а й вищих (буттєвих) потреб за А. Маслоу.

Мета дослідження: вивчення життєвих цінностей старшокласників з превалюванням різних типів життєвих сценаріїв. Діагностичні методики: «Співвідношення «цінності» та «доступності» в різних життєвих сферах» (О. Б. Фанталова), «Дослідження життєвого сценарію особистості» (С. Лук'янова).

Теоретичний огляд. Е. Берн у своїх ранніх роботах визначав сценарій як «несвідомий життєвий план». К. Стайнер підкреслив роль ідеї у сценарії життя дитини, згідно з якою вона складає певний його план. Цей план складається у формі драми, що має чітко визначені початок, середину і кінець [7].

Життєвий шлях особистості є категорією, у якій інтегруються базові психологічні аспекти людського існування, як здатність організувати свою долю за власним задумом. Наприклад, В. Панок розглядає життєвий шлях особистості як складну, системно-понятійну багатомірну категорію, що передбачає розкриття індивідуальної історії людини, сукупність подій та обставин індивідуального розвитку особистості [6, с. 150].

П. Жебелевою зроблено аналіз підходів до розуміння життєвого сценарію особистості, такі як: психодинамічний, згідно з яким життєвий сценарій є планом, заснованим на ранньому рішенні, підкріпленням батьками, виправданим подальшими подіями (А. Адлер, Е. Берн, К. Стайнер); суб'єктно-діяльнісний підхід, який відстоює ідею про те, що батьки відіграють вагомий роль у формуванні уявлень дитини про цілі життєвого шляху, але зрештою людина сама визначає своє ставлення до життя (К. Абульханова-Славська, Є. Головаха); нарративний підхід, який дозволяє проаналізувати нарратив як аналог життєвого сценарію, замкнену оповідну структуру, що надає життєвим подіям послідовності, організує їх у хронологічному або ж іншому порядку (Дж. Брунер, В. Лановий, Т. Титаренко, Н. Чепелева) [4, с.127].

Близьким для нашого підходу до розгортання життєвого сценарію є позиція Т. Костіної, яка розглядає його як сукупність емоційно-мотиваційних та просторово-часових складових. На думку автора, у результаті розгортання життєвого сценарію суб'єкт накопичує первинну інформацію про себе та своє життя, отримана інформація згодом диференціюється і розкладається на три складові, які містять у собі необхідні компоненти для подальшого розгортання процесу розуміння суб'єктом особливостей свого життєвого сценарію – когнітивну (знання про себе), емоційно-мотиваційну (ставлення до себе) та регулятивно-вольову (здійснення життєвого вибору особистості) [5, с.134].

Результати дослідження. Співвідношення цінностей та їх доступності в життєвих сферах для трьох груп учнів старших класів подано у табл. 1.

Таблиця 1

Значущість та доступність цінностей в учнів з превалюванням різних типів життєвих сценаріїв (середні бали)

№ з.п.	Цінності, їх значущість та доступність	Типи сценарію		
		про- граш- ний	баналь- ний	ви- граш- ний
1	Цінність активного життя	4,7	4,6	4,3
2	Доступність активного життя	5,9	6	6
3	Цінність здоров'я	6,4	6,8	7,2
4	Доступність здоров'я	6,2	5,8	5,9
5	Цінність цікавої роботи	4,5	4,6	4,8
6	Доступність цікавої роботи	2,8	3,6	4
7	Цінність краси, природи, мистецтва	2,7	2,5	1,4
8	Доступність краси, природи, мистецтва	4,5	4,2	5,4
9	Цінність любові	5,8	5,8	6,8
10	Доступність любові	5,3	4,9	4,7
11	Цінність матеріального життя	5,2	5,3	5
12	Доступність матеріального життя	4	4,9	2,9
13	Цінність дружби	5,9	6,9	7,4

14	Доступність дружби	6,4	6,7	7,2
15	Цінність впевненості в собі	5	5,2	6
16	Доступність впевненості в собі	5,3	6,3	6
17	Цінність пізнання	2,9	4,1	3,8
18	Доступність пізнання	3,7	5,8	6,6
19	Цінність свободи	4,2	5,5	5,4
20	Доступність свободи	3,8	5,3	3,9
21	Цінність сімейного життя	6,5	8	8,6
22	Доступність сімейного життя	5,6	6,4	4,7
23	Цінність творчості	3,2	3,9	2,8
24	Доступність творчості	3,6	4,4	6,2

У табл. 2 представлені найбільш значущі відмінності між групами.

Таблиця 2

Показники значущості відмінностей за цінностями та їхньою доступністю між групами учнів з різними сценаріями (U-критерій)

	Назва цінності	Міра значущості
Групи учнів з програшним та вигрешним сценаріями	Доступність цікавої роботи	0,01
	Цінність краси, природи, мистецтва	0,03
	Цінність дружби	0,04
	Доступність пізнання	0,001
	Цінність щасливого сімейного життя	0,006
	Доступність творчості	0,003
	Внутрішній конфлікт	0,01
	Внутрішній вакуум	0,006
	Показник дезінтеграції	0,006
	Цінність краси, природи, мистецтва	0,01
Групи учнів з банальним та вигрешним сценаріями	Доступність краси, природи, мистецтва	0,04
	Доступність матеріального життя	0,003
	Доступність свободи	0,04
	Доступність творчості	0,03
	Внутрішній конфлікт	0,003
	Внутрішній вакуум	0,001
	Показник дезінтеграції	0,001

Учні з вирашним життєвим сценарієм більш цінують дружбу, любов і щасливе сімейне життя. Для них більш доступні цікава робота, пізнання, творчість, свобода, краса природи і мистецтва, а також, що є цікавим, цінність матеріального життя. Для цих учнів характерним є поєднання переважання буттєвих цінностей з внутрішнім дисбалансом, дезінтеграцією цінностей. Разом із тим, учні з вирашним сценарієм менше цінують красу природи й мистецтва.

Для учнів з банальним сценарієм характерна більш спокійна оцінка подій життя, ніж для учнів з програшним. Вони більш цінують доступність свободи, сімейного життя та матеріального життя, а буттєві цінності – свобода, любов та краса мають для них менше значення. Це свідчить про певні «споживацькі» тенденції в особистості учнів з цим типом сценарію.

Учні з програшним життєвим сценарієм відрізняються тим, що вони менше цінують дружбу, свободу, пізнання, цікаву роботу (буттєві цінності), але й вважають їх для себе менш доступними, тому виходить, що, хоча в них і менша дезінтеграція життєвих цінностей, вони все ж таки відчувають менше спонукання до того, щоб реалізувати буттєві цінності.

Висновки. Відмінності між учнями з різними життєвими сценаріями виявлені саме за їх буттєвими життєвими цінностями. Для учнів з вирашним сценарієм більш характерним є прагнення до досягнення нових висот, пов'язаних з певною дисгармонією між тим, що є та тим, чого варто досягти. Для учнів з програшним та вирашним сценаріями більш характерною є невпевненість у порівнянні з учнями з банальним сценарієм. У школярів з вирашним сценарієм більш високі показники за цінностями пізнання, творчості. В учнів з програшним сценарієм досить слабо відбувається пошук шляхів задоволення потреб та реалізації цінностей, що й обумовлює наявність поведінки людини, яка не вірить у власні сили та успіх у своєму житті. Учні з банальним життєвим сценарієм занадто цінують такі цінності як: особиста безпека, власний матеріальний добробут, комфорт, задоволення первісних потреб. Це супроводжується формуванням банального сценарію, при якому людина не ризикує, не проявляє себе як яскрава особистість, а задовольняється чимось невеликим, але надійним, на відміну від учнів з вирашним сценарієм, які готові пожертвувати базовими життєвими цінностями заради більш високих, з точки зору розвитку особистості (буттєвих).

Список використаних джерел

1. Артюхіна Н., Сімовоник А. Взаємозв'язок між життєвим сценарієм та спрямованістю особистості юнацького віку//Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. – 2017. – Т. 1, Вип. 3. – С. 20–26.
2. Бордюк В. М. Формування життєтворчих цінностей старшокласників у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : Луганськ, 2009. – 20 с.
3. Гуртовая Ю. В. Исследование связи значимой для человека сказки и его жизненного пути // Вісник Дніпропетровського університету ім.А. Нобеля – Серія «Педагогіка і психологія». – 2011. №2 (2). – С. 120–125.
4. Жебелева П. В. Життєвий сценарій особистості: сутність та основні психологічні підходи // Вісник післядипломної освіти. – 2013. – Вип. 9(2). – С. 126–134.
5. Костіна Т. О. Дослідження взаємозалежності між особистісними характеристиками суб'єкта юнацького віку та його провідним драйвером// Психологічні перспективи. – 2012. – Вип. 20. – С.98–106.
6. Панок В. Г. Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.12. – С. 146–151.
7. Стайнер Клод. Сценарий жизни людей. – СПб.: Питер, 2003. – 33 с.

*І. Г. Ігнатченко,
кандидат юридичних наук,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри адміністративного
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА

Важливою умовою політичного, економічного та духовного розвитку сучасного суспільства є реформування вищої освіти, яка забезпечує підготовку компетентних, конкурентоздатних спеціалістів. Юридичні на-

навчальні заклади покликані сьогодні не тільки забезпечити вузькоспеціальну підготовку майбутнього юриста, але й створити сприятливі умови для гармонійного формування його інтелектуальних, моральних, етичних і професійних якостей. Лише в цьому випадку можна буде отримати фахівця-юриста з достатнім творчим потенціалом, який прагне до постійного творчого пошуку та саморозвитку власної особистості.

Важливим аспектом практичної діяльності сучасного юриста є уміння наповнити свою роботу не тільки високопрофесійним підходом до неї, а й високим творчим змістом. Проблема саморозвитку творчих здібностей в процесі навчання є сьогодні особливо актуальною. Тому юридичні навчальні заклади повинні надавати більшої уваги проблемі формування творчої особистості майбутнього юриста, переміщуючи акценти в навчально-виховному процесі з традиційного засвоєння заданої кількості інформації на розвиток культури мислення, почуттів, творчих здібностей, завдяки чому знання, фахові уміння та навички сприятимуть формуванню неповторної духовно-творчої індивідуальності майбутнього правника і стануть головними константами його професійної діяльності.

Незважаючи на те, що творчі здібності здавна є предметом особливого інтересу психологів, не можна сказати, що проведені дослідження внесли повну ясність у вирішення проблеми. Реалізація цього завдання об'єктивно вимагає якісно нового підходу до навчання і організації освітнього процесу. Відповідно, повинні з'явитися нові способи, засоби і методи навчання майбутніх юристів.

Вивчення наукової психолого-педагогічної та філософської літератури доводить, що проблема розвитку творчих здібностей є багатоаспектною. Можна виділити наступні основні аспекти її наукового дослідження, представлені в публікаціях на дану тему.

Т. Артем'єва, Л. Виготський, Н. Волкова, О. Леонтьєв та інші розглядають творчі здібності у співвідношенні з такими поняттями, як «здібність», «творчість», «діяльність», «самостійність», «саморозвиток».

Причому саморозвиток особистості розуміється як постійна творча робота над собою, самовдосконалення й відпрацювання особистих якостей. В цьому процесі людина концентрується на власних бажаннях й цілях, тому постійно набуває все нових й нових знань для їх досягнення, для розвитку власних здібностей. Це є запорукою й основою професійного та життєвого успіху.

Визначенню фундаментальних механізмів функціонування творчих здібностей і мислення, їхніх рівнів і процесів саморозвитку присвячені дослідження А. Брушлинського, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна, О. Тихомирова та інших.

Предмет дослідження Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, З. Калмикової, П. Торранс – специфічні особливості творчих здібностей, зокрема, гнучкість, пластичність, швидкість, оригінальність.

Розробка та апробація практичних методів саморозвитку творчих здібностей розкрита в працях В. Давидова, І. Лернера, Я. Занкова, З. Калмикова.

Формування способів дій, спільних для орієнтації у відповідній предметній області висвітлено у наукових працях В. Давидова, Д. Ельконіна.

Формування засобів саморегуляції творчої діяльності досліджували В. Гагай, М. Тарасов, О. Телегіна.

Розвиток специфічних розумових прийомів пізнання обґрунтовується у працях Д. Богоявленської, А. Люблінської, Н. Менчинської та інших учених.

Різні аспекти проблеми творчих здібностей, а саме: їхня природа, компоненти, критерії та показники формування досліджувались В. Барком, І. Берлевим, С. Лазаревським, Я. Пономарьовим, В. Рагозіною, К. Роджерсом, Б. Тепловим та іншими.

Значна теоретична розробленість проблеми розвитку творчих здібностей молоді не знімає деяких протиріч, що існують у практичній роботі вищих юридичних навчальних закладів, подолання яких буде сприяти підвищенню ефективності формування творчої особистості майбутніх правників. Це протиріччя між:

- потребою суспільства у новому типі фахівців, які мають розвинуті творчі здібності, здатність до постійного саморозвитку особистості й недостатньою розробленістю цієї проблеми в філософській й психологічній науці;

- соціальним замовленням, пов'язаним з формуванням високодуховної, творчо обдарованої особистості юриста сучасної формації, і відсутністю належної підготовки студентів до вирішення цього завдання;

- браком науково обґрунтованих технологій процесу розвитку творчих здібностей майбутнього юриста та використання їх у різних видах професійної діяльності.

Можливість подолання зазначених суперечностей в значній мірі залежить від науково обґрунтованої системи підготовки майбутніх прав-

ників, що базується на нових теоріях і концепціях сучасної світової філософської та психологічної науки.

Необхідно також відзначити, що до теперішнього часу спеціальні дослідження, присвячені проблемі творчих здібностей в аспекті саморозвитку особистості майбутніх юристів, розглядали лише окремі аспекти. Недостатньо вивченими залишилися такі питання, як: теоретико-методологічні основи ефективності розвитку творчих здібностей студентів юридичного вузу; зміст, форми і методи, що підвищують ефективність процесу розвитку творчих здібностей студентів.

Таким чином, актуальність поставленої проблеми, об'єктивна потреба суспільства в пошуках нових підходів до організації професійної підготовки кадрів для сфери юстиції, прокуратури, судової системи тощо, яка забезпечила б формування висококомпетентної, духовно розвиненої, конкурентоздатної у світовому вимірі особистості юриста, здатної до постійного саморозвитку.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що здібності – це індивідуальні особливості особистості, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного роду діяльності, не зводяться до знань, умінь, навичок, виявляються у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами й прийомами діяльності. Вони відіграють велику роль в процесах саморозвитку особистості майбутнього юриста, слугують його запорукою й у свою чергу потребують розвитку й удосконалення.

Отже, вивчення ролі творчих здібностей а аспекті проблеми саморозвитку особистості майбутнього юриста дозволило зробити наступні висновки:

- у філософсько-психологічній науці відсутні певні критерії оцінки «творчого» (існують підходи, які беруть за критерій створення нового продукту, а також самореалізацію людиною власної індивідуальності);

- природа феномену «здатність до творчості» не має єдиного пояснення: максимальне вираження інтелектуальних здібностей, визнання самостійної творчої здатності до постійного саморозвитку особистості;

- існують різні підходи до розгляду творчої здатності як природженої і як такої, що піддається змінам (при цьому саморозвиток креативності здійснюється різними способами);

- при формуванні творчих здібностей важливу роль відіграють як спадковість і середовище, так і виховання. Причому виховання має більший вплив на формування особистості. Завдання юридичної освіти полягає в тому, щоб допомогти молодій людині розвинути свої творчі здібності і стати особистістю, здатній до подальшого саморозвитку.

С. А. Тузіков,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та
радіоелектроніки
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

А. Є. Присяжний,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри фізики та
радіоелектроніки
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

С. Г. Леушин,
старший викладач кафедри фізики та
радіоелектроніки
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ САМОРОЗВІТКУ ВІЙСЬКОВОГО ПЕДАГОГА

Проблема «саморозвитку» була, і до цього дня є об'єктом уваги таких наук як філософія, соціологія, педагогіка і психологія. Історія вивчення процесу саморозвитку людини має довгий шлях, що бере свій початок з епохи стародавніх цивілізацій і Античності.

Теоретичний аналіз розвитку ідей саморозвитку і самореалізації показав, що в епоху Античності проблема розвитку людини базувалася на різних концептуальних засадах: міфологія, антична філософія, релігія; в епоху Просвітництва затверджувалися погляди на саморозвиток як на вираження самовиховання; в класичній німецькій філософії антропологічні і гуманістичні ідеї стимулювали осмислення проблем саморозвитку в педагогічному напрямку.

Тому, в умовах сучасної модернізованої військової освіти саморозвиток виступає як базова складова професійної компетентності військово-

вого педагога, на формування якої сильно впливає процес психологізації професійно-педагогічної діяльності.

У цих умовах одним із пріоритетних напрямків вищої військової школи, що орієнтована на сучасні тенденції професійної освіти, стає розробка *цілісної концептуальної моделі*, в яку включені не тільки професійні, а й особистісні аспекти розвитку всіх учасників освітнього процесу, що дозволяють актуалізувати саморозвиток, як особистості курсанта, так і особистості військового педагога.

Більшою мірою, це обумовлено тим, що на даному етапі розвитку професійної військової освіти в Україні провідне місце займає проблема взаємодії України та її Збройних Сил (ЗС) і освітніх установ з ЄС і НАТО. При таких умовах перед військовими освітніми установами ставиться завдання максимального наповнення педагогічного середовища професійної освіти висококласними, всебічно розвиненими педагогами, особистісним змістом, потребою саморозвитку і самореалізації в подальшій професійній діяльності.

Саморозвиток дозволяє військовому педагогу справжно вирощувати свої особистісні та професійні сенси, бачити і відкривати їх, що є особливо важливим, бо згідно з концепцією В. Франкла, сенс повинен бути знайдений, але не може бути створений. Створити можна або суб'єктивний сенс, або просте відчуття сенсу, або нісенітницю.

Вирішення цих проблем частково лежить в реалізації компетентнісного підходу в військовій освіті, оскільки процес саморозвитку військового педагога в освітній діяльності частково реалізується у зв'язку з цілями і завданнями компетентнісного підходу: формуванням певних компетенцій – загальнотеоретичних і спеціальних знань, умінь, необхідних для застосування в конкретній практичній діяльності; положеннями гуманістичної філософії про людину як суб'єкта, здатного до саморозвитку і самоорганізації; ідеями про становлення професійного саморозвитку; цілісним підходом до дослідження педагогічного процесу; концепцією безперервної педагогічної освіти; науковими дослідженнями загальних закономірностей навчально-виховного процесу у вищій військовій школі.

У процесі професійно-особистісного саморозвитку військового педагога можна виділити три ключові етапи: виявлення особистісних сенсів в процесі саморозвитку (самопізнання); усвідомлення необхідності займатися саморозвитком (мотивація до саморозвитку і цілеспрямованості); самостійне планування саморозвиваючої діяльності (самоорганізація і самореалізація).

Саморозвиток військового педагога – це процес самостійного цілеспрямованого мотивованого розкриття своїх потенційних можливостей і здібностей, що дозволяє найбільш продуктивно здійснювати різні види професійної діяльності у сфері військової освіти і передбачає актуалізацію всіх процесів «самості» особистості і проявів свого «Я».

Аналіз філософських, психологічних, педагогічних досліджень дозволив виділити суттєві характеристики саморозвитку і прийти до висновку, що саморозвиток військового педагога це: внутрішній процес саморуху відкритої системи, під впливом власних суперечностей; цілеспрямоване багатоаспектне самовдосконалення військового педагога з метою самореалізації на основі внутрішньо значущих устремлінь і зовнішніх впливів; процес вдосконалення професіоналізму, який визначається самим військовим педагогом; найбільш повне розкриття потенційних можливостей і здібностей військового педагога, що лежать в зоні найближчого розвитку, та які сприяють становленню особистісної та професійної зрілості; процес якісної зміни особистісної сфери, що є невід’ємною умовою становлення суб’єктності всіх учасників педагогічного процесу.

Зовнішніми умовами, що впливають на процес саморозвитку педагога виступають: інституційна перебудова системи військової освіти на основі ефективної взаємодії з ЄС і НАТО; реалізація системи заходів (науково-методичний супровід, нормативно-правове та матеріально-технічне забезпечення процесу формування висококваліфікованих військових педагогічних кадрів) щодо забезпечення участі України в Болонському і Копенгагенському процесах; розробка освітніх технологій, адекватних сучасним вимогам і задачам забезпечення конкурентоспроможності української військової освіти на світовому ринку освітніх послуг; оптимізація форм і методів системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військових педагогів, які забезпечують включеність педагогічних кадрів в рішення задач модернізації системи освіти.

Внутрішніми умовами, що впливають на процес саморозвитку військового педагога є: рівень фундаментальної психолого-педагогічної підготовки військового педагога; наявність насиченою потенційними можливостями освітнього середовища, що забезпечує актуалізацію особистісного потенціалу військового педагога; рівень розвитку професійно значущих особистісних характеристик і суб’єктних властивостей військового педагога; здатність до подальшого саморозвитку і дослідницької діяльності в професійній сфері і сфері військової освіти.

До факторів, що *сприяють процесу саморозвитку* військового педагога, можна віднести: знання специфіки проходження військової служби та основ військової педагогіки і психології; наявність особистого досвіду проходження військової служби на командних, інженерних, викладацьких і наукових посадах; мотивація досягнення; мотивація саморозвитку; толерантність до ситуацій невизначеності; відкритість новому досвіду; емоційна стійкість; навички конгруентної взаємодії; асертивність; наявність інтелекту; інтелектуальна і поведінкова гнучкість.

Як фактори, що *перешкоджають саморозвитку* військового педагога можна виділити: незнання специфіки проходження військової служби та основ військової педагогіки і психології; відсутність особистого досвіду проходження військової служби на командних, інженерних, викладацьких і наукових посадах; повільне впровадження системи психологічної підготовки у ЗС України; обмежена керованість соціально – психологічними та виховними процесами у військових частинах та підрозділах з боку органів військового управління; недостатній рівень підготовки офіцерського, старшинського та сержантського складу з питань роботи з підлеглим особовим складом; моральна застарілість матеріально-технічної бази, технологій, форм та методів організації та проведення психологічного забезпечення у військах; нерозвиненість здатності до самопізнання; відсутність відповідальності; ригідність сприйняття і поведінки; відсутність мотивації саморозвитку; особистісна тривожність і страх новизни; наявність психологічних захистів; перешкоди, що створюються іншими людьми.

Чинними *механізмами* саморозвитку військового педагога є: самоприняття і самопрогнозування. Саморозвиток військового педагога розкривається в формах самоствердження, самовдосконалення і самоактуалізації.

До основних функцій особистісно – професійного саморозвитку військового педагога можна віднести: *сенсоутворююча* – вибудовування системи життєвих цілей і сенсів як основа якості професійної діяльності, актуалізація потреби в самозміні і здатності до самовивчення, пошук нових внутрішніх сенсів і цілей, спрямованість на усвідомлення і перетворення себе і навколишнього світу; *діяльнісно-регулятивна* – перехід від адаптивної системи професійної діяльності до активної суб'єктної позиції, пошук балансу між своїми цілями, можливостями і здібностями; *рефлексивна* – суб'єктний характер життєдіяльності, аналіз причинно-

наслідкових зв'язків, і особистісна оцінка власного життєвого і професійного досвіду; *змістовно-процесуальна* – розвиток креативності як здатності до здійснення інноваційно-методичної та науково-дослідної професійної діяльності; *комунікативна* – прагнення до конструктивної взаємодії що збагачує, пошуки адекватних засобів самовираження, розвиток здібностей до емпатії, активному слуханню і розуміння іншого.

Таким чином, виділені функції саморозвитку утворюють такі змістовні блоки професійно значущих особистісних якостей військового педагога: *мотиваційно-смысловий* – потреба в саморозвитку та підвищення рівня професіоналізму, цілеутворення; *змістовно-процесуальний* – високий рівень професійних стандартів, креативність, автономність; *рефлексивно-оцінний* – високий рівень самосвідомості і рефлексії, самоповага і самоприйняття, адекватний рівень домагань і самооцінки; *діяльнісно-регулятивний* – активна суб'єктна позиція, стресостійкість, ефективна система саморегуляції; *комунікативно-експресивний* – емпатія, вміння реалізовувати полісуб'єкту взаємодію і вирішувати конфліктні ситуації.

А. В. Зінюк,
*кандидат соціологічних наук
доцент кафедри прикладної соціології
та соціальних комунікацій
Харківського національного
університет імені В. Н. Каразіна;*
Н. В. Погарська,
*старший викладач кафедри
прикладної соціології та соціальних
комунікацій Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна*

ВІЗУАЛЬНА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Самопрезентація, самоідентифікація, самореалізація в різних ракурсах системно вивчаються соціологією вже довгий час. Соціологами досліджу-

ються різні практики самопрезентації особистості. Спілкування, комунікація і самопрезентація сьогодні переносяться в площину віртуальної реальності.

В сучасній соціології, особливості панування візуальних форм, зокрема в віртуальному просторі все більше привертають увагу науковців. Поступово соціологи повертаються до використання візуальних методів дослідження, розробляють та опановують нові методики, досліджують дію візуальних образів.

Актуалізацію проблеми самопрезентації в соціальних медіа зумовив розвиток візуальної комунікації, який розширив поле для самовираження особистості. Віртуалізація перетворює та адаптує традиційні моделі поведінки. На перший план виходить репрезентація в соціальних мережах. А візуальна складова стає однією з її форм, способом контролю уявлення про себе та створення нових образів. З появою соціальних мереж – стало масовою тенденцією поведінки викладання фотографій задля створення та підтвердження власного соціального іміджу та популярності.

Самопрезентацію ми розглядаємо як практику, яка допомагає утримати самооцінку на певному рівні та підтвердити свій образ. Як правило, викладаються тексти, фото позитивного характеру, які ілюструють найпривабливіші ситуації чи моменти. Користувачі соціальних мереж «прикрашають» своє повсякденне життя у більш привабливому світлі. Це означає, що віртуальною самопрезентацією керувати легше, ніж презентацією своєї індивідуальності у «звичайному» житті [1].

Візуальні практики самопрезентації користуються великою популярністю, бо відбувається демонстрація настрою, надається інформація про інтереси, надається інформація про приналежність до соціальної групи, надається інформація про ідентичність [2].

За віртуальною самопрезентацією спостерігає велика кількість людей, тому демонструються найкращі риси, підкреслюються переваги, зовнішній вигляд, здоровий спосіб життя, успішне ведення справ. Показуючи найкращі якості, користувач прагне сформуванню найпривабливіший образ. Візуальні практики самопрезентації допомагають розповісти про уподобання, емоції, про родичів, друзів. У соціальних мережах, можливо представити себе за допомогою показу привабливості, власних досягнень, речей, які вважаються модними. Це все у свою чергу дозволяє змінювати або формувати громадську думку про свою персону.

Результати соціологічних досліджень Н. Кальки, Л. Оришин, свідчать, що візуальний зміст повідомлень, що стосуються особистого життя, побуту, емоцій, проведення часу, повсякденних справ, які користува-

чі демонструють за допомогою фото (селфі), відображає соціальну активність користувачів [3]. Відбувається свідоме зосередження на активності в соціальній мережі. Нестримне бажання публікувати фотографії у мережі, оцінювати фотографії інших замістила потребу в суспільній рефлексії, у бажанні живого спілкування.

Існує розрив між реальним життям індивіда і тим, який спосіб життя він прагне транслювати в соціальних мережах. Користувачі задля більшого впливу на думку інших намагаються контролювати свою репрезентацію. Основні стратегії візуальної репрезентації: 5 користувачі, які викладають гарні, стильні фото; користувачі, які публікують найкращі, визначні моменти життя; користувачі, які показують своє життя як є, не відбираючи красиві фото.

Таким чином, тема візуальної репрезентації в соціальних мережах відкриває множинні перспективи для дослідження самоідентифікації людини, зокрема особливостей конструювання власного образу на тлі віртуалізації суспільства.

Список використаних джерел:

1. Hogan B. The Presentation of Self in the Age of Social Media: Distinguishing Performances and Exhibitions Online / B. Hogan. – Retrieved from: http://is.muni.cz/el/1423/jaro2013/ZUR589f/um/Hogan_2010_.pdf
2. Настояща К. В. Практики самопрезентації в інтернет-просторі: форми і тенденції / К. В. Настояща // Грані. 2019. Т. 22, № 1. С. 20–28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_1_5
3. Калька Н. Дослідження детермінант селфі у студентської молоді / Н. Калька, Л. Орицин // Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2015. Вип. 37. С. 247–258. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2015_37_23

*М. М. Энгельке,
старший преподаватель кафедры
психологии и философии человека
Русской Христианской
Гуманитарной Академии*

САМОАКТУАЛИЗАЦИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ С РАЗНОЙ СТЕПЕНЬЮ АКТИВНОСТИ

Проблема старения – это одна из вечных проблем человеческого общества. Психологический словарь дает определение «старости» – это

заключительный период жизни, условное начало которого связано с отходом от непосредственного участия в производительной жизни общества. Особенностью пожилого возраста является то, что происходит сужение жизненных сфер. Происходит физиологическое ослабление организма (изменение гормонального фона, снижение возможностей сердечно-сосудистой и двигательной систем и т.п.) Физиологические изменения не могут не затрагивать и психологические особенности личности. С возрастом, также, происходит естественное сужение социальной сферы и изменения статуса, что в свою очередь может приводить к депрессиям и ухудшению эмоциональной сферы. Однако в пожилом возрасте есть и ресурсные возможности, такие как: мудрость, возможность передачи историко-культурного наследия, способность и желание к социальным контактам, нереализованные духовно нравственные потребности. Борис Герасимович Ананьев писал, что у многих людей «умирание» начинается, раньше, чем физическое одряхление, он связывал это с замыканием человека в себе, на своих проблемах, и утратой способности видеть хорошее. Выходя на пенсию, человек сталкивается с огромным количеством изменений во всех сферах своей жизни. Поэтому работать и помогать пожилому человеку нужно комплексно. Всемирная Организация Здравоохранения указывает на то, что такие факты, как отсутствие физической активности, несбалансированное питание, употребление ПАВ, взаимосвязаны с социальной изоляцией, появлениями депрессий, и отсутствием умственного развития. Пассивность, приводит к зависимому поведению, что в свою очередь негативно сказывается на взаимодействии с окружающими. Поэтому поддерживая свою активность, пожилые люди тем самым выбирают здоровые отношения, приводящие к взаимно полезным и приятным контактам.

Для грамотной помощи пожилому человеку очень важно понимать особенности старения, и создавать такие условия, в которых человек мог бы реализовывать свой внутренний потенциал. Большое значение для благополучного старения является активная жизненная позиция пожилого человека. В кратком психологическом словаре термин «активность» обозначается, как «всеобщая характеристика живых существ, их собственная динамика, источник преобразования или поддержания ими жизненно значимых связей с окружающим миром, способность к самостоятельной силе реагирования». Из этого определения можно сделать вывод, что активность нужно рассматривать, как внутреннее состояние

человека. Поэтому при работе с пожилым человеком важно учитывать какую активность человек может проявлять в связи со своими индивидуальными возможностями.

Благодаря социальной позиции, пожилой человек определяет свою социальную роль, например дедушка, ветеран, общественный деятель. Чем активнее социальная позиция человека, тем больше граней своей личности он может раскрыть, соответственно тем в больших социальных ролях он сможет себя реализовать. Здесь важно помимо внутренней активности человека, его информированность (поиск новых ролей), и конечно же поддержка близкого окружения и предоставление возможности реализации своего потенциала, в тех сферах которые близки пожилому человеку. Когда созданы условия для реализации возможностей, пожилой человек будет занимать активную жизненную позицию. Активная жизненная позиция в свою очередь подразумевает не просто реагирование, на внешние факты, а внутреннее вовлечение человека в жизнь вокруг себя. Такая позиция предполагает социальную ответственность и свободу выбора. Когда человек открыт для получения нового опыта, готов брать ответственность за себя и свою жизнь тогда он в меньшей степени будет зависеть от социальных стереотипов и навязыванию обществом стандартов поведения.

Одой из важных составляющих гармоничной и радостной жизни является стремление к самоактуализации. Самоактуализация дает человеку возможность открыть в себе новые грани, увидеть внутренние резервы и поделиться с окружающими частичкой себя. Личностное развитие и стремление к самоактуализации дает человеку заряд энергии, желание двигаться вперед, стремление к здоровому бытию.

Один из главных ресурсов пожилого возраста- это передача знаний и жизненного опыта, пожилой человек, должен чувствовать себя нужным и востребованным. Хорошо когда есть возможность после выхода на пенсию заниматься любимым делом: продолжать трудовую деятельность, заниматься, тем, на что не хватало времени, реализовывать себя в воспитании внуков, помогая подрастающему поколению итд. Но в современных реалиях, к сожалению, не всегда пожилой человек нужен семье, а иногда ему самому бывает не достаточно развиваться только в одном направлении.

Для активных пожилых людей существует много социальных программ и возможностей, например волонтерство. Становясь волонтером,

пожилой человек реализует свой главный потенциал – передача знаний и опыта другим людям, что в свою очередь способствует его самосовершенствованию и активному долголетию. Человек становится социально активным. Принося пользу другим людям, человек становится более счастливым, появляется смысл в жизни, а это в свою очередь приводит к большей удовлетворенностью жизни.

Задача общества, направить пожилого человека в правильное русло. Создать благоприятные условия для возможности самореализации. Найти «площадку» для возможности отдавать свои знания и опыт. Волонтерство должно подбираться по силам. Будь то помощь более слабому соседу по этажу или же участие в Олимпийских играх. Исследования показали, что наибольшая жизненная удовлетворенность у пожилых людей, которые являются волонтерами в детских домах, центрах семьи итд. Которые активно взаимодействуют с детьми.

Для пожилых людей, которым уже тяжело заниматься волонтерской деятельностью, но они еще способны к самообслуживанию, важно, чтобы семья создала им условия значимости и нужности, если же такой возможности нет, то на помощь приходят социальные центры (с периодом пребывания свыше 4х часов), своего рода полу-пансионаты, где пожилой человек может почувствовать свою нужность, причастность к коллективу. Посещение таких центров способствует нормализации режима дня, поднятию жизненного тонуса, расширению социальной сферы, активизации познавательной активности и тем самым улучшению качества жизни людей пожилого возраста. Социализируясь, человек открывает свои возможности заново, и даже, если изначально он пришел, в связи со сложной жизненной ситуацией, в дальнейшем, он начинает заниматься понравившемся ему делом (например делать поделки, рисовать, участвовать в турнирах «Что? Где? Когда?») или самому проводить мастер классы по заготовкам) тем самым переориентируется на самореализацию.

Но также существуют пожилые люди, которые в силу своих физических возможностей не могут вести социальную активность. Часто это люди не имеющие возможности выходить из дома, социально изолированные и утратившие элементарные способности к самообслуживанию. Таким людям, как никому другому нужна поддерживающая терапия, и создание возможности поддержать все жизненные сферы. Здесь речь идет уже не сколько о самоактуализации, сколько о поддержке и ак-

туализации возможностей пожилого человека. Такая терапия также эффективна на ранних стадиях развития деменции, это дает возможность продлить благополучную жизнь человеку на несколько лет. Поддержка пожилого человека на дому, должна быть комплексной и затрагивать все сохраненные сферы жизни. Поддержание посильной активности способствует сохранению всех жизненно важных функций.

При комплексной работе пожилые люди смогут сформировать навыки здорового образа жизни, активизировать все сферы своей жизни, а также «красной нитью» во всей работе прослеживается позитивный подход, что позволяет пожилому человеку научиться мыслить в положительном ключе и находить свой внутренний потенциал. Происходит работа с ресурсными возможностями, пожилой человек переключается на позитивное мышление, перестает думать о негативных сторонах жизни, постепенно возникает привычка видеть хорошее.

Для гармоничной и счастливой старости, пожилому человеку самому и его близкому окружению нужно создать такие условия в которых он мог бы наиболее полно выявлять и развивать своих личностные возможности, т.е стремиться к самоактуализации. Создание таких условий, конечно же зависит от индивидуальных особенностей пожилого человека, а так же от его социального статуса, материального положения и физиологических особенностей, но основными поддерживающими факторами является: Принятие пожилого человека, уважение, поддержка, информирование, доброжелательность, создание атмосферы нужности и значимости.

«Счастье исключает старость. Кто сохраняет способность видеть прекрасное, тот не стареет» Франц Кафка

Список литературы:

1. Альперович Д. Д. Социальная геронтология. Ростов н/Д, 1997
2. Ананьев Б. Г. Человек, как предмет познания Л.1968
3. Рубцов А. В. Геронтологический подход в изучении качества возрастных групп населения. – М.: МГСУ, 2002
4. Соколова, В. Ф. Теория и практика реабилитации граждан пожилого возраста : учебное пособие / В. Ф. Соколова, Е. А. Берецкая. – Москва : Издательство «Флинта», 2017.
5. Яцемирская Р. С. Социальная геронтология. – М.: МГСУ, 2003

*Д. В. Шупик,
студент факультета психологии
Русской Христианской
Гуманитарной Академии*

ВЗАИМОСВЯЗЬ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ И ЖИЗНЕННЫХ СМЫСЛОВ У МОЛОДЕЖИ

Современное общество требует от человека достижений и реализации в жизни. Многие молодые люди задаются такими экзистенциальными вопросами о смысле жизни, о цели её, о том, что такое «Я». Одной из самых острых проблем для молодых людей является определение своего места в социуме. Обусловлено это тем, что в данный возрастной период наиболее сильно ощущается необходимость в нахождении вектора направленности своей личности. Данная статья является попыткой разобраться в столь актуальной проблеме.

Итак, самоактуализация – это процесс полного разворачивания личностного потенциала, раскрытие в человеке того лучшего, что заложено в нем природой, а не задается культурой извне. Актуализироваться – значит становиться реальным, существовать фактически, а не только в потенциальности. Самоактуализация – это умение индивида «сонастраиваться» со своей внутренней природой.

В изложенной ниже работе идёт опора на трактовку периодизации ранней зрелости Д. Б. Бромлей (18–25 лет), так как именно в этом возрасте субъект становится зрелым в социально-психологическом и биологическом аспектах. Многие учёные и психологи солидарны в том, что юношество как начало зрелости обладает сложной динамикой психофизиологических и интеллектуальных функций. Всё развитие человека в данный период направлено на внутреннюю субъектную позицию, иными словами в приоритете стоит саморазвитие.

Б. Г. Ананьев называл переход в юность «от воспитания к самовоспитанию». Человек перестаёт быть объектом воспитания, он становится субъектом воспитания, что проявляется в его когнитивной и моральной активности.

Юность олицетворяет начало зрелости; идёт переход от подростковых интересов к более зрелым: творчеству, интеллектуализации, самоактуализации и т. д. Свяzano это главным образом с тем, что в этот пе-

риод человек сталкивается со множеством новых проблем, решение которых требует новых взглядов и подходов к ним.

Некоторые молодые люди подвержены инфантилизму, который может проявляться неудовлетворённостью собой, окружающими, жизнью в целом и т.д. Зачастую проблема инфантильности находится не в отсутствии возможности раскрыть свой потенциал, а в дефиците желания: молодые люди не обременяют себя поиском средств актуализации своих потребностей в силу удовлетворяющей их инфантильности.

Важно отметить, что для личностного роста необходимы развитие ценностно-смысловой сферы и самоактуализации личности. Согласно исследованиям Е. А. Лукиной, наиболее высокую степень самоактуализации можно обнаружить во время периода юношества. Связано это с потребностью в самовыражении и склонностью к альтруизму.

По мнению А. В. Мудрика, человеку необходимо самоопределиться, вступая во взрослое общество. Именно поэтому так важно в данный период жизни найти личностные смыслы. Виктор Франкл, говорил о том, что «смысл жизни» является «центром» в жизни индивида, задающий «курс» по жизни индивиду; наличие «центра» присуще всем людям (см. работы В. Франкла), так как оно является врождённым.

Смысл – это «катализатор» для человеческих установок, которые образуются под влиянием присущей личности устойчивой иерархии мотивов; они трансформируют содержание индивидуального сознания в соответствии с предметным содержанием ведущих потребностей личности (ведущих мотивов).

В нашем исследовании выборку составили 23 человека, из них 14 девушек и 9 юношей. Возраст испытуемых от 18 до 22 лет. Для эмпирического исследования были подобраны методики, соответствующие теме нашего исследования. А именно – тест «САМОАЛ» и методика СЖО. В ходе исследования был применен **коэффициент корреляции Пирсона (r – Пирсона).**

Результаты исследования показали что, для современных молодых людей характерны высокие показатели по шкале «креативность» (средний показатель – 61,69) и шкале «потребность в познании» (средний показатель – 58,69). Такие показатели могут говорить о нестандартности мышления представителей юности и об их открытости новому знанию даже не связанному прямо с удовлетворением каких-либо потребностей.

Низкие показатели были зафиксированы по следующим шкалам: «взгляд на природу человека» (средний показатель – 41,30) и «аутосимпатия» (средний показатель – 42,56). Это говорит о том, что молодые люди в меньшей степени верят в себя и в силу человеческих возможностей, а также в людей в целом, не прислушиваются к своим желаниям и потребностям.

По методике СЖО были получены довольно невысокие показатели. Следовательно, молодым людям свойственна небольшая осмысленность жизни. Ведущие по осмысленности стали показатели шкалы «цели в жизни» (среднее значение – 23,95) и «локус контроля – жизнь» (среднее значение – 23,65). Таким образом, не смотря на низкий общий показатель, в основном молодые люди придают смысл своей жизни через направленность на цели в будущем, которые определяют временную перспективу. При этом испытуемые в достаточной степени осмысливают возможность контроля своей жизни, хотя показатели по шкале локуса контроля – Я ниже.

Корреляционный анализ показал, что у представителей молодёжи общий показатель САМОАЛ взаимосвязан с общим показателем смысла жизни. Что говорит о взаимосвязи этих двух категорий.

	<u>Ориентация во времени</u>	<u>Ценности</u>	<u>Взгляд на природу человека</u>	<u>Потр. в позн.</u>	<u>Креативность</u>	<u>Автономность</u>	<u>Спонтанность</u>	<u>Самопонимание</u>	<u>Аутосимпатия</u>	<u>Контактность</u>	<u>Гибкость</u>	<u>САМОАЛ общ.</u>
Общий показатель	0,36	0,28	0,24	-0,23	0,14	0,52	0,37	0,20	0,53	0,55	0,49	0,55
Цели	0,23	0,28	0,24	-0,16	0,10	0,51	0,28	0,18	0,43	0,49	0,43	0,45
Процесс	0,30	0,14	0,08	-0,18	0,07	0,50	0,20	0,10	0,45	0,42	0,36	0,39
Результативность	0,50	0,10	-0,09	-0,18	0,04	0,47	0,18	0,18	0,47	0,42	0,32	0,38
Локус контроля – Я	0,19	0,37	0,38	-0,08	0,22	0,40	0,53	0,43	0,58	0,62	0,61	0,66
Локус к. – жизнь	0,38	0,14	0,23	-0,16	0,03	0,45	0,29	0,13	0,37	0,36	0,22	0,40

Мы интерпретируем взаимосвязь шкал целей в жизни и процесса со шкалой автономность, как желание и стремление представителей юности добиваться самим поставленных целей, независимо от кого – либо, а также того, что молодые люди уже ощущают процесс жизни через свою независимость и самостоятельность в принятии решений. Для достижения каких – либо целей в жизни человеку необходимо здоровое отношение к себе и адекватная самооценка. Сомнительно, что человек с низкими или слишком высокими показателями по шкале аутосимпатии сможет достичь чего – то серьёзного в жизни. В то же время оценка по шкале «Цели в жизни» могут показать, насколько человек целеустремлён, без чего невозможна аутосимпатия. Мы полагаем, что взаимосвязь между шкалами «Аутосимпатия» и «Процесс жизни» объясняется тем, насколько молодые люди верят в себя, на столько они адекватно воспринимают процесс своей жизни.

Взаимосвязь между шкалами Ориентация во времени и автономность с результативностью жизни может говорить о желании представителей ранней взрослости достичь определённых достижений, результатов во взрослой независимой жизни, умение молодых людей жить, «здесь и теперь» не откладывая свою жизнь на потом позволяет добиться больших результатов в жизни.

Локус контроля я связан с контактностью, гибкостью в общении, аутосимпатией и САМОАЛ в целом. Это говорит о том, что если человек уверен в себе, в своих силах, то он в большей степени способен к искренним, доброжелательным контактам, такой человек не будет склонен к манипуляциям и в целом вся личность будет направлена на саморазвитие.

Следовательно, обобщая результаты, можно сказать, что молодёжь наполняет свою жизнь смыслом через достижение независимости и свободы, осознания себя как достойной личности, способной к установлению доброжелательных и взаимоприятных социальных отношений. В целом плеяда имеет довольно сложную структуру, что позволяет нам сделать вывод о достаточной сформированности смысловой сферы

Целью данного исследования стало выявление взаимосвязи между процессом самоактуализации и жизненных смыслов различных молодых людей в возрасте 18–24 лет. По мнению А. Адлера, причастность индивида к общественной жизни стимулирует его двигаться к «актуализации себя». Юная личность всегда пребывает в поисках смысла жизни, личностного самоопределения и курса самоактуализации.

Список литературы:

1. Маслоу Абрахам Гарольд. Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А. М. Татлы – баевой. Научи, ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной. – СПб.: Евразия, 1999. – 432с.
2. Психология развития / под ред. А. К. Болотовой и О. Н. Молчановой. М.: ЧеРо, 2005.
3. Франкл В. Воля к смыслу / Виктор Франкл; Пер. с англ. – М.: Альпина нонфикшн, 2018. – 228 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла. – СПб.: Ювента, 1997.
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм ; [пер. с нем. Г. Ф. Швейника]. – М.: Издательство АСТ, 2016. – 288 с

*Е. І. Гончаренко,
магістрантка НаУКМА
Національного університету
«Києво -Могілянська академія»*

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ СХИЛЬНИХ ДО ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ

Підлітковий вік вважається одним з найскладніших періодів в житті людини, в цей час відбувається не тільки фізіологічні зміни, а й психологічні, подекуди й незрозумілі самому підліткові, перевіряються на міцність раніше сформовані установки, встановлюються міцні дружні стосунки, зароджуються перші почуття та симпатії. Підліток робить дуже важливий вибір щодо вибору майбутньої професії та навчання, поглядів, цінностей, свого світобачення, того якою буде його особистість в майбутньому.

Будь-який зовнішній чинник, як і позитивний так і негативний, залишає свій відбиток у розвитку індивідуальних особливостей особистості, стає фундаментом для розвитку світобачення підлітка. Найчастіше таким провідним рушієм впливу є соціальне оточення, бо саме спілкування є провідною діяльністю цього віку яке зміщує навчальну діяльність.

Своєю статусною позицією у колі однолітків найбільше переймаються підлітки, як сприймають їх однокласники, що думають про них інші, як вони виглядають в очах оточуючих. В цьому віці з'являється необхід-

ність у приналежності до певної референтної групи, непереборне бажання бути прийнятим та «своїм», потреба відчувати підтримку та розуміння саме від ровесників, бо позиція дорослих нівелюється. Особливо гостро сприймається інтимно-особистісне спілкування, а саме пошуки того самого єдиного вірного друга, якому можна все довірити, знайти підтримку, співчуття та отримати цінну пораду. Думка такого друга є вагомою й може впливати на прийняття рішення підлітком в певних ситуаціях. До такого близького друга підліток ставиться з певними ревнощами, у разі спілкування друга з іншими однолітками, може розцінювати подібні дії як зраду, бо вважає близькі дружні стосунки найважливішими у своєму житті й відводить їм досить значну частину свого часу.

Відсутність близького друга, однодумця сприймається досить болісно, глибинні негативні переживання змушують шукати причину у собі, яку підлітки часто пов'язують саме зовнішнім виглядом. Загострення переживань відбувається, коли підліток не в змозі встановити контакт з однокласниками. Перебування в початковому закладі стає нестерпним, можуть погіршуватися відносини з вчителями та знижуватися успішність в навчанні. Підліток починає шукати будь-яку іншу соціальну групу, й не завжди позитивно спрямовану, яка не лише дозволить проявити свої індивідуальні особливості, а й відповідатиме тим самим поглядам та цінностям.

Негаразди у соціальній групі нерідко призводять до виникнення негативних емоційних переживань, що можуть спровокувати розвиток депресивних станів, які в разі відсутності своєчасного діагностування та подолання мають тенденцію поглиблюватися. Слід підкреслити що ця проблема мало висвітлена у теоретичному матеріалі разом з питанням соціальної адаптації підлітка під час перебування в цьому негативно-му стані. Недостатня кількість діагностичних методик призначених для цього віку неопосередковано утруднює аспект дослідження, який дозволив би швидко виявити депресивні настрої та усунути їх.

Впродовж трьох років досліджувала вибірку учнів спеціалізованої школи №82 ім. Т. Г. Шевченко за методиками «Депрископ», методика визначення тривожності (шкала Тейлора), методика Q – сортування (В. Стефансон).

Діагностика розпочалась на момент перебування учнів у 8-му класі, завершилась – коли учні навчалися у 10 – му класі. За результатами дослідження було отримано наступне:

Методика «Депрископ» (2;ст..56–57) дозволила виявити учнів з негативними станами. Порівняно з 2017 роком, у 2018 році кількість підлітків з депресивними настроями зросла, якщо під час навчання у 8-му класі було зафіксовано високі показники у трьох учнів, то у 9-му кількість зросла до вісьмох учнів. При діагностуванні у 2019 році затією ж методикою «Депрископ» була зафіксована така сама кількість респондентів з депресивними настроями, але в цей же час потрібно зазначити, що загальна кількість учнів що навчалися у 10-му класі була меншою ніж в попередній рік. Кількість учнів, яка перебувала у 8 – му класі у 2017 році – 24 учня, у 9- му класі 2018 рік – 26 учнів, 10-й клас 2019 рік – 16 учнів. Тобто, можна стверджувати про наявність та розвиток депресивних станів у підлітків. Якщо звернути увагу на зміст тверджень, які обрали учні, то більша частина була пов'язана із сприйняттям своєї зовнішності та проблемою у соціальних відносинах, а саме зі шкільним колективом. Також, учні з діагностованими депресивними настроями відповідно мали високий або вищий середнього показник рівня тривожності, за який може стати першим сигналом щодо емоційного неблагополуччя підлітка й уважніше придивитись до його поведінки та перживань.

За методикою Q – сортування(1;ст..65–69) було встановлено, що у респондентів з депресивними ознаками виявленими за допомогою попередніх методик, наявні соціальні проблеми. Тест вміщує в собі шкали які відповідають критеріям: залежність -незалежність, товариськість – нетовариськість, прийняття «боротьби» – уникнення «боротьби». У виокремлених учнів відбувалось переважання залежності, товариськості та «уникнення» боротьби. Тобто, ці учні потребували відчуття приналежності до колективу у якому перебувають більшу частину свого часу, та задля цього ладні відмовлятися від висловлювання своїх поглядів та відстоювання власних переконань.

Підсумовуючи результати лонгітюдного дослідження можна зазначити, що відбувається тенденція розвитку депресивних станів у підлітків приблизно в 3 рази. Спочатку кількість учнів з депресивними настроями становило 12,5% від загальної кількості, наступного року – 32,5%, під час останньої діагностики – 50%, що робить цю проблему однією з провідних у наш час. Також, встановлено взаємозв'язок між депресивними настроями та проблемами соціалізації в цьому віці. Пов'язані з соціальним оточенням твердження, які обрали учні при проходженні тесту

«Депрископ», знайшли своє підтвердження у результатах за методикою Q – сортування В. Стефансона, що дає нам змогу наголосити на складності побудови здорових соціальних зв'язків при перебуванні підлітком у негативному стані.

Депресивність в підлітковому віці є досить актуальною темою й потребує подальшого поглибленого вивчення та впровадження терапевтичного комплексу для подолання цих негативних настроїв, а також розроблення системи заходів для її запобігання.

Список використаних джерел:

1. Методика «Q -сортировка» (В. Стефансон) // Психологические тесты / Под ред. А. А. Карелина: В 2т. – М., 2001. – Т.2. С.65–69.
2. Подольский И. А. и др. Диагностика подростковой депрессивности. Теория и практика/ А. И. Подольский, О. А. Идобаева, П. Хейманс. – СПб.: Питер, 2004. – 202с.: ил. – (серия «Учебное пособие»)

О. В. Бабатенко,
*магістрант кафедри загальної
психології Дніпровського
гуманітарного університету*

ПСИХОЛОГІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

В літературі зустрічаються різні класифікації стосовно способів безпосереднього управління та саморегуляції функціональних станів (ФС) [1;2]. За основу в них взята спрямованість впливів на визначений рівень функціонування психофізіологічних систем. В цьому випадку всі способи та прийоми диференціюються за тим, якими активуючими та регулюючими системами організму вони реалізуються: неспецифічними, специфічними, когнітивно-мотиваційними, тобто за механізмом здійснення впливу. Багато уваги приділяється також методичним особливостям різних способів. Так, виділяються вербальні й невербальні методи управління ФС, апаратурні та неапаратурні.

На нашу думку, при створенні узагальненої класифікації, в першу чергу, потрібно врахувати, яку позицію займає сам суб'єкт праці по від-

ношенню до впливу, що здійснюється на нього. Він може відчувати управляючі впливи, що здійснюються на нього зі сторони, або активно брати участь в процесі зміни свого стану сам. В останньому випадку мова йде про методи самоуправління чи саморегуляції [1, с.25].

Зовнішні по відношенню до суб'єкта впливи на ФС здійснюються за допомогою рефлексогенних зон та біологічно активних точок, нормалізації режиму харчування, використання тонізуючих чи, навпаки, заспокоюючих фармакологічних препаратів, організації сеансів функціональної музики. До цієї групи входять різні форми активного впливу однієї людини на іншу: переконання, наказ, гіпноз, навіювання [2, с.75]. Всі зазначені способи достатньо широко використовуються в практиці оптимізації ФС і є докази їх ефективності. Однак, при їх використанні суб'єкту праці відводиться швидше пасивна роль – він виступає в якості реципієнта, який потребує сторонньої підтримки. Тому в психологічному плані спеціальний інтерес складають методи саморегуляції станів.

Поряд зі способами, що розвиваються в рамках формування професійних навичок та вмінь, тренування фізичної витривалості та загальнооздоровчих заходів, використання прийомів поведінкової психотерапії та групового тренінгу, методи саморегуляції орієнтовані на організацію спеціальної діяльності людини для подолання несприятливого ФС. При цьому методи психологічної саморегуляції, які розуміються у вузькому смислі слова, прямо пов'язані зі впливом на стан людини.

Головною особливістю методів саморегуляції станів є їх спрямованість на формування адекватних внутрішніх засобів, які дозволяють здійснювати спеціальну діяльність щодо зміни свого стану. Оволодіння навичками саморегуляції стає особливо актуальним з розвитком сучасних професій в харчовій промисловості, які диктують необхідність «володіти собою» і діяти відповідно до особливостей ситуації. Відповідно до цього особливої ваги набувають питання підготовки конкретних методик з урахуванням цілей психопрофілактичної роботи, можливості їх використання спеціалістами даної професії та оцінки оптимізуючого ефекту.

Проблема шляхів і засобів підвищення ефективності та безпечної діяльності хвилює багатьох спеціалістів, які працюють в галузі психології і психофізіології діяльності. В останнє десятиріччя суттєвий внесок в її розробку для професій зробили відомі вчені, які зазначають, що втілення відповідних способів оптимізації ФС фахівців харчової про-

мисловості в соціальній психології та психології соціальної роботи праці має свої особливості.

Психологи виділяють дві групи шляхів, які використовуються для збереження працездатності. Перша група шляхів визначається ще до зустрічі фахівця з технікою і найбільше значення із них мають:

- розподіл функцій та прогноз впливу і взаємозв'язків в системі "техніка – людина – середовище", з урахуванням психофізіологічних можливостей людини;

- професійний психологічний відбір з обов'язковим довгостроковим прогнозом психофізіологічних резервів організму та успішності працездатності спеціалістів;

- використання психофізіологічних методів навчання та тренування, спрямованих на розвиток саме тих психологічних якостей та фізіологічних властивостей організму, котрі лежать в основі ефективного використання роботи за конкретним фахом.

Друга група шляхів використовується в процесі обслуговування та експлуатації техніки і, в свою чергу, включає дві підгрупи заходів. Одні з них застосовують постійно, інші ж за необхідності.

Призначення заходів першої групи – профілактика несприятливих функціональних змін в організмі, збереження й підвищення стійкості психофізіологічних резервів організму, запобігання розвитку вираженої втоми та перевтоми у фахівців. В першу групу заходів включаються:

- динамічний контроль за станом функцій організму та працездатності;

- заходи щодо розширення психофізіологічних резервів в період між виконанням циклів діяльності;

- заходи в період виконання циклів або окремих виробничих завдань;

- заходи після виконання виробничих завдань;

- заходи безпосередньої дії на організм.

Заходи другої групи проводяться в разі необхідності з метою мобілізації резервних можливостей організму для підтримки й негайного підвищення працездатності. До таких заходів належать вдихання кисню при нормальному тиску, повітряно-теплові процедури, дія імпульсним електричним струмом, застосування електросну, використання препаратів тощо.

Перелічені заходи відносяться до психофізіологічного забезпечення виробничих завдань, а воно, в свою чергу, включене в систему медичного

забезпечення разом з лікувально-профілактичними, санітарно-гігієнічними та протиепідемічними заходами. Крім суто психофізіологічних заходів, котрі дозволяють підвищити працездатність за рахунок регуляції неспецифічної стійкості ФС й фізіологічних резервів організму фахівців важливе значення для ефективного та безпечного виконання професійної діяльності мають матеріально-технічні та соціально-психологічні заходи. Останні вважаються неспецифічними заходами підвищення працездатності.

В останні роки все більше з'являється робіт, в яких обґрунтовується необхідність проводити комплексне психологічне забезпечення професійної діяльності спеціалістів, головною метою якого є підтримка основних показників працездатності на оптимальному рівні у будь-яких умовах. Психологічне забезпечення професійної діяльності фахівців харчової промисловості включає наступні заходи: психологічну діагностику; психологічне прогнозування ефективності майбутньої діяльності; психологічну підготовку; соціально-психологічну підтримку у ході виконання виробничих завдань; психологічне вивчення і моделювання майбутніх умов діяльності; навчання фахівців методам саморегуляції та вольової мобілізації. Однак, умови професійної діяльності спеціалістів в харчовій промисловості вимагають від вчених пошуку більш ефективних психологічних заходів підвищення, збереження й відновлення їх працездатності в процесі професійної діяльності. Для цього ряд авторів пропонують використовувати додаткові елементи комплексного психологічного забезпечення: аутогенне тренування; психологічну допомогу; спеціальні фізичні вправи окремо або поєднано. Із всієї сукупності заходів, що пропонується для оптимізації ФС спеціалістів виконавського профілю, сьогодні найбільшого значення набувають методи довільної психічної саморегуляції стану. Як уже зазначалося, застосування методу довільної психічної саморегуляції для підвищення ефективності професійної діяльності є особливо актуальним, оскільки він орієнтований на саморегуляцію несприятливих ФС та їх подолання. Цей метод дозволяє самостійно, шляхом самонавіювання впливати на окремі функції організму, і що характерно для нього, на відміну від інших, що він може застосовуватись на спеціальних заняттях, під час відпочинку, при виконанні фізичних відновлювальних процедур тощо. В кожному окремому випадку спеціальні формули можуть розроблятися як самим фахівцем (при оволодінні методом довільної психічної саморегуляції), так і за участю соціального психолога.

Розглянувши основні шляхи та засоби оптимізації і профілактики несприятливих ФС, здійснення психологічного аналізу діяльності фахівців, вивчення досвіду застосування засобів оптимізації для усунення несприятливих ФС в таких галузях науки як психологія праці, психогігієна, медицина, психологія та психофізіологія праці дають право стверджувати, що реалізація корегуючих впливів на ФС в умовах професійної діяльності може бути здійснена за допомогою методу довільної психічної регуляції стану, який на сьогодні є найбільш актуальним і перспективним психологічним засобом оптимізації ФС. Зазначений метод є достатньо ефективним для усунення несприятливих ФС (перевтоми, нервово-психічної напруги, гіперкінезії, монотонії тощо).

Список використаних джерел:

1. Бодров В. А. Работоспособность человека-оператора и пути ее повышения // Психологический журнал. 1997, Т.8, С.107–118.
2. Психическая саморегуляция / Под ред. А. К. Напреенко, К. А. Петрова – К.: Здоров'я, 1995, 237с.

*Герман О. О.,
викладач I категорії
Державного навчального закладу
«Регіональний механіко-технологічний
центр професійної освіти
Харківської області»*

РЕСУРСИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Життя людини в період суспільно-політичних змін характеризується переорієнтацією у системі особистісних та соціальних цінностей, посиленням тенденції пошуку нового смислу. Всі ці чинники приводять до загострення суперечностей та неузгодженостей у особистісній сфері людини, як у молоді, так і у старшого покоління: між потребою реалізувати себе у суспільстві та необхідністю соціальної адаптації і регуляції поведінки; потребою бути незалежним і неспроможністю бути відповідальним у важливих ситуаціях; потребою у свободі та труднощами у подоланні власної конфліктності і послабленні тиску життєвих негараздів.

Таким чином, ми зазначаємо залежність внутрішнього світу від зовнішнього, чинників розвитку від власних можливостей.

Актуальність наукової розробки психологічної проблеми саморозвитку особистості безсумнівна, особливо тому, що досі немає однозначності у визначенні даного поняття, спостерігаються збіжності і відмінності у тлумаченні саморозвитку різними вченими, відсутність розроблених психологічних теорій і моделей саморозвитку, які могли б стати основою для подальших досліджень і вдосконалення практичної психологічної роботи. Тому виникла необхідність інтеграції та систематизації накопичених до теперішнього часу науково – психологічних теоретичних поглядів і результатів окремих емпіричних досліджень з проблеми саморозвитку особистості, а також вивченні особливостей психологічних ресурсів, які дозволяють глибше розглянути феномен саморозвитку зокрема.

Сьогодні, як ніколи раніше, вимагає включення людини у процес власного життєтворення, висуває вимоги до неї як до ініціативного й активного суб'єкта власного перетворення, суб'єкта особистісного саморозвитку. Тому зрозуміло, актуальною є потреба у психологічних дослідженнях проблем активізації внутрішніх резервів людини для процесу саморозвитку. З огляду на це, великої цінності набуває вивчення феномену ресурсності особистості та пошук ефективних шляхів саморозвитку особистості та особистісного зростання.

У психологічній літературі існує значна кількість визначень саморозвитку, узагальнюючи які можна сформулювати, що *саморозвиток* – це самостійний поетапний процес побудови людиною власної особистості, набуття, утвердження та актуалізація якостей та характеристик, яких раніше не було. Саморозвиток розглядається як: саморух, діяльність, внутрішня активність, потреба, здатність, характеристика, механізм. У психології найбільший інтерес викликає безпосередньо *процес саморозвитку* як різною мірою усвідомлена, самоконтрольована і самокерована активність особистості, як психологічна й особистісна зміна, як активність і вчинок.

Найважливішим підґрунтям для саморозвитку індивідуальності є самопроектування. Самопроектування ми розглядаємо як здатність особистості діяти, виходячи із власного задуму, проекту відносно свого майбутнього (життєвий проект) та власної особистості (особистісний проект), що є однією із провідних детермінант здійснення життєвих

планів та намірів. Воно базується на інтерпретації та осмисленні попереднього особистого і соціокультурного досвіду шляхом занурення у соціокультурний дискурсивний простір та створенні власного смислового простору, що є вагомим чинником розвитку особистості. По суті – це створення нового контексту життя, що задає нові вектори особистісного розвитку, які базуються на відкритості новому досвіду.

Особистісний проект передбачає: 1) створення «задуму себе», тобто конструювання Я – можливого, Я – бажаного, або ж Я – ідеального; 2) створення схеми або ж подальшого життя і себе у ньому; 3) реалізацію цього задуму шляхом вибудовування бажаної, передбачуваної ідеальної історії власного життя або плану, за яким втілюватиметься задум, а також конструювання власної ідентичності, адекватної власному задуму. Проект базується на соціокультурних зразках, а також на наявній в особистості концепції себе і свого життя, яка, з одного боку, задає зміст проекту, з іншого – вибудовує обмеження задуму та можливостей його реалізації.

Самопроекткування як вагомий чинник розвитку особистості передбачає звернення до власних спогадів, когнітивних зразків власних атрибутів та до теорій «Я». Причому останні, по суті, інтегрують попередні складові, забезпечуючи провідні особистісні зміни, що лежать на основі реалізації особистісного проекту. При цьому самопроекткування вимагає від особистості створення власних моделей розвитку та власних поглядів на динаміку змін, а не орієнтації на готові моделі майбутнього, які пропонує соціум.

Самопроекткування тісно пов'язане з розвитком особистості, є його необхідною складовою і передбачає самодетермінацію, на протигагу зовнішній детермінації, яка забезпечує лише соціальний розвиток індивіда. Розвиток особистості визначає фундаментальний дискурс, який виступає у ролі соціальної норми й сприймається людиною як сама реальність. Приймаючи певний фундаментальний дискурс особистість починає діяти в його межах, вводячи у них будь-який матеріал та власні дії і вчинки. Засвоюється фундаментальний дискурс через соціальні дискурсивні практики, до яких належать освіта, засоби масової інформації, мистецтво, професійні заняття, образ та стиль життя тощо. Ці дискурси задають також сценарії поведінки, а також життєві та особистісні проекти.

Таку особистість можна назвати особистістю конформістського типу, якій нічого більше не потрібно: є біологічні нужди та соціальні ролі, вона

цілком задоволена життям у цих двох вимірах, третього для неї просто не існує. Людина пливе за течією, тобто будує життя адаптивним чином. Коли ж на перше місце виходять психологічні потреби, тоді перед людиною постає питання про сенс життя, вона починає будувати образ майбутнього, що дає їй могутню опору для опосередкування свого життя у вигляді життєвих цілей, смислів, завдань і відкриває шлях до переходу на наступний, особистісний рівень розвитку.

Саморозвиток особистості реалізується і через самовдосконалення. Самовдосконалення розглядається як можливість особистісного росту людини та її самостійне прагнення наблизитися до певного ідеалу з метою набуття рис і якостей особистості, оволодіння тими видами діяльності, якими вона поки що не володіє. Тому самовдосконалення має особливу роль у становленні особистості, оскільки впливає на здатність пізнання власного «Я», а відповідно до рефлексії над собою. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання. Створюючи нові цінності, вона сама особистісно зростає, стає суб'єктом власного розвитку.

Інтуїтивне зіставлення вроджених здібностей і зовнішніх вимог відбувається на підсвідомому рівні. Якщо дії цього оцінювального механізму «дають позитивний сигнал», то виникає потреба в самоактуалізації, і тоді мотивація самовдосконалення починає працювати на повну силу: особистість завжди виявляє більшу активність в тому, до чого вона відчуває себе професійно здатною, до чого у неї є природні задатки. Якщо ж вимоги до особистості, висунуті зовнішнім оточенням чи нею самою, не відповідають її природним можливостям, то самовиховання не дає бажаного результату.

Процес саморозвитку – це позитивний поетапний процес, але він не є однорідним цілісним процесом чи окремою діяльністю, а здійснюється у різних взаємопов'язаних формах, до яких відносяться самоутвердження, самовдосконалення, самоактуалізація і самореалізація. Під час самоутвердження людина переконується сама або переконує інших в існуванні якостей і характеристик, притаманних лише їй. Самовдосконалюючись, вона набуває нових знань, навичок, якостей особистості, обмежує або долає небажані властивості. У процесі самоактуалізації розвивається, задовольняючи свою потребу бути особистістю. Такі форми саморозвитку, таким чи іншим чином, зумовлюють особистісне зростання особистості, яке є результатом даного процесу.

Список використаних джерел:

1. Козляковський П. А. Соціальна психологія : курс лекцій / П. А. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 220с.
2. Курпатов А. В. Развитие личности. Психология и психотерапия / А. В. Курпатов, А. Н. Алехин. – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 448 с.
3. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
4. Петровский А. В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии // вопросы психологии. – 1984. – №4. – с. 15–29.

Тематичний напрям 5
**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ Й ІННОВАЦІЇ
У СФЕРІ ОСВІТИ**

*М. М. Рогожа,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри етики, естетики
та культурології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПЕДАГОГА

Поняття академічної доброчесності міцно увійшло у вітчизняний освітянський науковий дискурс і закріпилося у відповідних офіційних документах. Так, Закон України «Про освіту» (2017) у ст. 42 визначає академічну доброчесність як «сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/ або наукових (творчих) досягнень» [1]. Академічна доброчесність заявляється як регулятивна цінність для всіх учасників освітнього процесу, як на рівні школи, так і університетської освіти та діяльності науково-дослідних установ. Надалі у тексті увага буде сконцентрована на питаннях академічної доброчесності вчителя. Так, змістовно академічна доброчесність визначається у зобов'язанні педагога посылатися на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримувати норми законодавства про авторське право і суміжні права; подавати достовірну інформацію про свою педагогічну діяльність, об'єктивно оцінювати результати навчання. Відповідно, порушеннями академічної доброчесності є академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, харабництво, необ'єктивне оцінювання [1].

Підготовлені МОН України «Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності» також фокусують увагу на академічній доброчесності в межах якісного академічного письма, зосереджуючись на питаннях компетентностей, необ-

хідних для ефективного академічного письма [5]. Ці рекомендації були розроблені для вищої школи, але показовим є загальний ракурс висвітлення тематики, що знайшло підтвердження на тематичній конференції «Академічна доброчесність: практичний вимір» (Київ, квітень 2019). Там на панельних дискусіях академічної доброчесності у школі переважає більшість питань оберталася навколо плагіату та доброчесного академічного письма.

Не сумніваючись у важливості цієї складової академічної доброчесності, а в умовах України й розуміючи її першочергову вагу, не варто лише нею обмежувати академічну доброчесність.

Ще наприкінці ХХ ст. Міжнародний центр академічної доброчесності (США) в основу поняття *academic integrity* поклав цінності чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності, пізніше додавши до переліку й чесноту мужності [2, с. 11]. Глибинні змісти і комплексні вирішення проблем галузі, що їх покликана була охопити ідеологія академічної доброчесності, вже ставали предметом нашої уваги [7, с. 100–101]. Тоді було визначено, що шари змістів, які актуалізуються в дискурсі з академічної доброчесності, виходять на поняття сумлінності. В той час спроби закріпити термін «академічна сумлінність» у фаховому дискурсі не увінчалися успіхом через буквально вал публікацій провідних фахівців галузі і міністерських документів, які й узвичаїли слововжиток «академічна доброчесність». І хоча у ряді документів і досліджень [2; 3; 4] дається таке визначення академічної доброчесності, в якому знаходять місце вказані вище складові (наприклад, в Етичному кодексі КНУ академічна доброчесність визначається як «обстоювання чесності, справедливості, поваги, відповідальності, дотримання етичних принципів та визначених законом правил у навчанні, викладанні, у науковій (творчій) діяльності для утвердження довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, зокрема: чесності у викладанні та навчанні, у наукових дослідженнях, у пошуку істини, у здобуванні знань; довіри та сприяння вільному обмінові ідеями для створення можливостей кожному найповніше розкрити свій потенціал; об'єктивності в оцінюванні знань студентів, у дослідницькій роботі, у науково-організаційній діяльності, пов'язаній з присудженням освітніх і наукових ступенів; самоповаги та поваги до людської гідності; поширення академічної доброчесності у викладанні, навчанні і дослідницькій діяльності; дотримання авторських прав та прав на інтелектуальну власність; неприпустимості практики плагіату в будь-якому вияві; відкритості результатів

наукових досліджень» [4, с. 2–3]), очевидно, що звуження його у законодавстві обмежує шляхи уналежнення доброчесної поведінки академічним письмом та сумлінним виконанням посадових обов’язків. За таких умов поза увагою виявляються серйозні проблеми, які в зарубіжних країнах знаходяться у центрі уваги в контексті академічної доброчесності, а у вітчизняних умовах ледь намічаються.

Для прикладу можна взяти ситуацію з додатковими приватними уроками, які дають вчителі державних шкіл своїм учням у позашкільний час. Якщо виходити з визначення академічної доброчесності в українському законодавстві, то такі уроки не є порушенням її норм. Однак суспільна думка схильна відносити цю розповсюджену у нас практику до порушень академічної доброчесності, хоча така кваліфікація й відбувається ніби поміж іншим. Наприклад, в оприлюднених результатах фокус-груп «Академічна доброчесність у школі: погляди вчительства та батьків» [6] серед факторів порушення вчителями академічної доброчесності визначені платні додаткові заняття. Так само побіжно платні додаткові заняття вказані серед порушень і ризиків для доброчесності у методичних рекомендаціях для вчителів [8, с.15].

У той же час, приватні уроки такого характеру є серйозним порушенням академічної доброчесності, й викоріненню цієї практики закордоном приділяється увага вчительської спільноти на засадах саморегуляції. Наприклад, Рада вчительської професії Мальти пропонує вчителям «утримуватися від того, щоб користуватися перевагами від професійних стосунків з учнями на свою власну користь, включаючи й надання приватних уроків учням з класів, в яких вони викладають, чи тим, хто знаходяться в орбіті їхньої адміністративної відповідальності, за оплату грошима чи натурою» [9, с.19].

Сьогодні школа знаходиться в епіцентрі трансформаційних процесів. Одним із інструментів реформ об’єктивно стає ідеологія академічної доброчесності, закликаючи самого педагога слідувати вимогам, які він має прищепити своїм учням. В українських умовах це сприятиме посиленню авторитету педагога в очах не тільки батьків, але й учнів, й узагалі – підвищенню суспільної поваги вчительської професії. Практика приватних уроків своїм учням не є найгіршою із вад педагогічної діяльності, але через неї не в останню чергу нівелюється авторитет вчителя. Тенденція недодавати чи неякісно викладати матеріал на уроках для заохочення відвідування приватних занять має долатися, й ідеологія академічної доброчесності повинна стати засобом боротьби з нею.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету /за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. К., Таксон, 2016, 234 с.
3. Бухарестская декларация по этическим ценностям и принципам высшего образования в Европейском регионе (2004). CEPES, Бухарест. URL http://naric.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=40-2004&catid=6-2011-06-04-17-13-03&Itemid=16&lang=ru.htm
4. Етичний кодекс університетської спільноти. Ухвалений на Конференції трудового колективу Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол №2 від 27.12.2017 р., 12 с.
5. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності (2018). МОН України. URL <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf>
6. Плахотнюк С. Учням про академічну доброчесність // Педрада. Портал освітян України. URL <https://www.pedrada.com.ua/article/2643-uchnyam-pro-akademchnu-dobrochesnst>
7. Рогожа М. М. Академическая честность как этическая проблема // Ведомости прикладной этики, Вып. 49, 2016, с.99–109.
8. Штіхта Н., Шліхта І. Виховуємо академічну доброчесність в школі: методичні вказівки для вчителів. К, SAIUP, 2019 81 с.
9. Teachers' Code of Ethics and Practice, The Council for the Teaching Profession in Malta, Malta, Ministry of Education and Employment, 2012, 27 p.

*С. М. Пазиніч,
професор, професор кафедри
філософії і політології Харківського
національного університету
міського господарства
імені О. М. Бекетова*

ДУХОВНІСТЬ ЯК СУБОСНОВА САМОРОЗВИТКУ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Цілісна особистість студента – це величність динамічна і нестала в соціально-просторових параметрах і морально-естетичних цінностях. За

період навчання у вищому навчальному закладі студент зазнає безліч змін залежно від того, які утруднення він зазнає та які задачі ставить перед собою. І навіть перебуваючи в сталому ритмі навчання і дотримуючись загальних вимог, студент помітно міняється у відношенні до самого себе і подібних до себе. Інша справа – чи є виразний критерій доброго і негативного в розвитку індивідуальності студента. Бо, не встановивши точку відліку, ми не в змозі визначити ефективність саморозвитку студента як індивідуума. Це і є одним із складних питань в концепті саморозвитку цілісної особистості.

Варто зазначити, що до проблеми саморозвитку особи рано чи пізно люди звертаються ще в шкільні роки, але найбільш усвідомлено, як в нашому випадку, до цієї думки приходять у вищій школі. Саме тут з'являється у студента бажання стати на шлях саморозвитку і самоконтролю над собою, тут же у нього виникає жага розвитку своїх позитивних якостей в різних сферах життєдіяльності – фізичній, інтелектуальній, творчій, емоційній, духовній. На духовній складовій, як субоснові саморозвитку особистості студента, ми зупинимось більш детально.

Зазвичай духовність сприймається багатьма людьми як щось звичне і зрозуміле, що не вимагає професійних пояснень. Проте це тільки на перший погляд і тільки тоді, коли мається на увазі те, що духовність є щось сокровенне в психіці людини протилежне до меркантильного, раціонально обачливого, корисливого, відверто прагматичного відношення до речей і людей. Іншими словами – це щось таке, що не піддається чіткій усталеній характеристиці. Але таке визначення духовності через протиставлення «не духовному» недостатньо для виявлення не лише суті проблеми, але навіть для закріплення номуса цього явища. Тому дати чітке, раз і назавжди і для усіх визначення духовності сьогодні не можливо. Щобільше, беремо на себе сміливість заявити, що його, ніколи не буде і в майбутньому. Тому, що кожна кінцева дефініція занадто обмежує багато якісність цього унікального цивілізаційного явища. Проте як поняття описове і в конкретному контексті саморозвитку особи це можливо і dokonче насущне.

Духовність іноді пояснюють, як щось піднесене, яке протиставляється низькому, гріховному, аморальному в людині. У якійсь мірі можна погодитися і з таким розумінням духовності, хоча воно досить умоглядне. Та все-таки, незважаючи на абстрактність цього поняття, воно у вузь-

кому розумінні використовується як певна субстанція властива особі, що саморозвивається. Отож, такий розкид думок призводить до того, що кожен учений розуміє поняття «духовність» по-різному в залежності від співвідношення понять, чи динаміки соціальних явищ. Скажімо, Платон, Аристотель, П. Юркевич, Г. Сковорода вважали, що поняття «духовність» є похідним від слова «дух» (лат. «spirit»), яке означає рухливе повітря, дихання, носій повноцінного людського життя. Російські філософи кінця XIX почала XX століття (Ф. Достоєвський, В. Соловйов, І. Ільїн, П. Флоренський, М. Федоров) духовність пояснювали як натхненність, як ідеал, орієнтуючий людину до саморозвитку на вищі, абсолютні і загальні людські цінності. Мислителі XX століття (М. Шилер, П. Тейяр де Шарден, Х. Ортега-і-Гассет, А. Швейцер, Э. Фромм, В. Франкл) вважали людину духовною, якщо в ній діалектично поєднуються теоретичні аксіологічні ідеали і практичні вчинки згідно совісті, істини і краси.

І у вітчизняній філософії зустрічаються різні погляди і методи дослідження духовності в просторі саморозвитку особи. Це передусім відзначається в наукових працях: Кременя В. Г., Кудіна В. О., Конверського А. Є., Лозового В. О., Михайльчинка М. І., Ручки А. О. та інших. Відмітимо, що потреба в цілісному аналізі і творчому розвитку філософського підходу до духовності є украй необхідною у зв'язку з критичними реаліями українського суспільства, соціальними умовами які потребують істотної культурної модернізації в напрямку високодуховного суспільства.

Слід нагадати, що духовність завжди привертала увагу не лише світських теоретиків, але і теологів різних вірувань і конфесій. Ми намагатимемося аналізувати проблему переважно у світському варіанті. Але це не означає, що релігійний аспект повністю буде байдужим для нас. Адже якщо б хтось і спробував уникнути цього аспекту, то зазнав би фіаско, оскільки не можливо уявити абсолютну релігійну духовність, як і рафіновану світську в їх взаємній ізоляції. Ми ж спробуємо внести скромний відтінок у розуміння цього складного явища і в такій же мірі конче важливого в життєдіяльності сучасного суспільства. Складність цієї філософської категорії полягає в тому, що вона не покорається вираженню в системі конкретних числень. Дійсно, як можна конкретно окреслити, це нематеріальне, унікальне планетарне явище? Або що є істотного в ній, що виокремлюємо її серед інших явищ і понять? Цю стурбованість лю-

дини можна зрозуміти, адже в нинішніх умовах змінюються форми свідомої орієнтації саморозвиваючої особи як в соціально-просторовому конкретному середовищі, так і у світоглядному виборі в цілому.

Ось візьмемо, приміром, предметне буття, яке останнім часом отримує значне відчуження від людей і цим міняє роль і спосіб рукотворних речей в реальній життєдіяльності суспільства. Внаслідок чого речі втрачають свою самобутність, виняткову функціональність, стають байдужими до своєї речової особистої форми. Звідси, річ, яка втрачає свою унікальність, своєрідність, «душу» виражає тільки окремі аспекти системних зв'язків природи і людини. І цим можна було б нехтувати, проте річ відображає не скільки себе, як таку, а благословляє громадські стосунки. А якщо це так, то втративши одне, ми побічно втрачаємо і щось інше, а саме, певний логіко-соціальний лад, який закріплює взаємозалежність людей в їх відношенні до реального життя. Тобто, людина, в даному разі студент, в таких умовах не суб'єкт, не творець своїх обставин, а така собі функція, об'єкт, предмет. Це нагадує думку Демокрита про те, що людина, яка не владарює власними речами, перетворюється в раба цих речей. Щобільше імпортих, які звалюються на її голову в просторі України. У такому разі речі, а з ними відповідні світовідчуття, мимоволі панують над студентом.

Таким чином, у нинішніх умовах, через соціальну організацію життя індивіда, відбуваються, де прямо, де опосередковано відчуження людини від культурно-історичних цінностей речей, через індиферентне відношення до них. Як наслідок, це призводить до пасивного, безпристрасного освоєння цих цінностей в реальному житті. Ось саме таке відношення жорстко і негативно відбивається на духовності і моральності студентської молоді. Звідси, цілісність особи студента, який силкується саморозвивати свою іманентну сутність, розшаровується на якісь фрагменти, які у свою чергу прудко підживлюються Інтернетом. В результаті ми маємо явно виражений «квазідуховний» масив студентства, іноді байдужий до подій в країні, але водночас зручний, непередливий, поступливий, для маніпулювання його різноманітними ділками від політики.

Тож, напрошується аподиктичний висновок про те, що духовність це той субстанційний стрижень, від якого залежить майбутнє нашої країни, суспільства, Отчого краю і кожного з нас, громадян країни. Адже духо-

вність не є конкретною константною монадою, вона є діалектичним процесом взаєморозуміння, еротетикоемпатичного спілкування, високої аксіологічної культури, патріотичних почуттів тощо. А якщо це так, то саморозвиваючи себе в орієнтації на духовно піднесене, студент глибоко переймається самоповагою до себе як самодостатньої субстанції і представника Homo Sapiens і як наслідок переймається з довірою до почуттів співвітчизників різних національних культур і релігійних конфесій.

Доречно відзначити, що нині у вищій школі, помітно ускладнюються навчальні дисципліни через акумуляцію в них вузькопрофесійної термінології. Звідси, студент, окрім аудиторних занять, часто змушений задовольнятися інформацією з різноманітних джерел і, передусім, з Інтернету. Саме по собі це явище сучасне і у відносному сенсі позитивне. Але в той же час ця форма отримання готової, штучної інформації (не знань) таїть в собі ризик споживчого способу задоволення духовних потреб без особистої витрати розумових і вольових зусиль. Така *інтелектуальна лінь* небезпечна тому, що притупляє інтерес до самостійного пошуку нового і водночас сіє духовну всеїдність до найважливіших духовних запитів часу. Таке споживацьке відношення до інформації поширюється в просторі загальної культури особи студента. Тож, схематичний, сумарний набір інформації (а не мудрості) не вимагає від студента особистих зусиль. Останній не добуває знання (аналогічно, як і свободу), а отримує і в певній мірі використовує його, а найчастіше, переказує готові формули, поняття, схеми тощо. Звідси, знання втрачає свою гносеологічну субстанційну смислослабкість, тобто резон причетності людини до предметно практичної пізнавальної діяльності. У такому разі з навчання витісняється ефект паритетної співпраці людей у придбанні знань методом дослідження різноманітних явищ. Зазвичай, це позначається на вульгарних оцінках студентом дійсності і, врешті-решт, на духовному спустошенні в процесі саморозвитку його як цілісної особистості.

У зв'язку з цим у нього, який намагається саморозвиватися як унікальна індивідуальність закладається уявлення про обмеженість свого (індивідуального) і зовнішнього (соціального) життєвого досвіду. Звичайно, він мимоволі виробляє різні духовні мірки для себе та інших людей і різне відношення до них на кшталт прийшлих людей. А якщо взяти до уваги ще і проблему дієвого використання знання, безсистемно

накопиченого в стінах вищого навчального закладу, то виникне ціла низка суттєво складних питань. (Але це тема іншої предметної розмови).

Безперечно, в таких складних світоглядних ситуаціях саморозвитку студента багато чого залежить від педагога, який може і повинен показати світоглядний сенс знання, його відповідність певним духовним цінностям спільної діяльності людей. В реальному житті саме так і повинно бити!

І це так відбувається там, де плідний зв'язок педагогів в науко-педагогічній діяльності набуває моральнісного характеру в естві променистих людських відносин. Саме в таких умовах ефективна педагогічна діяльність визначається не лише тим, що педагоги об'єднуються загальним простором (кафедрою) діяльності або загальним (сумарним) кінцевим результатом. «Щобільше, педагоги взаємно створюють умови для вивільнення індивідуальних божих дарувань в царині невичерпної педагогічної майстерності. І цим самим самотійно удосконалюють свої доцільні установки, схеми, моделі діяльності, тобто, власноручно вибудовують комфортне за змістом і естетичне за формою духовне середовище. Такий стан речей завжди стає помітним для наслідування студентами в їх саморозвитку»[1, 326].

Таким чином, справжній Педагог (а не політик, не генерал, депутат і державний чиновник) як найвпливовіша особа у світі, що «володіє такою владою, якою ніколи не були наділені прем'єр-міністри»[2, 25] є домінуючим моральнісним авторитетом у саморозвитку духовності студента. Саме педагог, є тим епіцентром в громадських стосунках, який може і повинен бути совістю і честю розбудови нашої країни. І тільки за такої умови наша країна вийде з тупикового соціально-економічного стану і природно увійде з гідним *самотійним духовно – культурним потенціалом* в систему розвинених країн світу. *Tertium non datur!!!*

Список літератури:

1. Бабаєв В. М. Філософія педагогічного спілкування : монографія / В. М. Бабаєв, С. М. Пазиніч ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім.. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім.. О. М. Бекетова, 2019. – 388 с.
2. Уинстон Черчилль: Цитати, остроти и афоризмы / Сост. и авт. введ. Доминик Энрайт – Пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005, 192 с.

В. І. Староста,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ДЕЯКИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток студента як майбутнього фахівця у вищій школі тривалий процес. Відповідно виникає проблема діагностики такого розвитку, аби вносити зміни за необхідності в освітній процес закладу вищої освіти, оскільки посилюються вимоги до майбутніх випускників вищої школи, їх професійних якостей, готовності до складної професійної діяльності, саморозвитку, самореалізації в сучасних умовах.

І. Гавриш (2005) [2] установлено, що в історії розв'язання проблеми готовності людини до певних форм реагування, поведінки та діяльності можна виокремити три етапи. На *першому* з них (кінець XIX – початок XX ст.) готовність ототожнювалась із феноменом настанови та розглядалась як психічний стан суб'єкта, що спричиняє поведінку (діяльність) певного характеру й спрямованості (Д. Узнадзе та ін.). На *другому* етапі (середина XX ст.) зазначений феномен розглядався як якісний показник саморегуляції поведінки людини (Г. Оллпорт та ін.). На *третьому* етапі (друга половина XX ст. – початок XXI ст.) готовність починає вивчатись у контексті теорії діяльності взагалі та професійної діяльності зокрема (Г. Гагаєва, М. Дьяченко, Л. Кандибович, С. Кубіцький, Л. Нерсеян, Р. Пенькова, К. Платонов, В. Пономаренко, В. Пушкін, Л. Разборова, В. Шадриков, В. Ширинський та ін.).

Професійна готовність, на думку В. Моляко (1989) [3], – це складне особистісне утворення, свого роду система, що включає багато компонентів, які у своїй сукупності дають змогу певній особі виконувати більш чи менш успішно конкретну роботу. Її структура містить знання, навички, уміння, переконання, мотиви й цілі діяльності людини, винахідливість, емоційно-вольову стійкість у подоланні труднощів.

Т. Смолеусова (2012) [5, с. 7] розглядає поняття «готовність» комплексно як інтеграцію чотирьох компонентів: мотиваційна готовність (бажання, переконаність в необхідності); когнітивна готовність, підготовленість (необхідні професійні знання і вміння); здатність реалізувати (особистісні якості, здібності); рішучість, як риса характеру. Перші дві позиції з чотирьох є основою професійної готовності, а дві інші – відносяться до особистісної готовності.

Окремі складові готовності – професійна/функціональна та особистісна взаємозв'язані між собою. Для діагностики сформованості деяких компонентів готовності до професійної діяльності у процесі вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу («Педагогіка», «Педагогіка та психологія вищої школи» і т.п.) використовували наступні методики: «Карта педагогічної оцінки та самооцінки здатності вчителя до інноваційної діяльності» (В. Сластьонін, Л. Подимова), «Аналіз особливостей індивідуального стилю педагогічної діяльності» (А. Маркова, А. Ніконова), «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку» (Є. Рогов), «Рефлексивність» (А. Карпов), «Опитувальник здібностей творчої особистості» (О. Шляпнікова, М. Кашапов), «Визначення комунікативної толерантності» (В. Бойко), «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан, В. Якунін), «Визначення мотивації професійного навчання» (В. Каташев), «Мотивація навчальної/професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реана), «Адаптованість студентів у ЗВО» (Т. Дубовицька, А. Крилова), «Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії» (О. Рукавишнікова), «Психологічна культура особистості» (О. Мотков), «Визначення рівня професійної спрямованості студентів» (Т. Дубовицька), «Рівень задоволеності професією» (В. Ядов, модифікація Н. Кузьміної, А. Реана) та інші.

Розглянемо результати такої діагностики на прикладі дослідження мотивації навчальної діяльності студентів. Професійна мотивація як властивість особистості є системою цілей, потреб, що спонукають студента до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, свідомого ставлення до професії (О. Пінська, 2009) [4].

Емпіричне дослідження проводили на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (УжНУ). Використовували електронне анкетування, яке має ряд переваг порівняно з традиційним паперовим, а саме: більш комфортні умови для анкетованих, можливість обрати

зручний час і місце анкетування; фізична відсутність дослідників унеможлиблює певний вплив на респондентів; можливість використання під час анкетування смартфонів тощо. Використовували анкету студента-першокурсника (автори-упорядники В. Староста, О. Попадич, 2018) [6], яка містить комплекс питань, серед яких питання опитувальника «Мотивація професійної (навчальної) діяльності» (автор методики К. Замфір у модифікації А. Реана) [1, с. 267–269]. Для діагностики студентів першого курсу (2016, 2018) проводили анонімне електронне анкетування з використанням Google Forms на початку другого семестру (URL: https://docs.google.com/forms/d/121Ffg0n_5CYdcWPfEBT5SBHPW572pRkSLkJ47ESYQVs/edit; https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScz0z8f152aibs7x_qO1295rhg9Py7jVa1PoGBvEs8AxF9kGw/vie; <https://docs.google.com/forms/d/119mdeCltWSa318CCF0yOCeNULXJ1WAZFL4MH7ZO4Tg0/editwform>).

Значимо важливість формування у студентів професійної мотивації як складової навчальної мотивації, що є одним із першочергових завдань вищої школи, а виявлення різних аспектів такої мотивації на першому курсі дає можливість оперативно реалізувати зворотній зв'язок і покращувати умови адаптації молодих людей.

Для опитування студентів старших курсів (2018, 2019) також використовували електронне анкетування (URL: <https://docs.google.com/forms/d/1A8VWkWHmAKHiILdnyankn3ECvXkXVIFP-V4pEeTUOlC/edit>; <https://docs.google.com/forms/d/1BHX7WEzb615wkYGQj85KMIKN0cnPZU1QoI4Q4RPJA3g/edit>).

Кількість респондентів: першокурсники – 200 (2016); 750 (2018); студенти різних років навчання – 261 (2018); 316 (2019). Розглянемо отримані результати (табл. 1). Згідно [1, с. 267–269], ВМ (внутрішня мотивація) > ЗПМ (зовнішня позитивна мотивація) > ЗНМ (зовнішня негативна мотивація) і ВМ = ЗПМ > ЗНМ – оптимальний мотиваційний комплекс; ЗНМ > ЗПМ > ВМ – найгірший мотиваційний комплекс. Залежно від отриманих значень показників мотивації (ВМ, ЗПМ, ЗНМ) можливі наступні комбінації, коли переважає один із них чи переважають кілька показників з однаковими значеннями, а саме: перевага внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації – ВМ, ЗПМ, ВМ=ЗПМ; посилення зовнішньої негативної мотивації – ВМ=ЗПМ=ЗНМ, ВМ=ЗНМ; ЗПМ=ЗНМ; ЗНМ.

Мотиваційні комплекси студентів

Переважаючий тип мотивації	2016 р. (1 р.н.)		2018 р. (1 р.н.)		2018 (2–6 р.н.)		2019 (2–6 р.н.)	
	N, кількість студентів	у %	N, кількість студентів	у %	N, кількість студентів	у %	N, кількість студентів	у %
ВМ	76	38,0	386	51,5	121	46,3	128	40,6
ЗПМ	57	28,5	154	20,5	66	25,3	91	28,8
ВМ=ЗПМ	12	6,0	59	7,9	36	13,8	25	7,9
ВМ=ЗПМ=ЗНМ	18	9,0	38	5,1	19	7,3	33	10,4
ВМ=ЗНМ	20	10,0	42	5,6	8	3,1	18	5,7
ЗПМ=ЗНМ	2	1,0	10	1,3	5	1,9	1	0,3
ЗНМ	15	7,5	61	8,1	6	2,3	20	6,3

Аналіз відповідей на питання анкети щодо мотивації навчальної діяльності свідчить, що більшість студентів (понад 70%) як першого року навчання (2016 р. – 72,5%; 2018 р. – 79,9%), так і наступних 2–6 років (2018 р. – 85,4%; 2019 р. – 77,2%) упродовж дослідженого періоду мають оптимальні мотиваційні комплекси ВМ, ЗПМ, ВМ=ЗПМ, тобто, переважає внутрішня, зовнішня позитивна мотивація, або їх значення однакові, але більші, ніж зовнішня негативна мотивація. На нашу думку, це сприяє успішному перебігу навчальної діяльності студентів, їх професійній підготовці.

Таким чином, використання методик електронного опитування дає змогу достатньо оперативно проводити діагностику розвитку особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців різних років навчання. Важливо також, що студенти адекватно й самокритично проводять самооцінку власної професійної підготовки, ставлення до навчання, готовності до професійної діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. Учебник для вузов. СПб : Питер, 2000. 304 с.

2. Гавриш І. В. Формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності (методологічний і теоретичний аспекти): Монографія. Харків: ХОНМІБО, 2005. 388 с.
3. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. К. : Знання, 1989. 48 с.
4. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. Проблеми трудової і професійної підготовки. 2009. Вип. 14. С. 111–115.
5. Смолеусова Т. В. Состояние профессиональной готовности учителей начальной школы к внедрению инноваций. Вестник НГПУ. 2012. Т. 7. No. 3. С. 5–17.
6. Староста В. І., Попадич О. О. Деякі чинники адаптації студентів-першокурсників в умовах класичного університету. Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology, 2018 Vol. 6. No. 2. pp. 16–26 ISSN: 2521–1234 Vol. 6. No. 2. June 2018 online <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/itse/article/view/2456>

УДК 378

*С. А. Кирилова,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры психологии
Государственного бюджетного
учреждения дополнительного
профессионального образования
«Санкт-Петербургская академия
постдипломного педагогического
образования»*

ВЗАИМОСВЯЗЬ УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Социальная активность человека предполагает сознательное профессиональный выбор и активную профессиональную деятельность. Именно трудовая деятельность способствует личностному росту и развитию индивида.

Вопросом успешности профессиональной деятельности является одним из основных вопросов психологии труда, где рассматривается

через призму компетенции и развития профессионально-важных качеств.

В настоящее время понимание предпосылок успешности деятельности не однозначно. Исследователи связывают ее с различными аспектами, такими как индивидуально-психологические особенности, развитие эмоциональной и волевой сфер, характера системы самооенок и оценок, системы ценностных ориентаций, мотивации достижения и уровня притязаний, интернальности или экстернальности локуса контроля, уверенности в себе, коммуникативных способностей и навыков.

Во многих исследованиях успешность связывают с качеством выполнения деятельности, уровнем продуктивности и способностью решать задачи независимо от уровня сложности. Ряд исследователей под способностями понимают индивидуально-психологические особенности, которые отличают одного человека от другого и способствуют эффективному выполнению деятельности (С. Л. Рубинштейн, А. Г. Ковалев, Б. М. Теплов и др.).

М. Д. Утюжников разработал шкалу, по которой можно определить уровень успешности деятельности: низкий номинальный), средний (потенциальный, перспективный) и высший (оптимальный).

В. Н. Мяищев в своих исследованиях указывал на то, что решение задач, стоящих перед человеком, в любых условиях зависит от мобилизации возможностей личности. Залогом и условие успешности (неуспешности) деятельности являются увлеченное или безразличное отношение к деятельности, чувство долга или безответственность, любовь или отвращение к деятельности.

Б. Г. Ананьев обращает внимание, что успешность деятельности зависит от различного соотношения логических, эмоционально-волевых и мнемических компонентов, которые развиваются в различных видах деятельности по-разному.

Таким образом, можно предположить, что успешность деятельности во много определяется индивидуальными психофизиологическими качествами, личностными характеристиками, взаимосвязана с уровнем развития интеллектуальной, мотивационной и эмоционально-волевой сфер личности.

При высоком уровне успешности личность способна улучшать приемы и способы своей профессиональной деятельности, творчески подходить к решению профессиональных задач, что способствует личностному росту специалистов.

Успешность деятельности определяется внешними и внутренними причинами. К внешним признакам относятся критерии успеха, которые заданы обществом, т.е. являются объективными: профессиональные знания, умения и навыки, нормы и требования, предъявляемые к представителю конкретной профессии. Это то, что представляет собой социально-значимые достижения личности. Среди внутренних факторов успешности деятельности выделяют личностные и индивидуально-психологические особенности и свойства, уровень притязаний и адекватность самооценки, уверенности в себе и стремление к саморазвитию, мотивационная направленность, уровень самоконтроля [4].

М. В. Буюнова (2003) в своих исследованиях отмечает, что работники, ориентированные на успешную деятельность, стремятся к достижению субъективного переживания личной успешности. Успешной профессиональной самореализации мешает переживание работником собственной неудачливости и неудовлетворенности результатами своей деятельности. Это ведет к возникновению синдрома профессионального выгорания.

Н. В. Самоукина акцентирует внимание в своих работах на то, что состояние уверенности человека в своих силах, удовлетворенность результатами своего труда, становятся основой чувства уверенности в себе. А это, в свою очередь, обеспечивает успешность деятельности даже у людей с отсутствующими ярко выраженными способностями к деятельности и неуверенных в себе. [7, С.234].

С. В. Славном в своих исследованиях обращает внимание на тот факт, что успешность специалистов зависит от личностных качеств, таких как способность к самоконтролю эмоций, умение быстро устанавливать межличностные контакты, стремление к профессиональному развитию, адекватная самооценка [8].

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что для качественного анализа эффективности деятельности необходимо выделить критерии, которые позволяют оценить процесс и результат достижения профессионализма специалистами.

Критерий оценки – это признак, позволяющий оценить, насколько полно проявляется явление.

В исследованиях В. Н. Дружинина внимание акцентированно на зависимости успешности деятельности от мотивации к достижениям, общих и специальных способностей и личностных качеств (эмоциональность, настойчивость и др.) [9].

Е. А. Климов в своих исследованиях в качестве критериев оценку удовлетворенности специалистом качеством выполнения своей деятельности и внешнюю оценку результата, который достигается в ходе профессиональной деятельности [5].

Ряд авторов (М. В. Молоканов, Н. А. Аминов) к критериям оценки успешности деятельности относят успешность социальную (сравнение собственных достижений с достижениями других людей) и успешность индивидуальную (собственные достижения в сравнении во времени).

Так как в ряде исследований обращается внимание, что успешность деятельности зависит от способности к выстраиванию межличностных отношений, необходимым условием для этого является высокий уровень развития эмоциональной сферы личности.

Исследования Д. Гольдмана позволили определить, что среди сотрудников лучшими являются те, кто способен распознавать свои чувства, контролировать свои эмоции, принимать решения и нести за них ответственность, выстраивать линию поведения адекватно ситуации, а не в зависимости от уровня IQ.

Таким образом, мы считаем возможным предположить, что уровень успешности деятельности зависит, в том числе от уровня развития эмоционального интеллекта.

Эмоциональный интеллект (ЭИ, *emotional intelligence*) – это способность человека распознавать эмоции, понимать намерения, мотивацию и желания других людей и свои собственные, а также способность управлять своими эмоциями и эмоциями других людей в целях решения практических задач [6].

К критериям эмоционального интеллекта относят: эмпатийность, умение распознавать и адекватно руководствоваться собственными эмоциями, умение выстраивать эффективные межличностные взаимоотношения, умение распознавать и влиять на эмоции окружающих, ограничивать негативное влияние эмоций на собственную деятельность, навыки активного слушания.

Если человек не способен понимать настроения и намерения собеседника, не может описать свое собственное эмоциональное состояние и объяснить мотивацию, то общение носит негативный эмоциональный фон и становится напряженным.

При высоком уровне развития эмоционального интеллекта человек способен строить долгосрочные планы вне зависимости от текущего

настроения, способен различать свои эмоции и чувства, абстрагироваться от деструктивных мыслей и ощущений, не брать на себя несвойственные обязанности в состоянии приподнятого настроения, не становиться участником конфликтного взаимодействия, прогнозировать свои действия в зависимости от своих чувств. Это позволяет специалисту эффективно планировать служебное время, брать на себя и нести ответственность за результат собственных действий.

Высокоразвитый эмоциональный интеллект предполагает высокий уровень развития самоконтроля, благодаря которому личность способна адекватно оценивать свои возможности и достоинства, контролировать негативные эмоции, соблюдать данные договоренности вне зависимости от ситуации, заботится о собственной репутации.

При высоком уровне самоконтроля снижается уровень тревожности при попадании в новые ситуации, что позволяет повысить эффективность деятельности.

Для людей с высоким уровнем эмоционального интеллекта временные трудности не являются фрустрирующим фактором, потому что он способен быстро и эффективно проводить анализ своих и чужих ошибок, влиять на внутриколлективные настроения, рационально распределять ресурсы, обмениваться опытом. Это свидетельствует о высоком уровне мотивации к деятельности, который позволяет успешно осуществлять деятельность.

Эмоциональный интеллект влияет на умение распознавать невербализованные эмоции и чувства окружающих, делать из этого выводы и руководствоваться ими в деятельности. С эмпатийностью тесно связано чувство справедливости, развитый уровень которой позволяет выстраивать отношения без предубеждений, используя потенциал всех задействованных в деятельности сотрудников для успешного выполнения общих задач.

Эмоциональный интеллект тесно взаимосвязан и влияет на развитие социальных навыков, которые позволяют адекватно оценивать возможности окружающих, чтобы не делегировать им большего, чем они могут выполнить, не быть к себе излишне самокритичным, не зависеть от своих и чужих эмоций, вербализовывать приоритеты в деятельности, способствуя успешному ее выполнению.

Развитие эмоционального интеллекта зависит от умения изучать состояния окружающих и ставить себя на их место. Это поможет понять,

что чувствуют люди в момент общения и, соответственно, наши взаимные требования и ожидания станут адекватными. Кроме этого, важно уметь называть свои ощущения, эмоции, чувства, чтобы не путать близкие по описанию состояния: тревога-раздражение, усталость-апатия, разочарование-обида и т.д. Обширный эмоциональный словарь позволит четко определять чужие эмоции по вербальным и невербальным ключам, отделять свойственные вам эмоции от тех, которые не имеют к вам отношения. Развитый эмоциональный интеллект делает наше общение с близкими более интересным, позволяя окружать себя людьми, общение с которыми приносит пользу и расширяет наше информационное поле и кругозор. Умение понять настроение того, кто может нам помочь, помогает нам сделать шаг вперед в реализации наших планов.

Таким образом, повышая эмоциональный интеллект, человек сможет добиться больших успехов в различных сферах деятельности, научиться решать разнообразные вопросы, абстрагируясь от ненужных в данный момент эмоций, получать большее удовлетворение от своей жизни в целом, быть уравновешенными в трудных ситуациях, испытывать эмоции адекватно ситуации и управлять ими, понимать эмоции окружающих и руководствоваться этим в выстраивании отношений и выполнении деятельности, делая ее более успешной.

Список литературы:

1. Алехина С. В., Алексеева М. А., Агафонова Е. Л. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании. // Психологическая наука и образование. 2011. № 1.
2. Губина М. В. Изучение личностной готовности педагога к профессиональной деятельности с одарёнными детьми // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 8
3. Кирилова С. А. Формирование готовности к профессиональной деятельности у будущих офицеров силовых структур в период обучения в вузе: Автореф. дисс... канд. пед. наук. – СПб., 2013.
4. Кирилова С. А. Психологическая готовность как основа профессиональной компетентности педагога. // Сборник научных трудов «Проблемы современного педагогического образования», Ялта, 2017, Выпуск 57, часть XII.
5. Климов Е. А. Психология профессионала: Избранные психологические труды. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003.

6. Психология. Полный энциклопедический справочник / Под ред. Мещерякова Б. Г., Зинченко В. П. – СПб., 2007.
7. Серебрякова Е. А. Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников // Ученые записки Тамбовского пед. инс-та. – Тамбов: Тамбовский пед.инс-т, 1956, Вып.10.
8. Советова О. С. Возможности самореализации личности в контексте психологических инноваций // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А. А. Крылова, Л. А. Коростылевой. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 1997.
9. Хаммер Я. С. Профессиональный успех его детерминанты // Вопросы психологии. 2008. №4. – С. 147–153.

Н. А. Яровицька,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільно-
гуманітарних дисциплін Харківського
національного університету
будівництва та архітектури*

ОСВІТНЯ ЕМПАТІЯ ЯК ВІЗІЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

*Завжди дій таким чином,
щоби виникали нові можливості для вибору
Гайнц фон Ферстер*

Сучасні гуманітарні науки – візуальна філософія, соціологія, філософія культури, філософія освіти, когнітивний аналіз стикаються з новим поняттям «соціального конструктивізму». Дане поняття долучає до свого проблемного кола питання соціального порядку, ціннісних уподобань суб'єкта, креативність соціальних інститутів, залучення інновацій, керування ризиками соціальної взаємодії тощо (Н. Луман). Освітні стратегії сьогодення (дистанційне, електронне, on-line – освіта) мають нові підходи, які базуються на перехресті конструктивізму і синергетики; конструктивізм стає впливовим обличчям сучасної неklasичної епістемології та методологічною основою освітніх практик. Так, дослідники

Князева Є. Н. та Курдюмов С. П. назвали такий підхід пробуджуючим навчанням [2]. Пробуджуюче навчання – «нелінійна ситуація відкритого діалогу прямого та зворотнього зв'язку, солідарної освітньої пригоди, – вирішення проблемних ситуацій» [2, с.236]. Навчання набуває характеру інтерактивності, адже викладач та слухач (студент) стають коопераційними співрозмовниками. Природу пробуджуючого навчання складають «м'які» (soft) соціальні практики, в яких «конструювання означає, що людина бере на себе весь тягар відповідальності за отриманий результат» [2, с.235].

«М'які» (soft) освітні стратегії сприяють реалізації парадигми невідзначеної множинності, яка є джерелом творчого пошуку, інновації, створення нового (І. Валлерстайн). Так, в рамках «м'яких» (soft) методологічних прийомів проявляють себе методики навчання у вигляді тестових завдань, мета яких не в простому копіюванні здобутих навичок та відтворенні правильної відповіді, а в формуванні умов для аргументації власної позиції на питання, можливості прийняття неординарних рішень, які не вписуються у модель-відтворення, модель-копію знання. Такі тестові завдання в західних освітніх центрах мають назву дистрактних тестів (або тести-«пастки») [5]. Центральним елементом даних завдань є наявність декількох правильних чи неправильних відповідей, можливість відсутності правильної відповіді взагалі. Руйнація стереотипного мислення створює передумови для альтернативних картин буття, адже демонтуються межі щодо світу та уявленнями людиною про цей світ. Навчатися стає можливим із натхненням, задоволенням, весело (fun).

Освітня активність розкривається в інтегративному, «синтетичному» знанні, в якому об'єднуються особистісний та діяльний підходи – концепція бельгійського вченого Г. Кілчтермана («особистісна теорія освіти», subjective educational theory – SET), погляди Дж. Бьютінка (концепція «практичних знань вчителя» – practical knowledge of teaching), знання як теорія в дії – роботи С. Аргуріс і Д. Шьона (theory-in-use).

Конструктивістське мислення пронизує освітній сегмент, воно породжує когерентну взаємопов'язану природну та соціальну дійсність. Завдяки віртуальним мережам, людина конструює реальність, свідомість, інтелектуальну сферу, винаходить внутрішні тенденції розвитку складних соціальних систем, однією з яких виступає інститут освіти. Впливаючи локально на середовище освітніх послуг суб'єкт одночасно випробовує на собі вплив даного середовища, змінюючи пріоритети, норми поведін-

ки, набуває нових ролів. Завдяки злагодженій активності викладач (вчитель) та слухач (студент) починають функціонувати в одному темпоральному ритмі, з однією функціональною швидкістю. Технологія трансляції знань за допомоги сучасних засобів викладання спрямована на активацію продуктивної творчості, ініціацію альтернативних візій соціокультурної спрямованості.

Таким чином, сталий розвиток освітніх методів навчання базується на використанні інтегративних складових загального когнітивного процесу. Набуває розповсюдження та популярності парадигма безперервної освіти, яка пов'язана з використанням мультимедійних засобів. В нагоді постають поєднання «твердих» (hard) та «м'яких» (soft) соціальних практик в освітньому процесі, використання особистісного та діяльного підходів; методологічні принципи освіти пронизуються поняттям «соціального конструктивізму», активно залучається феномен пробуджуючого навчання, інтерактивні форми трансляції знань детермінують зміни соціальних ролей викладача та слухача, в результаті відбувається «обмін інтелектуальними дарами» між учасниками освітнього простору, що спонукає особистість на творчі звершення та реалізацію своїх мрій.

Парадигма «інактивованого пізнання» (enactive cognition) Ф. Варели стає креативною освітньою візією, яка долучає до себе ряд новітніх методичних розробок когнітивної спрямованості: принцип «зогнутого простору» Г. фон Ферстеру; методика «циклічної постановки питань» [2]; Важливе завдання – постійна постановка питань, які супроводжують суб'єкта та стають допоміжним інструментарієм, залученим до ризоматичного мислення: когнітивна пара «питання/ відповідь» уособлює варіант плюральності, як самих питань, так і множинності відповідей. Доречно акцентувати ще й на тому, що ризоматичне мислення не передбачає «правильних», стандартних відповідей, а залучає суб'єкта пізнання до презентації особистої думки, яка є аргументованою, але може не співпадати з науковою позицією співрозмовника (викладача).

Сократівська «іронія» поєднана з пошуком істини завдяки принципу майевтики [4]. Природа іронії має терапевтичну дію, адже набуття і оволодіння новими знаннями в XXI ст. передбачає легкість сприйняття – потрібно навчати студентів мислити [1;5]. Легкість, безтурботність, семантична гнучкість, лабільність свідомості з однієї сторони та професійність з іншої об'єднуються креативним поглядом на буття та соціум, в якому іронія, особливо, самоіронія виявляється важливим по-

казником глибинної якості людського світосприйняття, запорукою «душевної гармонії».

Forthcoming reality – реальність світу не пред'явлена суб'єкту, а її риси (якості) не задані наперед [3]; дана реальність допоміжним чином пов'язана з глосарієм постмодерну – моделлю-метафорою «ризомою». Саме поняття «ризом» констатує ідею неспроможності передбачити та/або спрогнозувати розвиток буття, на перший план виступає процес біфуркації щодо події, актуалізують свою дію такі характеристики як невизначеність, множинність, плюральність, також відбувається зняття монополії на істину.

Принцип «шнурка» (bootstrap principle) розкриває ідею Е. Гуссерля щодо протенцій – динамічних, спрямованих у майбутнє траєкторій, які задають характер когнітивної активності у теперішньому [2, с.259].

Отже, рівновага освітнього виміру та рівновага особистісного виміру утворюють новий конгломерат відносин: освітня емпатія – нова креативна візія. Саме освітня емпатія як новітня візія епістемологічного дискурсу стає взірцем формування нових комунікацій між викладачем та слухачем та виступає одночасно педагогічно-когнітивним інструментарієм в освітньому бутті. Створення єдиного темпорального світу між суб'єктами освітнього процесу уособлює собою підвищення ефективності, інтелектуальної спроможності та авторського підходу.

Підвалини освітньої емпатії долучають до свого функціонування «небезразличное различие» (*прим. рос.мов.*): адже перед освітнім комплексом в цілому постає глобальний виклик створення передумов щодо вияву бажання, зацікавленості, прояву інтелектуального «гачку» – на прикладі взаємодії суб'єкта з соціокультурною реальністю за принципом «укусу» або punctum Р. Барта, який розкриває риси, притаманні для успішного оволодіння освітніми стратегіями та можливостями, що надаються слухачеві. Освітня емпатія – маніфест когнітивних практик ХХІ століття, де гідне місце посідає парадигма інактивованого пізнання Франсіско Варели [3].

Інактивоване пізнання в просторі конструктивізму стає моделлю сучасної освітньої візії, в якій акти сприйняття та мислення не стільки відображають зовнішній світ, а спрямовують творчу активність суб'єкта на конструювання нової реальності. **Держава, в якій людина відчуває інтелектуальну спроможність має якісний проект теперішнього та майбутнього!**

Список використаних джерел:

1. Бергсон А. Творческая эволюция / А. Бергсон. – М.: КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. – С.75.
2. Князева Е. Н. Кибернетические истоки конструктивистской эпистемологии / Когнитивный подход. Научная монография / Е. Н. Князева. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – С. 227–272.
3. Князева Е. Н. Творческий путь Франсиско Варелы: от теории автопоэзиса до новой концепции в когнитивной науке/ Е. Н. Князева // Вопросы философии, 2005. – №8. – С.91–104.
4. Таранов П. С. 150 мудрецов и философов / П. С. Таранов. – Симферополь – Запорожье: «Нарус-М», 2000. – Т.1. – 832 с.
5. Яровицька Н. А. Когнітивна візія освітнього процесу / Н. А. Яровицька // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Методичний потенціал, тренди та формати трансформації Європейських освітніх систем» (20–21 лютого 2018 р.). – Х.: ХНУБА, 2018. – С.250–253.
6. Varela F. J. The Early Days of Autopoiesis: Heinz and Chill // Systems Research. – 1996. – Vol.13. – 3. – P.407–413.

УДК 1+32+33+34+35

*Т. И. Мехришвили,
докторантка Грузинского
технического университета,
помощник Президента
Международной академии социально-
экономических наук Тбилиси, Грузия*

НАУЧНОЕ ТВОРЧЕСТВО В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – КАК НЕОБХОДИМАЯ ОСНОВА САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Научное творчество вообще, и, в частности, научное творчество в сфере высшего образования правомерно рассматривать как необходимую основу эффективного государственного управления, а значит, и как необходимую основу развития и саморазвития личности.

Следовательно, актуальность решения проблем научного творчества в сфере высшего образования не подлежит сомнению, ибо эффективное государственное управление обществом и государством, так же, как и эффективное развитие и саморазвитие личности возможно лишь на основе творческого развития науки, что подтверждается и выбором тематики нынешней Международной научно-практической конференции, ибо если бы творческое развитие науки не имело значение для саморазвития личности, то данной проблеме не была бы посвящена и данная Международная научно-практическая конференция.

В целях эффективного решения проблемы творческого развития науки необходимо исходить из того, что, как отмечает профессор Альфред Кураташвили:

«Творческое развитие науки – необходимая интеллектуальная основа эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом.

Для решения вышеотмеченной проблемы принципиальное значение имеет создание условий, способствующих творческому развитию науки, ибо нередко создающиеся искусственные препятствия на пути творческого развития науки могут стать лишь причиной торможения общественного и государственного развития» [1, с. 92–93].

«Более того, – как отмечает там же профессор Альфред Кураташвили, – ограничение творчества, и, в том числе, ограничение научного – интеллектуального – творчества, является антиконституционным деянием...» [1, с. 93].

Далее же, указанный автор приводит Статью 23 Конституции Грузии, согласно которой:

«1. Свобода интеллектуального творчества гарантируется. Право на интеллектуальную собственность неприкосновенно.

2. Не допускается вмешательство в творческий процесс, а также цензура в сфере творческой деятельности» [2].

Таким образом, решение проблем научного творчества вообще, и, в том числе, в сфере высшего образования требует особого внимания.

Исходя из вышеотмеченного, нельзя не согласиться опять-таки с профессором Альфредом Кураташвили в том, что:

«Тормозить развитие науки – это значит искусственно преграждать путь развитию общества, государства и человечества в целом.

Именно на основе творческих, т.е. истинно научных, идей должны быть решены проблемы политического менеджмента, а, соответственно, должны быть решены и проблемы предотвращения мировых экономических кризисов, так же как и проблемы социально-экономического прогресса вообще.

Все вышеизложенное еще раз подтверждает чрезвычайную важность научного творчества и необходимость преодоления его проблем, ибо «серость» в науке – тормоз прогресса, а истинное творчество в науке – необходимая интеллектуальная основа прогресса» [3, с. 101–102].

В связи с проблемами научного творчества, необходимо обратить внимание на то, что «оценивать результаты деятельности представителей сферы общественных наук, – как *отмечает вышеуказанный автор*, – реально возможно и необходимо на основе созданных ими принципиально новых научных идей – на основе революционно новых научных направлений, революционно новых научных теорий и т.д., независимо от того, где они опубликованы, а не индексом цитирования – не публикациями в журналах, индексируемых в международных наукометрических базах, что фактически представляет собой завуалированное мошенничество и «деньгократию», свойственную капитализму, ибо это вовсе не является и не может быть показателем научного уровня – не может быть будто бы подтверждением научных открытий.

Однако, с одной стороны, ввиду того, что многим представителям сферы общественных наук, которым из-за отсутствия у них всемирно значимых принципиально новых научных идей, нечем доказать свое преимущество перед другими, если не публикациями своих «серых» будто бы «научных» статей в журналах, индексируемых в международных наукометрических базах, с использованием при этом денег и «связей», и, с другой стороны, ввиду отсутствия официального признания созданных мной разумных и реальных критериев оценки результатов творческой деятельности представителей сферы общественных наук, отмеченные науки как бы «трещат по всем швам» (!!)» [4, с. 26–27].

Считаю необходимым также отметить, что «с учетом Европейской ориентации, в управлении сферой высшего образования за последние годы произошли существенные изменения, что требует творческого

осмысления отмеченных перемен и дальнейшего совершенствования данной сферы, ибо без эффективного функционирования высшего образования и непосредственно связанного с ним науки, прогрессивное развитие общества и государства не представляется возможным» [5, с. 73].

Притом, именно научное творчество в сфере высшего образования правомерно рассматривать не только как необходимую основу эффективного государственного управления, но и как необходимую основу, создающую условия развития и саморазвития личности.

Список литературы:

1. Кураташвили Альфред А. Интеллектуальная собственность ученого – главный критерий аккредитации его докторской образовательной программы!!! *Государственное управление: Проблемы теории и практики. Материалы Международной научной конференции (11–12.09.2012)*. Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2012. – с. 92–102.
2. **Конституция Грузии от 24 Августа 1995 г.** http://firussia.webege.com/countries/georgia/constitution/Georgia_constitution_2.html
3. Кураташвили Альфред А. Проблемы научного творчества: политико-правовые и социально-экономические пути и механизмы их преодоления (монография на русском языке). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», 2009. – 256 с.
4. Кураташвили Альфред А. Решение проблемы конкурентоспособности в сфере общественных наук – необходимая основа эффективного управления экономикой, обществом и государством. Теоретические и прикладные вопросы экономики. Сборник научных трудов. Выпуск 1 (34). Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. (Киев, Украина). – К.: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017, с. 22–32.
5. Мехришвили Теона И. Публичная политика в сфере высшего образования и необходимость творческого подхода к проблеме её эффективной реализации. Публичное управление в Украине: состояние, вызовы и перспективы развития. Материалы ежегодной Всеукраинской научно-практической конференции с международным участием, посвященной 100-летию государственной службы в Украине (Киев, 25 мая 2018). В пяти томах. Под общей редакцией В. С. Куйбиды, М. Н. Билинской, О. М. Петрое. Том 1. Национальная академия государственного управления при Президенте Украины. Киев: НАГУ, 2018, с. 73–74.

*Д. І. Чорноморденко,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

ОСВІТА І ОБРАЗ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА У ВИМІРІ ТВОРЧОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Життя переконливо засвідчує те, що не можна задавати нові форми поведінки із деяких теоретичних засад, однак їх слід обирати, забезпечуючи можливо більший ступінь включеності людини, колективів у вирішення питань, що зачіпають їх інтереси.

Не викликає сумніву, що мотиваційною засадою людської діяльності виступають потреби, які визначають її зміст та інтенсивність. «Первинними» (згідно, наприклад, п'ятиступеневій ієрархічній шкалі Абрахама Маслоу), є вітальні, біологічні потреби. Зрештою, на їх задоволення спрямовані зусилля людей. Однак, не варто нехтувати тим, що людина може задовільняти свої потреби лише в суспільстві і за допомогою суспільства, в соціально визначених формах, що опосередковують, роблять людськими і соціалізують саме природі, і власне суто біологічні потреби. Відповідно, для більш повного задоволення первинних потреб необхідним є розвиток та задоволення вторинних соціальних потреб, включно з потребою в самій творчості.

Творчість – найвища форма діяльності людини, сутність людського способу буття в світі. Без творчої праці особистості – автора винаходу неможливим є виникнення будь-якого об'єкта у вигляді винаходу.

Які ж ідеї, як вияв творчості і в той же час як винахід людського мислення, в цілому, цікавлять сучасного студента і про що він хоче говорити чи писати? Якщо взяти до уваги рівень та якість студентських наукових робіт, а також дані деяких наукових досліджень із посиланнями на статистичні дані, то відповідь буде простою – ні про що студент не хоче ні говорити, ні писати. При чому, як може здатися, це в першу чергу стосується інженерних, технічних спеціальностей. Це тому, що наприклад, строгі рамки спеціалізації при підготовці інженерів ведуть до формування технократичного мислення, основою якого є домінування засобів над ціллю, цілі над смислом і загальнолюдськими інтересами, смислу над буттям і множиною реальностей сучасного світу, техніки над людиною та її цінностями.

Однак, така тенденція виходить далеко за межі технічних спеціальностей і покриває більшість зі спектру сучасних спеціальностей, в тому числі і гуманітарних.

Нестандартність, нешаблонність, креативність і оригінальність думок та дій – необхідна умова розвитку як суспільства в цілому, так і закладів вищої освіти зокрема. Ми ж, виходимо з положення про те, що найважливішим засобом розвитку і заохочення творчої діяльності є авторське право, що створює для творчої особистості моральні та матеріальні стимули. Можливість реалізувати свої творчі потреби гарантується авторським правом та дієвим економічним механізмом ринкових відносин, де створюються найбільш сприятливі умови для реалізації високоефективної, конкурентоспроможної продукції, котра здатні задовільнити споживацький попит суспільства.

Вивчення потреби суспільства в такому продукті, виявлення його основних техніко-економічних та якісних показників, постановка задачі щодо його вдосконалення у відповідності до соціальної потреби, визначення напрямку дій щодо апробації та відшліфовування окремих показників, що впливають на кінцевий результат в цілому – ось основні етапи руху щодо створення нової продукції. Новизна рішення такої задачі, її ефективність набувають економічного смислу і гарантують створення продукту з новими споживчими властивостями, отримати який можливо лише завдяки використанню творчої праці особистості.

Кінцева мета авторського права полягає у створенні умов для припорошення досягнень науки і техніки, для їх широкого застосування в інтересах суспільства, що у свою чергу, робить можливим самоосвіта якою має займатися кожний члена суспільства.

***О. В. Черноус,**
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник відділу
дидактики Інституту педагогіки
НАПН України*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Науково-технічний прогрес суспільства, неперервне зростання кількості інформації, підвищення ролі особистості, інтелектуалізації її ді-

яльності, швидка зміна техніки і технології у світі – все це потребує від освітніх установ швидкого досягнення якісно нового рівня викладання як базових (української мови і літератури, історії, математики, фізики, інформатики), так і фахових та інших дисциплін. Для цього суттєвим також є забезпечення інтелектуальної, матеріальної, психологічної і моральної готовності до праці в нових умовах учасників навчально-виховного процесу в усіх освітніх установах, зокрема для саморозвитку особистості в умовах профільного навчання. Якісне розв'язання названих проблем сьогодні неможливе без широкого використання сучасних інноваційних мультимедійних технологій засобів навчання та інформаційних фондів до них. Розроблення й впровадження інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти для саморозвитку особистості в умовах профільного навчання, сприятиме більш повній практичній реалізації головних стратегічних цілей, визначених у Державній національній програмі «Освіта: Україна ХХІ століття» та новій редакції Закону «Про освіту».

Зазначимо, що комплексне використання інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти для саморозвитку в умовах профільного навчання дає змогу:

- інтенсифікувати процес подання учням неперервно зростаючих обсягів актуальної науково-технічної, екологічної, соціальної і методичної інформації;

- забезпечити якісне практичне застосування теоретичних знань навчальних дисциплін;

- допомогти учням самостійно здобувати нові знання на базі сучасних засобів телекомунікації, мультимедіа та доступу до світових банків знань;

- раціоналізувати працю викладачів та інших учасників навчально-виховного процесу в умовах профільного навчання.

Мультимедіа (multi – багато, media – способи, засоби) – це подання об'єктів і процесів у всіх відомих на сьогоднішній момент формах: звук, фото, відео, графіка. Інноваційні мультимедійні технології навчання – всі технології, що використовують спеціальні технічні засоби (комп'ютер, аудіо, відео). Це широкий спектр цифрових технологій, що використовуються для створення, передавання й поширення інформації та надання послуг (комп'ютерне обладнання, програмне забезпечення, телефонні лінії, стільниковий зв'язок, електронна пошта, стільникові та супутникові технології, мережі бездротового і кабельного зв'язку, Інтернет).

Інноваційні мультимедійні засоби, що використовуються в системі освіти можна розділити на апаратні і програмні. Апаратні засоби це комп'ютер (універсальний пристрій для обробки інформації), клавіатура і миша – пристрій для введення текстової інформації та маніпулювання екранними об'єктами, важливу роль ці пристрої мають для учнів з проблемами здоров'я, принтер (дозволяє фіксувати на папері інформацію), пристрої для записування візуальної та звукової інформації (сканер, фотоапарат, відеокамера тощо) дають можливість включати в навчальний процес інформаційні образи навколишнього світу. Керовані комп'ютером пристрої дають можливість старшокласникам та учням різних рівнів здібностей освоїти принципи і технології автоматичного управління, дозволяють ефективно використовувати наявні інформаційні, технічні, часові (людські) ресурси. Також відбувається загальний доступ до глобальної інформаційної мережі Інтернет, аудіо-, відео засоби забезпечують ефективне комунікативне середовище для самостійної роботи та масових заходів в умовах профільного навчання старшокласників. Програмні засоби загального призначення та пов'язані з апаратними (драйверами тощо) дають можливість роботи з усіма видами інформації: віртуальні конструктори для створення символічних моделей реальності, тренажери для відпрацювання автоматичних навичок роботи з інформаційними об'єктами: введення тексту, оперування з графічними об'єктами на екрані, електронні підручники – підвищують ефективність і оптимізують самостійність вчителя і учня в умовах профільного навчання, тощо. Інформаційні системи управління забезпечують проходження інформаційних потоків між всіма учасниками освітнього процесу: учнями, вчителем, адміністрацією, батьками, громадськістю.

Можна виділити деякі можливості застосування інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти для саморозвитку особистості та підвищенні ефективності профільного навчання старшокласників: самостійний пошук потрібного наукового матеріалу в електронному каталозі бібліотеки навчального закладу, робота в ході реферування, конспектування, анотування, цитування, для автоматичного перекладу текстів за допомогою перекладачів, зберігання та накопичення інформації і т.д. Розглядаючи профільне навчання, можна назвати загальнодидактичні методи: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, дослідницькі, корекції знань учнів, стимулювання і мотивації навчання та ін. Застосування інноваційних мультимедійних технологій у самостійній роботі старшокласників для

підвищенні ефективності навчання та саморозвитку особистості, вносить певну специфіку у відомі загальнодидактичні методи навчання. Так пояснювально-ілюстративні методи в процесі використання інноваційних мультимедійних технологій можуть помітно підвищувати пізнавальну активність та, як наслідок, саморозвиток особистості старшокласників за рахунок збільшення наочності та емоційної насиченості (звук, відео, анімація та інші мультимедійні ефекти). У процесі навчання з застосуванням інноваційних мультимедійних технологій можна активізувати методи корекції знань старшокласників, оскільки відомо, що для учнів можливість попрацювати за комп'ютером додатковий час є сильним стимулом.

Методи застосування інноваційних мультимедійних технологій при викладанні профільних дисциплін спрямовані на вдосконалення процесу навчання в рамках заданої наукової галузі знання. Якщо в процесі профільного навчання інноваційні мультимедійні технології можуть виступати як засіб навчання, і як об'єкт вивчення, то в процесі викладання вони можуть бути тільки засобом навчання. Названі вище загальнодидактичні методи навчання так само будуть мати місце і збережуть свою специфіку, що в кінцевому рахунку буде сприяти підвищенню якості та ефективності профільного навчання та саморозвитку особистості старшокласників за рахунок збільшення пізнавального інтересу учнів, можливості індивідуалізації навчання, інтенсифікації методів корекції знань учнів без збільшення робочого часу вчителя. Дидактичні можливості інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти сприяють формуванню умінь самоконтролю та оцінки навчальних досягнень що допомагає вирішити наступні дидактичні завдання: засвоїти базові знання з предмета, систематизувати засвоєні знання, сформувані навички самоконтролю та оцінки навчальних досягнень, сформувані мотивацію до навчання в цілому в умовах профільного навчання зокрема, надати навчально-методичну допомогу старшокласникам у самостійній роботі над навчальним матеріалом та саморозвитку особистості. Використання інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти найбільш оптимально і ефективно відповідає триєдиній дидактичній меті уроку: освітній аспект – сприйняття учнями навчального матеріалу, осмислення зв'язків і відносин в об'єктах вивчення; розвиваючий аспект – розвиток пізнавального інтересу в учнів, уміння узагальнювати, аналізувати та контролювати, порівнювати та оцінювати, активізація творчої діяльності учнів та саморозвитку; виховний аспект – виховання наукового світо-

гляду, вміння чітко організувати та контролювати самостійну і групову роботу, виховання почуття товариства, взаємодопомоги.

Застосування інноваційних мультимедійних технологій у процесі саморозвитку особистості в умовах профільного навчання дає можливість реалізувати принцип «навчання із захопленням», і тоді будь-який предмет має рівні шанси стати улюбленим.

Список використаних джерел:

1. Васьківська Г. О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних технологій навчання у процесі формування у старшокласників системи знань про людину / Г. О. Васьківська // Молодь і ринок. – 2013. – № 1 (96). – С. 18–22.
2. Заболотний В. Ф. Впровадження мультимедіа під час вивчення методики навчання фізики: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. Вип. 43. С.392–399.
3. Трубочева С. Е., Черноус О. В. Метапредметна діяльність старшокласників в умовах профільного навчання. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 1 (38). С. 298–302.
4. Трубочева С. Е. Формування навчальних компетентностей в умовах професійно зорієнтованого освітнього середовища навчального закладу [Текст] / С. Е. Трубочева, С. І. Трубочев // Педагогіка: традиції и інновації: Матеріали ІУ Міжнародної науково-практичної конференції (г. Запоріжжє, 17–18 лютого 2017 г.) – Херсон : Издательский дом «Гельветика», 2017. – Ч II. – С.105–108.

*D. Lukaševičiūtė,
lecturer in Department of Media
Technologies Kauno kolegija/University
of Applied Sciences*

*G. Paurienė,
PhD, lecturer in Academy of Public
Security, Mykolas Romeris University,
Lithuania*

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

Pedagogical studies at a higher education institution encompass not only theoretical training, but also professional practice, which helps the learner to

better prepare for work. Practice, in particular, ensures immediate link with the profession and its requirements. The professional activity of a pedagogue is inseparable from his/her continuous development and there has been a number of reasons for this: the 21st century is considered as an age of rapid change and continuous learning; with the emphasis that people always and everywhere learn (Jarvis, 2001; Folley, 2007). The data of the research, which aims to illustrate the relationship between the pedagogue's informal learning processes and experience-based learning in professional activities, serves as an example that experience-based learning in pedagogical activities contributes to the process of developing pedagogue's professional competence.

The research used a biographical narrative interview, the data analysis based on the theory in accordance with grounded theory developed by Strauss and Corbin (1996) and a «formative interpretation» according to Bohnsack (2014). The database of the research consists of 14 biographical narrative interviews, which were collected and analysed during the period of 2014–2016. The research sample was the pedagogues with at least of 7 years of pedagogical work experience, irrespective of the educational institution. 14 pedagogues participated in the research.

In terms of experience-based learning, knowledge is gained through personal experience. Thus, first of all, experiences are acquired in pedagogical activities when facing certain professional challenges, issues, and encountering unfamiliar situations. Recruited pedagogues commit themselves to carry out duties as defined by a particular profession, specialty, qualification or position while obeying the educational institution's practice. However, it would be wrong to claim that, in practice, the pedagogue does encounter with unexpected problematic situations and the level of job-related problem solving in his / her work is low. Kardelienė and Kardelis (2006) note that pedagogues are increasingly required to work and teach in the way they did not learn and were not taught. According to Bagdonas and Adaškevičienė (2010), «students are not standardised and learning is not a routine». Both the circumstances mentioned above and the peculiarity of the pedagogue's work, that he/she constantly has to communicate with various people e.g. calm, annoyed, angry, etc., lead to new and unexpected situations that require non-standard decisions. In order to cope with the challenges, development of one's professional competence becomes a necessity.

In their professional activities, pedagogues have to respond to emerging innovations, be able to reorient, adapt to the needs of students and society.

One of the biggest challenges is the need to reorient that determines continuous teacher training. The reorientation occurs when encountering with a new space of the pedagogue's activity, e.g. while switching a job from high school to gymnasium or vice versa, changing their teaching or training courses, or starting administrative work, coming into contact with more motivated students than before, e.g. „*It was a completely different job again and it was practically from scratch to start again .. how to work with pupils instead of students*» (Interview No. 14); „*And I worked at school for eight years. Still .. resisting the fact that I won't really work with the kids .. Having graduated from Health Psychology (not designed for school curriculum), I had to learn a lot about how to work with those kids...*» (Interview No. 5).

Obviously, the proficiency in modern technologies is useful in everyday life and it requires new competences, and this often becomes a real challenge for pedagogues with long-term professional experience: «*And for us, teachers, there were a lot of innovations as computers emerged, and we needed to upgrade knowledge.* » (Interview No. 14); «*(...) I had to write a course paper .. So, I was sitting, .. I remember, in the library, was sitting, (3) was typing .. back then first computers in our school were in the library... I am typing ... no progress. I think, Lord, when I have those twenty pages (typed).* » (Interview No. 8)

Informal learning processes are strongly influenced by the recognition and appreciation of the profession. It is important for the pedagogue to subjectively see success or the likelihood of success in his/her professional activity, as it shows that he or she is capable of it, and self-esteem is considered as one of the reasons that encourages to learn and develop. The following aspects such as experiencing a sense of success in pedagogical work, moments of satisfaction with one's job, seeing a gratifying result, the gratitude of the learners, and a principled belief in the meaningfulness of one's work become the basis for informal learning activities.

A very important incentive for the pedagogue to learn is the feeling of being trusted. Confidence is one of the most important conditions for improvement. From an ethical point of view, those moral norms found in trust are related to voluntary mutual obligations, where one personality's relationship with another is based on the belief that another is responsible, dutiful, competent, etc. e.g. „*We had our method developed with the teacher such as «Hive of Good Deeds». This is where we picked droplets of goodness. That constant relation with those kids really fascinated me and I always try.*

Teachers keep asking me to take my kids. ”(Interview No. 11); «I still have a lot of support for it, and that ... good words like that. Really, for example, school X started its activity, yet it was still very nice for being invited, I did not want to, I did not go there, (...) the school principle talked into, kept on talking for three months and went. ” (Interview No.7).

The trust expressed by colleagues or school administration, professional competence recognised promote further development and stimulate informal learning processes.

In their professional activities, pedagogues constantly monitor what is going on in their environment. Learning by observation is built on the theory of cognitive learning on the basis of mental processing of information. The ability to learn by observation is considered useful and effective as it allows to master integrated action models and does not require learning from one’s own personal attempts or mistakes. One of the most famous psychologist Albert Bandura significantly contributed the observational learning in the 20th century. Bandura (2009) states that in many situations a person learns new behaviour by observing an example or a model. This learning is called modelling – observing and repeating the behaviour of the model. The main sources of modelling are the media, the environment in which a person lives and constantly interacts with (Myers, 2000). A considerable number of moments illustrating that one form of experiential learning is observation of colleagues’ professional and social behaviour: “(...)having gone to any Goethe Institute’s seminar really gives us knowledge, methodological and other, various methods what to use with children in the lesson. Really (we) see how others work (Interview No. 2); “(...) and then, you always learn from the people around you, from those colleagues ... there were a lot of them ...» (Interview No. 7).

Respondents talk about their self-education, realising that they learn by teaching others. In this case, the experience of teaching, preparation of methodological material, preparation for seminars should be considered as an active experimentation leading to the development of the components of professional competence e.g. personal, didactic, subject-specific competences: «Now I can teach others and show. There were older colleagues, now most of them are retired. All these new technologies for them...it was difficult. You have to show, then it becomes clear to you when you teach somebody else. And for children, when you explain, then...you find a particular model within a year, that is seems that you know how to explain in a simple way» (Interview No. 6); “(...) I remember when I was writing, preparing textbooks.....

Nobody taught how to layout, how to arrange, how to prepare tasks (...) What form of tasks to prepare». Based on my own experience from the internship at the Goethe institute in Germany (I prepared a textbook), I liked the format of the textbook that we were learning from» (Interview No. 12).

Experiential learning can also be identified as learning from personal mistakes, where mistakes determine the course and experience of learning. Respondents mention both personal mistakes and mistakes made by others. The meaningful experience, they learned from, is often associated with wrong decisions, unsuccessful stories, or unexpected problems. Only admitted and analysed mistakes help the individual to focus on learning, personal development and, simultaneously, the professional development of the pedagogue.

The processes of informal learning are accompanied by various emotional impressions and emotion-based experiences. Due to their emotional charge, these learning processes gain particular sustainability. It is noteworthy that experience is often considered only after a certain period: *«I got a kick, obviously I slammed the door, I went out (3) and everyone was there, well, how I could, I tried so hard....., but then to admit, that you can't do everything .. I can do this and that .. and when you realise that .. one can do this .. another ..can do that and you accept that, not as some insult, but .. well, everybody knows that I can't do this , .. but I can do something else that the other cannot »(Interview No. 4).*

Each process of experience leads to the change of a person, to new knowledge, to the ability to see the world around him / her in a different way, to a new understanding, and, at the same time, influences the process of developing professional competence. In order for an individual to be able to relate emotional experiences and cognitive judgment, it is important to discuss experiences and communicate: *«I'll tell you, we communicated nicely. All team, even a school principle. The principle's husband worked there.... Well, one teacher was about 60 years old, I was 18, and others were 30–35 years old. Young team»(Interview No.8) «Maybe, now these three past years, communication with colleagues, the closest one, help. So.... we have a very close team, and let's say,.... (they) help me, because we can really meet and, when there are some problems, we can sit and discuss, give advice and help each other»(Interview No. 2)*

Often, professional decisions are based on the pedagogue's personal guesses, experiences and emotions *“(..).often we used to read a textbook, some*

situations or something, and in practice you have toYou forget that knowledge, what you were reading, you have to....eh.. behave somehow in a certain moment...»(Interview No.9). “(...) myself, I perfectly feel it and, let's say, now,....that I am really.... at work...Well, a day passes and lessons, somehow I perfectly feel when a lesson has succeed, when not and then you have nothing, but to think ... and often you know why it failed, what you did not manage to and you can draw conclusions...and you see in a different light what to do differently (Interview No. 2).

That is why it is important for pedagogues to share their experiences, feelings, emotions, which often remain only in their own experiences, so that they will not only learn from their own experiences, but also they will be open to the experiences and ideas of others, be able to learn not only from personal mistakes but also from mistakes made by others.

A professional activity provides pedagogues with a significant experience and opportunity to develop from both a business and personal perspective. Professional experiences related to various experiences and emotional impressions lead to the individual's self-perceived learning processes, which are to be considered as experiential and self-directed and related to both the internal and external motivation of the individual. The development of professional competence is determined by encountering with a new space of the pedagogue's activity, the confidence expressed by others and the experience of self-realisation. The integral parts of the pedagogue's professional competence e.g. personal, didactic, subject-specific, develop through reflexive observation of the working environment and relevant online media. New professional understanding is formed on the basis of individual professional experience, whereas pedagogue's erroneous decisions and deeds lead to effective learning processes. The sustainability of experiential learning is conditioned by the emotional experiences accompanied, its discussion and reflection.

List of references:

1. Bandura, A. Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai. Socialinė kognityvi teorija, Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009, p.87
2. Myers, D. G. Psichologija, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000, p.124
3. Kardelienė, L., Kardelis, K. Pedagoginė komunikacija kūno kultūros veikloje, Kaunas: LKKA, 2006, p. 25
4. Bagdonas, A., Adaškevičienė, V. Bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų psichosocialinės nuostatos raiška ir jai įtaką darantys veiksniai, Socialiniai mokslai, 2 (68), 2010, p. 60–70

5. Strauss, A. L., Corbin, J. Grounded Theory. Grundlagen qualitativer Sozialforschung. Weinheim, 1996.
6. Bohnsack, R. Rekonstruktive *Sozialforschung* (9., überarbeitete und erweiterte Auflage). Opladen: Budrich, 2014.

Н. Т. Більдер,
*старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Харківської державної академії
дизайну і мистецтв*

САМООЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ХУДОЖНЬООБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Каждый выбирает для себя
Слово для любви и для молитвы.
Шагу для дуэли, меч для битвы
Каждый выбирает для себя.
Юрий Левитанский*

Закон України «Про освіту» визначає, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації...» [1]

Аналіз останніх публікацій показав, що більшість авторів мало що додали зовсім вже нового до теорій «самості», що розроблені на сьогодні філософами, психологами і соціологами. З робіт сучасників цікавим, з точки зору вивчення передумов для особистісного зростання, видається розгляд «нових технологій у новому світі». У монографії «Психологія саморозвитку особи». М. Щукіна, обігруючи різні тлумачення поняття «самість», як то: самовизначення, саморозвиток, самосприйняття і безліч інших «само», яка розробляє перспективний напрям сучасної психології – «психологія саморозвитку» – особливої форми розвитку, що реалізується особою як суб'єктом життєвого шляху і при якій самодетермінованість і самоуправляємість якісних особових характеристик досягають повноти здійснення [5].

До цього переліку вважається доцільним додати й самооцінювання.

Мета роботи – розглянути деякі аспекти само оцінювання студентами навчальної діяльності з тим того, щоб окреслити коло заходів для забезпечення умов особистісного зростання художньо обдарованої особистості під час навчання в закладах вищої художньої освіти.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [1], реалізація принципу елективності навчання означає надання студентам значної свободи вибору: визначення цілей, форм, методів, оцінювання результатів навчання; надано можливість самостійно обирати дисципліни, які їм цікаві і необхідні для загального і професійного розвитку.

Здійснювати усвідомлений вибір – один із критеріїв особистісної зрілості.

Тож підвищення ролі самодисципліни та самоконтролю, які, у свою чергу, щільно пов'язані з функцією самооцінки, сприятимуть формуванню адекватних та ефективних механізмів саморегуляції особистості студента в нових умовах навчальної діяльності.

Більшість молоді, яка опановує вищу освіту, можна віднести до вікової категорії, умовно позначеної як «студентський вік». Цей вік вважають центральним періодом становлення світоглядної системи, деяких рис характеру і соціального інтелекту. Серед найважливіших утворень у структурі спрямованості особистості студентів – самооцінка та ціннісні орієнтації. Вивчення суті та функцій ціннісних орієнтацій вважається частиною значно ширшої проблеми – самооцінювання, як компоненту «образу Я» (одного з найдійовіших регуляторів поведінки особистості).

Складність організації навчального процесу – поєднати індивідуальні запити студентів з колективним процесом навчання у закладах вищої художньої освіти, вимагає ретельного вивчення процедур особистісного й навчального самооцінювання. Мотиваційні фактори особистісної самооцінки і навчальне само оцінювання необхідно розмежувати, адже мотивація одержання вищої освіти у студентів не завжди збігається з мотивацією навчання.

Особистісне й навчальне самооцінювання, особистісна зрілість – замикануться на саме поняття особистість, яке на сьогодні не має чіткого визначення. Переважна більшість теорій містять обґрунтування і пропозиції щодо поняття особистісної зрілості, але ці обґрунтування не збігаються [4].

Отже, звернемось до думок про особистість і вибір Б. Кочубея – на його думку, є два якісно різних стану людини, назвемо їх індивідуалізованим (або станом особистості) і не індивідуалізованим. З одне з них в інше можна плавно перейти, а можна тільки перестрибнути. Набагато точніше говорити не «був особистістю» (індивідуальністю), а «перебував в стані особистості», хоч це і захарашує текст. Нестерпність невизначеності суть найважливіші психологічні риси «не особистості». Звідси й той панічний жах, який вселяє їй ситуація вільного вибору. Особистість, навпаки, ситуацію свободи сприймає як природну, хоча і для неї тягар вибору може виявитися надто важким [3.]

На сьогодні рівень невизначеності у світі зростає, тож наявність чітких критеріїв оцінювання, впровадження рейтингової системи оцінки знань в закладі вищої художньої освіти дасть змогу студентам отримувати об'єктивні показники своїх знань по окремих блоках навчальної дисципліни і прогнозувати підсумкову оцінку з дисципліни згідно з критеріями оцінювання, які їм пропонують до початку виконання завдань, і підвищити відчуття передбачуваності.

В осінньому семестрі 2019–2020 навчального року, в ході вивчення дисципліни «Основи маркетингу і менеджменту», студентам 4 курсу факультетів «Дизайн» і «Дизайн середовища» ХДАДМ була надана можливість вийти на бажаний рівень планованої самооцінки навчальної діяльності. В пакеті методичних матеріалів по організації самостійної роботи, на початку семестру студенти отримали список питань до контрольної роботи першого модулю, критерії само оцінювання навчальних завдань.

До складу вибірки увійшли 68 студентів 4 курсу денної форми навчання факультетів «Дизайн» і «Дизайн середовища».

Аналіз виконання завдань першого модулю і співбесіди під час обговорення результатів оцінювання показали, що 8% від загальної кількості студентів навіть не читали методичні вказівки, критерії оцінювання. Вимоги само оцінити результати навчальної діяльності, прописані у «методичних вказівках», 68% опитуваних сприйняли негативно, атрибутували як ситуацію невизначеності. Хоча, яка ж невизначеність, якщо є чіткі критерії оцінювання? Можна припустити, що сама пропозиція здійснити вибір виявилась психотравмувальною.

2% студентів само оцінили виконання завдань за трьох бальною, а не 30-бальною шкалою: «задовільно», «добре», «відмінно»; 1% – за п'ятибальною і, чомуś – за 20 бальною шкалою.

Лише у 21% студентів самооцінка їх діяльності збіглася з оцінкою викладача. 46% само оцінили виконання завдань занадто високо, щодо обговорених критерії – що свідчить про завищений рівень домагань і є непрямим проявом афекту неадекватності. 33% студентів оцінили виконання завдань занадто низько, що також є непрямим проявом афекту неадекватності.

Непрямим свідченням низького рівня особистісної зрілості є спроби студентів скористатися маніпулятивними техніками, при обґрунтуванні самооцінки написати діапазон, наприклад: 23–27 («добре»), або ж навіть 18–27 балів («від «задовільно» до «добре»), а не конкретну оцінку. Під час обговорення результатів контрольної роботи виявилось – близько половини студентів групи, яка брала участь в обговоренні, не відрізняють оцінку навчальної діяльності від оцінки особистості та схильні сприймати оцінку за контрольну роботу як спробу зазіхнути на оцінку їх особистості.

Результати аналізу літератури й підсумків оцінки навчальних завдань свідчать: не всі студенти розпочинають навчання у закладі вищої освіти з достатнім рівнем сформованості навичок здійснити вибір, прийняти рішення.

На жаль, більшість українських студентів на момент вступу до вищих навчальних закладів не має досвіду самостійної оцінки своєї навчальної діяльності [2].

Ситуація реального залучення студентів до самооцінювання навчальної діяльності без серйозної підготовчої роботи по формуванню навичок самооцінювання, може спровокувати студентів на використання маніпулятивних технік і прояву афекту неадекватності.

Тільки спеціальна підготовка протягом певного початкового періоду і завдання чітких параметрів самооцінювання, де передбачено всі аспекти позитивного і негативного стимулювання, можуть у цьому випадку додати самооцінці елементи об'єктивності і співвіднести її з підсумками формального контролю.

Самооцінювання є необхідним елементом особистісно-спрямованої методики, що ставить перед собою задачу пошуку нових форм контролю, які виходять від самих студентів.

Виявлені в роботі тенденції говорять про необхідність спеціальної роботи з надання студентам своєчасної допомоги у формуванні адекватної самооцінки навчальної діяльності. Результатом цієї роботи буде формування активного суб'єкта професійного розвитку, здатного аналі-

зувати свої життєві та професійні цілі, мотиви, можливості розвитку власної самодостатності. При організації такої діяльності необхідно, зокрема, стимулювати пізнавальну активність студентів, спрямовану на усвідомлення психологічних особливостей власної особистості та діяльності; використовувати різні форми психологічного тренінгу для створення умов позитивного розвитку «Я-концепції».

Одним з основних засобів гуманітаризації сучасної вищої мистецької освіти України є орієнтування на самоцінність людської особистості, її внутрішні ресурси й саморозвиток.

Список використаних джерел:

1. Закон України про вищу освіту чинний, поточна редакція – від 09.08.2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Більдер Н. Т. Навички самооцінки навчальної діяльності – основа усвідомленого вибору навчальних дисциплін студентами Харківської державної академії дизайну і мистецтв. /Н. Т. Більдер //48 STUDIA SLOBOZHANICA: Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2015» (Харків, ХНТУСГ, 27 листопада 2015 р.) – Харків: ФОП Тарасенко В. П., 2016. – 364 с. – (С. 178–183).
3. Кочубей Б. Действие и поступок // Б Кочубей. Знание-сила. 1991. – № 7. С. 67–72.
4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. /Л. Хьелл, Д. Зиглер – СПб. Питер-пресс, 1997. – 608 с.
5. Щукина М. А. Психология саморазвития личности СПб, Litres, 2017–630 с.

Кустова Т. С.

викладач I категорії,

*Державного навчального закладу
«Регіональний механіко-технологічний
центр професійної освіти Харківської
області»*

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ І ЇЇ СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Саморозвиток особистості – одна із центральних проблем доволі широкого кола психологічної проблематики формування і розвитку осо-

бистості. Прояви активності особистості в процесі творення власного життя, усвідомлене проектування перспективи життєвого руху є одними із провідних умов психологічного здоров'я і благополуччя сучасної людини. Завдання саморозвитку і шляхи їх вирішення становлять особливий простір фундаментальної психологічної науки, практичної психології та психотерапії. На сьогоднішній день актуальними є проблеми пошуків шляхів психологічного супроводу розвитку особистості, створення моделей оптимальної взаємодії, які дозволяють особистості розкрити власну індивідуальність, та втілення їх у психологічну практику.

Особистість на різних етапах розвитку має свою специфіку. Зокрема, на першому, біологічному, етапі особистість діє за нормативними проектами, що задаються дорослими. На другому – соціальному, запозичує проекти, що задані соціокультурним простором. І на третьому, особистісному етапі, з'являється здатність до створення власних проектів, що дозволяють вибудовувати траєкторію власного життя і власного розвитку.

Розглянемо докладніше особливості самопроекування особистості на різних етапах розвитку, базуючись на основних характеристиках прийняття та розв'язання життєвих та смислових завдань, що постають перед людиною на різних вікових етапах. Як вже зазначалося, такі завдання великою мірою запозичуються з культури та трансформуються залежно від вікових та індивідуальних особливостей людини. У випадку смислового перетворення культурних сенсів, а також перевизначенні та довизначенні зразків розв'язання життєвих завдань, що пропонуються культурою, виникають особистісні новоутворення, які свідчать про формування у людини того чи іншого життєвого та особистісного проектів.

Характерним для молодшого шкільного віку, на нашу думку, є опора не на смислові, а саме на життєві завдання, що постають перед дитиною у процесі соціалізації. На цьому етапі розвитку дитина в основному занурена у соціокультурні дискурси, які надаються дорослими. Здатність до створення складних дискурсів тільки починає зароджуватися. Можна припустити, що у цьому віці виникає насамперед здатність до приймання та породження наративів, у змісті яких можуть відображатися результати перевизначення тих чи інших життєвих завдань. Смислових трансформацій досвіду ще немає (та й не може бути), є лише певне реструктурування культурних зразків, які надаються соціумом. Основне новоутворення у цьому віці – розвиток наративної компетентності як здатності сприймати наративи та породжувати власні, що базуються на

особистому досвіді дитини, – школа, стосунки із вчителями, однолітками, батьками, тощо.

У підлітковому віці відбувається розвиток здатності до визначення основних життєвих завдань та поява на цій основі власне смислових завдань. Відбувається цей процес великою мірою у результаті внутрішнього смислового конфлікту, пов'язаного з характерним для цього віку розвитком самосвідомості. З'являється потреба у саморозумінні, котра й стимулює формування особистісних сенсів та створення на цій основі власних життєвих та особистісних проєктів. Суттєво розширюється репертуар дискурсивних практик підлітка, що також веде до розвитку здатності до самопроєктування. Основним новоутворенням цього віку є розвиток дискурсивної компетентності як здатності особистості залучувати зовнішні дискурси, досить успішно здійснювати власні дискурсивні практики, а також вести внутрішній діалог як важливий засіб саморозуміння.

В юнацькому віці як і у дорослому, багато що залежить від того, на якому рівні знаходиться людина – соціальному або ж особистісному. Інакше кажучи, якщо перед юнаком постає питання «Ким бути?», але не з'являється питання «Яким бути?», то він у своєму розвитку зупинився на соціальному рівні. У цьому випадку він орієнтується на зовнішні зразки, відображені у соціокультурних дискурсах, і на життєві (кар'єра, гроші, оточення, сім'я, тощо), а не на смислові завдання. Причому у процесі вирішення цих завдань в основному відбувається їх перевизначення, смислова сфера майже не задіяна. Основний проєкт у цьому випадку – життєвий, який може трансформуватися лише у зовнішній, а не у внутрішній (смисловій) структурі. Якщо ж для юнака основним завданням стає саморозвиток, як умова успішного розв'язання життєвих завдань, то він починає створювати смислові особистісні проєкти, активно залучаючи до визначення таких завдань, ставлячи перед собою, у першу чергу, завдання на смисл та орієнтуючись на власний внутрішній діалог (особистісний дискурс) і на діалог із значимими дорослими. Основним новоутворенням у першому випадку (соціальний рівень розвитку) стає професійне самовизначення, у другому – особистісне, на базі якого формується й професійне.

Русійною силою саморозвитку виступає мимовільне прагнення людини до збереження і розвитку, яке відображене у механізмі урівноваження такої системи, як «особистісні смисли – індивідуальні ресурси –

зовнішні умови». Неузгодженість цих компонентів приводить до внутрішньої напруженості, від якої людина прагне позбутись шляхом збалансування даної системи, виникає новий стан, який запускає процес саморозвитку знову. Тож етапами саморозвитку особистості стають: 1) виявлення особистісних смислів у процесі саморозвитку (самопізнання); 2) усвідомлення необхідності займатись саморозвитком (мотивація саморозвитку і цілепокладання); самостійне планування саморозвивальної життєдіяльності (самоорганізація і самореалізація).

Феномен саморозвитку відрізняється багатоаспектністю і багатоплановістю, тому мова піде про рівні організації саморозвитку як актуалізованого, усвідомленого, керованого процесу особистісних змін. У такому контексті змістова характеристика рівнів організації саморозвитку особистості буде близькою до змістової характеристики рівнів становлення суб'єкта саморозвитку. Виділяється чотири рівні організації саморозвитку, що відображають адаптивно-зарадний (ситуативний) і мотиваційно-смысловий (прогресивний) аспекти саморозвитку особистості: автентично-творчий, трансгресивний рівень (високий); особистісно-рефлексивний рівень (середньо-високий); індивідуально-конструктивний рівень (середній); індивідо-регулятивний рівень (низький).

Безумовно цінним для формування особистості є саморозвиток, так само, як є цінністю творчість. Творча сила індивіда формується на всебічному розвитку його особистості, що передбачає максимальне розуміння самого себе. Саморозвиток передбачає творчість, звернену на особистість, самотворчість. Свідомий саморозвиток можливий лише на певному рівні розвитку свідомості та самосвідомості індивіда на основі самовизначення, самоідентифікації. Потреба в саморозвитку визначається актуалізованістю характеристик саморозвитку (самоактивність, життєдіяльність, рівень розвитку самосвідомості). Вона забезпечується базовим рівнем особистісного саморозвитку (зона актуального розвитку), а також насиченістю життя особистості (зона найближчого розвитку) і виникає при зміні змістової структури індивідуальної свідомості та трансформації смислових утворень. Психологічними умовами, що забезпечують успішність саморозвитку є: зріле Я особистості (що має такі характеристики, як автономність, самоідентичність, інтернальність), відкритість, толерантність до нового, наявність усвідомленої мети самоздійснення як орієнтира саморозвитку (самовизначення) та активної життєвої стратегії. Механізмами, як функціональними засобами саморозвитку, виступають рефлексія, саморегуляція та зворотний зв'язок.

Саморозвиток особистості відбувається повсякденно, і якість його залежить від ступені усвідомлення подій життя, сприйняття їх цінності та важливості для особистості.

Потенціал особистісного саморозвитку закладений у кожній людині. Людина як діяч, творець, будівельник, режисер, автор власного життя, здатна змінювати свої погляди, переконання, переосмислювати свої дії, вчинки й, разом з цим, здатна змінити оточення, обернути його на користь собі.

Суспільство повинно створювати умови для розвитку потенційних можливостей особистості і служити набуттю її соціального досвіду. Головне завдання сьогодні – допомогти людині, яка з тих чи інших причин має труднощі соціалізації, що стає на заваді її повноцінної комунікації та інтеграції в суспільстві, а з часом може заважати їй у виконанні тих чи інших суспільних функцій.

Список використаних джерел:

1. Абульханова – Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова – Славская . – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Андреева Г. М. социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 378 с.
3. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості / О. Бандура // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : [наук.-метод.зб.] / [ред.кол.: Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін.]. – К. : Контекст, 2000, – 336 с.
4. Беляева Н. А. О роли субъективного фактора в формировании интереса к профессии учителя / Н. А. Беляева // Формирование духовных потребностей учащейся молодежи / Вопросы формирования духовной культуры студентов пединститутов // Сборник статей. – Новосибирск, 1975. – С. 8–65
5. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності / І. Д. Бех. – К. : Академвидав. – 248 с.
6. Горноста́й П. П. Соціалізація як формування життєвих ролей особистості / П. П. Горноста́й // Соціалізація особистості як проблема національної освіти. – ч. 2. – Ніжин, 1994. – С. 19–22.
7. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности [Текст]: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. – М. : изд-во Моск. Психол.-соц. ин-та; Воронеж : МОДЭК, 2006. – 496 с. – (Серия «Библиотека психолога»).

*В. Е. Михайличенко,
кандидат философских наук, доцент,
профессор кафедры педагогики
и психологии имени И. А. Язюна
НТУ «ХПИ»;*

*В. В. Михайличенко,
студент De Montfort University, Англия*

ФОРМИРОВАНИЕ ОПЫТА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ: СУЩНОСТЬ И СПОСОБЫ ВЫПОЛНЕНИЯ

Система высшего профессионального образования Украины требует переосмысления процесса подготовки специалистов соответственно международным стандартам. Болонский процесс определил целевые ориентиры подготовки выпускника высшего учебного заведения, способного к непрерывному профессиональному самосовершенствованию и саморазвитию, основанные на принципах компетентностного подхода. Повышение внимания к этой проблеме обусловлено также рекомендациями Совета Европы, направленными на соответствие системы образования требованиям общества.

В Законе Украины «О высшем образовании» провозглашена необходимость приведения профессиональной подготовки будущих специалистов в соответствие с современными требованиями рынка труда, работодателей, потребителей. В ст. 3 этого Закона сказано, что государственная политика в системе образования должна быть направлена, как на подготовку конкурентноспособных специалистов для приоритетных сфер экономической деятельности, так и на создание условий для саморазвития личности в продолжении всей жизни. В связи с этим возникает потребность в подготовке студентов к саморазвитию и самосовершенствованию путем формирования опыта самостоятельной работы в процессе обучения в вузе.

Самостоятельная работа студентов является одной из важнейших составляющих учебного процесса, в результате которой происходит получение знаний, формирование умений и навыков, обеспечивается усвоение различных приемов познавательной деятельности, возрастает интерес к творческой работе и, в конечном итоге, способность решать

поставленные задачи. Исследованию этой проблемы уделялось большое внимание такими учеными как В. И. Загвязинский, И. В. Ильина, В. О. Лозовой, В. В. Луценко, Л. В. Мерзлякова, В. Д. Мороз, М. Г. Савельева, С. А. Смирнов, Н. В. Ягельская и др. Самостоятельную работу студентов (СРС) они рассматривают как организуемую и контролируруемую преподавателем внеаудиторную деятельность обучающихся с учетом их психологических особенностей и интеллектуальных знаний. Она является средством формирования профессиональной компетентности, способом саморазвития, самоорганизации и самовоспитания студентов. По мнению Н. В. Ягельской, самостоятельная работа – это форма организации и реализации учебно-познавательной деятельности студентов, которую направляет и контролирует преподаватель или сам студент в соответствии с программой обучения и индивидуальными потребностями во время аудиторных занятий или во внеаудиторное время с целью овладения профессиональными знаниями, навыками и умениями и для самосовершенствования [4].

Положением об организации учебного процесса в ВНЗ предусмотрено, что самостоятельная работа студентов как основной способ овладения учебным материалом должна составлять не менее 1/3 и не более 2/3 общего объема времени, отведенного на изучение конкретной дисциплины. Соотношение между аудиторной и внеаудиторной работой меняется в пользу последней. Студент в это время должен самостоятельно работать с конспектами лекций, литературой, готовить рефераты, научные доклады и др. В последнее время формы такой работы дополнены поиском информации в системе Интернет, выполнением заданий на компьютерной технике. Эффективность такой работы довольно низка, так как не требует творческого подхода, конструирования, моделирования.

СРС предназначена не только для овладения учебной дисциплиной, но и для формирования навыков самостоятельной работы вообще. Она завершает выполнение всех видов учебной работы и способствует успешной адаптации к профессиональной деятельности. Кроме того, самостоятельная работа имеет воспитательное значение: она формирует у студентов необходимые качества личности, а также способность принимать на себя ответственность, самостоятельно решать проблему, находить конструктивные решения [1]. Поэтому она является важнейшим и, главное, действенным источником развития и саморазвития личности студента. В педагогической литературе описаны и практически при-

меняются разнообразные приемы активизации СРС [2,3,5]. Однако все это является обязательным, но недостаточным для приобретения компетентности и профессионализма в процессе обучения в вузе.

На современном этапе проведения реформы системы высшего образования самостоятельная работа становится одним из основных факторов подготовки специалиста. Это обусловлено сокращением количества аудиторных занятий, увеличением объема учебного материала, растущим потоком информации и осознанной потребностью современного общества в гибких адаптивных системах образования, предусматривающих возможность повышения профессионализма, саморазвития на протяжении всего жизненного пути человека. Чтобы активизировать процесс познавательной деятельности студентов, необходимо использовать такие технологии и методы обучения, которые бы также позволяли самостоятельно приобретать их из разных источников, усваивать новые знания и применять на практике. Поэтому приобретение опыта самостоятельной работы становится одной из основных целей обучения.

Выход на новое качество подготовки специалистов ведущие ученые-педагоги видят в переориентации учебных планов на широкое использование самостоятельной работы, модели и виды которой претерпевают в связи с этим значительные изменения. Педагоги разных стран, изучая проблему повышения уровня сформированности профессиональных компетентностей выпускников учебных заведений, пришли к выводу о том, что активизация самостоятельной работы возможна по таким направлениям: сотрудничество с предприятиями организациями или создание условной профессиональной деятельности в аудиториях с помощью инновационных методов обучения, которые активизируют процесс мышления и способы самостоятельной работы студентов. Это дает возможность учиться не только у преподавателя, но и друг у друга, мыслить критически и принимать ответственность за выбор решения.

В целом же ориентация учебного процесса на самостоятельную работу и повышение ее эффективности предполагает увеличение числа часов на СРС; организацию постоянных консультаций и консультационной службы, выдачу комплекта специальных заданий сразу или поэтапно; создание материально-технической базы и учебно-методической в вузах (учебники, учебно-методические пособия, компьютерные классы), доступность лабораторий и мастерских для самостоятельного выполнения решаемых задач. Значимым аспектом самостоятельной работы является практика студентов на предприятиях, в учреждениях и органи-

зациях социальной сферы, что способствует приобретению опыта самостоятельной работы во время обучения в вузе.

За данными ЮНЕСКО в университетах стран Европы на самостоятельную работу отводится от 40% до 70% всего учебного времени. В США на один час аудиторной работы приходится два часа внеаудиторной. По другим данным их соотношение в мире составляет 1:3,5. Во многих вузах после окончания бакалаврата предусмотрена длительная практика студентов по избранной специальности. Следует изучать опыт европейских стран по организации самостоятельной работы студентов.

Активизацию практической подготовки будущих специалистов возможно осуществлять путем сотрудничества с производственными и социальными структурами и работодателями, а также благодаря созданию соответствующей условной деятельности в аудиториях с помощью инновационных методов обучения. Это требует совместной с работодателями разработки и внедрения практико-ориентированных учебных программ формирования новых образовательных конструктов, инвестирования студенческих проектов, обобщения и распространения информации об инновационных методах обучения путем разработки методических пособий и активизации их использования. Таким образом, систематическая самостоятельная работа студентов во время обучения в вузе позволяет создать условия для их успешной самореализации в профессиональной деятельности и для саморазвития в процессе всей жизни.

Выводы и перспективы. Учебная деятельность является основной деятельностью студента, следовательно, саморазвитие его личности происходит неотрывно и взаимосвязано с ней. Большую роль в этом процессе играет самостоятельная работа, значение которой пока недостаточно осознано студентами и слабо организовано преподавателями. Пока аудиторная работа является важнейшим и, главное, действенным источником развития и саморазвития личности студента. Для повышения её эффективности необходим теоретико-методологический анализ форм и методов организации её проведения и обеспечение преподавателей и студентов дидактико-методическими пособиями по их активизации.

Список литературы:

1. Лозовой В. А. Самовоспитание личности: философско-социологический анализ / В. А. Лозовой. – Х. : Основа. – 1991. – 207 с.
2. Мерзлякова Л. В. Актуализация самостоятельной работы студентов в современном образовательном процессе / Л. В. Мерзлякова, Н. П. Башко-

ва //Сборник материалов по организации самостоятельной работы студентов в Удмуртском государственном университете. – Ижевск: УдГУ, 2008. с.181–185

3. Михайличенко В. Е. Самосвідомість як основа саморозвитку особистості студента / В. Є. Михайличенко М. В. Канівець, // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 15 (68). – С. 339–346.
4. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів з англійської мови з використанням професійного мовного портфеля: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Ягельська. – Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2005. – 23 с.
5. Maggy Ackelson. Understanding the learning process: Методические разработки Центра Академических Достижений Johnson County Community College, 2003. СПб.:СПбГМА, 2006. – с. 22.

*А. Б. Абибулаева,
доктор педагогических наук,
профессор кафедры
социальной педагогики и самопознания
Евразийского национального
университета им. Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан;*

*Г. А. Наби,
докторант кафедры социальной
педагогики и самопознания
Евразийского национального
университета им. Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан;*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ НЕГАТИВНЫХ И ПОЗИТИВНЫХ ЭМОЦИЙ НА РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

Будущим социальным педагогам Казахстана была предоставлена возможность получать фундаментальное образование на базе кафедры

социальной педагогики и самопознания Евразийского Национального Университета, начиная с 2013 года. С той поры проблемы социальной педагогики, работа с будущими социальными педагогами, их качественное образование стали насущными в стенах этого вуза. К одной из таких тем и относится тема влияния негативных и позитивных эмоций на развитие будущих специалистов этой сферы.

Эмоциональная система как одна из самых важных систем деятельности и взаимодействия личности будущих социальных педагогов является формирующей индивидуальное поведение человека. Определение термина «эмоции» восходит к латинскому языку, на котором слово «*emovere*» означает «волновать, возбуждать». Ученые разных стран продолжительное время изучают природу эмоций и их влияние на жизнь человека во всех сферах его жизнедеятельности. К. Э. Изард, например, в своей книге «Психология эмоций» предлагает следующую формулировку данному термину: «Эмоции – отдельный класс психических процессов и состояний (человека и животных), связанных с инстинктами, потребностями, мотивами и отражающих в форме непосредственного переживания значимость действующих на индивида явлений и ситуаций для осуществления его жизнедеятельности». [1] Автор выделяет 10 основных фундаментальных эмоций человека, среди которых: интерес-волнение, радость, удивление, горе-страдание, гнев, отвращение, презрение, страх, стыд, вина. Фундаментальную роль эмоций в жизни человека, в его развитии, а также в построении конструктивных или неудачных взаимоотношениях с окружающим миром, отмечали в своих трудах великие мыслители, ученые, писатели всех народов во все времена. Особое внимание на развитие эмоций, преобразование их с отрицательных в положительные, постоянной работе над ними уделял поэт и ученый, ученик великого Абая, Шакарим Кудайбердиев, который в своем произведении «Три истины», уделил особое внимание честному труду, совестливому разуму и искреннему сердцу. [2]

Эмоции всех видов составляют мультипликационную мозаику в жизни каждого человека, оказывая перманентное влияние на развитие или стагнацию личностных и профессиональных качеств каждого человека. В связи с этим необходимо отметить влияние эмоций на процесс становления будущих социальных педагогов, которые могут стать настоящими профессионалами и многогранными личностями. К. Д. Ушинский подчеркивал, что ничто в мире так не выражает челове-

ка, как его чувствования, через которые просвечивается строение его души.

XX век ознаменовался в ряде наук открытием и изучением такого понятия как эмоциональный интеллект, который получил многогранные трактовки в трудах десятков ученых, но наибольшее признание получило определение Дэниела Гоулмана, который определяет эмоциональный интеллект как «способность человека истолковывать собственные эмоции и эмоции окружающих с тем, чтобы использовать полученную информацию для реализации собственных целей». [4] Эмоциональный интеллект – это многосложная система эмоций, которая, как установила Т. В. Манянина, опосредует эмоциональное отношение человека к различным видам деятельности, являясь одним из ведущих компонентов в структуре психологической культуры личности[5].

Актуализируя роль эмоций в становлении будущих социальных педагогов можно сделать акцент на их позитивное и/или негативное влияние. Количество и качество эмоций разнообразно, но концептуальное ядро составляют 10 вышеназванных эмоций К. Э. Изарда. Все виды проявлений эмоций присутствуют в разных комбинациях в жизни любого человека.

В профессии педагога проявление и контроль эмоций имеет существенное значение, поскольку они естественным образом влияют как на сам образовательный процесс, так и на процесс самопознания и самосознания педагога тоже содержит в себе глубокий и всесторонний анализ проявления эмоций. Будущие социальные педагоги в пору получения образования в стенах высшего учебного заведения должны осознавать влияние негативных и позитивных эмоций на достижение успехов или аутсайдерство в профессиональной и личной жизни, что в будущем может стать определенной поддержкой в профессиональном становлении педагога и его саморегуляции (сознательный контроль своих действий и эмоций). Именно саморегуляция есть власть над собственными эмоциями, которая очень важна для гармоничного развития личности студента и окажет при постоянной практике фундаментальное влияние на профессиональное становление. Сознательное контролирование своих действий студентами может привести к накоплению и проявлению позитивных эмоций, связанных с внутренней удовлетворенностью и успехами в учебе. Роль позитивных эмоций характеризу-

ется также повышением самооценки у будущих социальных педагогов, установлением конструктивных взаимоотношений с окружением, развитием коммуникативных навыков, креативного мышления, умением найти эффективный выход из трудной жизненной ситуации, укреплению физического здоровья, развитию мотивации в достижении успехов в профессиональной карьере. Соответственно, все инструменты в образовательном процессе в стенах вуза должны быть направлены на генерацию позитивных эмоций студентов. Например, интерактивные игры и упражнения на создание гармоничной атмосферы в группах обучающихся, чувство юмора, индивидуальный подход к каждому студенту, всевозможные виды поощрений и поддержки со стороны преподавателей и администрации.

Вместе с тем, как показали результаты 1 части Пилотного проекта нашего исследования на тему: «Развитие эмоционального интеллекта будущих социальных педагогов посредством интерактивного проектирования» современное образование в стенах вузов привело к неоднозначной ситуации, когда многие студенты ежедневно испытывают стресс (69%), страх (54%), тревогу (71%), неуверенность (22%), которые в некоторых случаях могут перерасти в такие тяжелые формы проявления негативных эмоций, как депрессия и паника. Данные негативные эмоции могут стать своеобразным катализатором деятельности студентов, но при этом качество труда и коэффициент полезного действия будет низким, поскольку, как выяснили ученые страх и стресс подавляют наши способности к думанию, запоминанию, творческому мышлению. Кроме того, в состоянии страха и тревожности, человек не способен вычлнить главное, найти оптимальное решение в возникшей ситуации, дать корректную оценку ошибкам и возможностям.

Низкий уровень саморегуляции эмоций будущих социальных педагогов может стать причиной недостаточной успеваемости в учебе, в общенности среди студентов, в отказе продолжать и /или завершить обучение в университете. Джейс Гросс, профессор Стэндворского университета предложил не сдерживать негативные эмоции. Для профилактики и трансформации негативных эмоций он в своих исследованиях стал применять метод «переоценки», в процессе которой можно дать происходящим событиям, действиям, переживаниям иную интерпретацию [6]. Переоценка, снижая уровень интенсивности негативных эмо-

ций, способствует проявлению оптимизма и других позитивных составляющих эмоционального интеллекта.

Осознание студентами последствий влияния негативных эмоций на их жизнедеятельность, открывает возможность использования переоценки событий для самостоятельного интерактивного проектирования собственной жизни, в том числе и профессионального будущего. В этом контексте уместно применение такого трансформирующего инструмента как чувство юмора. Например, А. Г. Буенок в своем исследовании «Юмор как фактор профессионального здоровья» подчеркивает, что «здоровое чувство юмора – это способ восстановления или получения ресурсов» [7] Кроме того, для переоценки событий, вызывающих негативные эмоции, можно целенаправленно увеличить расстояние между стрессовой ситуацией и собой.

Таким образом, для того, чтобы будущие социальные педагоги были готовы к непростой педагогической деятельности в эмоциональном плане, им необходимо проводить эффективное самопроектирование эмоций с целью трансформации негативных и усиления позитивных. Этот трудоемкий процесс однозначно будет способствовать профессиональным успехам и личному благополучию будущих социальных педагогов и в пору студенчества и в период педагогической деятельности

Список литературы:

1. Изард К. Э. Психология эмоций. / Перевод с англ. – СПб. Питер, 1999, 55–69 с.
2. Есим Г. «Данышпан Шакарим». – Алматы, Атамура 2008, 27 с
3. Ушинский К. Д. Труд в его психическом и воспитательном значении. Избранные сочинения. – Москва, Юрайт, 2018, 48–73 с.
4. Дэниел Гоулман, Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ, ». – Москва, Манн, Иванов и Фербер 2019, 75 с.
5. Манянина, Татьяна Викторовна. Эмоциональный интеллект в структуре психологической культуры личности. – Барнаул, 2010, 34–49 с.
6. James Gross (2002), «Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences». *Psychophysiology*, volume 39, 287p.
7. Буенок А. Г., Юмор как фактор профессионального здоровья. – Санкт-Петербург, 2014, 37 с

*О. М. Єрахторіна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;
А. В. Тихонова,
студентка Інституту прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУМА Й ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

Мабуть, кожна людина в світі бажає досягти успіху, адже це показник якості нашого життя та розвитку. Проблема саморозвитку особистості обговорювалась науковцями ще з античних часів, та не втратила, а навіть підвищила свою актуальність з часом. Це питання досліджувалося Г. Ю. Глезерманом, І. А. Донцовим, Ю. Я. Злотніковим, М. О. Фризен та іншими авторами.

Сьогодні науково визнано, що самостійний розвиток людини – це один з ключових факторів позитивного функціонування особистості [1]. Суспільство розвивається шаленими темпами, все змінюється майже кожного дня. Тому актуальним є таке питання: що потрібно робити, аби наші знання та навички встигали за темпами сучасного світу й були актуальними. Ось чому саме з цієї причини все частіше заходить розмова про реформування принципів та напрямів середньої та вищої освіти, адже це той період, коли в людини формуються світогляд, звички та пріоритети. Стара система, коли було достатньо отримати знання з фундаментальних наук у школі, а потім розвинути їх в університеті, вже втратила свою ефективність.

З появою комп'ютерів, телефонів, інтернету та інших технологій доступ до інформації став набагато простішим. Але не слід забувати, що завдяки цьому зросли й вимоги, котрі почали висуватись до людини. Тому, на нашу думку, щоб бути конкурентно спроможним фахівцем у будь-якій сфері, потрібно постійно навчатись і саморозвиватись. Сьогодні неабияк доречним є прислів'я: вік живи – вік учись, адже ніхто не

буде нікого змушувати навчатись та розвиватись, але в сучасних умовах це є обов'язковою умовою для досягнення успіху.

Саморозвиток – це усвідомлений і керований особистістю процес, в результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності. Процес саморозвитку не має меж, як немає меж досконалості людини.

Саморозвиток містить:

- 1) удосконалення, збагачення знань;
- 2) розвиток світогляду; професійно-ціннісних орієнтацій;
- 3) розвиток мотивів творчої діяльності (зацікавленість предметом, потреба в самореалізації);
- 4) розвиток стійких моральних якостей особистості;
- 5) розвиток сучасного стилю мислення, таких його рис, як системність, відчуття міри;
- 6) розвиток професійних навичок, виконавчої майстерності;
- 7) розвиток культури емоцій, саморегуляції діяльності [2].

Слід зазначити, що процес саморозвитку особистості є досить складним та потребує певної дисципліни й самоконтролю, саме тому виділяють декілька етапів його становлення та активізації:

- 1) самопізнання та самооцінка;
- 2) розуміння індивідуальності своєї особистості та визначення напрямків її розвитку;
- 3) початок роботи над саморозвитком.

Навчання – це невід'ємний елемент саморозвитку особистості, котрий допомагає нам пізнати себе і світ. Виділяють 3 рівня освіти: початкова, середня та вища. Кожен з цих рівнів має свої завдання для розвитку людини. О. А. Дубасенко зазначає, що інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Вона за своїм змістом, формами і методами є змінною, оскільки вона має реагувати на нові цивілізаційні виклики, суспільні реалії, враховуючи тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу [3].

В реаліях сьогодення методика побудови освіти змінюється, і це впливає не тільки на учнів, студентів, а й на вчителів, адже потребує від них якісно нових знань та підходів. Інноваційне навчання полягає в кількох принципах:

- навчання самостійному набуттю знань, аби в майбутньому людина могла розвиватись самостійно;
- навчання як здатність не лише засвоювати нову інформацію, а й аналізувати та практично використовувати її;
- виховання відповідального ставлення до власного майбутнього [4].

Також слід зазначити, що досить великий вплив на процес навчання з боку новітніх технологій: використання проекторів, телевізорів, комп'ютерів та інших технологій дозволяє спростити роботу вчителів і покращити умови навчання. Не слід забувати й про нові методики навчання, наприклад, круглі столи, творчі завдання та конкурси, конференції, дебати, завдяки таким нетрадиційним формам підвищується інтерес до навчання. Зміни також відбуваються в направленості навчання, якщо раніше основне навантаження було на базові науки, то сьогодні говорять про потребу введення предметів, котрі б допомагали розвивати особисті якості та адаптацію у суспільстві. Навчання сьогодні відбувається не лише у школі або в університеті, за останні роки зявилося багато багато комерційних проектів, котрі надають послуги в освітній сфері, тобто створюють певні курси, мастер класи, конференції, форуми та ін. Брати участь в таких проектах можна як в офлайн, так і в онлайн режимі, що є досить зручним, особливо для зайнятих людей. Характерною рисою таких проектів є нестандартність методів навчання, креативність та інтенсивність.

Отже, саморозвиток особистості завжди був актуальним у нашому світі, адже він дозволяє досягти бажаного максимуму від себе та свого життя. Сьогодні спостерігається тенденція зміни спрямованості навчання з вивчення загальних аксіом до самопізнання особи і її самостійного розвитку, адже в сучасному світі людина потребує постійного навчання, аби залишатися конкурентно спроможною. На нашу думку, темпи інновації освіти в нашій країні є занадто повільними і тому потребують пришвидшення, аби бути ефективними в сучасних умовах розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Сирцова О. М. Інновації в освіті [Електронний ресурс] / Ольга Миколаївна Сирцова. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://nmc-pto.zp.ua/wp-content/uploads/2017/03/INNOVATsIJI-V-OSVITI.pdf>.
2. Дурминенко Є. А. Саморозвиток як творення особистості [Електронний ресурс] / Є. А. Дурминенко – Режим доступу до ресурсу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/strony_ukr01/psych_luck.htm.

3. Фризен М. О. Саморозвиток особистості та інновації в сфері освіти [Електронний ресурс] / Фризен М. О. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/samorazvitie-lichnosti-i-innovatsii-v-sfere-obrazovaniya>.
4. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті // Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 12–28.

В. В. Белоусов,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та
радіоелектроніки Харківського
національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
С. А. Тузіков,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та
радіоелектроніки Харківського
національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
М. О. Опанасюк,
курсант 3-го курсу
факультету зенітних ракетних військ
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ «УЗАГАЛЬНЕНЕ ОЦІНЮВАННЯ» ЯК НАПРЯМОК САМОРОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ

Педагогікою накопичено багатий арсенал методів навчання. Їх класифікують на різні групи в залежності від джерел сприйняття інформації і дидактичних завдань. Методи поєднуються і комбінуються в моделі навчання, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність тих, хто навчається і стимулювати у них творчий саморозвиток, оскільки саморозвиток – це поетапний процес, в якому кожен етап проявляється в певній формі.

Можна виділити три форми саморозвитку: самоствердження – спонукає людину самостійно, без сторонньої допомоги добитися чогось, з одного боку, і прагнення зробити щось в собі твердим; самовдосконалення – найбільш адекватний шлях саморозвитку, він означає, що людина сама прагне бути краще, прагне до деякого ідеалу, набуває ті риси і якості особистості, яких у нього поки немає, опановує тими видами діяльності, якими поки не володіє; самоактуалізація – є вищою формою самовдосконалення і включає в себе дві попередні форми: самоствердження і самовдосконалення.

Для спонукання саморозвитку використовується весь арсенал методів організації та здійснення навчальної діяльності – словесні, наочні і практичні методи, репродуктивні і пошукові методи, індуктивні і дедуктивні методи, а також методи самостійної роботи. Кожен з методів організації навчально-пізнавальної діяльності володіє не тільки інформативно-навчальним, але й мотиваційним впливом.

Використання прийомів і методів активізації забезпечують не тільки суб'єктивну позицію тих, хто навчається, а й істотно підвищують якість підготовки військових спеціалістів. Важливе місце в системі підготовки військових спеціалістів займають методи контролю і самоконтролю. Видами контролю є поточний, періодичний та підсумковий. Добре налагоджений поточний контроль знань – ефективний засіб встановити наскільки міцно засвоєні знання, компетенції та навички з окремих змістових модулів навчальної дисципліни.

Серед методів активізації пізнавальної діяльності останнім часом досить успішно застосовується рейтингова система оцінки знань. Вона дозволяє розширити шкалу оцінок, індивідуалізувати навчання, підвищити відповідальність курсанта за результати навчання, стимулює у них творчий саморозвиток а також допомагає викладачеві та командирам чітко ранжувати їх за рівнем знань. Суть рейтингової системи контролю полягає в тому, що навчальна дисципліна поділяється на логічно пов'язані частини – модулі, у межах яких набуваються задані компетентності. У межах модуля в балах оцінюються всі основні елементи контролю знань. Кількість балів за модуль встановлюється відповідно до кількості годин, що передбачені на вивчення навчальної дисципліни за навчальним планом, кількості лабораторних, практичних чи розрахункових робіт і визначається робочою програмою навчальної дисципліни. Облік балів на всіх етапах контролю здійснює викладач. Перевагою модульно-рейтингової системи є спонукання курсантів до систематичної роботи і мотивація у них творчого саморозвитку.

В доповіді розглядається один із методів активізації пізнавальної діяльності курсантів – метод узагальненого оцінювання. Він дозволяє за 100-бальною рейтинговою системою оцінювати знання курсантів із урахуванням відвідуваності занять, наявності повного конспекту лекцій та якості підготовки до заняття.

Авторами розроблено і на протязі кількох років застосовується метод «Узагальненого оцінювання». Він відрізняється від звичайного рейтингового метода тим, що при оцінюванні знань курсантів враховується присутність на занятті, наявність та якість лекцій в конспекті, оцінка, що отримав курсант на занятті. Узагальнений рейтинг (Р) розраховується за формулою:

$$P = 20 \frac{\sum_{i=1}^N Б}{N} - 10 Л,$$

де N – кількість занять у складі групи на день оцінювання; $Б$ – оцінки, отримані курсантом на кожному занятті (0-відсутній, 2, 3, 4, 5); $Л$ – кількість невідпрацьованих лекцій на день проведення заняття (штрафні санкції).

Дані заносяться викладачем до комп'ютера у табл. 1, 2 та в індивідуальну таблицю кожного курсанта (табл. 3).

Таблиця 1

Узагальнений рейтинг навчальної групи

АО24		f _x		=ЕСЛИ(AM24+AN24=0;"";(C24+F24+I24+L24+O24+R24+U24+X24+AA24+AD24+AG24+AJ24+AM																											
№ з/п	П.І.Б	ЛЗ-1		ЛЗ-2		ПЗ-1 МК		ПЗ-2		ЛЗ-3		ЛЗ-4		ПЗ-3																	
		3		3		4		8		8		8		10																	
		Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р												
1	Акуліч Д.	3	3	60	3	3	60	4	4	67	3	6	45	3	8	64	3	8	63												
2	Близнюк О.	3	3	60	3	3	60	4	4	67	4	8	70	4	8	72	4	8	73												
3	Вігренко Г.	5	3	100	5	3	100	4	3	83	5	3	45	0	4	36	0	4	23												
4	Гарбуз Т.	5	3	100	5	3	100	5	4	100	5	4	60	5	8	100	5	8	100												
5	Дядченко Д.	0			0			3	3	10	3	5	0	3	8	36	3	8	40												
6	Єльченко В.	5	3	100	5	3	100	5	4	100	5	5	70	0	4	40	0	4	27												
7	Житник Н.	3	3	60	3	3	60	3	3	50	3	3	10	3	3	10	2	8	57												
8	Зинченко М.	4	3	80	4	3	80	5	4	87	5	4	50	5	8	92	5	8	93												
9	Івасюк П.	3	3	60	3	3	60	3	3	50	2	5	25	2	6	32	2	5	20												
10	Кущенко С.	3	1	40	3	3	60	4	4	67	3	8	65	3	8	64	3	8	63												
11																															

Таблиця 2

Узагальнений рейтинг навчальної групи

AN23		f _x																				
№ з/п	П.І.Б	ЛЗ-1			ЛЗ-2			ПЗ-1 МК			ПЗ-2			ЛЗ-3			ЛЗ-4			ПЗ-3		
		3			3			4			8			8			8			10		
		Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р	Оц	Л	Р
1	Акуліч Д.	3	3	60	3	3	60	4	4	67	3	6	45	4	8	68	4	8	70	4	8	71
2	Близнюк О.	3	3	60	3	3	60	4	4	67	4	8	70	4	8	72	4	8	73	4	10	74
3	Вітренко Г.	5	3	100	5	3	100	4	3	83	5	3	45	5	4	56	5	8	97	5	10	97
4	Гарбуз Т.	5	3	100	5	3	100	5	4	100	5	4	60	5	8	100	5	8	100	5	10	100
5	Дядченко Д.	0			0			3	3	10	3	5	0	3	8	36	3	8	40	3	8	23
6	Сльченко В.	5	3	100	5	3	100	5	4	100	5	5	70	5	8	100	5	8	100	5	10	100
7	Житник Н.	3	3	60	3	3	60	3	3	50	3	3	10	3	3	10	2	8	57	3	9	47
8	Зінченко М.	4	3	80	4	3	80	5	4	87	5	4	50	5	8	92	5	8	93	5	10	94
9	Івасюк В.	3	3	60	3	3	60	3	3	50	3	5	30	3	6	40	3	8	60	3	9	50
10	Кушенко С.	3	1	40	3	3	60	4	4	67	3	8	65	3	8	64	3	8	63	3	10	63
11																						

Кількість стовпців визначається кількістю занять у складі навчальної групи згідно з робочою програмою. У заголовку до кожного стовпця вказано вид заняття та кількість лекцій, що повинні бути відпрацьовані на день проведення конкретного заняття. Стовпець розбито на 3 стовпчика, до двох з яких вносяться оцінка та кількість відпрацьованих лекцій. До третього стовпчика вхід заблоковано – узагальнений рейтинг розраховується автоматично після кожного заняття за 100-бальною шкалою *ECTS*. Перехід до національної системи оцінювання здійснюється за критерієм: (55...69) – «задовільно»; (70...89) – «добре»; (90...100) – «відмінно».

Після кожного заняття викладач роздруковує результати і видає командирам навчальних груп. При проведенні модульного контролю узагальнений рейтинг виставляється до журналу обліку занять навчальної групи. Кожний курсант наочно бачить результати своєї роботи і планує за рахунок чого можна підвищити рейтинг і підсумкову оцінку.

Наприклад, аналіз табл. 1 показує, що курсанти Вітренко Г. та Сльченко В. не виконували лабораторні роботи ЛЗ-3 та ЛЗ-4, не відпрацювали по 4 лекції з 8-ми (мають рейтинг 23 та 27 балів відповідно); Дядченко Д. має заборгованості з лабораторних робіт ЛЗ-1 та ЛЗ-2 (знаходився на лікуванні) (рейтинг – 40 балів); Івасюк О. має незадовільні оцінки за практичного заняття ПЗ-2, ЛЗ-3 та ЛЗ-4, не відпрацював 3 лекції з 8-ми (рейтинг – 20 балів). В результаті роботи командирів, ви-

кладача та власного бажання курсантів поліпшити свої результати за тиждень ситуація змінилась (табл. 2).

З метою самоконтролю та спонукання курсантів на саморозвиток на першому занятті їм запропоновано заповнювати таблицю індивідуального рейтингу за встановленою формою (табл. 3).

Таблиця 3

Індивідуальний узагальнений рейтинг курсанта

123		f _x						
▲	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Вид	Дата	Оцінка	Рейтинг	Лекції за планом	Лекції в конспекті	Л- за відсутні	Рейтинг узагальнений
2	занять							
3	ЛЗ-1	11 груд	3	60,0	3	3	0	60,0
4	ЛЗ-2	18 груд	4	70,0	3	3	0	70,0
5	ПЗ-1 МК	26 груд	4	73,3	4	4	0	73,3
6	ПЗ-2	17 січн	0/4	55,0	8	4	40	15,0
7	ЛЗ-3	24 січн	4	60,0	8	6	20	40,0
8	ЛЗ-4	24 січн	5	66,7	8	8	0	66,7
9	ПЗ-3 МК	31 січн	4	68,6	10	10	0	68,6
10	ПЗ-4	11 лют	4	70,0	11	11	0	70,0
11	ПЗ-5	24 лют	5	73,3	11	11	0	73,3
12	ЛЗ-5	27 лют	5	76,0	11	11	0	76,0
13	ПЗ-6	6 берез	0/3	69,1	14	11	30	39,1
14	ЛЗ-6 МК	23 берез	4	70,0	14	12	20	50,0
15	С-1	30 берез	5	72,3	14	14	0	72,3
16	ПЗ-7	15 квіт	4	72,9	17	17	0	72,9
17	ЛЗ-7	17 квіт	4	73,3	17	17	0	73,3
18	ПЗ-8	13 трав	4	73,8	19	19	0	73,8
19	ЛЗ-8 МК	17 трав	4	74,1	19	19	0	74,1
20	ГЗ-1	25 трав	5	75,6	20	20	0	75,6

З таблиці видно, що курсант засвоїв усі модулі навчальної дисципліни, має повний конспект лекцій. Його узагальнений рейтинг за системою *ECTS* складає 76 балів (*B*), що відповідає оцінці «добре» за національною шкалою оцінювання. Ці результати заносяться до підсумкової відомості.

Таким чином, даний метод дозволяє викладачеві контролювати роботу всієї навчальної групи, виставляти підсумкову оцінку, а курсантам керувати своїм рейтингом та змагатися один з одним. По закінченні семестру вимальовується повна картина стану поточної успішності кожного курсанта. За результатами узагальненого рейтингу можна виставити підсумкові оцінки за дисципліну як за національною системою оцін-

ки, так і за шкалою *ECTS*. При оформленні екзаменаційної відомості викладачеві не треба вигадувати який бал за шкалою *ECTS* виставити курсанту.

М. В. В'юник,
*асистент кафедри кримінального
права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

5 ПОІНТІВ ПО САМОРОЗВИТКУ ПЕДАГОГА В ЕПОХУ «BIG DATA»

Професію педагога (*тут і далі мається на увазі широке розуміння цього поняття, в тому числі вихователів, вчителів, викладачів і т.д.*) називають вічною або однією з найдавніших професій із тих, що дійшли до нашого часу. Професія педагога була, є, а от чи буде – питання без відповіді.

Педагог – джерело знань, мудрості, інформації. Це твердження було актуальним до появи інтернету. Винайдення інтернету на початку 70-х років минулого століття суттєво перехилило важелі на свою користь. Педагог – це вторинне джерело інформації, і в час «Big Data» – це аксіома. Навіть найерудованіший педагог не зможе донести до учнів чогось такого, що не вдасться знайти в інтернеті. Скоріше за все і сам вчитель ту чи іншу інформацію почерпнув у тому таки інтернеті. Все, що відображається на дисплеї смартфона чи комп'ютера, що озвучено, що можна прочитати будь-де вже не є унікальним, а, отже, є загальнодоступним. У цій ситуації унікальним має бути сам вчитель: його харизма, людські та професійні якості.

Поінт 1 – «Бути людиною». У тому ж таки інтернеті не складно знайти численні опитування як українських учнів та студентів, так і іноземних щодо основних якостей, якими має володіти сучасний педагог. Абсолютна більшість відповідей пов'язані не з професійними якостями, не з глибокими знаннями предмета, а з людськими якостями. Респонденти, в першу чергу, вказують на необхідність наявності таких якостей, як доброзичливість, почуття гумору, простота у спілкуванні, відвертість та відкритість. Продовжити цей список можна й далі, проте основними є саме ці в різній послідовності.

Особисто в мене не має жодних сумнівів в об'єктивності відповідних досліджень. Адже що ми, як користувачі різних послуг, вимагаємо від осіб, які їх надають? Посмішки, доброзичливості, поваги та індивідуального підходу. Коли я чую запитання батьків абітурієнтів «Ким буде мій син чи донька, закінчивши Ваш факультет чи інститут?», то відповідь має бути лише одна – «людиною». Незалежно від спеціальності, незалежно від рівня акредитації вишу, міста розташування і т.д. А починатися становлення «людини» має в родині, продовжуватися в дитячому садку та школі.

Поінт 2 «Бути цікавим». Що рухає нами – учнями? Що рухало Колумбом, Коперніком, Ньютоном, Джобсом, що рухає Гейтсом, Цукербергом, Маском і мільйонами інших науковців та винахідників та кожним із нас окремо взятих? Лише цікавість рухає процесом пізнання. Якщо педагог не здатен викликати зацікавленість в собі, як в людині, то ймовірність викликати інтерес до предмету, який він викладає, є наближеною до нуля. Змушений зловживати даними з соціологічних опитувань, але в даному випадку вони не зайві, а навпаки, дають зрозуміти всю «правдивість» цих суджень. 98% опитаних студентів Єльського університету (кращий університет світу останні 4 роки) відповіли, що в більшості випадків вони не відвідують заняття через нецікавість чи нескладність предмету, а через не цікавість викладача як людини та вибір нецікавих, складних, незрозумілих методик пояснення матеріалу. Педагог не голограма і не гучномовець... Є таке яскраве порівняння аторства Михайла Казиника: «Футбольний тренер не вчить футболіста бігати». У Вищій школі презюмується, що студент вже вміє читати, писати, вільно користуватися інтернетом і в деяких питаннях більш винахідливий та обізнаний, ніж сам лектор, тому лектор, який зачитує розділи підручника, не відходячи від кафедри, приречений на невдачу. Студент має ходити «на викладача», а не тому, що викладач здійснює «перепис присутніх» і це може вплинути на оцінку. Коли учень говорить: «Мені не подобається певний предмет», думаєте, йому не подобається сам предмет чи викладач, який його викладає чи його методи викладання?

Поінт 3 «Увесь світ театр». Увесь світ театр і люди в ньому актори, а дитсадок, школа, університет є маленькою, крихітною частиною цього театру. Частина від цілого має володіти тими ж якостями, що й ціле. А театр – це творчість, креативність, командна гра, комунікація, імпровізація, візуалізація та асоціювання. У кожне слово має вкладатися сенс

навіщо і чому. Ось чому мають вчити на всіх ланках освіти, а не фактам і поняттям. Факти перекручуються, поняття змінюються, а вміння встановлювати зв'язки, критично мислити та робити висновки залишаються. Буду констатувати, що ми не даємо достатньо простору для творчості, для вільнодумства нашим учням, студентам. Вони бояться експериментувати, творити, а, отже, й помилятися, бо за помилки їх карають негативними оцінками. Кожна думка має право на існування, навіть найабсурдніша. «Вміння ставити безглузді питання – це велике таїнство пізнання» – І. Маск.

Пойнт 4 «Вчитель – учень». Сучасний педагог має сам бути учнем. Зміни – це невід'ємний процес еволюції суспільства і слід визнати їх неминучість. Українські педагоги вже запізнилися з підготовкою себе до змін, вони вже настали і їх треба прийняти як належне. Таким чином, педагог має бути гнучким, резилентним, адаптивним до реалій. Сьогодні суспільство висуває нові вимоги до педагога, змінює його значення та вимоги до знань та навиків. Проте змінюватися – це найскладніша, але необхідна умова існування людини в сучасному світі.

Пойнт 5 «Ефект Даннінга-Крюгера». Останнім часом, педагогічною спільнотою й не тільки активно обговорюються ініціативи Міністерства освіти і науки України щодо введення періодичних оцінювань педагогів, підвищення кваліфікації і деякі інші ініціативи. Різні профспілкові організації, окремі спільноти в соціальних мережах, педагоги окремих закладів освіти категорично заперечують проти таких інновацій та закликають до протестів. А чому «ні» тестуванню педагогів?

Я займаю протилежну позицію і спробую навести декілька аргументів на користь таких нововведень. За даними соціологічних опитувань абітурієнтів, які склали ЗНО в 2018 році 37% (середній показник) користувалися послугами репетиторів. Близько 53% абітурієнтів не склали ЗНО з того чи іншого предмета, 47% випускників ЗВО не змогли подолати бар'єр для вступу до магістратури (з першої спроби). Середній бал для зарахування на навчання за бюджетом на педагогічні спеціальності в 2018 році 148 балів, що нижче середнього по Україні. Тестування або інші форми визначення професійної чи посадової відповідності є необхідною умовою для якісного надання послуг в будь-якій сфері. Сфера освіти не є виключенням. Якщо педагог не в змозі пройти профільне тестування, то чи з може він дати достатньо якісні знання учневі для успішного проходження відповідного тестування? У всіх країнах Європи

предметне/профільне тестування є обов'язковою умовою доступу до професії. Тестування дає можливість побачити рівень знань та навиків педагога, зрозуміти недоліки, вказує вектори для самовдосконалення та розвитку.

Ситуація, що склалася в нашому суспільстві, нагадує Ефект Даннінга-Крюгера – цілковите несприйняття свого безсилля.

Педагог сьогодення – це інноватор-візіонер, він передбачає майбутнє і застосовує такі методи викладання та взаємодії з учнями, які інші будуть застосовувати десятки років згодом.

*О. І. Тарасенко,
магістрантка Ніжинського
державного університету
імені М. Гоголя*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ЛІТНІХ ТАБОРАХ

Літні вакації – це час для відпочинку та змістовного дозвілля яке, як правило, відбувається у дітей під час канікул між семестрами, а також трьохмісячні літні канікули. Під час літніх канікул перед батьками виникають труднощі в виборі проведення відпочинку дитини. Одну з левових часток беруть на себе дитячі табори стаціонарного та наметового перебування, санаторії, виїзні екскурсії тощо. При організації дозвілля дітей у літньому оздоровчому таборі завдання педагога полягає в тому, щоб відвернути їх від порожнього проведення часу, зайняти, розважити, спонукати до творчого пошуку, сприяти формуванню усвідомленого й осмисленого ставлення до світу.

Організація дитячого дозвілля передбачає вибір оптимальних методів, форм і видів дозвіллевої діяльності, які дозволяють реалізувати її виховну, розвивальну та профілактичну функції. С. Шмаков визначає методи дозвіллевої педагогіки: «Методи – шлях пізнання і перетворення світу і людини, що в ньому живе. Методи – сукупність прийомів (технологічних частин) і способів (своєрідності впливу) організації виховання протягом життя, виховної діяльності, виховних відносин. Методи – це те, за допомогою чого педагог досягає, вирішує поставлені педагогічні завдання. Методи – «інструменти», «знаряддя» професійної роботи. [5]

Для практичної роботи з організації дитячого дозвілля запропоновано використовувати такі класифікації методів виховання. В. Слатьоніним, І. Ісаєвим, Є. Шияновим запропонована класифікація методів виховання:

1. Методи формування свідомості особистості (розповідь, бесіда, переконання, навіювання, лекція, диспут, метод прикладу).

2. Методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки особистості (вправа, привчання, перемикання, метод створення виховних ситуацій, педагогічна вимога, інструктаж, ілюстрації і демонстрації).

3. Методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки особистості (змагання, пізнавальна гра, дискусія, емоційний вплив, заохочення, покарання та ін.).

4. Методи контролю, самоконтролю і самооцінки у вихованні.[2].

Класифікація методів дозвіллевої педагогіки за С. Шмаковим:

1. Методи гри і ігрового тренінгу. Гра – самостійний, вільний і законний для дітей важливий вид їх діяльності, рівноправний із усіма іншими. Гра може виступати формою неігрової діяльності, елементом неігрової справи. Гра, як казка, мультфільм, багаторазово повторюється в житті дитини, стаючи для неї виховним тренінгом. «Дитина може дорослішати в чотирьох основних формах руху, – вважає Ш. Амонашвілі, – ігровий рух спирається на почуття вільного вибору: захочеш – будеш гратися, не захочеш – не будеш гратися. Дитина сама вирішує, у що грати, яку іграшку взяти».[1].

Гра має діагностичну функцію. За допомогою гри легко вивірити симпатії і антипатії дітей, кого вони обирають, вважають кращими з однолітків. Ігри показують рівень розвитку організаторських і творчих здібностей дітей. Ігри «проявляють» фізичні здібності: спритність, силу, координацію і т. ін.

Умовами реалізації ігрових методів можна назвати: усвідомлення дітьми змісту і правил гри, подолання перешкод і труднощів, відповідність віку дитини, наявність змагальності і гумору, відсутність чинників, що відволікають, забезпечення гри обладнанням і атрибутами.[4]

При застосуванні ігрових методів педагог повинен враховувати наступні рекомендації: використовувати ігри з різними видами діяльності, привчати дітей грати за правилами, коротко і наочно пояснити зміст гри та її правила, проводити гру у необхідному темпі. Організатор повинен

показати власний інтерес до гри. Неприпустимими є ігри з великими фізичними та емоційними навантаженнями. Закінчуючи гру, потрібно відзначити кращих.

2. Методи театралізації. Дозвілля дітей має нескінченну кількість сюжетів і соціальних ролей. Неформальне спілкування дітей (зустріч із творчою програмою) може бути організована у вигляді вечірки, шкільного кафе, вечору при свічках, морської кают-компанії, національних «посиденьок», «толоки», «вечорниць», «театральної вітальні», вечору національної кухні, бенкету-балу іменинників; вечора етикету, дня народження колективу, капуста, «хороводу друзів», «святкового вечора» і т. ін. Метод театралізації реалізується через костюмування, особливу лексику спілкування, обряди, ритуали.

3. Методи змагання. Змагання – внутрішня «пружина» розкручування творчих сил, стимулювання до пошуку, відкриття, перемог над собою. Змагання поширюються на всі сфери творчої діяльності дитини, окрім моральної.

4. Методи рівноправного духовного контакту. Вони засновані на спільній діяльності дітей і дорослих «на рівних» у всьому.

5. Методи виховних ситуацій. Методи навчають поведінці у творчих ситуаціях, пропонують процедури самореалізації різного характеру: організованого успіху або удачі, довіри або уявної недовіри, саморозвитку справи і т.ін.

6. Методи імпровізації. Життя дітей є імпровізаційним. В імпровізації закладений механізм імітаційної поведінки. Діти схильні до навіювань, і приклад одного входить в підсвідомість іншого, минаючи різну тональність свідомості.

7. Методи наснаги. Головна роль – надихнути, створити настрій, тобто позитивний душевний стан, напрямок думок, почуттів. Методи наснаги збагачують життя дітей у таборі гуманізмом, удачливістю, щастям. Серед різновидів цього методу на першому місці в літньому таборі – заохочення (підтримка, схвалення, позитивна оцінка). Заохочення – вид моральної санкції або матеріальної винагороди, а в сукупності – вираження визнання, схвалення.[3]

8. Методи стримування негативного. Стримати негативний прояв дитини можна натяком, іронією, поглядом, жестом, мімікою. Педагогіка взагалі є наукою, для якої дуже важливі натяки. Скажімо, уявна байдужість, відсутність посмішки, дещо офіційне спілкування.

9. Методи інформації і переконання. Ці методи формують знання і переконання (світогляд, оцінка, позиція, думки, установки) дітей навколо проблеми «добре» – «погано». Звичайно ж, педагог переконує найчастіше словом, але може послуговуватися й прикладом, і справою. Найчастіше для цього використовуються:

- інформативні методи (розмова, розповідь, бесіда);
- дискусійні методи (суперечка, диспут, збори, конференція);
- пошукові методи (робота з книгою і архівами, інтерв'ю, опитування, походи, екскурсії);
- агітаційно-пропагандистські методи (виступ на сцені, біля багаття з самодіяльною програмою, участь в агітбригаді, спектаклі, літературному монтажі);
- акції милосердя до природи, до людей.

Певною мірою названі методи мали розвиток в теорії і практиці К. Вентцеля, М. Монтессорі, В. Сухомлинського, І. Іванова, О. Газмана і ін.

Специфіка представлених методів канікулярної педагогіки полягає у природовідповідності, спрямованості на вільний розвиток зростаючої особистості, стимулювання прояву задатків природи дитини, опорі на загальнолюдський досвід виховання, на прагнення дитини творити себе в просторі пригодницького середовища літнього табору, процвітати і відчувати радість від канікул.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Мн.: Университетское, 1990. – 560 с.
2. Слостенин В. А. и др. Педагогика / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под. ред. В. А. Слостенина. – М.: Академия, 2002. – 512 с.
3. Шмаков С. А. Игры-шутки, игры-минутки / С. А. Шмаков. – М.: Новая школа, 1996. – 112 с.
4. Шмаков С. А. Уроки детского досуга / С. А. Шмаков. – М.: Новая школа, 1993. – 88 с.
5. Шмаков С. А. Теория, методика и практика воспитания и организации досуговой деятельности школьников / С. А. Шмаков; Под ред. Л. П. Шопина. – Липецк, 2008. – 352 с.

Тематичний напрям 6
**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ОБРАЗАХ
СУЧАСНОГО СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА**

*А. В. Шило,
доктор искусствоведения, профессор,
профессор кафедры изобразительного
и декоративного искусства
Харьковского национального
университета строительства
и архитектуры*

**ПРОБЛЕМЫ ВОСИТАНИЯ И САМОРАЗВИТИЯ
ЛИЧНОСТИ ХУДОЖНИКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ**

Тема постановки пластического мышления – одна из основных и базовых тем художественного образования. Но тема эта еще не стала сквозной и очевидной, выявленной темой художественной педагогики. Ее необходимо актуализировать, формулировать, обсуждать.

Начало этого обсуждения имеет простую постановку вопроса: в чем смысл рисования?

Точное обозначение всякого занятия искусством дал один из крупнейших сегодня режиссеров мира Лев Абрамович Додин. Когда-то, в начале 1990-х гг., в Харькове проходил замечательный театральный фестиваль «Березиль», на который Додин привез колоссальный спектакль «Братья и сестры», и после его завершения он проводил встречу со зрителями. И эту свою встречу-беседу он начал словами: «Мы занимаемся делом бессмысленным, и поэтому делать его нужно серьезно».

Марина Цветаева пишет в письме В. Ф. Ходасевичу в мае 1934: «Нет, надо писать стихи. Нельзя дать ни жизни, ни эмиграции, <...> ни всем и так далеко – этого торжества: заставить поэта обойтись без стихов <...>. Вам (нам!) дано в руки что-то, чего мы не вправе ни выронить, ни переложить в другие руки (которых – нет). <...>. Не отрешайтесь, не отрекайтесь, вспомните Ахматову:

*А если я умру¹, то кто же
Мои стихи напишет Вам? –*

не Вам и даже не всем, а просто: кто – мои стихи...

Никто. Никогда. Это невозвратно. Вы обкрадываете Лирику <не-разб>, безглагольную, как всякое до, беспомощную, не сущую без нас, поэтов.

И именно потому, что нас мало, мы не вправе... <...>

Эта ответственность по отношению к Лирике делает художника встроенными в многотысячелетнюю традицию понимания окружающего мира, в том числе и пластического, визуального понимания. Изобразительность является одной из форм его трансляции.

Причем, это особая форма трансляции. Разные формы знаний о мире передаются по-разному. Один тип познания связан с вербальной трансляцией некоего свода полученных человечеством знаний. А есть другой тип. С ним, в частности, связана и изобразительная практика. С одной стороны, о ней можно рассказывать. Но помимо этого в ней есть еще особая составляющая, которую нельзя передать иначе, кроме как путем рукотворного делания, доводимого до совершенства. Такая трансляция может происходить только «из рук в руки», она подобна рукоположению. И если эта цепочка, эта связь времен прервется, тот, кто оказывается с краю, должен идти назад и всю эту цепочку восстанавливать, проходить ее заново. Но восстанавливать приходится за счет времени собственной жизни, а путь этот оказывается длиной в несколько поколений. Так что лучше цепочки не рвать. Связь времен не должна прерываться.

Сегодня мы живем в уникальное по-своему время. Мы входим в какую-то новую культурную ситуацию. Одной из ее особенностей становится то обстоятельство, что искусство перестает быть делом общественно значимым. Оно таким было, начиная, по крайней мере, с эпохи Возрождения, а скорее, и раньше. Искусство было делом общественным, а с 17 в., когда формировались абсолютные монархии, оно становится еще и делом государственным. Сегодня ситуация меняется. Искусство превращается в дело частное. Оно становится некой личной инициативой, фактом частной жизни.

В этих условиях чрезвычайно важно понять, что представляет собой органика творчества. Необходимо различить художественное производ-

¹ Неточная цитата из стихотворения А. Ахматовой «Покорно мне воображение...» (1913). У Ахматовой: «И если я умру...».

ство и искусство. Так, есть специалисты по производству определенного класса изделий, называемых картинами. Но само такое производство искусством не является. Это особая производственная практика, достойная практика, ею занимаются достойные люди, но искусство – нечто другое. Искусство – это очень сложная система отношений между людьми, в контексте которых важными оказываются понимание и выращивание в себе собственной художественной личности, что происходит в процессе освоения навыков рисования.

Рисовать можно научиться, только рисуя. Дело в том, что – и в этом особенность этой практики – она имеет мощную ремесленную составляющую. Это, пожалуй, то обстоятельство, которое не позволяет художественному образованию превратиться сегодня в высшее образование в университетском смысле. Потому что и эта практика и соответствующее ей образование базируются на ремесленном типе воспроизводства деятельности, который требует непосредственного контакта мастера с учеником и на первых порах воспроизводства учеником навыков и приемов работы мастера.

Особенность художественного образования – соединение навыка воспроизводства ремесла, непосредственного делания, и его теоретическое осмысление и рефлексия. Если просто воспроизводятся навыки ремесла – осваивается прием, но не формируется мышление. Можно научиться очень хорошо владеть приемом. Но овладение приемом Мастера не делает ученика Мастером.

Вместе с тем, воспроизводство приема – воспитание навыка ручной работы – необходимый элемент, без которого невозможна постановка пластического мышления. Поэтому важный момент художественного образования – как ни странно, подражание. Обычно говорят: никому нельзя подражать, надо раскрывать свою собственную природу. Но откуда эта природа берется? Предположение, что она существует априорно – увы, иллюзия или самообман. Изначально ничего нет. Пусто. Никакие индивидуальности не возникают из ничего. Индивидуальность, в том числе и собственную, надо создавать. Это и есть формирование собственной художественной личности, в котором проявляется ее органика. Важно иметь репертуар, кому подражать, так сказать, каталог мастеров. И в какой-то момент, когда количественные накопления в освоении навыка дают новое качество совершенства, ученик сам не замечает, как

ему становится неинтересно подражать мастерам. Он их уже знает. Но у него уже есть свой собственный почерк, он уже стал самим собой. Это довольно длительный процесс. Через подражание осваивается культурная практика, происходит вхождение в профессию.

Создание собственной индивидуальности есть труд. Он происходит путем освоения накопленного в культуре чужого опыта, превращение его в свой собственный, совершение собственных ошибок, понимание их природы, их преодоление и исправление и т. д. И только, может быть, к концу пути, если повезет, можно будет сказать: сложился некий самостоятельный мастер. А может не повезти. Скажут: «Мог сложиться, но...». Тогда этот путь лично переживается как творческие мучения и сомнения.

Их источник связан с тем, что бывает, в процессе работы над этюдом все само собой сложилось, все получилось, и ты сам не знаешь, как. Но в следующий раз идешь на этюд, и хочется, чтобы все получилось как раньше. И вроде бы все делаешь так же, а ничего не получается. Почему? Здесь и начинаются эти самые мучения и сомнения. И надо тот предыдущий случайный опыт каким-то образом проанализировать и каким-то образом закрепить. И закреплять уже не той вдохновенной и непонятно как получающейся работой, а долгим, упорным трудом, но доводить его до такого состояния, когда создаваемое произведение начинает получаться по твоей собственной воле, а не по какому-то непонятному наитию.

Этот искомый и желаемый результат получается за счет правильной организации мышления и деятельности. Когда такого рода закрепление оказывается достигнуто, можно ставить следующую задачу. Для того, чтобы делать что-то непохожее, принципиально иное по отношению к предыдущему опыту.

Такого рода рефлексия собственной работы становится возможной только в результате процесса рисования. Рисование – интеллектуальная практика, которую важно понять как некоторую ценность, определяемую органикой собственной личности. Когда приходится заставлять себя делать что-то, до чего нет никакого дела, из-под палки, это, по существу, ужасная производственная ситуация. А дело, сделанное с любовью, не зависит от массы внешних, в том числе и не способствующих этому делу, обстоятельств. И только тогда дело, которым мы занимаемся, обретает

смысл. И тогда оно сможет иметь отношение к Лирике. И тогда оно получит шанс иметь отношение к искусству.

Художник работает не только тогда, когда у него в руках карандаш. Он работает постоянно, работают его глаза и его мозги. Чтобы он смотрел – и видел то, чего не видят другие люди, которые его ремеслом не занимаются. Они это смогут увидеть только в том случае, если художник им это покажет. И в этом его ответственность. Если он этим перестанет заниматься, Лирика, безглагольная в случае поэзии, в данном случае будет слепа.

О. В. Сердюк,
*кандидат мистецтвознавства,
доцент, доцент кафедри
культурології Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ІДЕЇ САМОРОЗВИТКУ ДОБИ РОМАНТИЗМУ В СИСТЕМІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО МИСЛЕННЯ

У сфері гуманітарного знання останнім часом можна спостерігати певне поживлення інтеграційних процесів. Науковці, як правило, пояснюють таку тенденцію особливостями загальної культурної ситуації, що склалася в умовах зміни культурних парадигм. Як засвідчує сучасна наукова думка, ситуація постмодернізму, яка визначає переважну спрямованість культурних процесів останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ століть, обумовлює формування нової наукової мови, що дозволяє переосмислювати і перейменовувати усю культурну реальність. Беручи цю мову на озброєння, дослідник фактично потрапляє у її полон. Він приречений дотримуватися її внутрішньої логіки, відповідно оминаючи якісь одні нюанси і акцентуючи увагу на інших. Подібну тенденцію нерідко демонструють і дослідження, присвячені розв'язанню проблем самовиховання і саморозвитку особистості в реаліях панування постмодерністської парадигми світосприймання, нової культури самосвідомості, для якої притаманні ціннісний релятивізм, ретроспектив-

ність, еkleктизм і універсалізм. Концепції саморозвитку формуються за умов, коли постмодерністська аксіологія задає не стільки теоретичне, скільки практично-духовне ставлення до світу і людини, в тому числі на основі «ціннісного заподіяння», повертає філософське і соціогуманітарне пізнання до аналізу феноменів особистості та індивідуальності, «людського в людині», переосмислення сенсів і виправданню людського буття. Якщо ж сприймати саморозвиток особистості як розгортання власної індивідуальності шляхом ненасильницького поєднання бажаного і потрібного, то ця формула виявилася надзвичайно актуальною для людини доби романтизму, яка весь час вимушена була перебувати «на шпагаті» між цим бажаним і потрібним. Адже особистості доводиться розвиватися в тенетах складного переплетення траєкторій індивідуального психічного розвитку, суспільної діяльності, соціально-історичних особливостей часу і умов, за яких здійснюється її життєвий шлях.

Звідси, як видається, і походить та універсальність особистості, яку пропонує усвідомити В. О. Лозовой як «всебічність та гармонійність її розвитку (саморозвитку) на основі реалізації (самореалізації) у перетворюючій діяльності» [2, с. 332], яка найяскравіше виявилася в романтичну добу і актуалізується тепер вже в реаліях посмодерністської епохи. І хоча сьогодні нерідко універсалізм розглядають через призму релігійної або моральної свідомості як певну протилежність релятивізму або індивідуалізму, як видається, доцільніше його розглядати у більш широкому синтетичному контексті, адже він безпосередньо залежить від здатності до самовиховання й самоосвіти як процесів складних і багатовимірних в умовах «хаосмосу» посткультурного буття, девальвації професіоналізму і міфологізації здатності до самовиховання.

Зараз ми живемо за умов, коли критерії професіоналізму розмиваються, а сама його наявність не сприймається пріоритетною в релятивізованому ціннісному полі. Найбільш наочно це проглядається в політичному житті сучасного світу, коли відомий і успішний актор, письменник, музикант, бізнесмен або шоумен можуть отримати від суспільства вагомую соціальну роль, не маючи для її виконання спеціальних професійних навичок і досвіду. В суспільному запиті опиняється критерій успішності індивіда, починає діяти формула: та особистість, яка переконала усіх в успішності самореалізації в одній суспільно значимій сфері, сприйма-

ється універсальною, тобто здатною виявити свою ефективність в будь-якому форматі культуротворення, «на ходу» набуваючи спеціальних професійних навичок, тобто виявляючи оперативну здатність до самоосвіти і саморозвитку.

Сучасна суспільно-політична, культурологічна думка підхопила цей запит соціуму, намагаючись обґрунтувати таку модель саморозвитку і самореалізації у відповідних наукових ретроспекціях. У фокусі наукового аналізу опиняється відомі постаті романтичної доби, саморозвиток яких виявив свою ефективність там, де був реалізований головним чином на засадах самоосвіти. У суспільстві поширюються артистичні міфи, які базуються на міфологізації самовиховання. В новому тлумаченні подаються творчі біографії видатних митців-романтиків, зокрема, Е. Т. А. Гофмана, Р. Вагнера, М. Шимановської, які, не отримавши спеціальної музичної освіти, виявили максимальну успішність саме в цій сфері культуротворення. При цьому не залишається поза увагою їх культурний універсалізм, здатність реалізувати свій творчий потенціал в різноманітних сферах діяльності. Не менш активно простежується зв'язок між універсалізмом й алгоритмом самоосвіти й самовиховання на прикладі творчого саморозвитку українських культурних діячів доби романтизму, зокрема, М. В. Лисенка і М. М. Аркаса, для яких самовиховний процес нерідко йшов врозріз офіційному освітньому [1]. До того ж, деякі митці (наприклад, Р. Вагнер і М. Шимановська) намагалися максимально проакцентувати свою здатність до самоосвіти й саморозвитку в своїх автобіографіях або інтерв'ю.

Показовим прикладом публікації, що використовує посмодерністський методологічний інструментарій у відповідному науковому дискурсі, є стаття Марії Янишин, яка намагається дослідити певні аспекти творчої діяльності польської піаністки і композиторки Марії Шимановської. У ній йде мова про особливості організації концертного туру між background'ом та feedback'ом на прикладі діяльності польської мисткині, здійснюється спроба порівняти основні важелі досягнення успішної артистичної кар'єри наприкінці XVIII – поч. XIX ст. та їх еволюцію в сучасності [3]. На прикладі творчої біографії М. Шимановської музикознавець наочно демонструє, як через зростання культуротворчого потенціалу митця процес саморозвитку, самовиховання набуває більш усвідомленого й цілеспрямованого характеру і виявляє творчу продуктивність. В ситуації вибору між спеціалізацією і універсалізмом, Шима-

новська виявляє більшу прихильність до творчої універсальності. Її інтенсивна концертна діяльність була позначена пошуками ефективних засобів художньої комунікації, новаційністю, креативністю, свободою інтерпретації авторського тексту, тобто тими якостями, які набули ще більшої актуальності в постмодерністську епоху, успішно сприяють і сьогодні «базовій» соціалізації творчого індивіда, реалізації успішного «біографічного проекту».

Список використаних джерел:

1. Микола Лисенко у спогадах сучасників: у 2 т. / Упор, текстів, ілюстратив. мат., передм. та коментарі Р. Пилипчука. – К.: Муз. Україна, 2003. – Т. I. – 342 с.
2. Морфологія культури: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. – Х.: Право, 2007. – 384 с.
3. Янишин, М. Т. Організація концертного туру: між background'ом та feedback'ом (на прикладі концертної діяльності Марії Шимановської). Retrieved 05.11.2019 from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kmuz_2016_53_22

*Л. В. Гармаш,
доктор филологических наук, доцент,
профессор кафедры мировой
литературы Харьковского
национального педагогического
университета имени Г. С. Сковороды*

РОМАН П. ЗЮСКИНДА «ПАРФЮМЕР»: ВОСПИТАНИЕ АНТИГЕРОЯ

Роман немецкого писателя П. Зюскинда «Парфюмер. История одного убийцы» (нем. *Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders*), опубликованный в 1985 году, до сих пор пользуется популярностью как у рядового читателя, так и у специалистов-филологов. О первом свидетельствуют многочисленные переводы на иностранные языки, включая латынь, и последовавшая за изданием романа экранизация (2006, реж.

Т. Тыквер), постановки на театральных подмостках разных стран, в том числе и России, рок-опера И. Демарина. О втором – научные сборники, конференции, статьи, диссертации, посвященные как творчеству Зюскинда вообще, так и этому произведению в частности. Несмотря на богатую палитру разнообразных подходов, практически все исследователи сходятся в одном – это постмодернистский роман, доказательством чего служат многочисленные интертекстуальные отсылки, разнообразие ассоциативных рядов, прием двойного кодирования, пародийная стилистика, жанровый синкретизм и т.д.

Перед читателем разворачивается биография несчастного человека, чудом спасшегося от гибели сразу же после рождения, лишенного прав, имущества, внешней привлекательности, никогда не получавшего от окружающих его людей ничего, кроме оскорблений, тумачов и, по большей части, ведущего жизнь «говорящего орудия». Через весь роман последовательно проводится идея, что мир, в котором очутился Жан-Батист Гренуй, крайне враждебен. В романе пародийно обыгрывается известный тип романтического героя с непримечательной (как в новеллах Гофмана) или даже уродливой (как знаменитый Квазимодо) внешностью, но наделенного внутренним благородством и душевной красотой. И, конечно, справедливо сравнение Гренуя с крошкой Цахесом [2, с. 167], однако, в отличие от последнего, Гренуй достигает вершины славы не с помощью магических чар, а собственным неустанным трудом.

Он вынужден изо всех сил бороться за выживание, стойко преодолевает все невзгоды и испытания, десятая доля которых была бы невыносима для обычного человека, но его душа – бесплодная пустыня, и чем выше герой старается подняться, тем ниже будет его падение. Зюскинд успешно применяет один из излюбленных приемов романтического романа – зеркальность, строя мир, сам на себя глядящий и сам себя уничтожающий. По сути, в романе отсутствует субъект, а любовь заменена суррогатами, либо вовсе отсутствует. В таком мире красота не может устоять перед силой зла, она совершенно беззащитна как в случае первого убийства Гренуем девушки со сливами, так и во всех последующих преступлениях. Как бы горожане не пытались оградить своих дочерей, все меры предосторожности, даже самые изощренные, оказываются тщетными. Более того, отец последней жертвы, Лауры Виши, сам того не ведая, упрощает задачу преступника, решив перевезти девушку из укрепленного городского дома в монастырь. Гибель Лауры становится кульминационным моментом

в развитии танатологического сюжета, зло побеждает, но сама победа Гренуя оказывается пирровой, толкая героя на совершение «пассивного самоубийства» – он отдает себя на растерзание толпе бродяг, бросается с вершины славы, обожания и поклонения на дно общества и бесследно исчезает. Смерть Гренуя символична, являясь отсылкой одновременно к двум противоположным культурным феноменам – каннибализму и причастию (в античной традиции это Дионис растерзанный, а в одной из трех мировых религий, как известно, Христос): пожирая предмет своего обожания, бродяги «причащаются» его телом и кровью.

Как видим, перед нами пародия на один из самых популярных романских жанров – роман воспитания. «Парфюмер» представляет собой прекрасный образчик произведения, в котором изображен антигерой, проходящий тернистый путь саморазвития, но при этом его внутренняя пустота, символизируемая такой, казалось бы, незначительной особенностью, как отсутствие обычного человеческого запаха (к чему, заметим, стремится практически любой представитель современной цивилизации), оборачивается полным поражением. Гренуй исчезает бесследно. Его создатель точно уловил и передал саму суть мира, лишённого любви, о представителях которого русская пословица говорит: ««у нежити своего облика нет, она ходит в личинах» [3, с. 141]. Отсюда и намеки на якобы божественную природу Гренуя, который, по сути, является лже-Христом, паразитом, питающимся чужой кровью, поэтому не случайно повествователь сравнивает его с клещом.

Таким образом, роман Зюскинда можно рассматривать как художественную интерпретацию знаменитого афоризма Сартра «ад – это другой» и одновременно как подтверждение не менее знаменитых слов старца Зосимы: «Отцы и учителя, мысля: «Что есть ад?» Рассуждаю так: «Страдание о том, что нельзя уже более любить»» [1, с. 362].

Список литературы:

1. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений в 15 томах. – Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1991. – Т. 9. – С. 695–696.
2. Ишимбаева Г. Г. Смыслостановление романа П. Зюскинда «Парфюмер. История одного убийцы» // Бельские просторы. 2005. – № 12. – С. 165–170.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. Т. 1: А – К / Гл. ред. С. А. Токарев. – изд. 2-е. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – 671 с.

*С. К. Криворучко,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової
літератури, координатор з науки
факультету славістики Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

**ДИНАМІКА ОСОБИСТОСТІ: ДОБРОРОРЯДНІСТЬ /
ЗЛОЧИННІСТЬ
(роман Інґрід Нолль «Аптека́рка»)**

У світову літературу німецька письменниця Інґрід Нолль 1935 р. н. увійшла на початку 90-х рр. ХХ ст. (коли їй минуло 50 років – вирости діти, які вже не потребували цілодобової опіки, до того ж у будинку зробилася вільною кімната – колишня дитяча, де І. Нолль улаштувала власний кабінет). Перший роман «Смерть півника» надруковано 1991 року, за другий роман «Голови моїх коханих» 1993 року письменниця отримала премію імені Фрідріха Глаузера, третій роман – «Аптека́рка» вийшов 1994 року, і 1996-го – роман «Холодний подих заходу сонця». Окрім романів І. Нолль надрукувала збірку оповідань «Стібок за стібком» 1997 року, та повістей «Секретарка. Три історії помсти» 2000 року.

Освіту І. Нолль отримала у Боннському університеті, де вивчала мистецтвознавство та германістику. Після одруження І. Нолль обрала шлях домогосподарки та стала матір'ю трьох дітей, присвятивши власне життя родинній згоді, чоловіку й дітям. Зараз І. Нолль живе у містечку Вайнхайм. Творча самореалізація авторки є свідомим гармонійного переходу жінки від іпостасей дружини та матері в мистецтво, та втішним прикладом елегантного поєднання родинної і соціальної «кар'єри».

У романі «Аптека́рка» 1994 р. письменниця у специфічних характеристиках героїв та незвичайних – злочинних сюжетних обставинах – розкриває етичні проблеми через співвідношення топосу «дому» і настроїв «насиленництва».

Однією із перших у ХХ ст. до інтерпретації категорії «дому» підійшла французька письменниця Сімона де Бовуар 1908–1986 р. ж. Феномен

«дому» французька письменниця осмислює у книзі Ж.-П. Сартра і С. де Бовуар «Алюзія кохання» [3] 1931 р. У розділі «Маніхейство домашнього вогнища» С. де Бовуар розкриває суть концепту «дім», який утворився у жіночій свідомості під тиском патріархального мислення та «буржуазних» матеріальних цінностей XVIII-XIX ст. С. де Бовуар зауважує, що концепт «дім» втілює матеріальне уявлення ідеального щастя, оскільки є символом постійності та ізоляції від світу, не залежно від того, проста хата це чи палац. «Дому» притаманний специфічний хронотоп: час і простір тут слухняно рухаються по колу, а не прагнуть нескінченності. Із «буржуазних» цінностей у «домі» представлено: терпіння, вірність минулому, економність, любов до родини, передбачливість, любов до рідної землі.

Саме жінка, на думку С. де Бовуар, піклується про щастя родини, оскільки це входить у її обов'язки, ось чому власне вона приділяє цим чеснотам таку увагу і значущість. Для чоловіка, зауважує С. де Бовуар, «дім» це просто місце проживання. Жінка відрізняється від чоловіка тим, що наповнює «дім» сакральним сенсом своїм постійним піклуванням. Для жінки «дім» – це «центр світу», «єдина реальність» [3, с. 173]. С. де Бовуар відмічає, що «Прикрашаючи свій дім бархатом, шовком, фарфором, жінка задовольняє дотикову чутливість, яка не знаходить задоволення у еротичних стосунках» [3, с. 173]. Симетрія, підкреслює С. де Бовуар, є естетичною вимогою жінки зазвичай. Вигляд дому віддзеркалює індивідуальність жінки та її соціальний статус.

С. де Бовуар розкриває психологію жінки, яка свій дім підносить до сенсу буття: «... істота, яка пере, прасує, підметає, вичищає пил із темних закутків, звичайно, не підпускає до себе смерть, однак і не живе справжнім життям. Час здатен водночас і створювати, і руйнувати, і господарка бачить лише його руйнівний бік. У неї виробляється маніхейське ставлення до життя» [3, с. 174]. На думку письменниці, сенс маніхейства полягає не стільки у визнанні рівності «добра і зла» [3, с. 174], скільки у усвідомленні того, що добро – це «відсутність зла», а не якісь позитивні «дії» [3, с. 174].

Життя домогосподарки С. де Бовуар трактує як подолання зла (знищення сміття), що відбувається на побутовому рівні і є своєрідною формою «садомазохізму»: «Чим ненависніше одержимій домогосподарці її постійна боротьба із брудом і злом, ... тим лютіше вона виконує свої обов'язки, тим вище оцінює значущість своєї долі, яка... викликає у неї

протест. Її війна зі сміттям, яке виникає в результаті будь-якої життєдіяльності, переростає у боротьбу із самим життям» [3, с. 175], в результаті жінка «втрачає любов до життя» [3, с. 175], оскільки вона «... перестає за собою стежити, опускається, поглинає у порожнечу розуму і гине як жінка» [3, с. 176].

Окремо слід відмітити інтерпретацію С. де Бовуар місця дітей у житті жінки: «... догляд за дітьми... збільшує кількість роботи... матері цілими днями клопочуть до знемоги...» [3, с. 179], а багаті жінки, навпаки нічого не роблять, через що виникає відчуття нудьги. Отже, «дім» і жінка, через неможливість творчо реалізовуватися, перебувають в атмосфері приреченості і важкого тягарю.

Підсвідомо І. Нолль розвиває ідеї С. де Бовуар у романі «Аптекарка», створює художній образ жінки, яка заради мети мати «дім», скоїла безліч вбивств. Головна героїня – добропорядна німкеня: фармацевт, у прагненні мати родину і дітей, що оточуються матеріальним набором заможної людини (будинки, сад, машини), скоює ряд вбивств. Будинок у романі набуває сакральності, стає приводом для смертей, метою – бажання ним володіти. У свідомості героїні будинок розкривається у концепті «дім» – художній простір жіночого існування.

Письменниця у підсвідоме Елли вводить злочинну константу вбивці. Попри зовні витримані загальноприйняті стандарти – гарна фармацевтична освіта, перспектива наукової діяльності (пише дисертацією), пристойна робота і заробітна платня, добрі побутові умови – героїня не приймає загальноприйняті суспільні норми: «... мене – зовні таку зразково-показову, таку шляхетну пай-дівчинку – як магнітом притягує все, що лежить за межами буржуазної добродетності» [2, с. 34]. Однак зовнішня респектабельність відволікає увагу спільноти від злочинної суті характеру аптекарки: своє перше вбивство героїня скоює ще у школі, у підлітковому віці. Смерть однокласника, як і смерті інших людей, сходині їй з рук, оскільки героїню не можна звинуватити, немає ніяких доказів, а є лише підозри. Елла спілкується із «... покидьками суспільства, бомжами...» [2, с. 33], її ваблять «... усілякі вигнанці, хворі та невротики» [2, с. 33].

У конфлікті чоловік / жінка (який С. де Бовуар виокремлює як сенсоутворюючий, що впливає на специфіку топосу дому у жіночому світосприйнятті) І. Нолль розкриває насильницькі настрої героїв, які огортаються навколо «дому». Для жінки цей «дім» є світом існування (як під-

креслює С. де Бовуар), а для чоловіка – спадщиною, якої треба позбутися, щоб оволодіти свободою. У романі «Аптекарка» І. Нолль розвиває конфлікт чоловік / жінка на прикладі стосунків багатьох героїв. Левін (коханий, що з часом стає чоловіком Елли) на початку роману зображується як «нормальний парубок» [2, с. 35], «цілком правильний» [2, с. 35], за фахом стоматолог, із гарної родини, заможний. Однак, саме Левін приносить Еллі коштовності своєї бабусі, які він у неї вкрав: «... у мене не повернувся язик всерйоз відчитати Левіна, коли він приніс мені коштовності своєї бабусі... Врешті-решт я теж багато для нього роблю, витрачаю на нього гроші, піклуюсь про його інтереси. Столове срібло і бабусини золоті прикраси – це його знаки кохання» [2, с. 41]. У коханні Елли до Левіна І. Нолль розкриває неоднозначність цивільного шлюбу, в якому жінка вважає себе дружиною, а чоловік – вільним і безвідповідальним. Таким чином, «дім» створюється авторкою у підсвідомому героїні як абстрактна мрія, а не лише як матеріальна будівля.

У підсвідомому Елли ототожнюються «дім» і «родинне вогнище»: «Раніше Левін приходив до мене усього на декілька годин і на ніч зазвичай не залишався. Зараз же, повертаючись із роботи, я незмінно застигала його вдома, із чого... зовсім не витікало, що в очікуванні мене вже заклично посвистує чайник. Проте радіо репетувало навсю, його намагався перекричати телевізор, а сам Левін у цей час галасно розмовляв із кимось по телефону. – Що сьогодні на вечерю? – діловито питав він замість привітання... я отримала те, що хотіла... я його відперала, я готувала, я ходила по крамницям, і за квартиру платила теж я... мою машину він брав, коли заманеться» [2, с. 42].

І. Нолль зображує розчарування жінки, оманливість і нездійсненність свободи, якої не існує, та якої не хочеться: «Мені хотілося мати не позашлюбну дитину, а повноцінну родину» [2, с. 43]. Іронія простежується в тому, що І. Нолль замість того, щоб ввести Еллу у родинний контекст, зображує «дім» як апофеоз позародинної версії.

Письменниця у сюжетному вузлі розкриває нюанси побутового злочину. У вставні щелепи діда Левін і Елла вводять отруту, яку приховують зубною пломбою, і дід помирає, після чого Елла стає власницею будинка. І. Нолль розкриває, як інтелектуалка вибудовує схему ідеального вбивства, холодно продумує алібі, щоб підкреслити, наскільки зовнішня респектабельність не відповідає внутрішнім емоціям, які впливають на аморальні вчинки загальноновизнаних спільнотою людей. Віддалено пись-

менниця впроваджує мотив емоційного страху Елли, який відсилає до докорів сумління, які героїня притискує і долає.

І. Нолль у романі «Аптекарка» намагається переосмислити етичні і матеріальні цінності, і дає незвичайну інтерпретацію категорій «дім», «родина», «злочин», «жінка», підводячи до неоднозначності речей і подій, розкриваючи обидві сторони медалі.

Список використаних джерел:

1. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія. К. : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Нолль И. Аптекарка // Иностранная литература. 2001. №5. С. 27–136.
3. Сартр Ж.-П., Бовуар С. де Аллюзия любви. М. : Алгоритм, 2008. 240 с.

*В. Ю. Дяченко,
старший викладач кафедри ДТСЛК
Харківського національного технічного
університету сільського
господарства ім. П. Василенка*

ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА У МУЛЬТИСЕНСОРНОМУ ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ДИЗАЙНУ

Чуттєве сприйняття дизайн-об'єкта відрізняється від сприйняття явищ дійсності, так як перед ними в даному випадку не просто існує певне відображення, але є також і узагальнення, осмислені дизайнером з точки зору ставлення до них. Таким чином відбувається мультисенсорний вплив на внутрішній, духовний світ індивіда. «Будь-яке почуття, всяка емоція прагне втілитися в чуттєві образи, відповідні цьому почуттю», – писав Л. Виготський [3; 117], підкреслюючи роль чуттєво-емоційної складової у формуванні уявлень, в становленні та розвитку індивіда. Багато в чому схожа позиція і у Д. Сантакьяри: «...виразно спрямований потік уявлень стимулює подальше переживання, викликає в нас у відповідь шукану емоцію, переживання та духовне осмислення форми, шукаючи контекст Творця...» [2; 47].

Як зазначає А. Бранци, «Перехід від механічної до інформаційної фази вимагає не стільки культурної, скільки сенсорної еволюції. Людина ХХ століття, народжена в епоху механічної культури, завжди розглядала почуття як джерело помилок. Сьогодні перехід до електронної технології передбачає інше ставлення до сенсорики і інше її використання, а саме, погляд на неї як на форму повного, повноцінного і завершеного в собі знання, здатну постачати нам необхідну і надзвичайно багату інформацію, яка зазвичай буває прихованою від людини» [1; 56].

З цього твердження значущості сенсорики для процесу більш повного пізнання і сприйняття світу народилася концепція мультисенсорної культури «хай-тач». Вона має справу, проектує і досліджує широку гаму сприйняття таких невлених «безтілесних субстанцій», як колір, світло, гра світлотіні, рух потоків повітря, різні температурні режими, запахи і т.п.

Сенсорика до недавнього часу була своєрідною «мінорною сферою» в ієрархії пізнання предметного світу. Але на даному етапі розвитку суспільства вона являє собою найбільш адекватний інструмент контакту з техногенним, штучним середовищем проживання. Важливо виділити і усвідомити той факт, що мультисенсорика підкреслює прагнення дизайнерів гуманізувати вироби високої технології і по новому поглянути на традиційні відносини між людиною і технікою, а емоційне переживання при сприйнятті дизайн-об'єкту роблять ці відносини більш повними і насиченими.

За словами Л. Виготського «...естетично привабливий дизайн-об'єкт є системою подразників, свідомо і навмисно організованих з таким розрахунком, щоб викликати естетичну багатопланову сенсорну реакцію» [3; 42]. Звідси ми можемо зробити висновок, що досягнення, закладене дизайнером в творі, неможливе позаемоційним шляхом, так як єдиною формою психічної діяльності, яка відображає світ в зв'язку з особистісним ставленням до нього людини, є емоції. Суспільно-ціннісні відносини породжують емоційні відносини і переживання відповідної їм системи емоційних реакцій. Посередником між суспільною цінністю предмета і емоційною реакцією людини є форма. Форма викликає емоційну реакцію при сприйнятті предмета.

Однак варто зазначити, що естетичне ставлення людини до дійсності не збігається з утилітарно-чуттєвим ставленням до неї. Для виникнення естетичного почуття необхідний особливий сигнал, який повинен

нести в собі якусь інформацію про суспільної цінності предмета, яка сама собою викликала б у глядача чуттєву реакцію, не залишаючи його байдужим до предмета сприйняття. Чуттєва реакція людини виникає лише тоді, коли предмет вступає в безпосередній контакт з людиною, «виявляючи свою користь чи шкоду» [5: 98]. Форма речі, ставши носієм інформації про цінності виробу, набуває здатності викликати у людини усвідомлену або неусвідомлену емоційну реакцію, в якій виражається безпосередня чуттєво-тронічна оцінка форми: форма приємна чи неприємна, привертає або відштовхує. Форма виступає як специфічний знак, що викликає певну мультисенсорну реакцію, що спирається на складні умовні рефлекторні зв'язки людини з утилітарним світом речей. Людина здатна бачити, відчувати і пізнавати прекрасне, спираючись на чуттєве сприйняття світу. Це пізнання естетичного відрізняється від логічного пізнання сутності естетичних явищ своїм сенсуальним емоційним аспектом.

«Швидкість, з якою змінюється штучне середовище в останні роки, перевершує нашу здатність до культурної адаптації до неї. Можливо, при нашому прочитанні світу ми використовуємо концептуальні інструменти, негідні для його адекватної інтерпретації, нездатні правильно зчитувати сигнали, які наша сенсорна система отримує зовні. Може тому, сучасний світ бачиться нам таким суперечливим» [7: 56].

Концепція тактильної культури концентрується на стимуляції афективної насиченості відносини людини до речі і свого найближчого оточення. Сама концепція мультисенсорної культури визначає і окреслює перспективний шлях вирішення питань загальнокультурного, глобального масштабу. [8: 54].

Від дизайнера чекають створення світу нестандартизованого, парадоксального і неоднозначного, світу, що дає можливість встановлення особистісних відносин з предметом. Психоемоційний контакт завжди передбачає психоемоційне враження.

Звісно ж, мусимо підкреслити, що саме в емоційному багатовекторному і складному переживанні синтезується мультисенсорна пізнавально-оціночна діяльність людини; в естетико-художньому переживанні при спогляданні дизайн-об'єкту людина пізнає та оцінює той зміст, який закладено в даному об'єкті, а саме, його семантику, морфологію та його філософське наповнення. Однак в цьому процесі відбувається не просто засвоєння результатів діяльності дизайнера, який створив об'єкт, але

і перетворення всього цього комплексу в свій особистісний полісенсорний, зав'язаний на індивідуальних особливостях досвід. Адже особливість дизайн-діяльності полягає в тому, що вона має справу перш за все не з конкретними матеріалами, не з технологією, а саме з людиною, яка загострено відчуває навколишній світ.

Список використаних джерел:

1. Курьерова Г. Г. Новая домашняя цивилизация: некоторые вопросы проектирования жилой среды в итальянском дизайне 80-х годов. – ВНИИТЭ, 1986. Вып. 27.
2. Курьерова Г. Г. Итальянская модель дизайна. – М., 1993.
3. Выготский Л. Психология искусства. – М.: Астрель, 2017.
4. Сабол Ю. М. Ощущение пространства // А. С. С. – № 3. – 2018.
5. Целма Е. М. Художественное переживание в процессе восприятия искусства. – Рига, 1990.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 2001.
7. Bellini M. / Automobili e immobili // Domus – N 67, p. III – 2019/
8. Castelli C. T. Le emozioni del bradissimo (colloquio con C. T. Castelli a cura di A. Branzi) // Modo, 1984 N 73.
9. Design as a driving force of the future (материалы семинаров «100% design» – Лондон, 2017
10. Дизайн и 5 чувств, материалы лекции профессора Петера Люкнера.

М. П. Черемський,
*асистент кафедри педагогіки
і психології управління соціальними
системами ім. акад. І. А. Зязюна
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»*

РОЛЬ САМООСВІТИ ТА САМОДІЯЛЬНОСТІ В САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Саморозвиток особистості виступає важливою умовою самовираження та самоствердження особистості. Адже більшість знань, умінь та навичок людина отримує поза межами школи чи університету. На жаль,

наша школа обмежується лише академічною освітою, не беручи до уваги особистий досвід людини, її власну думку, почуття та фантазію. Натомість справжня освіта, на думку відомого педагога-реформатора М. Рубакіна, здобувається «лише шляхом самоосвіти» [1, цит. за с. 7].

Окрім того, необхідність самоосвіти продиктована тим, що навчальні програми не в змозі охопити всі здобутки людства, отже, студент має самотужки продовжувати своє навчання. На жаль, більшість педагогів не переймаються даним питанням, зводячи все навчання до рамок концепту. Відповідно і більшість студентів вважає самоосвіту непотрібною. Цікавим є те, що, в дитинстві людина виявляє більше самостійності у питанні пізнання. Діти як правило виступають справжніми дослідниками, шукаючи відповіді на свої наболілі питання у неформальних джерелах інформації. За даними ЮНЕСКО, в розвинених країнах близько 80% усієї інформації підлітки 12–15 років отримують поза навчальним процесом [2, с. 107].

На жаль, стаючи дорослішими, діти втрачають інтерес до самоосвіти. Це пов'язано перш за все з авторитарністю школи, котра часто замість того, щоб живити інтерес учня до знань, гасить його. Цим пояснюється прохолодне ставлення старшокласників та студентів до самостійного отримання знань. Не рятує навіть INTERNET. Студенти обмежуються лише тим, що їм задають додому. А будь-яке відхилення від «заданого курсу» викликає в них спротив. Але без самостійного читання, зазначав Сухомлинський, людина не здатна зробити свідомий вибір свого життєвого шляху [1, цит. за с. 5].

Важливу роль самоосвіта відіграє в країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки, де їй приділяється чи не основну увагу. Зокрема в США існують спеціальні організації, котрі займаються популяризацією самоосвіти серед широких верств населення шляхом розповсюдження літератури для домашнього читання, проведення з'їзтів, читання лекцій. В університетах існують відповідні розповсюджувальні відділи, що здійснюють самоосвітню роботу поза межами навчального закладу. Взагалі самоосвіта в Америці є громадською справою. Головними розповсюджувачами самоосвіти серед американського населення виступають громадські бібліотеки, діяльність яких не зводиться до звичайної автоматичної видачі літератури. Американські бібліотекарі борються за своїх читачів, всіляко намагаючись пробудити їхній інтерес до

читання. Вони організують і спрямовують читача, складають програми домашнього читання, проводять консультації з читання і всіма доступними засобами намагаються сприяти самоосвіті. В кожному клубі відповідно до специфіки його діяльності надсилається повідомлення про книги, брошури, журнальні та газетні статті. Новоприбулим емігрантам пропонують літературу їхньою рідною мовою. «Наша задача, – зауважує один з делегатів з'їзду з домашньої освіти, – полягає у тому, щоб створити таку систему самоосвіти, котра могла б практикуватися вдома, в майстерні, вечорами, на свята, в короткі моменти, вихоплені з необхідної денної праці» [3, с. 45].

Самоосвіта все більше починає впливати на академічну освіту, котра певною мірою замкнулася на класичних знаннях, відірвавшись від сучасності. Тому уроки поступово перетворюються на лабораторії та творчі майстерні, де учень має змогу виявити «всю різноманітність індивідуальних потреб та індивідуальних здібностей» [3, с. 36]. Прикладом такої школи виступає легендарна Чикагська школа Джона Дьюї, чий 160 річний ювілей ми відзначаємо цього року. Педагог пропагував органічне навчання на основі особистих потреб та цілей дитини. Відштовхуючись від них, учень самостійно шукав потрібне йому знання [4].

Важливу роль в самоосвіті відіграє самодіяльність, що виступає фундаментом професійної освіти, її генератором. Адже професіоналізм не народжується на голому місці, йому передує самодіяльність. Якщо її немає, то і немає професіонала, а є звичайний ремісник. Людей, здатних до самодіяльності, відомий американський психолог і педагог Абрахам Маслоу називає самоактуалізуючими особистостями. Їх сфера зацікавлень, – на думку вченого, – вражає своїм розмаїттям та всеосяжністю, внаслідок чого в своїх міркуваннях вони нагадують філософів. Вони мають більшу «свободу волі» («free will») і менше за звичайну людину скуті різними правилами та догмами. Їм притаманна спонтанність думок та почуттів. Їхня поведінка проста та природня, позбавлена штучності, умовності та вдаваності. Водночас вона не є поверховою, відображаючи внутрішню сутність самоактуалізуючої людини. Їй можливо бракує загальної культури, але тим не менш вона щира та демократична у взаємостосунках з іншими людьми. Важливою характеристикою самоактуалізуючих людей виступає їхня здатність до творчості, яку кожен з них виражає по-своєму. Творчості самоактуалізуючої особистості притаманна,

за висловом Маслоу, наївність та універсальна креативність незіпсованих дітей [5].

Самоактуалізуючих людей у нас називають аматорами. Заглиблюючись в історію, ми бачимо чимало першовідкривачів та винахідників, котрі були аматорами. Серед них слід назвати Б. Франкліна, Р. Фултона, Д. Стефенсона, Г. Бессемера. У 20-х роках ХХ століття на теренах Радянського Союзу існувала так звана Асоціація натуралістів-самоучок (АССНАТ), завдання якої полягало у залученні народу до науки, виявленні талановитих самоучок. Завдяки такому підходу, до асоціації йшла велика кількість людей, переважно з простих верств населення, котрі досі не мали такої можливості. Кожен мав змогу виявити власні творчі здібності та отримати додаткові знання та винагороду. На 1926 рік у лавах асоціації нараховувалося понад 5000 самоучок-винахідників, котрим вона допомогла здійснити багато цікавих і важливих наукових відкриттів та винаходів [6, с. 117].

Серед таких самоучок-винахідників був і український інженер, автор проекту польоту на місяць, а також найбільшої у світі вітряної електростанції Ю. Кондратюк.

У мистецтві яскравим прикладом аматорства виступають такі славетні постаті як Р. Вагнер, Дж. Верді, М. І. Глінка, О. С. Даргомижський, славнозвісна «Могуча кучка», що складалася переважно із науковців і інженерів, до якої входили такі композитори як М. А. Римський-Корсаков, М. О. Балакірев, О. П. Бородін, М. П. Мусоргський, Ц. А. Кюї, котрих ми знаємо як авторів неперевершених музичних шедеврів. «Система Станіславського» також стала плодом уяви аматора, а саме видатного актора, драматурга та педагога К. С. Станіславського. Аматорами були рок-музиканти Е. Преслі, Ч. Беррі, Роллінг Стоунз, ну і звісно музиканти легендарного англійського рок-гурту «Бітлз», а саме Джон Леннон, Пол Маккартні, Джордж Харрісон та Рінго Старр. Всіх їх об'єднувала щира любов до музики та поезії.

Водночас академічна освіта та культура, незважаючи на величезні свої можливості, які вона має, зокрема, спеціальні навчальні заклади, театри, студії, не виправдовує покладених на неї сподівань. Те ж можна сказати і про науку та техніку, котрі сьогодні через свій надмірний професіоналізм, зайшли по-суті у глухий кут.

На брак самодіяльності у професійні освіти звернув свого часу увагу один із піонерів автомобілебудування, американський інженер та промисловець Г. Форд. Він зокрема зауважував, що «вони [спеціалісти] настільки розумні та досвідчені, що досконально знають, чому не можна зробити того і того; вони бачать межі та перешкоди. Тому я ніколи не беру на службу чистокровного спеціаліста. Коли б я бажав убити конкурентів нечесними засобами, я б надав їм цілі зграї спеціалістів. Отримавши масу добрих порад, мої конкуренти не змогли б розпочати роботу» [7, с. 255].

На думку П. Енгельмейера сила дилетантизму полягає в тому, що думки дилетанта не паралізовані традицією школи, а отже вільні для нових комбінацій. Учений зауважує, що в критичні періоди, коли старі традиції не виручають, а нових ще немає, то в такі часи слід послухати і дилетанта [8, с. 204].

На жаль, студенти здебільшого не виявляють самодіяльності в навчанні, обмежуючись конспектом чи інтернетом. То ж і не дивно, чому професійна підготовка все більше нагадує профорієнтаційні курси, що передбачають лише набуття певних знань, умінь і навичок.

Виходячи з вищесказаного, слід робити все, щоб студент почувався, перш за все художником, вченим, дослідником, конструктором, винахідником, одним словом – творчою особистістю, а не звичайним «репродуктором» знань. Він має творити, проводити власні дослідження, ставити експерименти, конструювати винаходи, здійснювати наукові відкриття. Саме тому виникає потреба у створенні незалежних від навчальних закладів освіти науково-творчих майстерень і лабораторій, де студент мав би змогу виявляти власну фантазію, почуття та думку, втілюючи їх у своїх творах, відкриттях та винаходах.

Список використаних джерел:

1. Самообразование. Книга. Культура чтения. – М.: Гос.респуб. Юнош. Б-ка РСФСР им. 50-летия ВЛКСМ, 1973. – 56 с.
2. Самообразование школьников и развитие их личности /под ред. В. А. Кулько. – Волгоград, 1978. – 136 с.
3. Самообразование за границей / сост. Н. Заровняднй. – М.-Л.: Госиздат, 1926. – 112 с.
4. Дьюи Дж. Школа и общество. – М.: Тип. Торг. дома А. Печковский, П. Буланже и К°, 1907. – 60 с.

5. Maslow A. «Self-actualizing people: a study of psychological health» / Motivation and Personality. – USA: Abraham H. Maslow, 1970. – P. 149–180.
6. Громцева А. К. Что такое АССНАТ? / Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – Вып. 3. – 1977. – С. 110–118.
7. Слово о науке. / ред. Е. С. Лихтенштейн. – М.: Знание, 1978. – 272 с.
8. Энгельмейер П. К. Творческая личность и среда в области технических изобретений. – СПб.: Образование, 1911. – 116 с

*О. О. Гізімчук,
асистент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

САМООСВІТА, САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗГОРТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МУЗИКАНТА

В умовах великомасштабних зрушень в Україні та світі, сучасна освіта усе частіше звертається до пошуку тих резервів особистості в професійній діяльності, що визначаються не лише компетентністю у володінні сукупністю професійних знань, умінь та навичок, але й створенням передумов для найбільш повного розкриття потенціалу, особливо в тих галузях фахової освіти, де професіонал – це насамперед митець. Успішність реалізації завдань сучасної освіти залежить від ефективності забезпечення цілісності процесу становлення особистості майбутніх фахівців під час професійної підготовки у закладах вищої освіти, у тому числі – у вищих музичних закладах освіти III – IV рівнів акредитації (музичних академій, університетів, інститутів тощо).[4]

При цьому практика музично-виконавської діяльності свідчить, що професійна й особистісна самореалізація музиканта-виконавця в умовах вищої музичної освіти, неможлива без усвідомленого процесу самоосвіти та самовдосконалення.

Саме самоосвіта, як складова освіти та виду діяльності щодо використання наявних знань є однією з ланок процесів соціалізації й індивідуалізації людини.

Як зазначає у своїх працях В. О. Лозовой, самоосвітою слід вважати полівластивість особистості, що забезпечує накопичення, систематизацію й оновлення знань, вдосконалення вмій та навичок, їх засвоєння і осмислення з метою самореалізації. Вона, на його погляд, є і способом задоволення пізнавальних потреб та інтересів, і засобом розвитку інтелектуальної культури, і коригуванням особистістю власної діяльності на вдосконалення наявного освітнього потенціалу (об'єму і якості знань). Крім того, цей вчений зауважує, що самоосвіта дає людині інтелектуальну свободу, виводить з суб'єктивної вузькості мислення, допомагає подолати однобічність спеціалізації, обмеженість життєвого «здорового глузду», допомагає відчувати себе і бути творцем, як в індивідуальному так і суспільному житті.[1]

Слід також окремо зупинитись на особливостях рушійних сил самоосвіти, які можуть лежати в площині суто соціально зорієнтованої діяльності або ж, навпроти, спрямованої на внутрішній саморозвиток. Якщо самоосвіта має на меті досягнення високого рівня професійної майстерності, розвитку системного мислення, збагачення інтелектуальної культури особистості, то самовдосконалення забезпечує досягнення особистістю духовно-моральної цілісності, моральної чистоти. Також треба зауважити, що більшість дослідників сутності поняття самовдосконалення особистості, визначає його як найвищу форму усвідомленого саморозвитку особистості, який виявляється в постійній внутрішній праці над собою з метою довести свій розвиток до можливої межі згідно з гуманістичними цінностями; один із способів постійного руху становлення відповідно до загальнозначущого ідеалу.[3] При цьому цілком можливими видаються напрями самоосвіти, що являють собою органічне поєднання означених протилежностей, шляхом взаємопроникнення та доповнення. Більше того, подібне поєднання у сучасних умовах формування практично повної залежності людини від соціуму, сприймається як єдино можливе. На разі справедливим є судження, що самоосвіта особистості детермінована соціально-економічними та духовними чинниками.[2]

Треба зазначити, що коли професійна й особистісна самореалізація музиканта-виконавця заряджає його натхненням, щастям і радістю від

занять улюбленою справою, творчою сміливістю й незалежністю суджень, це сприяє зміцненню внутрішньої само-мотивації музиканта до актуалізації своєї музично-виконавської діяльності.

Виконавство як вид діяльності в музичному мистецтві розвиває художньо-творчі здібності особистості, позитивні риси характеру, допомагає виробити власні життєві орієнтири через переживання та виконавську співтворчість в ході реалізації авторського задуму. Це створює певне напруження духовної сфери суб'єкта навчання, оскільки сприяє передаванню змістовної сутності музичного твору. Його художніх образів, думок і почуттів, потребує активності, творчої ініціативи.

Звертаючись до процесу створення інтерпретації музичного твору, який є невід'ємною складовою професійної майстерності виконавця, можна охарактеризувати його як життєтворчість і в прямому, і в переносному розумінні. Виконавець водночас синтезує у творчій інтерпретації особистісний і соціальний життєвий досвід, та своїм виконанням фактично актуалізує свою мистецьку долю – будує кар'єру, отримує визнання, стаючи активним діячем культурно-історичних процесів у суспільстві.

У цілому, розвиток професійної самоосвіти та самовдосконалення, як засобу становлення й розгортання індивідуальності музиканта, у контексті професійної підготовки та самопідготовки, на думку науковців, спрямований на повне розкриття та використання свого таланту на благо суспільства й самого себе, як розвиток творчого й духовного потенціалу, максимальну реалізацію всіх можливостей передусім у власній професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Лозовой В. А. Курс лекций по социологии образования : Учебное пособие для высш. учеб. заведений/ Нар. укр. акад.; Под общ. ред. В. И. Астаховой. – Х. : Изд-во НУА, 2003. – 424 с. – С. 317.
2. Эстетика: Учебное пособие / Под ред. проф. В. О. Лозового. – Сумы: Издательство «Универсальная книга», 1999. – С. 72–73.
3. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів: [монографія] / Ольга Єрахторіна. – Х.: Видавництво Іваченка І. С.. 2013. – 126 с. – С. 34.
4. Всеволод Зеленін Психолого-педагогічна модель розвитку професійної самоактуалізації музикантів-виконавців. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Мои%20документы.pdf>

*В. М. Пивоваров,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність проблеми впливу літератури на формування компетентності саморозвитку обумовлена потребою індивіда в самореалізації. Компетентність саморозвитку особистості розглядається як важлива форма розвитку особистості.

Глобалізаційні процеси, динамізм змін інформації передбачають самореалізацію особистості завдяки формуванню компетентності саморозвитку, значення літератури як потужного та дієвого впливу на формування компетентностей саморозвитку особистості.

У сучасних умовах, в епоху новітніх технологій, постійних змін у свідомості особи, підміні одних цінностей іншими індивід опиняється в надзвичайно складних ситуаціях, вихід з яких потребує набуття конкретних компетентностей. Це суттєво допоможе суб'єктові реалізуватися власний внутрішній потенціал, віднайти в собі внутрішні резерви для досягнення успіху, бути самодостатнім і відчувати повну затребуваність як в особистому житті, так і у ставленні до інших і навпаки. Досить ефективним способом є саме читання художніх творів класиків, обізнаність із сучасною науково-пізнавальною літературою, у якій чимало уваги приділено саморозвитку особистості, надано рекомендації щодо шляхів досягнення успіху та як здобування перемогу в нетипових ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми саморозвитку особистості відображає аналіз різних аспектів філософської та психологічної науки. Важливими є досягнення та знахідки науковців В. О. Лозового [6], Л. М. Сідак [6], О. М. Єрахторіної [4], Абульханової-Славської К. А [2] та ін.

Метою дослідження є вивчення впливу літератури на формування компетентностей саморозвитку особистості для самореалізації в сучас-

них умовах. Потрібно зазначити, що проблема саморозвитку особистості досліджувалася здебільшого у зв'язку з аналізом самовиховання, самовдосконалення, реалізації внутрішніх потенцій. Водночас видається цікавою проблема ролі літератури у формуванні компетентності особистості для успішної реалізації в добу глобалізаційних процесів та інтенсивного розвитку інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці категорія «саморозвиток» є однією з головних. Так у психологічній науці саморозвиток тлумачиться як самозміна суб'єкта в напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин. Саморозвиток особистості пов'язаний з її життєдіяльністю, у рамках якої він здійснюється [2]. Тому з моменту виокремлення свого Я особа стає суб'єктом власної життєдіяльності, оскільки починає ставити цілі, підкорятися власним бажанням і прагненням, враховуючи вимоги інших. Ці спонуки мають набувати суспільної спрямованості, тому що в іншому разі вони деструктивно впливатимуть на розвиток індивіда.

У житті особистості настає момент, коли вона хоче змінити життя на краще, наповнити його новим змістом, звершити щось незвичайне. Так з'являється бажання переробити себе й почати життя інакше. Постає потреба в отриманні нових знань, умінь, незабутніх вражень, випробуванні власних сил, можливостей у незвичних ситуаціях. Подібні думки та прагнення підтверджують те, що така особистість потребує саморозвитку, змін. Проте одного бажання для такої трансформації недостатньо. Потрібне розуміння: куди рухатися і з чого почати саморозвиток, щоб процес пошуку себе не перетворився на даремну втрату душевних сил і енергії.

Розкриваючи психологічний зміст формування саморозвитку, головну увагу потрібно приділити такому поняттю, як активність особистості. Усі зовнішні чинники сприяють розвитку та формуванню саморозвитку лише тоді, коли вони взаємодіють з внутрішніми механізмами її власної активності в удосконаленні себе, а саме: з потребами, мотивами, інтересами, переконаннями та ін. і мають на них позитивний вплив. Детермінанти саморозвитку перебувають у самій людині, певною мірою індивідуальність творить сама себе. У такий спосіб компетентність це особистісна категорія, а компетенції – як окремі інтегровані знання й уміння, що складають зміст компетентності, визначаючи коло питань, за якими характеризують цю якість.

Науковці виділяють компетентності соціальні, які пов'язанні з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості та репрезентованою здатністю до співпраці, мобільністю в різних соціальних умовах, соціальними й громадськими цінностями та вміннями тощо; мотиваційні компетентності відбивають внутрішню мотивацію, інтереси й індивідуальний вибір особистості – винахідливість, бажання змінити життя на краще, здатність до навчання; функціональні компетентності пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом [7].

Сучасне життя потребує саме тих компетентностей, що потребують саморозвитку, самовдосконалення, формування життєвих орієнтирів, уміння та здатність реалізувати свій внутрішній потенціал, виявити себе як особистість.

За аналізом праць науковців можна виділити такі основні компетентності саморозвитку особистості: інформаційна компетентність, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації; комунікативна компетентність – це вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкування без обмежень; автономізація на компетентність – це здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність; моральна компетентність – це готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами; соціальна компетентність – це вміння жити та працювати з оточенням [7].

Отже, компетентність саморозвитку охоплює спрямованість особистості (мотивацію); здібності особистості до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості, гнучкості мислення; характер особистості – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості.

Для реалізації перелічених компетентностей потрібне підґрунтя, і ним слугує література, адже саме книги – це не лише цікаві історії, а передусім тексти, які мотивують особу розвиватися та рухатися далі. Кожний твір містить цікаві ідеї, надихає на створення нового, допомагає в досягненні успіху.

Література, як відомо, творить ідеал, який і слугує прикладом для саморозвитку особистості, самореалізації, є взірцем досконалості, що формується внаслідок творчого освоєння світу, розбудови нової, іншої дійсності, протиставної довколишній недосконалій, має реальні та бажані проєкції, розгортається як проміжна ланка між суб'єктом і довкіллям.

Ідеал, художні образи притаманні кожному з етапів мистецтва слова, щоразу виявляючи свої особливості [5].

Література становить собою специфічне вираження людської екзистенції, сукупності засобів і способів життєдіяльності та життєреалізації людини, онтологічної основи особистісного буття. Учений М. Бахтін визначає культуру як форму освоєння світу та механізм самодетермінації особистості, з притаманною їй історичністю і соціальністю [3].

У творах модерністської літератури ХХ ст. головна увага зосереджується на вираженні глибинної сутності людини й вічних проблем буття, пошуках шляхів виходу за межі конкретного й історичного, можливостях досягнення «високої всезагальності», тобто на відкритті універсальних тенденцій духовного розвитку людства.

У літературі модернізму особлива увага звернута на внутрішній світ особистості; розкриваються вічні закони буття і мистецтва; перевага надається творчій інтуїції; література сприймається як найвище знання, яке здатне проникнути в найінтимніші глибини існування особистості; прагнення віднайти вічні ідеї, що можуть перетворити світ за законами краси; створення нової художньої реальності та експерименти з нею; пошуки нових формальних засобів тощо.

У модерністському творі поєднуються свідоме й підсвідоме, земне й космічне, що здійснюється передусім у психологічній площині. У центрі такого твору – людина, яка шукає сенс буття, прислухаючись до власних переживань і стаючи немов «оголеним нервом епохи». Представниками модерністського роману є: Дж. Джойс, М. Пруст, Ф. Кафка та ін.

Останнім часом з'явилося чимало книг, які містять розмови з відомими постатями. Герої інтерв'ю переконують, що успіху може досягти кожен. Як орієнтир потрібно використовувати план саморозвитку особистості, що включає цілі, яких хотів би досягти індивід. Вихідна точка – сьогоденні знання, уміння, досвід і можливості. Кінцевий пункт – мета, яка найбільш бажана і важлива. Треба продумати проміжні етапи, які допоможуть наблизитися до мети. У план потрібно вносити корективи, у міру накопичення багажу знань, знайомств, зміни підходів, появи нових обставин тощо.

Виділимо головні орієнтири саморозвитку особистості: *самоорганізація і позитивний настрій, розвиток розумових здібностей, розвиток навичок спілкування, акумулювання енергії*.

Саморозвиток і самовдосконалення неможливі без адаптуватися в соціумі, адже розвиватися в закритому просторі неможливо. Спілкуючись, ми отримуємо знання, набуваємо навички, отримуємо емоції і враження, життєвий досвід. Спостерігайте за різними людьми, слухайте, як і що вони говорять, як на це реагують інші. Помічайте навички спілкування і поведінки, які викликають позитивну реакцію, допомагають уникнути конфліктів, схилити співрозмовника до своєї точки зору. Вмійте вислухати чужу думку, постарайтеся зрозуміти співрозмовника, стати на його місце.

Саморозвиток здійснюється в рамках життєдіяльності людини як прояв активності, що визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе. Принцип саморозвитку покладений в основу особистісного розвитку та самореалізації особистості.

У проблемі саморозвитку особистості важливі дві групи факторів, що впливають на її формування та розвиток: внутрішні – потреби, мотиви, інтереси та установки; зовнішні – впливи середовища та цілеспрямоване виховання.

Звернімося також до книг, які стали надзвичайно популярними та які кожному потрібно прочитати, хто прагне саморозвитку та самовдосконалення. Це бестселери Стівена Р. Кові «7 звичок надзвичайно ефективних людей» та «Спочатку найголовніше», «12 важелів успіху». Наведемо значущі для саморозвитку важелі успіху: важіль цілісності – смиренності і сміливості; важіль внеску – замість того, щоб перекладати вину на когось, люди повинні переглянути власні цілі й перелаштувати себе, щоб пристосуватися до нової реальності. Вони повинні визначити особисту місію, що ґрунтуватиметься на їх баченні, інакше вони зазнаватимуть поразки від усіх цих потужних сил та мега трендів і закінчать тим, що стануть реактивними – звинувачуватимуть інших у своїх бідах і втрачатимуть вплив на своє майбутнє. Вони повинні бути готові взяти на себе ризики у тому, як вони говорять, як вони слухають, як вони діють. Вони повинні також зберігати і підтримувати інтерес до безперервного навчання; важіль пріоритету; важіль самопожертви; важіль служіння – завдяки людям малі справи стають великими. Принцип служіння є дуже особистим – це дарування себе; важіль відповідальності; важіль відданості; важіль взаємності; важіль різноманіття та важіль безперервного навчання; важіль оновлення; важіль наставництва [1].

Авраам Лінкольн сказав: «Якби у мене було тільки дві години, щоб зрубати дерево, першу я б витратив на те, щоб загострити свою сокиру».

Існує багато версій цієї цитати, але сам принцип правильний. Така мудрість може бути аксіомою, але ми бачимо багато людей, які так зайняті процесом розпилювання (працюючи, виробляючи, виконуючи якісь завдання), що ніколи (або дуже зрідка) зупиняються, щоб загострити пилку (відпочити, відновити сили, щось вивчити, приготувати, поміркувати, переосмислити, модернізувати, оздоровитися); некладають вони й у нову, високотехнологічну, потужну пилку. Замість цього вони працюють з неефективними інструментами: бідними соціальними навичками і тупим розумом, виснаженим тілом та ослабленим духом [1].

Отже, у формуванні компетентностей саморозвитку важливим є усвідомлення себе як індивіда, уміння критично оцінювати власні можливості, правильно визначати мету й доклади всіляких зусиль для її досягнення. Компетентність саморозвитку пов'язана з потребою та готовністю особистості протягом усього життя намагатися здобувати нові знання. У цьому невід'ємним є читання творів відомих класиків, науково-популярної літератури, наслідувати приклади успішних людей, відомих особистостей. Без цього підґрунтя особистість прирікає себе на тління та беззмістовне існування.

Список використаних джерел:

1. 12 важелів успіху: 12 кращих думок з книги Стівена Кові. URL: <https://starylev.com.ua/news/12-vazheliv-uspihu-12-krashchych-dumok-z-knygystivena-kovi>
2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 334 с.
3. Бахтин М. М. Стилистика художественной речи / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. Москва, 2000. 424 с.
4. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів. Харків: Видавництво Іванченка І. С. 2013. 215 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
6. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Монографія. Харків: Право, 2006. 256 с.
7. Складові ключові компетентності вчителя. URL: <https://osvita.ua/school/method/9170/>

О. М. Єрахторіна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;
А. О. Єрахторіна,
студентка факультету менеджменту
Харківського національного
університету міського господарства
імені О. Г. Бекетова

ПРОБЛЕМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сучасне високотехнологічне суспільство – це нова епоха розвитку людства, коли, з одного боку, стрімко розвивається наука і техніка, а з іншого, відчувається світова криза майже у всіх сферах життєдіяльності людства: ускладнюються суспільні відносини та міжособистісні стосунки, все швидшими темпами зростає залежність середовища існування людини від її діяльності, все відчутнішим стає протистояння людини природі, прагнення розділити людські і природні процеси розвитку тощо. Однак відповідальність особистості зросла незмірно, оскільки науково-технічний прогрес набув надзвичайно швидких обертів, надавши людству неабиякий технічний і техногенний потенціал, але відсутні ті духовно-моральні орієнтири, що мають визначати спрямованість діяльності особистості: індивід набув величезного ступеню поведінкової свободи (або зовнішньої незалежності) в умовах ринкового суспільства, але не має відповідного рівня моральної культури, що визначав би спрямованість його діянь.

Більшість дослідників, серед яких можна назвати Л. В. Батліну, П. С. Гуревича, А. А. Гусейнова, М. С. Кагана, С. Б. Кримського, С. М. Пазиніча, Л. В. Сохань, І. В. Степаненко, О. І. Субетта та інших авторів, вбачають у наявності розриву між рівнем науково-технічного й техногенного розвитку людства і спрямованістю духовно-морального людського потенціалу витоки глобальної антропологічної катастрофи, що поступово може охопити усе людство. Саме тому виникає необхідність

перегляду духовно-культурного буття людини, яке сьогодні активно переосмислюється, оскільки вимогами часу стало розуміння того, що кардинальні зміни у світогляді, психології, свідомості не менш важливі, ніж зміст матеріального боку життя суспільства, його побуту [1].

Трансформація українського середовища відбувається як радикальне оновлення всіх сфер, і в тому числі духовної, його життєдіяльності на фоні краху колишніх суспільних і особистісних ідеалів; в умовах колапсу моральних норм і реальної свободи вибору особистість може за орієнтир обрати і гуманістичні, і антигуманні цінності, може вдосконалювати себе для самореалізації в інтересах суспільства або переслідувати егоїстичні цілі.

Наразі звернення до аналізу внутрішнього світу людини, її можливостей, спрямованості її діяльності, в тому числі феномену самовдосконалення особистості, пошуки в з'ясуванні причин кризових явищ сучасного світу та можливостей їх подолання з огляду на взаємодію матеріальних та духовних потреб людини і суспільства є нагальними і значущими для розуміння проблеми розвитку сучасної України.

Отже, дослідження, орієнтовані на розробку теоретичних принципів і практичну реалізацію проблеми самовдосконалення людини, є безумовно актуальними і своєчасними, бо обумовлені:

по-перше, відчутністю такого явища, яке дослідники називають антропологічною кризою людства, коли виявляється величезна прірва між незалежністю або зовнішньою свободою, що відкривається перед людиною сучасності, та її одночасною відповідальністю перед світом;

по-друге, превалюванням у сьогоденному суспільстві утилітарно-прагматичних цінностей (егоїстичних) при нехтуванні духовно-моральних як таких, що надихають на створення і реалізацію біографічного проекту особистості (її власного життя) на гуманістичних засадах;

по-третє, усвідомленням розриву між певними прошарками суспільства, коли для одних головним завданням стає мистецтво виживання за будь-яку ціну, інші ж намагаються керуватися в своєму житті гуманістичними засадами, оскільки розуміють, що без них суспільство скатиться у прірву [1].

Цікаво, що проблемою самовдосконалення особистості опікуються не тільки вітчизняні, але й англійські автори. Опрацювання літератури надало можливість дійти висновку, що спроби осмислення ними явища

самовдосконалення особистості активізувалися наприкінці ХХ сторіччя. На початок ХХІ сторіччя в англомовній науковій думці сформувалося два напрями в розгляді проблеми самовдосконалення особистості: психолого-педагогічний (Е. Еріксон, Дж. Кляйн, Д. Левінсон тощо) та загальнонауковий (У. Годвін, Дж. Пассмор, М. Фосс). Англомовні філософи звертають увагу на необхідність розрізнення явищ самовиховання (або «технічного самовдосконалення») та власне самовдосконалення, основну увагу приділивши механізмам самовдосконалення, їхній практичній реалізації у конкретній сфері (здебільшого в бізнесі). Таким чином, явища самовиховання і самовдосконалення ними розглядаються як однакові, синонімічні. Моральнісним самовдосконаленням опікується дуже незначна кількість авторів.

Деякі англомовні науковці, наприклад, Дж. Пассмор, вважають за потрібне конкретизувати зміст поняття «самовдосконалення»: безумовною є потреба розрізнити «самовдосконалення» особистості у моральному плані та «самовдосконалення» заради досягнення чіткої, конкретної мети. Саме тому в працях авторів зустрічаються словосполучення «технічне самовдосконалення», «практичне самовдосконалення» або «власне самовдосконалення» та здійснюються спроби провести різницю між ними. Цілком очевидно, що коли людина самовдосконалюється для виконання якоїсь ролі в суспільстві, хоче бути фахівцем у якійсь сфері, то це в жодному разі не припускає, що вона самовдосконалюється і для виконання інших задач, інших ролей. Чи має таке самовдосконалення – багато філософів називають його «технічним самовдосконаленням» – чітке відношення до людини як такої, до її внутрішньої суті – таким питанням задавалася філософія практично завжди. Бути людиною – не професія, це само по собі не служить жодним соціальним цілям. Дослідник виділяє три різні моделі самовдосконалення особистості, які, власне говорячи, тісно пов'язані із напрямками, в межах яких представлено розуміння поняття «самовдосконалення», а саме: 1) технічне самовдосконалення, що виражається у виконанні з максимально можливою ефективністю якоїсь конкретної роботи; 2) самовдосконалення у покорі, що виражається у покорі наказам вищої влади Бога чи представників еліти; 3) телеологічне самовдосконалення, що виражається в досягненні тієї мети, в якій природа конкретної людини знайде фінальне задоволення. Всі названі моделі так чи інакше в основі мають концепцію призначення,

призначеної задачі і мети, яку потрібно досягти незалежно від того, поставлена вона іншою людиною, суспільством, Богом чи природою [5].

Аналізуючи різні моделі самовдосконалення, Дж. Пассмор доходить висновку, що здатність людини до самовдосконалення може означати таке: є якесь завдання, у виконанні якого кожна людина може самовдосконалюватись технічно (*технічне самовдосконалення*); людина здатна повністю підкоритися волі Бога чи представника еліти (*самовдосконалення у покорі*); вона може прагнути бути вільною від будь-яких моральних дефектів (*моральнісне самовдосконалення*); вона може зробити себе істотою, досконалою метафізично (*метафізичне самовдосконалення*); вона може поводитись як ідеально досконала людська істота (*наслідувальне самовдосконалення*, що може бути визначене в термінах адекватності певній моделі); вона може зробити себе істотою гармонійною та упорядкованою (*естетичне самовдосконалення*); вона може стати богоподібною (*богоподібне самовдосконалення*); вона може прагнути до своєї природної мети (*телеологічне самовдосконалення*) [5].

Тенденція розрізнення понять «власне самовдосконалення» і «технічне самовдосконалення», започаткована в англомовній літературі Дж. Пассмором, не набула подальшого розвитку, і явище «self-made-man», таке поширене в сучасних англомовних країнах, містить в собі явища професійного, кар'єрного зростання, успішного одруження (заміжжя), а також, наприклад, наближення до Бога. Таким чином, в англомовній літературі не приділяється увага моральнісному саморозвитку особистості – воно не виділяється як самовдосконалення, як духовне зростання особистості й наближення її до індивідуальності.

Список використаних джерел:

1. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів : монографія / О. М. Єрахторіна. – Х. : Вид-во Іванченка І. С., 2013. – 215 с.
2. Emerson R. Self – Reliance: discover the first step in being yourself / R. Emerson. – Cambridge : CreateSpace, 2001. – 76 p.
3. Flynn T. Philosophy as a way of life :Foucault and Hadot [Electronic Resource] / T. Flynn ; Emory University // Philosophy and social criticism – Atlanta, 2005. – Way of access: <http://psc.sagepub.com/content/31/5–6/609.abstract>. – Title from the screen.
4. Godwin W. Thoughts on Man, his nature, productions and discoveries / Godwin W. – L. : Effingham Wilson, Royal exchange, 1831. – 476 p.

5. Passmore J. The Perfectibility of Man / John Arthur Passmore. – 3rd ed. – Indianapolis, Ind. : Liberty Fund, 2000. – 530 p.

Б. З. Сейдина,
*старший преподаватель кафедры
педагогике и психологи Аркалыкского
государственного педагогического
института им. Ы. Алтынсарина,
Казахстан*

Д. Рахметова, Г. Сапарбек,
*студенты Аркалыкского
государственного педагогического
института им. Ы. Алтынсарина,
Казахстан*

ВОСПИТАНИЕ В УЧАЩИХСЯ КУЛЬТУРЫ ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ИБРАЯ

В средние века культура осмысливалась как проявление гармонии, дисциплины, многогранности человека, а также как средство воспитания и образования, непрерывного духовного совершенствования, источник энергии. Вместе с тем ценились независимость человеческого разума, умственные способности и природные возможности человека в целом.

По мнению многих мыслителей, в культуре проявляются человеческое видение, разум, доброта и красота. Например, Э. Тэйлор указывал, что «культура – путь к всестороннему совершенствованию ребенка через развитие духовных ценностей». Первенствующее значение среди всех проявлений культуры как средств развития человека принадлежит языковой культуре. Первые попытки осмысления культуры речи в отечественной науке были сделаны Аль-Фабари («Риторика», социально-философские трактаты), М. Кашгари («Диуани луга тат-Турк»), А. Йугинеки («Габатум Хама»), А. Йасави («Диуани хикмет») и др. В свою очередь, культура речи и, в частности, ораторское искусство – это основа формирования человека как личности [1].

На пути становления ораторского искусства как отдельного пласта культуры особое значение имеют исследования А. Байтурсынулы. Этот ученый первым определил понятие «речевое искусство» как термин и подробно проанализировал его. Он определил также структуру и типы глагола в родном языке. Такие ученые, мыслители, писатели как Ш. Кудайбердиев, А. Букейханов, М. Ауэзов, С. Сейфуллин, А. Маметова смогли раскрыть и показать богатство и возможности казахского языка и казахской культуры в целом. Б. Адамбаев поднял казахскую ораторскую искусство на новый уровень и заложил основу его научного изучения, в том числе анализа специфики казахского языка, его внутренней дифференцированности [2].

Р. Сыздыковой удалось осмыслить природу ораторского искусства с учетом достижений современной науки и обозначить систему исследования его языкового характера. В работе «Ораторское слово» она разделила термины «ораторское искусство» и «ораторское слово», определила особенности современного и традиционного ораторского искусства, предложила научно обоснованные требования к нему. В трудах «Сила слова» и «Мудрости слова» ученый изучала проблемы, связанные с ораторским мастерством.

В исследовании «Ораторское искусство» С. Негимов систематизировал историю ораторского искусства в целом, предложил свои выводы о жанровых формах усного слова, ораторских родах. В научном труде Г. Косымова «Основы ораторского искусства» исследована история казахского ораторского искусства на основе изучения древнетюркских надписей с учетом его исторических каналов, преемственности между традиционными и сегодняшними ораторскими шедеврами.

Ораторское искусство – это уникальная совокупность духовно-культурных ценностей, принадлежащих всей человеческой цивилизации. Основой для его процветания являются народно-демократические традиции, а также потребность каждой нации в развитии историко-социальной и политико-экономической жизни. Он исходит из общественной необходимости в историко-социальной, политико-экономической жизни. [3]

Поэтому ораторское искусство и его история – часть истории общечеловеческой и национальной культуры. Такой вехой в истории национальной казахской и мировой культуры стал Ибрай Алтынсарин.

Он известен не только как переводчик на казахский язык произведений великих просветителей, классиков русской литературы, открывший школу для казахских детей, но и как первый прозаик в истории казахской письменной литературы. Так как до Ибрая художественная проза в казахской письменной литературе не была сформирована. По содержанию рассказы Ибрая охватывают проблемы своего времени. Его произведения, ставшие классикой казахской литературы, призваны научить молодое поколение доброте, честности, пропагандирует интеллектуальное развитие. В «Казахскую хрестоматию» Ибрая включены рассказы о Кара батыре, байулы, Жиренше шешене, Тазше бала, богатом сыне и бедном сыне, чистом роднике, отце и ребенке и др. [4].

Художественные произведения Ибрая, вошедшие в казахскую хрестоматию, подчинены просветительской идее. Он считал, что литература – это надежное средство влияния и формирования сознания ребенка, поскольку учит нравственности, хорошим делам. Читая произведения Ибрая, можно заметить, что он четко видел тенденции своего времени, обращая внимание на то, что образование и воспитание должны идти параллельно со строительством и обновлением национальной жизни. Основные сюжеты рассказов Ибрая взяты из народного быта.

Произведения Ибрая представляют большую ценность как шедевры ораторского искусства. Основные их темы связаны с воспитанием, формированием качеств, которые ценятся всеми народами. Среди самых важных можно выделить две группы по сюжетам. Первая из них пропагандирует труд и трудолюбие. Писатель учит, что труд играет особую роль в жизни человека, в частности воспитывает честность и благородство, даже оценивает его выше образования. Есть много рассказов, которые он написал на эту тему. Например: паук, муравей, ласточка, богатый сын и сын бедный, Кыпшак Сейткул и др.

Вторая важнейшая тема ораторско-просветительских произведений Ибрая – это семейные отношения, значение родителей в жизни человека, отношение родителей к детям. Писатель воспекает отцовскую нежность, материнскую любовь, детскую ласку, радость семейного общения. Родители желают воспитать благородные качества и надеются, что ребенок станет хорошим гражданином. На эту тему написаны такие произведения, как, например, благородная трава, садовые деревья, чистый

родник и др. Только осмысление этих произведений дает возможность оценить величие их автора, мастера, учителя, воспитателя. Эти художественные произведения, написанные в стиле ораторского искусства простыми словами, имеют понятный сюжет. Они коротки, компактны, лаконичны. Их содержание и смысл легко понимаются детьми. В целом произведения, как по содержанию, так и по форме, соответствуют требованиям, предъявляемым к детской литературе. Но они есть и яркими примерами ораторского искусства [5].

Таким образом, ораторское искусство как жанр литературы играет важнейшую роль в развитии личности и есть инструментом воспитания. Казахское языковедение выделяет большую роль изучению ораторского искусства, что свидетельствует о его значении для казахской культуры. С одной стороны это свидетельствует о том, что произведения ораторского искусства пользуются и пользовались большой популярностью в народе. Не случайно Ибрай выбрал для своих произведений именно этот жанр. А поскольку ораторское искусство ориентировано на восприятие через образное и абстрактное мышление, то с другой стороны можно утверждать, что, несмотря на низкую степень общественного развития, казахский народ создал высокую духовную культуру, имел способность к философскому осмыслению мира, обладал образностью мышления. Возможно, кочевой образ жизни и ориентация на скотоводство благоприятствовали этому, поскольку давали достаточно времени для размышлений и языковых упражнений. Во всяком случае бурное развитие казахской литературы, начиная с конца XIX в, свидетельствует о совершенстве древнего языка народа.

Список литературы:

1. Адамбаев Б. ораторские слова. Алматы 1992 год.
2. Байтурсынулы А. языковые уроки. Алматы, 1992г.
3. Алтынсаринские чтения. Город Аркалык.
4. Шаймерденов Г. учебное пособие, №4 2007г. №6 2004г.
5. Ибрай Алтынсарин [текст]: Семинарий / Ламашев А. – Алматы: родной язык, 1991.
6. Адамбаев Б. Казахское народное ораторское искусство. Алматы Ана тілі, 1997–208 с.

*Т. О. Слюсаренко,
кандидат мистецтвознавства,
асистент кафедри культурології
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-БАНДУРИСТА

У процесі підготовки майбутнього фахівця-бандуриста важливу роль відіграє художньо-інтерпретаційне виконання музичного твору, навички якого опановуються в рамках навчального процесу та на завершальному етапі – під час концертного виступу.

Згідно педагогічних досліджень В. Орлової, О. Отич, О. Рудницької, людина інтерпретує світ музики, виходячи не із зовнішньої об'єктивно-нейтральної позиції, а з особливостей «духовного простору» своєї особистості. Тобто, кожен суб'єкт сприймає та інтерпретує музику по-своєму, співвідносить її образно-емоційний світ з власним життєвим досвідом крізь призму особистісних думок і почуттів. Тому переживання музичних творів завжди має суб'єктивний характер, що є важливою спонукальною силою мистецької діяльності, творчого розвитку та саморозвитку особистості в цілому.

Процес виконання є фізичною реалізацією музики. Зазвичай музичний твір виконується відповідно до записаної його автором структури і інструментування. Проте, навіть якщо музика нотована детально, виконавець має безліч варіантів її прочитання. Такий вибір прочитання виконавцем називають інтерпретацією. Термін «інтерпретація» застосовується і в тих випадках, коли автор виконує свою музику самостійно. Різні виконавські інтерпретації можуть відрізнитися досить значно. В одних випадках виконавець прагне бути максимально відповідним стилю епохи, в якій було написано даний твір, таке виконання має назву «автентичне». В інших випадках виконавець може внести більше власної творчої індивідуальності [5].

Саме від викладацької роботи та виконавських завдань, які висуває педагог під час навчального процесу залежить спрямованість студента-бандуриста на точне відтворення композиторського задуму. У процесі самостійної роботи над вивченням музичного твору у виконавця формується відповідальне ставлення до авторського тексту. Звичку до точного його прочитання майбутній фахівець-бандурист повинен розуміти як одну з необхідних передумов вдалого художнього виконання. Це стосується не лише суворого дотримання пауз, штрихів тощо (недбалість та приблизність неприпустимі). Адже завдання необхідно ставити більш об'ємно: виконавець в авторському тексті повинен побачити всю основну інформацію щодо музичного матеріалу – художній зміст, фразування, штрихи, динаміку, термінологію тощо. Всі ці важливі елементи музичної тканини допомагають втіленню головного виконавського завдання – якомога глибше проникнути у творчий задум автора музичного твору та донести його художню цінність до слухачів. В самостійній роботі повинні проявитися переосмислення, визначення змістовності художньої ідеї, найбільш раціональних методів та прийомів досягнення поставленої мети, що позитивно впливає на розвиток уяви, емоційно-чуттєвої сфери виконавця. Всі ці підходи повинен об'єднувати високий рівень розвитку виконавської майстерності та професійних здібностей, широта світогляду майбутніх фахівців-бандуристів, вираження змісту музичного твору на рівні естетики емоційно-художнього мислення даної епохи [5].

Термін «інтерпретація» походить від латинського слова «interpretatio» (тлумачення, розкриття змісту, трактування) і застосовується для оцінки різних фактів, процесів та явищ дійсності. Поняття інтерпретації широко використовується у філософській, мистецтвознавчій та музично-педагогічній літературі (Б. Асаф'єв, В. Холопов, Є. Гуренко, Г. Гільбурд, Н. Корихалова, В. Крицький, А. Фарбштейн, В. Медушевський, Ю. Капустін, В. Москаленко та ін.). Інтерпретологічний підхід розглядається в працях В. Віори, Р. Гаммерштейна, В. Блюма, Е. Фішера та ін.

У філософії категорія інтерпретації вживається з такими гносеологічними категоріями як: сприйняття, відображення, пояснення і розуміння, а у контексті мистецтва вона займає особливе місце.

В площині мистецтвознавства художня інтерпретація відрізняється цілісністю відображення, що стає активним самовиявленням, особистісно-індивідуальним ставленням до музичного твору творця, тобто не тільки суб'єктивно передає зміст твору, але перетворює його у матеріалі

музики. Художня інтерпретація це розуміння мистецтва, що перетворюється на різноманітні актуально-творчі форми.

Термін «інтерпретація» використовується у різних галузях людського знання, розкриваючи явища, несхожі за своєю суттю. Виділяють такі підходи до цього поняття: буденний, науковий та художній. В контексті нашої роботи доречно буде розглянути художній підхід до цього поняття [5].

Художня інтерпретація – це прочитання твору, розробка і створення індивідуальної концепції виконання; трактування продукту художньої діяльності у творчому процесі. Цей тип інтерпретації містить елементи буденного і наукового типів, абстрагування і конкретизацію. Так, художнє відображення реального об'єкта композитором або художником (скульптором, драматургом або архітектором та ін.) припускає момент його інтерпретації в буденному змісті. У процесі перетворення абстрактного нотного запису композитора в реальне звучання, виявляються риси художнього і наукового типів інтерпретації. У науковому трактуванні, художня інтерпретація співвідносить нотну систему з великою кількістю варіантів інтерпретацій, але обмежується рамками авторського нотного запису.

У мистецтвознавстві інтерпретацію розглядають як трактування музичного твору в процесі його виконання, розкриття ідейно образного змісту музики технічними засобами виконавського мистецтва. Інтерпретація припускає індивідуальний підхід та активне ставлення до музики, наявність у виконавця власного творчого задуму. Художнє трактування розглядається нами як структурований у виконавському часі та просторі спосіб творчого спілкування особистості (Я) з Іншим-у-собі (з автором музичного твору).

На думку Л. Баренбойма, пізнання музичного твору пов'язано з розвитком аналізувати, синтезувати, встановлювати взаємозв'язки [1].

Сформованість уміння інтерпретувати передбачає здатність до самостійного і свідомого тлумачення музичних творів різних жанрів, стилів, напрямків, а також педагогічну корекцію інтерпретувати в залежності від завдань. Виконавські дії розглядаються у зв'язку з розумовими діями. Музична діяльність неможлива без емоційного виконання та створення художнього образу. Для засвоєння музичних творів необхідними є знання загальних законів музики, особливості музичного розвитку, принципів будови форми, специфіки гармонійної та мелодійної мови тощо [3]

Умовами формування вміння інтерпретувати є: забезпечення студентів знаннями з мистецтвознавства та педагогіки при ознайомленні та вивченні творів; осягнення художнього змісту музичних творів, самостійного вибору художніх засобів виконавської виразності, відпрацювання технічної майстерності; поетапне формування вміння інтерпретації у напрямку від вербального тлумачення до художньої інтерпретації. Більш детально та ґрунтовно ці педагогічні умови були враховані в авторській розробці методики І. Полубояриної «Розвиток уміння інтерпретувати музичний твір».

За висловленням І. Полубояриної, процес формування вміння інтерпретувати можна поділити на три етапи [5].

Перший етап роботи пов'язаний, з визначенням індивідуальних особливостей розуміння художнього образу твору, програванням нотного тексту, формуванням внутрішньо слухового «ескізного» уявлення про нього. Необхідною складовою при роботі над твором є і наявність високої музичної ерудиції студента, оскільки автори не завжди чітко фіксують в нотах власні художні наміри. Важливе значення при самостійному вивченні твору надається розвитку чіткого слухового уявлення музичного твору. Відомі висловлення про те, що «вся звукова картина має складатися в голові до того, як її передаватимуть руки» (Й. Гофман), кожному виконавцю необхідно вміти «до дрібниць відтворити в голові твір, який він грає» (О. Гольденвейзер), і саме такий внутрішньо почутий образ є «ідеальним проектом виконання» (М. Курбатов).

Другий етап складає самостійне створення студентом звукового образу в уяві і окреслення шляхів та засобів його втілення. Розвитку художньо-образного мислення сприяє особистісне ставлення до виконаного твору, вміння створювати власне уявлення про образно-інтонаційний зміст, на основі досвіду виконавської діяльності, розмаїття життєвих та музичних вражень [4].

Третій етап пов'язаний, з вивченням твору на пам'ять, осмисленням його цілісно, як в художньому, так і в технічному сенсі та публічним виконанням. Останній етап є завершальною стадією в створенні художньої інтерпретації музичного твору і водночас, особливою, оскільки відбувається «творче спілкування виконавця – особистості з Іншим (Я) – у собі (автор музичного твору).

Критерієм самостійності та готовності до виконавсько-інтерпретаційної діяльності виступає міра особистісної потреби майбутнього фа-

хівця-бандуриста до художнього відтворення музичного образу твору. Його показниками є: сформованість умінь здійснювати самооцінку та забезпечувати самоконтроль у процесі здійснення виконавської інтерпретації музичного твору; володіння технікою художнього виконання, комплексом художньо-інтерпретаційних засобів музичної виразності (музичне інтонування, використання темброво-акустичних особливостей інструменту, артикуляційна та аплікатурна досконалість виконання тощо) [2].

На часі в тренді «Індивідуальність». «Якщо тебе на пізнають, тебе не існує» – вислів багатьох сучасних митців. В виконавсько-музичному мистецтві сьогодення також яскраво домінує демонстрація та відтворення саме, особистісного бачення художнього образу твору. Ідею неповторного унікального самовираження активно втілюють молоді виконавці-бандуристи (М. Круть та ін.). Створюються нові вокально-інструментальні напрямки та засоби в бандурній культурі, які презентуються на відомих площадках та сценах країни та зарубіжжя. Але, нерідко індивідуальний підхід фахівця у створенні виконавської інтерпретації музичного твору призводить до виходу за межі ідейно-художнього змісту композиторського задуму і тому втрачається творчий взаємозв'язок автора з виконавцем твору, що несе в собі негативний відтінок та наслідки – зміна смислового навантаження. Ідейно-сміслові розбіжності автора з виконавцем можна простежити в різних виконавських підходах: твір може набути розмитості форми, надмірності емоційного перенавантаження, або навпаки, відсутності (недостатність) емоційної напруги тощо (власні спостереження автору в якості члена журі Міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах «Арт-Домінанта» (Харків, 2019) на прослуховуванні конкурсних програм учасників змагання).

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що вміння інтерпретувати музичний твір позитивно впливає на психолого-розумові здібності фахівців-бандуристів (розвиток уяви, самооцінки, самоконтролю та ін.) та сприяє вдосконаленню особистості в її саморозвитку.

Список літератури:

1. Баренбойм Л. А. Вопросы фортепианной педагогики и исполнительства / Л. А. Баренбойм – Л.; Музыка, 1969. – 289 с.
2. Бо Ч. Формування готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності у процесі інструментального навчання :

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ч. Бо ; Нац. пед. Універс. ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2017. – 236 с.

3. Козир А. Диригентсько-хорова підготовка як основа фахового становлення майбутнього вчителя музики / Молодь і ринок № 11 (82), 2011. С. 19–24.
4. Мильштейн Я. И., Игумнов К. Н. Вопросы фортепианной педагогики / Я. И. Мильштейн // Вопросы фортепианного исполнительства. – М., 1965. – С. 141–166.
5. Полубоярина І. Проблема інтерпретації музичного твору в процесі професійної підготовки музично обдарованих студентів / Освіта та розвиток обдарованої особистості № 1(8) / 01/ 2013. – С. 70–73.

*О. А. Шумейко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого*

КОМІЧНЕ У САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасній науці термін «комічне» вживається як родове поняття на позначення різноманітних явищ, які здатні викликати сміх.

Об'єктом комічного є суспільно значуще смішне, що характеризується як невідповідність форми змістові, суперечність чи помилка, недосконалість, контраст. Суб'єктивне переживання комічного виявляється по різному – від доброзичливої посмішки до злої насмішки, від веселої настрою до нестримного сміху. Сутність комічного полягає в суперечності. Комізм – результат контрасту, розладу, протистояння: потворного – прекрасному, нищого – піднесеного, удавано головного і дійсно значного, механічного – живому, внутрішньої порожнечі – зовнішності, яке претендує на зміст і реальну значущість. У кожній з цих опозицій виявляється й абсолютизується один із типів комічних суперечностей, але форми комічного різні. У цьому завжди наявні два протилежні начала, одне з яких видається позитивним і привертає до себе увагу, але насправді за своїм змістом містить негативну оцінку. Важливо зазначити, що для суперечностей, які породжують комічне, характерним є те, що перша за часом сприйняття сторона суперечності виглядає значною

і серйозно на нас впливає, друга ж, яку ми сприймаємо за часом пізніше, розчаровує своєю невідповідністю.

Джерелом комічного може бути не тільки підміна змісту, значення повідомлення, але й порушення міри, створення ілюзії. Тому сміх супроводжує викриття нікчемності, що претендує на якусь значущість, сміх зміцнює гідність людини. У комічному зображені соціальні явища, спосіб життя, діяльності, поведінка людини тощо, що перебувають у суперечності з об'єктивним ходом історії, з естетичними початками, тому вони оцінюються негативно. Комічне – це продукт розвинутої людської культури, здатність подивитися на себе збоку, піднятися над своїми повсякденними інтересами.

Суттєві особливості комічного змінювалися від епохи до епохи; змінювалася і сама дійсність і вихідна позиція естетичного аналізу життя. Варто наголосити на такій особливості комічного явища, як реакція на об'єктивні життєві обставини. Змінилася історична ситуація – і смішне перестало бути смішним, якась частина конкретного образу втрачена. Попри різноманітність типів, форм, відтінків комічного, їхню історичну та національну своєрідність, сутність комічного завжди одна: воно виражає суспільно значущу суперечність, невідповідність явища або однієї із його рис високим естетичним ідеалам.

Комічне в літературі – це естетична форма критики, яка є творчо активною. Особливий її характер полягає в тому, що вона передбачає усвідомлено активне сприйняття з боку реципієнта, який вдається до самостійної емоційно-критичної оцінки події, включається в процес творчого активного пізнання світу, що вимагає самостійної роботи думки щодо зіставлення естетичних ідеалів та явищ, які висміюються. Комізм обов'язково (звичайно, більшою чи меншою мірою, імпліцитно чи експліцитно) пов'язаний із серйозністю: знання світу, подій, стану речей у їх, так би мовити, нормативній онтологічній заданості дозволяє зрозуміти динаміку зображуваного за певною шкалою: трагічне – серйозне – комічне.

Комічне – це категорія естетики та поетики, що відбиває невідповідність між недосконалим, тим, що віджило, неповноцінним змістом явища чи предмета і його формою, що претендує на повноцінність і значущість. Види комічного відзначаються своїми диференційними ознаками. В онтологічному плані між гумором, іронією, сатирою та сарказмом немає неперехідної межі. Вони взаємодіють між собою, часто переходячи одне в одного, увиразнюючи при цьому характерні особливості.

Як складова художнього тексту комічне реалізується через використання різноманітних мовних засобів. Кожний конкретний вид комічного має свою вербальну доміную, яка найбільшою мірою відповідає особливостям такого оцінного ставлення до дійсності, та її осмислення, що породжує комічне значення. Мовний засіб творення комічного важливий і цінний не тільки тому, що за його допомогою досягається певний художній ефект, а й тому, що він активізує у читача екстралінгвальні знання – комічне осмислюється на денотативному рівні, де важливу роль відіграє енциклопедична інформація, преса позиції, смислові імплікації тощо.

Оцінність – це семантична категорія, яка ґрунтується на протиставленні часткових значень негативної, позитивної чи нейтральної оцінки, передає ставлення мовця до названого предмета, явища чи поняття. Оцінність вважають загальномовною категорією, вона охоплює весь лексичний склад мови, але по-різному виявляється в його окремих групах.

Українська література другої половини ХХ ст. демонструє активну зміну естетичних систем – від творчості шістдесятників до модерної та постмодерної художньої практики. Розвиток літератури зазначеного періоду засвідчує розширене поле порушуваних проблем, збагачення мотивів, зміну естетичного модусу досягнення дійсності та ставлення митця до стереотипів, ціннісних орієнтирів як чинників організації концептуальної та мовної картини світу. Відхід від заангажованого мистецтва зумів зумовити безпосередній вияв практичного ставлення до дійсності, почасти дуже гострого, у мовотворчості представників цього періоду. Поетична картина світу стає відкритою для посилення емоційності та оцінності зображуваного, що знаходить вияв в активізації різних видів комічного. Причому посилюється художнього мислення авторів, які працюють переважно в «серйозних» жанрах. Філософічність та інтелектуалізм породжують глибинне осмислення і оцінне ставлення до різних життєвих явищ. У поле поетичної рефлексії потрапляють різномасштабні поняття, пов'язані з буттям не лише індивіда, а й цілої нації, з осмисленням не тільки сучасності, а й історії та перспектив її розвитку. Авторська оцінка часто вступає в суперечність із соціальним стереотипом щодо сприйняття і оцінювання певних явищ дійсності.

Комічне постає у зв'язку з різноманітними мотивами: історична та сучасна доля України, історичні особи, соціально-економічна та політич-

на дійсність, утвердження моральних цінностей, майбутнє української нації, рівень національної самосвідомості, соціальна інертність сучасників, стосунки людей за різних обставин та умов спілкування, зовнішність, психологічний стан, поведінка (відмова, зрада тощо), звички, почуття та ін. Так, у різних контекстах неодноразово трапляються сталі сполуки «Содом і Гоморра», «очей у сірка не позичати», «прорубувати вікно до Європи», що використовуються у зв'язку з мотивами морального стану сучасного суспільства, зміцнення національної самобутності.

СПИСОК АВТОРІВ

Абибулаєва Айжан Будаєвна – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки і самопознання Євразійського національного університету імені Л. Н. Гумілева

Аймухамбетов Тимур Талгатович – доктор PhD і. о. заведуючого кафедрою релігієзнавства Євразійського національного університету імені Л. Н. Гумілева

Бабатенко Олександр Васильович – магістрант кафедри загальної психології Дніпровського гуманітарного університету

Бейлін Михайло Валерійович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри гуманітарних наук Харківської державної академії фізичної культури

Белоусов Володимир Васильович – кандидат технічних наук, доцент кафедри фізики та радіоелектроніки Харківського національного університету Повітряних Сил імені І. Кожедуба

Більдер Наталя Трифонівна – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Богачев Роман Михайлович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського»

Богданець Едуард Миколайович – студент Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бурлука Олена Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Владенова Іліана Вікторівна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет»

Власенко Інна Анатоліївна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології особистості та соціальних практик Київського університету імені Бориса Грінченка

В'юник Максим Вікторович – асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Газнюк Лідія Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук Харківської державної академії фізичної культури

Гармаш Людмила Вікторівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Герман Олена Олегівна – викладач Державного навчального закладу «Регіональний механіко-технологічний центр професійної освіти Харківської області»

Гізімчук Олена Олександрівна – асистент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гончаренко Евеліна Ігорівна – магістрантка Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Григорович Елена Николаевна – кандидат социологических наук, доцент, доцент кафедри філософії Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина

Дзьобань Олександр Петрович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дишкант Тетяна Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет»

Єрахторіна Ольга Михайлівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Єрахторіна Анастасія Олексіївна – студентка 1-го курсу факультету менеджменту Харківського національного університету міського господарства імені О. Г. Бекетова

Зінюк Анна Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Зуєв Ігор Олександрович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ігнатченко Ірина Георгіївна – доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кирилова Светлана Анатольевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры психологии Санкт-Петербургской академии постдипломного педагогического образования

Климушко Екатерина Ивановна – старший преподаватель кафедры общей и клинической психологии факультета философии и социальных наук Белорусского государственного университета

Ковальчук Наталія Дмитрівна – професор доктор філософських наук, професор Київського університету імені Б. Грінченка

Колесников Михаил Петрович – кандидат философских наук, доцент

Комова Олеся Владимировна – кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Российской Христианской Гуманитарной Академии

Коновальчик Владимир Васильевич – протоиерей, магистрант Минской Духовной Академии имени святителя Кирилла Туровского

Крайнюков Андрій Олексійович – студент соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Криворучко Світлана Костянтинівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, координатор з науки факультету славістики

Крилова Світлана Анатоліївна – доктор філософських наук, професор,

завідуюча кафедрою культурології та філософської антропології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Кураташвили Альфред Анзорович – доктор экономических, философских и юридических наук, профессор в области общественных наук, президент Международной академии социально-экономических наук, Международной академии политического менеджмента, Международной академии юридических наук

Кураташвили Анзор Альфредович – доктор экономических наук, профессор факультета бизнесинжинеринга Грузинского технического университета, Вице-Президент Международной Академии социально-

економічних наук, Віце-Президент Міжнародної Академії політичного менеджмента, Академик Міжнародної Академії Юридических наук, Действительный член Нью-Йоркської Академії наук

Кураташвілі Крістине (Кетеван) Альфредовна – научный сотрудник Института экономики имени П. Гугушвили Тбилисского государственного Университета имени И. Джавахишвили, магистр юриспруденции, экономики, менеджмента и искусства, помощник Президента и художник-дизайнер Міжнародної академії соціально-економічних наук

Кустова Тамара Степанівна – викладач Державного навчального закладу «Регіональний механіко-технологічний центр професійної освіти Харківської області»

Леушин Сергій Геннадійович – старший викладач кафедра фізики та радіоелектроніки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Литвиненко Таміла Анатоліївна – викладач кафедри суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Лозовой Віктор Олексійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Lukaševičiūtė Danutė – master lecturer in Department of Media Technologies Kauno kolegija/University of Applied Sciences

Макарова Алла Олександрівна – кандидат філософських наук, доцент докторант кафедри філософії Житомирського державного педагогічного університету імені І. Франка

Маслак Наталія Володимирівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, приватний нотаріус Харківського міського нотаріального округу Харківської області

Меліхова Юлія Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мех Юлія Володимирівна – кандидат юридичних наук доцент, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мехришвили Теона Иосифовна – докторантка Грузинского технического университета, помощник президента Международной Академии социально-экономических наук

Мищенко Виктор Иванович – старший преподаватель кафедры философии Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»

Михайличенко Валентина Евдокимовна – кандидат философских наук, доцент, профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами имени И. А. Зязюна Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»

Михайличенко Владлен Вилиминович

студент De Montfort University (Англия)

Наби Гульзи Аскеновна – докторант кафедры социальной педагогики и самопознания Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

Облова Людмила Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент доцент кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Олефір Валерій Олександрович – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Опанасюк Микола Олександрович – курсант 3-го курсу факультету зенітних ракетних військ Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Пазиніч Станіслав Миколайович - професор, професор кафедри філософії і політології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Панков Георгій Дмитрович – доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии и политологии Харьковской государственной академии культуры

Paurienė Giedrė – PhD lecture in Department of Humanities, Mykolas Romeris university Lithuania

Петухов Иван Анатольевич – аспирант кафедры философии и общественных наук ФГБОУ ВО «Нижегородский государственный педагогический университет имени Козьмы Минина»

Пивоваров Василь Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Погарська Наталія Василівна – старший викладач кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Понеділок Андрій Іванович – кандидат філософських наук, старший лаборант кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Понеділок Богдан Андрійович – студент Навчально-наукового інституту механотроніки і систем менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Пономарьов Олександр Семенович – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Попов Александр Александрович – студент соціально-теологічного факультета Інститута общественных наук и массовых коммуникаций НИУ «Белгородский государственный университет»

Присяжний Анатолій Євгенович – кандидат технічних наук, доцент кафедри фізики та радіоелектроніки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Прудникова Олена Вікторівна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Радутний Олександр Едуардович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Рашишвили Валериан Михайлович – доктор філософських наук, професор, завідуючий кафедри теоретической філософії факультета гуманітарних наук Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвили

Роговський Олександр Михайлович – доктор філософських наук, професор кафедри соціології, політології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Рогожа Марія Михайлівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рыстина Индира Садыбековна – PhD, доцент, заведующая кафедрой «Телерадио и связи с общественностью» Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Дрогобицького педагогічного університету ім. І. Франка

Саппа Микола Миколайович – кандидат фізико-математичних, доктор соціологічних наук професор, професор кафедри соціології і психології Харківського національного університету внутрішніх справ

Сейдина Балмуздак Зикировна – старший преподаватель кафедри педагогтики и психологии Аркалыкского государственного педагогического института имени Ы. Алтынсарина

Сердюк Олександр Віталійович – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сигазиева Мадина Кайратовна – магистрант факультета журналистики и политологии Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

Сідак Людмила Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Силютинна Ирина Николаевна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедри философии, культурологии и информационной деятельности Восточноукраинского национального университета имени В. Даля

Слюсаренко Тетяна Олександрівна – кандидат мистецтвознавства, асистент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Спринсян Василий Георгиевич – кандидат искусствоведения, доцент заведующий кафедрой информационного политехнического университета, заслуженный работник образования Украины

Староста Володимир Іванович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої

школи Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Сыздыкова Махаббат Ренадовна – бакалавр гуманітарних наук по спеціальності релігієзнавства Євразійського національного університету імені Л. Н. Гумілієва

Тарасенко Оксана Іванівна – магістр Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя

Тихонова Анастасія Віталіївна – студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Томчук Марія-Роксолана Олегівна – здобувач другого рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка

Тузиков Сергій Анатолійович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фізики та радіоелектроніки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Фоменко Людмила Костянтинівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії імені В. Г. Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка

Харченко Алла Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики і маркетингового менеджменту Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Харченко Юлія Олегівна – викладач Медичного коледжу Харківської медичної академії післядипломної освіти

Хонелідзе Зураб Шотаєвич – доктор політичних наук, професор, ректор Сухумського державного університету, Президент Грузинської академії педагогічних наук, академик Міжнародної Академії соціально-економічних наук і Міжнародної академії політичного менеджменту, дійсний член Міжнародної академії інформаційних технологій і дійсний член Нью-Йоркської академії наук, незвичайний і повноважний посол

Чеботарьов Микола Корнійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Чемодурова Анастасія Юрїївна – студентка факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Черемський Максим Петрович – асистент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Черненко Владимир Александрович – кандидат философских наук, доцент, доцент кафедри общественных наук Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского

Чорноморденко Дмитро Іванович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Чорноус Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Чурсин Николай Николаевич – доктор педагогических наук, доцент, доцент кафедри информационной деятельности и медиа-коммуникаций Одесского национального политехнического университета

Шаповал Володимир Миколайович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

Шатерник Михаил Григорьевич – магистр философских наук, аспирант кафедри философии культуры Белорусского государственного университета

Шило Александр Всеволодович – доктор искусствоведения, профессор, профессор кафедры изобразительного и декоративного искусства Харьковского национального университета строительства и архитектуры

Ширманова Марина Юрьевна – кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии и теологии Института общественных наук и массовых коммуникаций НИУ «БелГУ»

Шмонько Юлія Миколаївна – студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шумейко Олена Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шупик Дмитрий Вячеславович – бакалавр, студент факультета психологии Русской Христианской Гуманитарной Академии

Энгельке Марина Марковна – старший преподаватель кафедры психологии и философии человека Русской Христианской Гуманитарной Академии

Яровицька Наталя Анатоліївна – кандидат філософських наук, доценткафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету будівництва та архітектури

ЗМІСТ

<i>Гетьман А. П.</i> ПЕРЕДМОВА.....	3
--	---

Тематичний напрям 1
**САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА
ПРОБЛЕМА ХХІ СТ.**

<i>Лозовой В. О.</i> САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ.....	4
<i>Крилова С. А.</i> ФЕНОМЕН ОСОБИСТОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВИТКУ	6
<i>Кураташвили Альфред А.</i> ФИЛОСОФСКИЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО НАЦЕЛЕННОГО САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ.....	9
<i>Кураташвили Анзор А.</i> ТЕОРИЯ ДЕРЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ И ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА САМОРАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ.....	18
<i>Кураташвили К. А.</i> ФАКТОР КУЛЬТУРЫ И ЕГО ОПРЕДЕЛЯЮЩЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ.....	21
<i>Хонелидзе З. Ш.</i> УНИВЕРСИТЕТСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ И ПРОБЛЕМА САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ	24
<i>Роговський О. М.</i> СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ	27
<i>Владленова І. В.</i> ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	30
<i>Чурсин Н. Н., Силютин І. Н.</i> ПРОБЛЕМА ОТЧУЖДЕНИЯ ЗНАНИЙ И ЛИЧНОСТЬ	33

Богачев Р. М.	
ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА СУСПІЛЬСТВО: МЕРЕЖИВО ЖИВОГО СПІЛКУВАННЯ АБО ПАВУТИННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІРОК	37
Пономарьов О. С, Чеботарьов М. К., Харченко А. О., Терещенко К. І.	
САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ.....	42
Мищенко В. И.	
ПРОБЛЕМЫ СВОБОДЫ В ДУХОВНОМ РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ.....	47
Єрахторіна О. М.	
САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ.....	52
Бурлука О. В.	
МОТИВУЮЧІ ЧИННИКИ САМООСВІТИ ОСОБИСТОСТІ.....	55
Макарова А. О.	
АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ДО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	58
Облова Л. А.	
ИЗГИБЫ И ПЕРЕГИБЫ ДУШИ. РАВНОДУШИЕ КАК СОВРЕМЕННОЕ УТВЕРЖДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ	61
Сідак Л. М., Шмонько Ю. М.	
ЗНАЧЕННЯ СТРАЖДАНЬ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	65
Фоменко Л. К.	
ФЕНОМЕН ЛІКАРЯ-ФІЛОСОФА: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ	68
Меліхова Ю. А., Чемодурова А. Ю.	
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	73
Шатерник М. Г.	
РОЛЬ МОРАЛЬНОГО ДИСКУРСА В САМОРАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ.....	75
Рыстина И. С., Сигазиева М. К.	
ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК СПОСОБ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В XXI ВЕКЕ	80

Харченко Ю. О.	
ШЛЯХ ДО УСПІХУ АБО ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ЧЕРЕЗ САМОПІЗНАННЯ	83
Крайнюков А. О.	
ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	86
Петухов И. А.	
АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ Н. В. УСТРЯЛОВА: ОТ ЛИБЕРАЛИЗМА ДО ЭТАТИЗМА	89
Томчук М.-Р. О.	
ВОЛЬТЕР І ЄВРОПЕЙСЬКІ ІДЕАЛИ СУВЕРЕННОЇ ОСОБИСТОСТІ	94

Тематичний напрям 2

**ЕПОХА ПОСТМОДЕРНУ: САМОРОЗВИТОК ЧИ РУЙНАЦІЯ
ОСОБИСТОСТІ**

Рашишвили В. М.	
ЧЕЛОВЕК КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ОНТОЛОГИЧЕСКОЕ СОБЫТИЕ	98
Шаповал В. М.	
ЧЕЛОВЕК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: САМОРАЗВИТИЕ ИЛИ САМОРАЗРУШЕНИЕ?	103
Дзьобань О. П.	
ІНФОРМАЦІЙНА СВОБОДА Й ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЯК ПІДГРУНТЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	108
Прудникова О. В.	
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	112
Спринсян В. Г., Чурсин Н. Н.	
ФАКТОР ВРЕМЕНИ И ЛИЧНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ	116
Газнюк Л. М.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ У СУСПІЛЬСТВІ СПОЖИВАННЯ	120
Бейлін М. В.	
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І АВТОНОМІЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	125

Радутний О. Е.	АНТИКРИХКІСТЬ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПРОТИ ЧОРНОГО ЛЕБЕДЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ	129
Колесников М. П.	АНТРОПОЛОГЕМА ПОСТМОДЕРНА НА РУБЕЖЕ ХХ–ХХІ ВЕКОВ	134
Сідак Л. М.	ПОДОЛАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРОЕКЦІЯ ВІД ГУМАНІЗМУ ДО ПОСТГУМАНІЗМУ	138
Маслак Н. В.	ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЮСТИЦІЇ: ЗАГРОЗА ЧИ ПОРЯТУНОК ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПРАВНИКА	146
Григорович Е. Н.	ЭПОХА ПОСТМОДЕРНА И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЧНОСТИ	150
Дишкант Т. Н.	ПРОБЛЕМА САМОРАЗВИТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ КУЛЬТУРЫ ПОСТМОДЕРНИЗМА	154
Меліхова Ю. А.	КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС У СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ФАКТОР САМОРУЙНАЦІЇ ЧИ САМОРОЗВИТКУ?	156
Понеділок А. І., Понеділок Б. А.	ПРОЯВИ САМОРУЙНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУБКУЛЬТУРІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ	159
Литвиненко Т. А.	ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО ПОСТМОДЕРНУ	163
Єрахторіна О. М., Богданець Е. М.	ОСОБИСТІСТЬ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ	166
Мех Ю. В.	ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ	170

Тематичний напрям 3

ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В РЕЛІГІЙНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ

Ковальчук Н. Д.	ПРОБЛЕМА ДРУГОГО НАРОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ В БІБЛІЙНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Г. СКОВОРОДИ	174
------------------------	---	-----

Панков Г. Д.	ИСПЫТАНИЕ КАК ДУХОВНАЯ ПРАКТИКА САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ХРИСТИАНСКОМ ДИСКУРСЕ	177
Ширманова М. Ю.	СОДЕРЖАНИЕ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ САМООРГАНИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ	182
Коновальчик В. В.	ФЕНОМЕН САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ	189
Попов А. А.	ИДЕЯ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ БЛАГОДАТИ СВЯТОГО ДУХА В ПРАВОСЛАВНОЙ АНТРОПОЛОГИИ	194
Черненко В. А.	ЛИЧНОСТНЫЙ ЭТОС В ТВОРЧЕСТВЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО	200
Аймухамбетов Т. Т., Сыздыкова М. Р.	СРЕДСТВА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	204

Тематичний напрям 4

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК

Савчин М. В.	ЗМІСТ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ДУХОВНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	208
Саппа М. М.	WHAT IS MY MISSION IN LIFE?	212
Олефір В. О.	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ІЗ ВИГОРЯННЯМ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЮ	216
Климушко Е. И.	ИНФОРМАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК УСЛОВИЕ САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	220

Власенко І. А.	ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: ПРАКТИКА КІНОТРЕНІНГУ	225
Зусь І. О.	ЖИТТЄВІ ПОТРЕБИ Й ЦІННОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМИ ЖИТТЄВИМИ СЦЕНАРІЯМИ	229
Ігнатченко І. Г.	ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА	234
Тузиков С. А., Присяжний А. Є., Леушин С. Г.	ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ САМОРОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ПЕДАГОГА	238
Зінюк А. В., Погарська Н. В.	ВІЗУАЛЬНА САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА	242
Энгельке М. М.	САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ПОЖИЛИХ ЛЮДЕЙ С РАЗНОЇ СТЕПЕНЬЮ АКТИВНОСТІ	244
Шупик Д. В.	ВЗАИМОСВЯЗЬ САМОАКТУАЛІЗАЦІИ И ЖИЗНЕННЫХ СМЫСЛОВ У МОЛОДЁЖИ	249
Гончаренко Е. І.	ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ СХИЛЬНИХ ДО ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ	253
Бабатенко О. В.	ПСИХОЛОГІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	256
Герман О. О.	РЕСУРСИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	260

Тематичний напрям 5
САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ Й ІННОВАЦІЇ
У СФЕРІ ОСВІТИ

Рогожа М. М.	ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПЕДАГОГА	265
---------------------	---	-----

Пазиніч С. М.	ДУХОВНІСТЬ ЯК СУБОСНОВА САМОРОЗВИТКУ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА	268
Староста В. І.	ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ДЕЯКИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	274
Кирилова С. А.	ВЗАИМОСВЯЗЬ УСПЕШНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА	278
Яровицька Н. А.	ОСВІТНЯ ЕМПАТІЯ ЯК ВІЗІЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ	284
Мехришвили Т. И.	НАУЧНОЕ ТВОРЧЕСТВО В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК НЕОБХОДИМАЯ ОСНОВА САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ	288
Чорноморденко Д. І.	ОСВІТА І ОБРАЗ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА У ВИМІРІ ТВОРЧОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	292
Чорноус О. В.	ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	293
Lukaševičiūtė D., Paurienė G.	DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN PEDAGOGICAL ACTIVITY	297
Більдер Н. Т.	САМООЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	303
Кустова Т. С.	СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ І ЇЇ СОЦІАЛІЗАЦІЯ.....	307
Михайличенко В. Е.	ФОРМИРОВАНИЕ ОПЫТА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ: СУЩНОСТЬ И СПОСОБЫ ВЫПОЛНЕНИЯ.....	312

Абибулаева А. Б., Наби Г. А. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ НЕГАТИВНЫХ И ПОЗИТИВНЫХ ЭМОЦИЙ НА РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ.....	316
Єрахторіна О. М., Тихонова А. В. КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУУМА Й ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ	321
Белоусов В. В., Тузіков С. А., Опанасюк М. О. МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ «УЗАГАЛЬНЕНЕ ОЦІНЮВАННЯ» ЯК НАПРЯМОК САМОРОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ	324
В'юник М. В. 5 ПОІНТІВ ПО САМОРОЗВИТКУ ПЕДАГОГА В ЕПОХУ «BIG DATA».....	329
Тарасенко О. І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ЛІТНІХ ТАБОРАХ	332

Тематичний напрям 6

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ОБРАЗАХ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА

Шило А. В. ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ И САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ХУДОЖНИКА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	336
Сердюк О. В. ІДЕЇ САМОРОЗВИТКУ ДОБИ РОМАНТИЗМУ В СИСТЕМІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО МИСЛЕННЯ	340
Гармаш Л. В. РОМАН П. ЗЮСКИНДА «ПАРФЮМЕР»: ВОСПИТАНИЕ АНТИГЕРОЯ.....	343
Криворучко С. К. ДИНАМІКА ОСОБИСТОСТІ: ДОБРОПОРЯДНІСТЬ / ЗЛОЧИННІСТЬ (РОМАН ІНГРІД НОЛЛЬ «АПТЕКАРКА»)	346
Дяченко В. Ю. ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА У МУЛЬТИСЕНСОРНОМУ ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ДИЗАЙНУ	350

Черемський М. П.	
РОЛЬ САМООСВІТИ ТА САМОДІЯЛЬНОСТІ В САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	353
Гізімчук О. О.	
САМООСВІТА ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗГОРТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МУЗИКАНТА	358
Пивоваров В. М.	
ВПЛИВ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	361
Єрахторіна О. М., Єрахторіна А. О.	
ПРОБЛЕМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	367
Сейдіна Б. З., Рахметова Д., Сапарбек Г.	
ВОСПИТАНИЕ В УЧАЩИХСЯ КУЛЬТУРЫ ОРАТОРСКОГО ИСКУССТВА ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ИБРАЯ	371
Слюсаренко Т. О.	
ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРИТАЦІЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФІХІВЦЯ-БАНДУРИСТА	375
Шумейко О. А.	
КОМІЧНЕ У САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	380
СПИСОК АВТОРІВ.....	384

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
15 листопада 2019 року**

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку з оригінал-макета 13.11.2019.
Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 22,15. Ум. друк. арк. 23,48. Вид. № 2334.
Тираж 110 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Дуюнова Т. В.
Тел. (057) 717-28-80